

UI
14

JUMALA
ARMU poolt
vabastatud

EELK Usuteaduse Instituudi õppekirjandus

14

Jumala armu poolt vabastatud

*Toimetaja
Anne Burghardt*

EELK Usuteaduse Instituut 2016

Tõlkija: Alar Helstein

Toimetaja: Anne Burghardt

Kujundaja-küljendaja: Külli Saard

Raamatu väljaandmise toetajad:

Luterliku Maailmaliidu Saksa Rahvuskomitee

Luterlik Maailmaliit

LUTHERISCHER
WELTBUND
DEUTSCHES
NATIONALKOMITEE

THE
LUTHERAN
WORLD
FEDERATION

A Communion
of Churches

Tõlgitud väljaandest:

Liberated by God's Grace

Published by Evangelische Verlangsanstalt GmbH, Leipzig, Germany,
under the auspices of The Lutheran World Federation 150,
rte de Ferney, PO Box 2100 CH-1211 Geneva 2, Switzerland, 2014

Inglisekeelse väljaande kõik õigused kaitstud

© Luterlik Maailmaliit

Eestikeelse väljaande kõik õigused kaitstud

© Anne Burghardt ja EELK Usuteaduse Instituut, 2016

ISBN 978-9949-9065-8-1

Trükitud: Tallinna Raamatutrükikoda

Sisukord

JUMALA ARMU POOLT VABASTATUD	3
Eessõna eestikeelsele väljaandele	11
Eessõna	13
<i>Martin Junge</i>	
Sissejuhatus	15
<i>Anne Burghardt</i>	
Jumala armu poolt vabastatud – millest ja milleks?	20
<i>Gottfried Brakemeier</i>	
Kirik ja avalik ruum. Luterlik tõlgendus	33
<i>Kjell Nordstokke</i>	
Jumala vabastav sõna. Arutlusi luterliku pühakirjakäsitluse kohta	45
<i>Hans-Peter Grosshans</i>	
Soolise õigluse juurutamine Aasia perspektiivist	58
<i>Au Sze Ngui</i>	
Haridus ja reformatsioon	67
<i>Elżbieta Byrtek</i>	
Jumala armu poolt vabastatud selleks, et maailma muuta: noorte vaatevinkel	75
<i>Monica M. Villarreal</i>	
Jumala armu poolt vabastatud: arm ja rahu. Anglikaani vaatenurk	80
<i>Timothy J. Harris</i>	
Piiblitund: Jesaja 55:1–2	90
<i>Zephania Kameeta</i>	
Autorid	96

LUNASTUS POLE MÜÜGIKS

Sissejuhatus	101
<i>Anne Burghardt</i>	
Kuidas leida armulist Jumalat?	102
<i>Bernd Oberdorfer</i>	
Inimlik tahe vaba või ikkagi orjastatud?	109
<i>Jaan Lahe</i>	
Jumala töötused ja inimese jõukus ning edu	115
<i>Sarah Hinlicky Wilson</i>	
Sinu tahtmine sündigu	121
<i>Chiropafadzo Moyo</i>	
„Ma olen, sest ma töötan” – enda identiteedi leidmine töö kaudu	127
<i>Busi Suneel Bhanu</i>	
Liikumisvabadus ning rändajate, põgenike ja pagulaste tegelikkus – teoloogiline dialoog Apostlite tegude raamatu 27. peatüki põhjal	138
<i>Elaine Neuenfeldt</i>	
Katoliiklik õigeksmõistuõpetus oikumeenilises kontekstis	147
<i>Wolfgang Thönissen</i>	
Piiblitund: Pauluse kiri efeslastele 2:4–10	155
<i>Cristina Grenholm</i>	
Autorid	158

INIMESED POLE MÜÜGIKS

Sissejuhatus	163
<i>Anne Burghardt</i>	
Inimese olukord – luterlik vaatenurk	164
<i>Friederike Nüssel</i>	
Inimkaubandus	171
<i>Ebise Dibisa Ayana</i>	
Kirik, poliitika ja võimu kasutamine: mõned näited Ungarist	179
<i>Tamás Fabiny</i>	
Elu koos võõraga: ränne, ümberasustamine ja sooline õiglus	185
<i>Munib A. Younan</i>	
Juhtimisviis, mis suudab vastata Jumala kutsele	193
<i>Gustavo Driau</i>	
Konviviaalsus: diakoonia põhiväärtus	204
<i>Ulla Siirto</i>	
Jumala kahetsus – inimesed ei ole vahetuskaup	210
<i>Douwe Visser</i>	
Piiblitund: Pauluse kiri galaatlastele 3:25–29	216
<i>Susan Johnson</i>	
Autorid	221

LOODU POLE MÜÜGIKS

Sissejuhatus	225
<i>Anne Burghardt</i>	
Ja Jumal nägi, et see oli hea: mõtteid loomisteoloogiast	226
<i>Barbara R. Rossing</i>	
Vastates Jumala sõnale ja loomisele.	
Eetilisi arutlusi geenitehnoloogia ja suhtetundliku teaduse üle	233
<i>Ulrik Becker Nissen</i>	
Looduskatastroofid ja Jumala hea loodu	240
<i>Naoki Asano</i>	
Jumala loodu vastutustundlikud hoidjad: kliimaõigluse kaitseks	247
<i>Martin Kopp</i>	
Loodu pole müügiks: kuidas jagada maad – maaomandiga seotud probleemid Tansaania	256
<i>Stephen I. Munga</i>	
Loodu ei ole müügiks, aga kas teoloogiline südametunnistus on?	262
<i>Cibele Kuss</i>	
Uus taevas ja uus maa: õigeusu teoloogia ja ökoloogiline maailmavaade	267
<i>John Chryssavgis</i>	
Piiblitund: Pauluse kiri roomlastele 8:19–21	275
<i>Jelena Bondarenko</i>	
Autorid	278

Käesolevas väljaandes avaldatud arvamused kajastavad autorite seisukohti ja ei pruugi väljendada Luterliku Maailmaliidu ametlikku seisukohta.

Eessõna eestikeelsele väljaandele

Aastail 2017–2018 tähistame mitut olulist aastapäeva, mis on mõjutanud Eesti rahva ja kiriku elu: 500 aasta möödumist luterlikust usupuhastusest ehk reformatsioonist ja 100 aasta möödumist Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ja Eesti Vabariigi sünnist. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik on nende aastapäevade tähistamiseks valinud moto “Vabaduse teetähised”.

Pöördumisena Kristuse poole, evangeeliumi vabastava ja lohutava sõnumi poole, on reformatsioonil oikumeeniline tähendus, mis puudutab kogu kristlaskonda. See on kiriku alusest ja keskmest lähtuv kiriku uuenemine ning uuendamine. Reformatsiooni 500. aastapäev kutsub meid üles järele mõtlema, mida tähendab tänapäeval olla kristlane, kuid see kutsub meid ka vaatama minevikku ja meenutama, milline on olnud reformatsiooni mõju ühiskonnale ja kultuurile Eestis, Euroopas ja üleilmselt.

Reformatsiooni 500. aastapäeva tähistavad mitmed kirikute osaduskonnad. Käesolev kogumik on välja antud Luterliku Maailmaliidu poolt. See on üleilmne luterlike kirikute osaduskond, kuhu kuulub 2016. a. seisuga 145 kirikut kogu maailmast. Kogumik sisaldab algselt eraldi väljaannetena ilmunud nelja brošüüri, mis käsitlevad teemasid “Jumala armu poolt vabastatud”, “Lunastus pole müügiks”, “Inimesed pole müügiks” ja “Loodu pole müügiks”. Käesolevas väljaandes sisalduvad esseed võimaldavad eestikeelsele lugejale pilguheitu luterliku maailma mitmekesisusse ning laia temaderingi, millega luterlike kirikute üleilmne osaduskond tegeleb.

EELK Usuteaduse Instituut on juba alustanud kogumikus sisalduvate materjalide kasutamist nii tasemeõppe erinevates ainetes kui ka täiendusõppes. Esseede mitmekülgne temaatika pakub suurepäraselt võimalust refleksioonideks paljudel elualadel, millega teoloogia teoorias ja praktikas seostub. Artiklite lõpus olevad küsimused annavad võimaluse auditoorseteks arutlusteks, grupidöödeks ja ka omapoolsete ettekannete või esseede koostamiseks. Niisugusena on käesoleval kogumikul püsiv osa õppetöös.

Käesolevad teemabrošüürid ilmuvad EELK Usuteaduse Instituudi õppekirjanduse seeria ühe köitena ja me oleme veendunud, et seda kogumikku on huvitav kasutada ka kogudusetöös ning kiriku erinevates allasutustes. Meie tänu kuulub nii Luterliku Maailmaliidu Saksa Rahvuskomiteele kui ka Luterlikule Maailmaliidule, kelle toetus oli raamatu väljaandmisel suureks abiks.

*Anne Burghardt
Randar Tasmuth*

Eessõna

Martin Junge

2017. aastal tähistame reformatsiooni 500. aastapäeva. Luterlikku traditsiooni kuuluvad kirikud käsitavad reformatsiooni algusena 31. oktoobrit 1517. Väidetavalt naelutas Martin Luther sellel kuupäeval Wittenbergi Lossikiriku uksele üheksakümme viis teesi, milles mõistis hukka indulgentside müügi ja tema arvates sellega vaimulikkonnas kaasnenud kuritarvitused. Sellest päevast alates on reformatsioon läbi teinud muljetavaldava teekonna. Nüüd võib luterlikke kirikuid leida igast maailmajaost ning lõunapoolkera riikides kasvab luterlaste arv pidevalt. Luterlik Maailmaliit (LML) esindab 144 liikmeskirikust¹ koosneva ülemaailmse osaduskonnana enam kui 70 miljonit luterlast, kes elavad ühtekokku seitsmekümne üheksa riigis.

Kuna neil kirikutel on erinevad kujunemislööd, ühiskondlikud ja kultuurilised taustad, siis on praktiliselt võimatu rääkida ühest ja ainsast luterlikust identiteedist. Mõne kiriku jaoks ei pruugi 1517. aastal olla mingit tähendust, kuna nemad seostavad reformatsiooni algusega mõnda muud kuupäeva. Näiteks on LMLi mitme liikmeskiriku jaoks enesemõistmist ja identiteeti määravaks tähtpäevaks hoopis ristiusu vastuvõtmise aeg. Siiski annab viiesajanda aastapäeva tähistamine kõigile luterlikele kirikutele väga hea võimaluse mõtiskleda reformatsiooni ajendiks olnud küsimuste jätkuva ajakohasuse ja usupuhastuse ühiskondliku mõju üle.

Käesoleva sarja nelja brošüüri eesmärk on sellisele süüviti minevale analüüsile kaasa aidata. Arutelu keskmeks on usupuhastuse 500. aastapäeva ja LMLi kahe-teistkümnenda täiskogu üldteema „Jumala armu poolt vabastatud” ning selle kolm alateemat, mis aitavad lahti mõtestada peateema erinevaid aspekte: „Lunastus pole müügiks”, „Inimesed pole müügiks” ja „Loodu pole müügiks”. Brošüürid sisaldavad LMLi eri piirkondadest pärit piiskoppide, kirikuõpetajate, teadlaste, LMLi nõukogu liikmete, LMLi võrgustike ja oikumeeniliste partnerite esindajate koostatud artikleid. Autorite ja teemade lai skaala annab lugejale aimu osaduskonna mitmekesisusest ning ka mõnedest LMLi sisulise töö aspektidest. Iga artikli lõpus esitatud

¹ Liikmeskirikute hulk teose originaali ilmunise ajal 2015. a. esimesel poolel. 2016. a. alguses kuulus LML-i 145 kirikut. *Toim.*

kolme küsimuse eesmärk on ergutada edasist mõtlemist ja arutelu.

Tahaksime loota, et need brošüürid leiavad kasutust ka kahepoolsetes kõnelustes partnerkirikutega, et algatada dialoogi kirikute sõnumi ja rolli üle erinevates kontekstides. Samuti pakuvad nad loodetavasti olulist ainet 2017. aastal Namiibias Windhoekis toimuva LMLi kaheteistkümnenda täiskogu raames aset leidvatele aruteludele.

Lõpetuseks sooviksin avaldada tänu kõigile käesoleva väljaande artiklite autoritele nende põhjaliku ja mõtestatult mitmekesise kaastöö eest. Kutsun lugejaid üles brošüüridega hoolikalt tutvuma ja loodan, et neist kasvab välja rohkesti sisukaid ja väärtuslikke vestlusi.

Sissejuhatas

Anne Burghardt

Luterliku Maaailmaliidu (LML) poolt reformatsiooni 500. aastapäeva peateemaks valitud „Jumala armu poolt vabastatud“ on teema, mis on tihedalt seotud Jumala armust usu läbi õigeksmõistmise õpetusega, mida luterlikus traditsioonis on nimetatud ka „artikliks, millel seisab või langeb kirik“ (*articulus stantis et cadentis ecclesiae*). Selle õpetuse keskne tõdemus, et Kristuses oleme saanud Jumala armu vaba ja tingimusteta kingitusena, kutsub esile tänutunde, mis avaldub armastavas ja hoolivas suhtumises kaasinimestesse ja kogu loodusse. See arusaam on tänapäeval sama aktuaalne nagu Lutheri päevil ning mõjutab jätkuvalt teoloogia kõiki aspekte. Käesoleva brošüüri artiklites vaadeldakse selle reformatsiooni keskse arusaama päevakohasust ja mõju eri nurkade alt.

Artiklis „Jumala armu poolt vabastatud – millest ja milleks?“ väidab Gottfried Brakemeier, et tänapäeva maailmas muutub armu/halastuse mõiste üha problemaatiliseks. Ilma armuta muutuks aga maailm lõpuks ebainimlikuks. Teoloogia, mis on rajatud Jumala armust usu läbi õigeksmõistmise ideele, säilitab armu mõiste, sest piibellikult mõttes tootab Jumal õigeksmõistuga inimeste tingimusteta omaksvõtmist. Omapoolne armastuse väljendamine on vastus Jumala poolt inimeste suhtes üles näidatud külluslikule armastusele, mitte katse Jumala armastust „heade tegudega välja teenida“. Viidates Lutheri 1520. aasta kirjutisele „Traktaat kristlase vabadusest“, näitab Brakemeier, kuidas on omavahel tihedalt seotud Lutheri kaks väidet: „Ristiinimine on kõige vabam isand ja pole kellegi alam“ ja „Ristiinimine on kõige kohusetruum teener ja kõikide alam“².

„Ristiinimine on kõige vabam isand ja pole kellegi alam.“³ See on tema esimene lause. See, kelle isand on Jumal, ei saa teenida teisi isandaid (vrd Mt 6:24). Jumala teenimine vabastab meid kohustusest teenida inimesi. Igasugune surve kaob kohe, kui inimesed usaldavad ennast usus Jumala armu hoolde. Samas oleks läbinisti vale mõista seda va-

² Martin Luther, „Traktaat kristlase vabadusest“, Martin Luther, *Valitud tööd*, koost. U. Petti, tõlk. A. Burghardt, M. Friedenthal, M. Lepajõe, U. Petti (Tartu: Ilmamaa, 2012), 310.

³ Ibid.

badust kui täielikku omavoli. Sellepärast lisab Luther: „Ristiinimene on kõige kohuse-truum teener ja kõikide alam.”⁴ See on tema teine lause. Need kaks kuuluvad kokku. Vabadus hävitab ennast, kui sellega ei kaasne kohustuste võtmist. Eelkõige tähendaks see aga armastuse reetmist. See on väljendi „ligimese teenimine” põhisisu. Ilma diakooniata muutub ka usk ebasiiraks ning ei saa olemas olla „kristlikku” usku, mis ei avaldu armas-tusega tehtavates tegudes (Gl 5:6).⁵

Evangeeliumi vabastava sõnumi taasavastamine, mis Lutheril õnnestus tänu põhjali-kele pühakirjauuringutele, oli reformatsiooni keskmeks. Seda mõjusat ja vabastavat sõnumit on vaja kuulda üha uuesti eri aegadel ja kontekstides. LMLi hermeneutika-alase uurimisrühma liige Hans-Peter Grosshans osutab oma artiklis inimelu mit-mekesisusele ning asjaolule, et Jumal pöördub Pühakirja vahendusel konkreetsetl üksikisikute ja kogukondade poole.

Seega ei järgne Jumala sõna kuulmisele mingi kõrgem ebaisikustumise protsess, vaid kiidulaul Jumala mitmesugusele armule (1Pt 4:10), mis avaldub kristlaste ja kirikute mitmekesises ja paljutahulises elus, „Jumala laste kirkuse vabaduses” (Rm 8:21).⁶

Jumala sõna kuulmise ja mõistmise tähtsuse rõhutamine reformatsiooni algusest saadik sai ajendiks mitmetele uutele piiblitõlgetele, mis avaldasid paljudel juhtudel märgatavat mõju kohaliku rahva kirjakeele arengule. Teksti tähenduse mõistmine on paljuski seotud kasutatava hermeneutilise võtmega. Elzbieta Byrtek kirjeldab, kuidas luterlikes kirikutes on läbi sajandite peetud tähtsaks haridust, kuna inimesed on soovinud Pühakirja ja selle tähendust paremini tundma õppida. Sisuline tegele-mine Pühakirjaga eeldab küsimuste esitamist, erinevate tõlgenduste ärakuulamist ning oma küsimuste ja kahtluste sõnastamist.

Elav usk, mis suudab tänapäeva pluralistlikus ja keerulises maailmas ellu jääda, on selline usk, mis ei karda esitada küsimusi, otsida vastuseid ning püsida dialoogis teisiti arvajate-ga. See on maailm, kus väliste autoriteetide antud „õiged” vastused ei pruugi alati inimesi kõnetada, kuid kus Jumala armu poolt vabastatud kristlastel on kohustus sellest armust teistele rääkida ja olla valmis rasketeks vestlusteks.⁷

Reformatsioon aitas uuendada arusaama kiriku rollist ühiskonnas. Luther hindas nii kodus kui ka väljaspool kodu tehtavat argist tööd. Sellega omandas igapäevane töö uue väärikuse, kuna Luther pidas seda selgesõnaliselt nii Jumala kui ka ligi-mese teenimise lahutamatuks osaks. See arusaam lõi viljaka aluse hilisematele kä-sitlustele kodanikuaktiivsusest. Kjell Nordstokke, kes käsitleb oma artiklis kiriku rolli ühiskonnas, osutab, et Lutheri järgi on Jumal kutsunud kirikut olema „elavaks sõnaks” maailmas:

⁴ Ibid.

⁵ Gottfried Brakemeier, käesolevas väljaandes, 20j.

⁶ Hans-Peter Grosshans, käesolevas väljaandes, 45.

⁷ Elzbieta Byrtek, käesolevas väljaandes, 67.

Kutsumus olla „elav sõna” tähendab üleskutset kodanikuaktiivsusele. Luther muutis radikaalselt arusaama kristlase kutsumusest, nihutades rõhuasetuse kiriku siseelt maailma teenimisele kristlastest kodanikena, kes armastavad ligimest ja hoolitsevad tema eest.⁸

Norra näitel toob Nordstokke esile diakoonia neli tegevusvaldkonda: ligimese armastamine, kaasavate kogukondade loomine, loodu eest hoolitsemine ja õigluse eest võitlemine.

2013. aastal kiitis LML heaks soolise õigluse põhimõtted, mille eesmärgiks on suurendada kirikuliikmete teadlikkust erinevate inimeste kaasamise ja soorollide käsitlemise osas. Au Sze Ngui kirjeldab Malaisia Sabah' osariigis elava Muruti hõimu näitel, kuidas evangeeliumi vabastav jõud on muutnud hõimu arusaama soorollidest. Ta tugineb oma artiklis ka LMLi soolise õigluse põhimõtetes esitatud teoloogilisele põhjenduskäigule ja metoodikale. Ngui selgitab, kuidas kristlik arusaam kõigi inimeste võrdsusest Jumala ees on julgustanud Muruti naisi võtma kirikus enda kanda kohustusi, mis oleksid traditsiooniliselt olnud vaid meeste pärusmaa. Ta osutab evangeeliumi vabastavale jõule, tuues näiteid teatud traditsioonidest, mis mõnikord kasutatavale retoorikale vaatamata ei vasta evangeeliumi tegelikule sõnumile.

Meie võitlus õigluse eest algab siis, kui me vabaneme patu vangistusest: me oleme vabad; meile on andestatud; me oleme Jumala armu vastu võtnud. Me oleme vabad muutuma ja maailma muutma. On palju näiteid selle kohta, kuidas kristlus on mänginud olulist rolli mõningate „traditsiooniliste” praktikate muutmisel. Meil on vabadus muutuda ja muuta maailma. Võib leida palju näiteid selle kohta, kuidas kristluse toetus mõnede „traditsiooniliste” tavade ümberhindamisele on aidanud muutusi esile kutsuda.⁹

Seoses reformatsiooni 500. aastapäevaga loodud Ülemaailmse Noorte Reformaatorite Võrgustiku (*Global Young Reformers Network*) moto on „Jumala armu poolt vabastatud, et muuta maailma”. Sellest motost inspireerituna võtab Monica Villarreal vaatluse alla küsimuse usu vabastavast jõust noorte silmade läbi. Kui räägitakse Jumala poolt vabastatud olemisest, siis kaasneb sellega alati küsimus, millest ja milleks me tegelikult vabastatud oleme. Villarreal tsiteerib Noorte Reformaatorite Võrgustiku tuumikrühma Argentiinast pärit liiget Caroline Huthi, kes kirjeldab põhimõtte *ecclesia semper reformanda est* (kirik on alati uuenev) vaimus, kuidas usk vabastas teda uusi ruume looma – seda nii otseses kui ülekantud tähenduses:

Luterlastena me usume, et kuigi traditsioonid ei ole vajalikud lunastuseks, on nad mõnikord kasulikud korra, hingerahu ja ühiste tavade pärast. Kui nad aga oma eesmärgi ei täida, kui inimesed tunnevad end ebamugavalt, kirik ei ole enam kutsuv ja Jumala sõnum ei jõua inimesteni, siis peame ehk piltlikult öeldes kaaluma kirikupinkide ümberpaigutamist.¹⁰

⁸ Kjell Nordstokke, käesolevas väljaandes, 33.

⁹ Au Sze Ngui, käesolevas väljaandes, 58.

¹⁰ Monica Villarreal, käesolevas väljaandes, 75.

LMLi oikumeenilistest partneritest on käesolevas brošüüris esindatud anglikaani kiriku piiskop Timothy Harris, kes kõneleb oma artiklis sellest, kuidas Martin Lutheri avastus Jumala armu kohta on ühtaegu nii sügavalt isiklik kui ka äärmiselt universaalne. See taasavastus

andis talle endale isiklikku kinnitust oma vaimses ängistuses, kuid lisaks pani aluse pidevale reformiliikumisele, mille kese peab alati lähtuma evangeeliumi suure armu- ja rahusõnumi väärtustamisest ning ühtlasi meid selle juurde tagasi tooma.¹¹

Siiski meenutab evangeeliumi suuruse taasavastamine meile ka meie evangeeliumimõistmise piiratud, sest meie kultuurilised silmaklapid ja suutmatust teatud aspekte näha muudavad evangeeliumi mõnikord tegelikust väiksemaks. „Evangeelium on suurem kui mis tahes kultuur ning ükski rahvus, riik ega kultuur ei saa väita, et tema konkreetne viis evangeeliumit väljendada on ülimuslik.”¹² Seega püsib alati uueneva kiriku ja jätkuva reformatsiooni vaimus vajadus „tõlkida” evangeeliumi „paljudesse erinevatesse sõnastuse, kuulutuse ja tõsielu väljendusvormidesse, mis on inimelu lahutamatuks osaks”,¹³ pidades sealjuures meeles meie enda piiratud evangeeliumimõistmist.

Zephania Kameeta puudutab Jesaja 55:1–2 kontekstilises käsitluses Aafrika ja konkreetsemalt Namiibia pakilisi vaesuse ja nälja probleeme ning avab Jesaja vabastava sõnumi tähendust selles kontekstis.

Selle kirjakoha tekst ei ütle, et tulge siia ja laske ennast loendada või registreerida või oma janu põhjusi uurida; seal öeldakse lihtsalt, et tulge ja jooge. Just seda on selles hädaolukorras vaja. Hädasolijad vajavad abi kohe, enne kui nad hukkuvad. Praegu on õige tund ja õige hetk. Me ei räägi praegu eelarvetest ega rahast; tulge, sööge ja jooge, et te saaksite elada.¹⁴

Kolm alateemat: lunastus pole müügiks, inimesed pole müügiks, loodu pole müügiks

Reformatsiooni 500. aastapäeva kolm alateemat selgitavad põhiteema „Jumala armu poolt vabastatud” erinevaid mõõtmeid märksõnaga „pole müügiks” ning arutlevad selle üle, missugused tavad ja teoloogilised kontseptsioonid varjutavad evangeeliumi vabastavat sõnumit. Katsed lunastust kaubaks muuta võivad olla väga erinevad, alates jõukuse- e. eduevangeeliumist (*prosperity gospel*) kuni püüdlusteni teatud kommete, rituaalide jne järgimisega lunastust „garanteerida”. Samuti on oluline tarbi-

¹¹ Timothy Harris, käesolevas väljaandes, 80.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Zephania Kameeta, käesolevas väljaandes, 90.

miskultuuri lunastusaspekt ning küsimused selle kohta, kust ja millistel tingimustel sekulaarses ühiskonnas „lunastust” oodatakse.

Jumala ja inimeste uuendatud suhe aitab ühtlasi paremini mõista, mida tähendab inimese loomine Jumala näo järgi ning tema uuendamine Jumala armu läbi. Inimesi ei saa seega käsitada kaubana, mille väärtust mõõdetakse üksnes kasumi suurusega.

Tänapäeval toimuvat massilist loodusvarade eksploateerimist arvestades on äärmiselt oluline pöörata tähelepanu mitte üksnes inimesele, vaid ka muule Jumala loodule. Me loeme 1. Moosese raamatust, et Jumal pidas loodut „heaks” ja usaldas selle inimese hoole alla. 1. Moosese raamatu 1:26 esitatud „valitsemise” mõistet on sageli väärkasutatud ning tähelepanuta on jäetud asjaolu, et kui Jumal kuulutab kogu loodu „heaks”, siis ei pea ta silmas selle kasulikkust inimestele. Seega mõjutab Jumala ja inimeste uuendatud suhe ka seda, kuidas inimesed suhtuvad ülejäänud loodusse, sest loodu kuulub ennekõike siiski Jumalale ning on usaldatud meie kätte üksnes hoiule.

Käesolev kogumik pakub erinevaid arutlusi nende kolme alateema eri aspektide üle. Loodetavasti leiab lugeja neist impulsse, mis aitavad mõtiskleda evangeeliumi vabastava sõnumi üle täna, 500 aastat pärast reformatsiooni algust.

Jumala armu poolt vabastatud – millest ja milleks?

Gottfried Brakemeier

Ühe mõiste kriis

Arm ja halastus (saksa keeles *Gnade*) on muutunud väga haruldasteks sõnadeks, mida kasutatakse vaid erandjuhul, näiteks seoses surmamõistetute armuandmisplavaga. Samuti võidakse öelda, et päike kõrvetab „armutult”, kuivatab maapinda ja rikub saaki. Eelkõige kasutatakse sõna „armutu” sõdade kohta. Need on lakkamatud; vastaste kättemaksuhipu on hirmuäratav, raevutsedes süüst või süütusest hoolimata ja uskudes, et ei ole vaja muretseda selle pärast, mis on õige või vale. Häving, vägistamised ja mõrvad on üldlevinud. Sama kordub nn hundiseadustes. Paljud noored õiguserikkujad on sõna „halastus” ammu unustanud, kui nad seda üldse kunagi kuulnud on. Isegi kui ohver on juba pikali löödud, jätkavad nad tema peksmist – „halastamatult”.

On tähelepanuväärne, et me hakkame halastusele mõtlema alles siis, kui see on kadunud. See mõiste omab kaalu ainult negatiivses tähenduses „halastamatu”. „Halastamatu” inimene ei tunne halastust ning teda peetakse hoolimatuks, jultunuks ja jõhkraks. Selle mõiste muud kasutused on igapäevaelust kadunud. Möödas on ajad, kui valitsejad käsitasid võimu jumaliku õigusena ja põhjendasid oma valitsemist „Jumala armuga”. Demokraatias pärineb igasugune riigivõim rahvalt. Valitsuse moodustamise üle otsustatakse valimisedeliste põhjal. Parlamendisadikud on „rahva esindajad”. Jumala armuga pole sellel midagi pistmist. Lisaks on Jumal muutunud üleliigseks. Paljud poliitikud ei kasuta ametisse vannutamise tseremoonial enam väljendit „aidaku mind Jumal”. Sõna „halastus” tekitab sekulaarses maailmas ebamugavust ning selle otstarvet ei osata näha.

Lisaks tekitab see sõna ise umbusaldust. Keegi ei soovi kellegi teise halastusest sõltuda. Halastust vajavat inimest peetakse nõrgaks. Me tahame seista oma jalgadel, teenida ise endale elatist ja mitte kellelegi midagi võlgu olla. Inimesed püüavad armu ja halastust vältida. Põhimõtteliselt on see maineküsimus. Lapsed ei taha jääda vanematele koormaks ja neist sõltuda. Nad kolivad esimesel võimalusel vanematekodust välja ja asuvad ise oma elu korraldama. Selle ebaõnnestumist peetakse häbiasjaks.

Sama kehtib suhetes riigiga. Pikaajalised töötud kannatavad selle tõttu, et tunnevad end liigsena ja on sunnitud elama teiste kulul. Paljud peavad neid muidusööjateks. Töötud ei soovi jääda kogu eluks kerjusteks ja elada vaid almustest. Kes võiks seda hukka mõista? Parem on toime tulla ilma halastuseta.

Lõppeks muudab halastus meid orjadeks. Selle kohta on lugematul hulgal näiteid. Isandate helduse tagajärjel tekib hulk alandlikke teenreid, kes ei julge põhjendamatutele korraldustele vastu vaielda. Soosikud ja lakeid ei ole vabad. „Kes maksab, see tellib muusika,” ütleb vanasõna. Täpselt sel moel on diktaatorid alati oma võimu kindlustanud. Nad on andnud inimestele eesõigusi ja taganud nii nende lojaalsuse. Asjad ei ole teisiti ka „demokraatia” tingimustes, sest sageli on võimalik valijaid ära osta. Poliitikud leiavad toetajaid, kui nad annavad valijaskonnale lubadusi. Kingitustega kaasneb kohustus, isegi kui kingitusi tehakse ainult jõulude ajal. Halastuse mõiste ei ole kõitev, sest see kõlab hierarhiliselt. Jääb mulje, et see loob sõltuvussuhteid. Andjate ja saajate, nende („seal üleval”) ja meie („siin all”) vahele jääb lõhe ning esimesed annavad alati tooni heategijate ja patroonidena.

Näib, et halastus takistab inimeste vabadusepüüdusi. Kahjuks on ka kirik seda sageli sarnaselt mõistnud. Inimesi vääritud orjapõlvest vabastada soovinud liikumised ei ole alati saanud kirikult vajalikku toetust. Seoses sellega toob „vabastusteoloogia” esile ebatavalised elemendid, kuigi need ei ole täiesti uued. Jumal on rõhutute poolel ja juhatab nad orjusest välja samuti, nagu ta juhatas Iisraeli rahva välja Egiptusest. Jumal on vaestega solidaarne ja asub võitluses õigluse eest nende poolele. Paljud suhtuvad sellesse teoloogiasse kahtlustavalt ja süüdistavad seda evangeeliumi lubamatus politiseerimises. Olenemata sellest, milline on vastus antud süüdistusele, ei saa eitada seda, et Ladina-Ameerika vabastusteoloogia ja sellega seotud voolud muudel mandritel on selgelt esile toonud vana küsimuse halastuse ja vabaduse vahekorrad. Kuidas saame rääkida Jumala vabastavast halastusest ilma inimesi nõrgaks tegemata ja neid uutesse sõltuvustesse surumata? Kuidas saame kujutada inimese iseseisvust, jätmata samas muljet, et halastusest rääkimine on üleliigne?

Halastuseta maailm?

Halastuseta maailma kujutlemiseks pole vaja kuigi palju fantaasiat. Suures plaanis on see juba tegelikkus. Seda kinnitavad kohutavad uudised meie vahetust naabrusest või kaugetest riikidest ja samuti ühiskonnas valitsev ebavõrdsus. Inimene võib olla julmem kui ükski loom. Brutaalsed mõrvad, valimatu hävitamine või nälja- ja kriisipiirkondade miljonite pagulaste kannatused on piisavad näited. Holokausti eest vastutav rahvas on alati uhke olnud oma kultuuri üle. Mitmed muud mineviku ja oleviku näited tõendavad, et tsivilisatsioon ei taga kaitset genotsiidi eest. Piisab vaid sellest, kui meenutame Ameerika põlisrahvaste kannatuste ajalugu. Põlisameeriklasi hävitati julmalt ja massiliselt nii, et alles jäi vaid käputäis. Sama traagiline on Aaf-

rikast sisse veetud orjadele tehtud ülekohus. Inimkonna toime pandud kuritegude loend on pikk. See algas Kaini ja Aabeliga ning avaldus šokeerival kujul Jeesuse ristilöömises. Vägivald on olnud mäletamatutest aegadest peale inimkonna kaubamärk. „[I]nimese südame mõtlemised on kurjad ta lapsepõlvest peale,” ütleb 1Ms 8:21. Halastuseta maailm on kalk, ebainimlik ja tappev.

Lisaks eespool nimetatule esineb jõhkruust ka vähem suurejoonelises vormis, näiteks majandusliku eksploatatsioonina. Võlalõksu sattunud inimesel on raske sealt välja saada. Pangad ei tunne halastust; nende tegevuse sisu on kasum, preemia ja investeringu tasuvus. Paljud inimesed on oma varast ilma jäänud spekulatsioonide ja eksitavate lubaduste tagajärjel. Läbinisti kapitalistlikus süsteemis muutub elu kaubaks. Kõike saab osta ja müüa, kaasa arvatud usulisi kaupu. Äritegevuse aktiivsus sõltub aktsiahindadest ja ka siin ei ole kohta halastusele. Koos sellega kaovad sotsiaalne hoolitsus, kaastunne ja headus. Ligimesega arvestamise asemele tuleb ahnus. Isekusest saab voorus. Algab võitlus töökohtade pärast, kus sageli lastakse käiku ähvardused ja muud sarnased meetodid. Tuleb olla „nutikas” ja seista võitjate poolel. Selle mõttelaadi võtab hästi kokku tuntud ütlus: „Igaüks iseenda ja Jumal kõigi eest.” Sotsiaalsed kaalutlused tõrjutakse ainult Jumala vastutusalasse. See on mugav ja ühtlasi julm. Sellist käitumist võib esineda mitmel erineval kujul, mis kõik on võrdselt ebainimlikud.

Lisaks ei mõista inimesed seda, et halastuseta maailm seab meid surmaohtu. Kaastunde vähenemine ei jää tagajärgedeta. See kutsub esile viha nende vastu, kes ei suutnud üldises konkurentsipinnale jääda, keda on tõrjutud või rõhutatud. Tugevaima ellujäämise põhimõtte ei sobi inimühiskonda. Lõppeks on ka kaotajate võimuses oma vastastele kohutaval kombel kätte maksta. Hiiglasliku tulekahju süütamiseks piisab ühest tikutõmbest. Ükskõiksus või lausa vaenulikkus sotsiaalselt haavatavamate rühmade, usu- või rahvusvähemuste ja muude rahvusrühmade suhtes toob kaasa tõsiste ühiskondlike konfliktide ohu. Ei ole üllatav, kui kogu aeg ühiskonna äärealadel viirelenud ja mitte kunagi hoolitsust kogenud lastes kujuneb küüniline ellusuhtumine ja nad pöörduvad kuritegelikule teele.

Rahu eeldus on kaasamine, mitte tõrjumine. Kaasamine aga eeldab heatahtlikku suhtumist ligimesse. Ma pean neile ühiskonnas koha jätma ka siis, kui nad on erinevad ja ei järgi minuga sarnaseid ideaale. Partnerile sõbrakäe ulatamiseks ei ole vaja tingimata olla temaga samal arvamisel. Halastus on suuteline sallivuseks, mis tunnustab teise eluõigust, aga ei tohi muutuda meelevaldseks. Kurjategijad ei saa pugged sallivuse põhimõtte taha. Õigesti mõistetud halastus ei kitsenda siiski inimeste hingamisruumi. Vastupidi, see kaitseb ja laiendab seda. Jeesuse õndsakskiidetud rahutegijate (Mt 5:9) hulka kuuluvad vaid need, kes on suutelised kaastundeks. Ilma halastuseta hävitab inimkond end tõenäoliselt ise oma konfliktides.

Lõpuks peame tõdema, et kujutlus halastuseta maailmast oleks äärmine pettekujutelm. Kõike halastuse mõistega seonduvat – lahkus, leppimine, toetus, valmisolek andestamiseks jne – on võimalik alla suruda ja reeta. Sellegipoolest jääb halastus meie tegelikkuse osaks. Mõeldamatu on kujutleda inimesi ilma halastuseta. Kui kee-

gi seda väidab, on ta pime. Martin Luther on sama mõtte meisterlikult sõnastanud oma „Väikeses katekismuses” usutunnistuse esimese artikli seletuses:

Mina usun, et Jumal on mind koos muu looduga loonud, andnud mulle ihu ja hinge, silmad, kõrvad ja kõik ihuliikmed, mõistuse ja kõik meeled ning hoiab neid siinemaani.¹⁵

Me ei võlgne endi olemasolu eest tänu iseendale. Samuti ei ole me geneetilise juhuse või bioloogilise manipuleerimise tagajärg. Kõigil neil võib olla oma osa, aga ainult nendest ei piisa inimese saladuse seletamiseks. Inimesi ei toodeta, neid luuakse ja sellepärast on neil võõrandamatu väärikus. Nende elu on kingitus samuti, nagu seda on iga uus päev. Halastus on elu alguse juures ja jääb seejärel üheks põhivajaduseks. Iga inimene vajab talle eriomasel viisil tuge, et saada üle oma vigadest, nõrkustest ja süüst. Ta vajab hoolimist, andestust, armastust. Kes saaks ilma selleta hakkama?

Inimestele iseloomulikku mõtlemisvõimet peetakse neile eriomaseks tunnuseks. Me erinevate elusolenditest sellega, et me suudame mõelda, rääkida, plaane teha ja maailma kujundada. Martin Lutheri jaoks on mõistus samuti „muude selle elu asjadega võrreldes parim ja midagi jumalikku”.¹⁶ Ta lisab, et see on kultuuri kujundav jõud. Kuigi ka mõistus võib olla kurjuse teenistuses, tõstab see meid kõigi muude olendite seast esile. Siiski oleks vale pidada mõistust inimese ainsaks tunnuseks. Mõistuslikkus on seotud ka irratsionaalsuse, vaimsuse ja emotsioonidega, mis on ennustamatud. On kindlaks tehtud, et otsuseid tehakse sagedamini emotsioonide kui mõistusliku kaalutluse põhjal; inimesed on keerulised olendid, keda ei saa seletada lihtsalt nende genoomi dekodeerimisega.

Just sel põhjusel toonitab ristiusk, et halastus on üks osa inimlikkusest. Martin Lutherile oli see kogu aeg selge ja ta rõhutas seda sageli. Inimesest teeb inimese empaatiavõime. Kui me ei suudaks üles näidata kaastunnet, osavõtlikkust ja armastust, oleksime vaid masinad. Seda on väga selgelt öelnud apostel Paulus: „Kui [...] mul ei oleks armastust,” võiksid mul olla kui tahes suured võimed, aga need poleks midagi väärt (1Kr 13:1–2.). Ka Jeesus ise meenutas, et Jumal eelistab halastust põletusohvritele (Mt 9:13). Usuline kombetalitus, mis vaatab mööda inimestest ja nende vajadustest, on sama väärtusetu kui särav intellektuaalsus. Kui me võtame selle kõik kokku halastuse mõistes, leiame, et inimese õilsameelsus seisneb põhimõtteliselt halastuses. Kõik muu on teisejärguline.

¹⁵ Martin Luther, „Väike katekismus“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, toim. Randar Tasmuth (Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, õppekirjandus nr 11, 2014), 212.

¹⁶ Vt Martin Luther, „Disputatio de homine“, 1536, WA 39/I, 176. Ingl. k. „The Disputation Concerning Man, 1536”, Helmut T. Lehmann (ed.), *Luther's Works*, vol. 34 (Philadelphia: Muhlenberg Press, 1960), 137.

Jumala inimlikkus

Jeesus teadis, et ta on läkitatud Jumala nimel ja Jumal on isikuline armastus (1Jh 4:16). See Jumal erineb kõigist jumalatest, kes õigustavad mõrva ja tapmist, lubades – või isegi nõudes – enda nimel vägivalda. Kõik jumalad ei ole ühesugused. Tuleb hoolikalt vaadata ja näha erinevusi jumalate vahel. Neid eristavad nende nõudmised, käsud ja teod. Mõned neist on tõelised türannid, kes panevad oma kummardajatele ränga koorma ja võtavad neilt mõtlemisvõime. Nad külvavad vihkamist ja vaenu ning nõuavad ristiretkede ja pühade sõdade korraldamist. Usundid võivad olla sama barbaarsed kui üksikisikud. Nende nimel on pandud ja pannakse siiani toime kohutavaid kuritegusid. Sageli on religioon takistanud edenemist ja arengut ning usklikud on klammerdunud iganenud käitumisharjumuste külge. Usklikud on sageli vanameelsed, vanamoelised, umbusaldust äratavad. Seetõttu on religioon paljude meie kaasaegsete seas usalduse kaotanud. Mõned unistavad selle täielikust kaotamisest. Seda ei peeta üksnes üleliigseks, vaid otse kahjulikuks. Usufanatism koos sellele omase kalduvusega vägivallele on muutunud rahvusvaheliselt üheks suurimaks ohuallikaks. Kes suudaks seda religioosset hullust talitseda?

Ajal, kui Jumalast rääkimine kaotab veenvust, peab usk oma väidete eest vastutama. Kristlased usuvad Jumalasse, keda Jeesus nimetas oma isaks ja kelle poole kogudus võib samuti pöörduda kui Meie Isa poole. See nimetus väljendab usaldussuhet. Sama hästi võiks Jumalat nimetada emaks, nagu ka Piiblis on mõnes kohas osutatud. Erinevalt talle eelnenud prohvetitest kuni Ristija Johanneseni ei jutlustanud Jeesus vihasest Jumalast, kelle karistav õiglus peagi maailma tabab, vaid halastavast Jumalast, kes pöördub kõige madalama, tõrjutu ja süüdlase poole.

Seda tehes solvas Jeesus neid, kes pidasid endid õigeteks ja nõudsid endale seetõttu eesõigusi. Jeesuse lauaosadus maksukogujate ja patustega (Lk 15:1–2) on nende silmis skandaalne. See kummutab nende maailmapildi, mis väärtustab ainult teeneid ja tulemusi. Kui Jumal on tõesti selline, nagu Jeesus kuulutab, oleks nad sunnitud end muutma. Aga nad ei ole valmis seda tegema. Vastuseks Naatsaretist pärit õpetaja kannatlikkusele nimetavad nad seda väärituks teoks, otsekui oleks tegemist rünnakuga. Jeesusel jätkub silmi haigete ja nõrkade, tõrjutud elavate inimeste, vaeste ja põlatute jaoks. Just neid püüab ta Jumala laste osaduskonda tagasi tuua. Tema tähelepanu ja hool on tingimusteta. Tema tegude põhitunnus on lahkus. See tähendab, et Jeesus mõistab end kui armulise Jumala esindajat, kes ei tõuka ära patuseid ja annab eksinutele võimaluse.

On hästi teada, et reformatsioon algas jumalakäsitluse muutumisest. Martin Luther avastas halastava Jumala, kes võtab inimesed omaks sõltumata nende teenetest ja väärilisusest. Piibellikult tähendab õigeiksmõist just seda: õigust elada ilma tulemusi ette näitamata, tingimusteta omaksvõttu, armastuse avaldamist. Martin Lutherit vaevasid sisepiinad, kuna ta oli oma sisemises võitluses kurjusega korduvalt alla jäänud; ta sai nendest kahtlustest äkitselt üle siis, kui ta avastas, et Jumal mõistab

patuse õigeks „ainult armu ja usu läbi”. Sellega sai vastuse tema hirmunud küsimus: „Kuidas leida halastavat Jumalat?” Oleks ekslik tõlgendada seda piinava südametunnistuse ajutise väljendusena. See on üldinimlik küsimus. Kus on selles maailmas halastus? Halastamatu jumala kohta võiks öelda pigem Moolok kui isa. Selline jumal ähvardab põrguliku karistusega ning külvab hirmu ja õudust. Sellise jumala juurest lohutust ei leia. Ka jumalaeitus ei ole lahendus. Ateism on täpselt sama trööstitu nagu küüniline usk. Jeesus Kristuse Isaga on asjad teisiti. See Jumal pakub varju, pelgupaika ja kaitset mõttetuse eest.

Sellega tahab Jumal ärgitada meid uskuma, et tema on meie tõeline Isa ja meie tema tõelised lapsed, selleks et me võiksime teda julgesti ja lootusrikkalt paluda nagu head lapsed oma head isa.¹⁷

Kui küsite, kust see veendumus pärineb, siis on vastus lihtne. See saab alguse Jeesusest Kristusest, kelles Jumal tuli inimestele lähemale kui kunagi varem. „Keegi ei ole ialgi näinud Jumalat” (Jh 1:18), aga Jumal on ilmunud Jeesuses. Kogudus tunnistab teda kui ilmutust ennast. Märke Jumalast võib leida ka loodusest ja ajaloost, kuid need ei ole ühetähenduslikud. See, kes tahab rääkida Jumala armastusest, ei saa mööda minna Naatsareti Jeesusest. See armastus avaldub nii tema sõnades ja tegudes kui ka tema kannatustes. Jeesus sureb ristil oma vaenlaste ohvrina. Kogu maailma kurjus langeb tema peale, aga isegi selles põrgus jääb Jeesus oma ülesandele truuks. Oma piinajate needmise asemel palub ta neile andestust (Lk 23:34). Ta eelistab pigem ise surra kui teistele surma soovida. Jeesus hoidub järjekindlalt kättemaksukatsetest. Kristliku osaduskonna jaoks kumab sellest loost läbi taevase Isa käitumine. Jumal loobub kättemaksust oma vaenlastele (Rm 5:10). Selle asemel andestab ta neile nende võlad. Ta annab lepituse (2Kr 5:18jj). Kättemaksust ei saa sündida rahu.

Jeesus tunnistab Jumalat, kes soovib inimeste, kaasa arvatud jumalatute ja „uskmatute” lunastust. Uues Testamendis räägitakse tema armastusest inimeste vastu (Tt 3:4). Jeesuses Kristuses näitab Jumal solidaarsust kannatavate olenditega, et murda nad nende viletsusest välja. Jeesus Kristuse Jumal on „inimlik”, ta tunneb kaastunnet ja näitab üles halastust. Viimane saavutab haripunkti ülestõusmises. Patt, kannatused ja surm ei jää peale. Ristilöödud kogetakse kui elavat, kelle käes on surma ja surmavalla võtmed (Ilm 1:18). Jeesus Kristuse ülestõusmine vabastab meid mööduvuse vangistusest ja annab meile tuleviku ka surma palge ees. Kõigi asjade lõpp ei ole vaid tühjus, mõtetusetus ja täielik kadu, vaid uus algus (Ilm 21:1jj). Jumalariik muutub kõi ke mää ravaks tegelikkuseks.

¹⁷ Martin Luther, „Traktaat kristlase vabadusest“, M. Luther, *Valitud tööd*, 356.

Evangeeliumi imperatiiv

Nimetatud asjaolusid arvestades ei ole üllatav, et Jumala tahet väljendab kõige paremini armastusekäsk. Jumal annab eeskuju oma tegude ja olemusega. Taas peame osutama Jeesusele Kristusele, kelles see armastus ilmnes (Rm 8:39). „Olge armulised, nagu teie Isa on armuline,” ütleb Jeesus (Lk 6:36). Kui temalt küsitakse suurima käsu kohta, siis ta vastab: „[...] armasta Issandat, oma Jumalat, kogu oma südamega [...] [ja] oma ligimest nagu iseennast. Mingit muud neist suuremat käsku ei ole” (Mk 12:29–31). Siin on koos kaks käsku. Jumala ja ligimese armastamine ei ole üks ja sama. Ligimese armastamine ei tähenda Jumala armastamist ega vastupidi. Neid ei tuleks omavahel segamini ajada. Jumala armastamine avaldub selles, et kummardatakse ainult Jumalat. Liturgia kuulub ainult Jumalale (Mt 4:10). Mis tahes inimese isikukultus on taunitav. Seevastu diakoonia kuulub ligimesele. Tema vajab abi, solidaarsust ja tähelepanu. Põhimõte on: „Kandke üksteise koormaid” (Gl 6:2). Seega on meil vaja eristamisoskust. Armastusel on mitu nägu. Lõppkokkuvõttes on aga siiski ainult üks käsk – see kohustab armastuseks, st selliseks suhtumiseks, mis saab soovida ainult head.

See ei ole lihtsalt üks paljudest käskudest, vaid üldine kõlbluse kriteerium. „Neis kahes käsus on koos kogu Seadus ja Prohvetid” (Mt 22:40). Paulus ütleb: „Nii on armastus Seaduse täitmine” (Rm 13:10). Kui mõni ettekirjutus on armastusekäsuga vastuolus, tuleb ettekirjutus ümber sõnastada või tühistada. Me näeme seda Jeesuse ja variseride väitluses hingamispäeva pühitsemise üle. See on vaid üks näide paljudest. Igal juhul soovib Jumal näha humaanset maailma. Seda ei ole võimalik saavutada vähemalt minimaalse armastusega. Kuigi armastus on liiga sageli kasutatud sõna, ei ole võimalik ilma selleta hakkama saada. Pigem vajab see kaitset kuritarvituste eest. Piibellikust seisukohast ei ole armastus niivõrd tunne, vaid pigem tahe. See, kas ma armastan oma ligimesi või mitte, sõltub viimselt sellest, millise suunaga on minu tahe nende suhtes. Ma võin soovida oma vaenlastele head ka siis, kui nad mulle tegelikult ei meeldi. Me oleme lunastatud tänu sellele, et Jumal armastab vaenlast. Jumala halastus on suunatud vahet tegemata kõigile inimestele. See kutsub patuseid tagasi Jumala osaduskonda.

See toimub ilma surve ja sunnita. Kui armastus on ehe, siis see ei tekita sõltuvussuhteid. See annab vabaduse. Meie jaoks peaks tunduma üsna hämmastav, et tähendamissõnas kadunud pojast ei hakka isa vastu vaidlema, kui poeg otsustab isakodust lahkuda ja nõuab endale oma osa pärandusest (Lk 15:11–12). Isa laseb tal minna. Samuti ei seo Jeesus jüngreid enda külge. Ta lubab neil vabalt ära minna, kui nad temaga ei nõustu (Jh 6:66–67). Siiras järgimine põhineb vabal otsustusel. Ilma armastusega halastus teenib mõnda muud eesmärki ja mõjub seetõttu saajale alandavalt. See ei kehti armastusest sündinud halastuse korral. Sel juhul on eesmärk võtta ligimest partneri, mitte alluvana. Selles hoidutakse üleolevast kohtlemisest ja käsutamisest. Legalism on vastuolus armastusekäsuga. See kehtestab religioosse diktatuuri

ja muudab halastuse sunniks. Seevastu armastus annab inimestele suurema väärtuse ja võimaldab neil vastutust võtta. Selleks peavad nad suutma arvestada ja õppima ära tundma kõike seda, mis iganes on tõene, auväärne, puhas, armastusväärne, kiidetav (Fl 4:8). Armastus vajab juhendamist, aga mitte eeskirju; sund hävitab armastuse.

Eelkõige aga vajab armastus motivatsiooni. Armastus ei teki käsu peale. Sellepärast selgitatakse Uues Testamendis käsku tegutseda Jumala tegutsemisega. Me peame armastama, sest Jumal on meid armastanud. „Me armastame, sest tema on meid enne armastanud,” öeldakse Johannese esimeses kirjas (4:19). Sarnast mõtet väljendab Jeesus tähendamissõnas südametust sulasest (Mt 18:21–22). Vastastikuse andeksandmise kohustus tuleneb Jumala andestusest. See kehtib kõlbluse kohta üldiselt: käsule eelneb alati Jumala halastusteo meenutus. Halastuse kogemus motiveerib meid head tegema. Imperatiiv lähtub sellest allikast. „Sa tige sulane?” ütleb isand tähendamissõnas. „Ma kustutasin kogu sinu võla, sest sa palusid mind. Eks siis sinagi oleksid pidanud halastama oma kaassulase peale, nõnda nagu mina sinu peale halastasin?” (Mt 18:32–33). Heategija tunneb ennast narristi, kui abi saaja süda jääb kõvaks. Täpselt seda küsib ka apostel Paulus: „Või suhtud sa üleolevalt tema helduse ja sallivuse ja pika meele rohkusesse ega saa aru, et Jumala heldus tahab sind juhtida meelt parandama?” (Rm 2:4). Küsimus on selles, kuidas teha sellest headusest õigeid järeldusi.

Kui keegi keeldub seda tegemast, kannab ta märkimisväärset kahju. Loomulikult võib väita, et me võlgname midagi Jumalale. Aga kes või mis on Jumal? Tänapäeval soovitakse üha enam ilma Jumalata religiooni. Nähtavasti ei ole see mõiste enam sünnis. Inimesed tahavad uskuda, aga teisiti kui minevikus. Meil on vaja olla tähelepanelik, et koos halastusega ei kihutataks maailmast välja ka Jumalat. Kui Jumal elust kaob, siis kellesse või millesse soovivad inimesed uskuda? Sellisel juhul tekib suur oht, et inimestel tuleb leppida olemasolu mõttetuse, üldise armastusepuuduse ja elu lõplikkuse tragöödiaga. Jumal on see määrav jõud, mis võimaldab vastu seista elu varjukülgedele ja kurjusele. Raskes olukorras kasvõi surma ähvardusel edasi rühkimise kogemus muutub tänapäeval võimatuks, kui Jumala mõiste hakkab varju jääma, mistõttu Jumala tõelisuse eest võitlemist võib pidada suureks „riskiteguriks” edukale elule.

Lisaks võib Jumala armu eitamine põhjustada ka imestamisvõime ja erakordsuse taju kadumist. Seetõttu ei nähta tavaliselt ka mingit põhjust tänuilikkuseks. Kõik võidakse taandada käibetõdedeks ning samal ajal toimib kõik automaatselt vastavalt teadaolevatele seaduspäradele. Kes vastutab loodud maailma imeliste nähtuste eest? „Evolutsioon” ei vaja mingeid tänuavaldusi. Selline mõtegi oleks absurdne. Kui inimese meeled nüristuvad Jumala halastuse suhtes, ei suuda ta enam näha ka neid aspekte, mis ei lase elul tuimaks muutuda. Selle meelde tuletamine võib käivitada suure vabanemisprotsessi. See aitab meil näha palvete, näiteks Meie Isa palve põhjendatust. Enne Jumala armu peal *kustuta*-nupu vajutamist tuleb endale selgeks teha, mis sellega kaasneb.

Vabadus

Reformatsioon mõistis ennast vabadusliikumisenä. „Vabaduseks on Kristus meid vabastanud,” kirjutab apostel Paulus (Gl 5:1). See andis liikumisele hoogu. Tekkis julgus astuda välja võõramaise ülemvõimu vastu ning võtta ainsaks normiks evangeelium. Nii hakkas Martin Luther 1521. aastal Wormsi riigipäeval avalikult vastu paavstile, keisrile ja kiriku kätte koondunud võimule. Ta oli seda teemat juba põhjalikult lahanud 1520. aasta teoses „Traktaat kristlase vabadusest”. „Ristiinimene on kõige vabam isand ja pole kellegi alam.”¹⁸ See on tema esimene lause. See, kelle isand on Jumal, ei saa teenida teisi isandaid (vrd Mt 6:24). Jumala teenimine vabastab meid kohustusest teenida inimesi. Igasugune surve kaob kohe, kui inimesed usaldavad ennast usus Jumala armu hoolde. Samas oleks läbinisti vale mõista seda vabadust kui täielikku omavoli. Sellepärast lisab Luther: „Ristiinimene on kõige kohusetruum teener ja kõikide alam.”¹⁹ See on tema teine lause. Need kaks kuuluvad kokku. Vabadus hävitab ennast, kui sellega ei kaasne kohustuste võtmist. Eelkõige tähendaks see aga armastuse reetmist. See on väljendi „ligimese teenimine” põhisisu. Ilma diakooniata muutub ka usk ebasiiraks ning ei saa olemas olla „kristlikku” usku, mis ei avaldu armastusega tehtavates tegudes (Gl 5:6). See on usu lakmusest.

Nendel kahel reformaatori lausel tasub pikemalt peatuda. Martin Luther kutsus esile paavstikiriku viha, kuna ta eitas selle rolli lunastuse vahendajana. Õigeks-mõistmiseks piisab vaid usust. Kirik on evangeeliumi tunnistaja ja täidab seeläbi hädavajalikku ülesannet. Kuid lunastus tuleb ainult Jeesuselt Kristuselt. Inimesed ei pea enam lunastuse nimel töötama ega tegema häid tegusid. Selle asemel kutsutakse neid seda veendunult vastu võtma. Luther sai tugineda Paulusele, kes on öelnud: „[...] inimene ei saa õigeks Seaduse tegude kaudu” (Gl 2:16). Luther oli nende sõnade tähendust isiklikult kogenud. Kui ta taipas, et tema patt ei muuda teda jumalariigi jaoks sobimatuks, vabanes ta oma vaimsest koormast. Ta sai pead püsti hoides edasi elada. Jumala halastus oli vabastanud ta usulisest saavutussurvest. Sellist tugevat survet ei esinenud ainult keskaegses kirikus. Seda leidub ka tänapäeval, muuhulgas mittekristlikes usundites. Igaühte, kes eeskirju ei järgi, käsitatakse „uskmatuna” ja temasse suhtutakse vaenulikult.

Isegi muutunud tingimustes on õigeksmõistusõnum täpselt sama oluline. Iga inimene vajab seda kogemust, et ta on omaks võetud. See on vaimse tervise ja identiteedi leidmise seisund. Soovimatul lapsel on elus raske. Laps ei saa üles kasvada ilma ema ja isa kaitse ja hoolitsuseta. Tunnustus on oluline ka hilisemas elus – kui seda ei anna laiem avalikkus, siis oodatakse seda vähemalt mõnelt kitsamalt rühmalt. Igaüks soovib saada kiitust, kiiduavaldusi ja heakskiitu. Inimesed vajavad tunnet, et nad on olulised, neil on elus oma koht. Mis aga juhtub siis, kui ühiskond hülgab oma

¹⁸ Martin Luther, „Traktaat kristlase vabadusest”, M. Luther, *Valitud tööd*, 310.

¹⁹ Ibid.

liikmed, sealhulgas oma vanemad? Ma saan sellisesse ühiskonda kuuluda vaid juhul, kui ma hakkan end vihkama ja minus tekib alaväärsuskompleks. Sel juhul tekib mul ettekujutus, et ma ei ole suurt midagi väärt, olen elus läbi kukkunud ja kannan häbimärki. See on ohtlik suund, mis võib lõppeda enesetapu või vägivallapuhanguga.

Jumala halastusega on asjad teisiti. Kuigi kõik võivad sind narrida, alandada ja maha teha, jääd sina ikkagi Jumalale armsaks looduks. Sa ei ole vähem tähtis kui kes tahes teine. Ära kadesta teiste edu. Õigeksmõist tähendab ühiskonna hinnangutest välja kasvamist. „Kes võib süüdistada Jumala valituid? Jumal on see, kes õigeks teeb” (Rm 8:33), ütleb apostel Paulus. Inimene on alati midagi enam kui tema tegude või tegevusetuse summa. Teiste arvamus minust on endiselt oluline. Ma ei saa jääda ükskõikseks selle suhtes, millist kuvandit minust levitatakse. Keegi ei ole immuunne mahategemise ja ründamise suhtes ning avalik laimamine kuulub põhjendatult väärtegade hulka. Sellegipoolest on inimeste hinnangud kaotanud tingimusteta kehtivuse. Nad on muutunud suhteliseks. Tähtis on see, mida ütleb minu kohta evangeelium. See võimaldab mul kõigi oma puudustega paremini toime tulla. Ma õpin endaga leppima, kõigi oma vigade ja nõrkustega. Õigeksmõistmise tõotusel on erakordselt suur psühholoogiline mõju. See õpetab meid patu olemasolu tõdema ilma meelegeituse langeda.

Loomulikult vastandub õigeksmõistmine uhkusele. See purustab illusiooni, et inimene tuleb ise kõigega toime, ja soodustab realistlikku ettekujutust sellest, mida tähendab inimeseks olemine. Apostel Paulus laudab teraval toonil korintlaste uhkust. Ta soovib teada: „Sest mis sind siis esile tõstab? Mis sul on, mida sa ei oleks saanud? Aga kui sa selle oled saanud, mis sa siis kiitled, otsekui sa ei oleks seda saanud?” (1Kr 4:7). Õigeksmõistusõnum torkab katki upsakuse mulli. See toob inimesed mürtsuga maa peale ja õpetab neile tagasihoidlikkust. Jumala halastus on komistuskiviks uhketele, tugevatele, õigetele ja neile, kes leiavad, et neil ei ole vaja millegi eest tänulik olla. Ometi ei oleks ka nemad ilma Jumala halastuseta mitte midagi. Mõistlik on ennast mitte petta. Ühiskond tervikuna seab Jumala halastusele piiranguid. Ent kui viimse hinnangu inimesele annab Jumal, siis on kõik inimeste hinnangud ebakindlad. Nii jääb ühiskond ilma lõplikust otsustusõigusest oma liikmete üle. Inimesed kuuluvad Jumalale ja on seetõttu Jumala kaitse all. Keegi ei ole erand. Kõik on kutsutud Jumala halastust usus vastu võtma. Siiski eelneb see and inimese vastusele. Laiemas mõttes on õigeksmõistusõnum seega inimõiguste aluseks. Jumalik õigus keskendub inimväärikuse ja inimese puutumatuse austamisele.

See teeb selgeks, et Jumala halastus inimeste suhtes ei asu vaakumis. See tekitab inimeste vahel ühtekuuluvuse. Seega peab Lutheri traktaadi esimesele klauslile järgnema teine. Nende vahel ei ole vastuolu. Seda saame õppida Jeesuselt Kristuselt. Tema, kes oli vaba ja tundis vastutust ainult oma taevase Isa ees, „loobus iseenese olust, võttes orja kuju” (Fl 2:7). Ta ei teinud seda sunniviisil, vaid vabatahtlikult. Tema enda sõnul ei ole ta „tulnud, et lasta ennast teenida, vaid et ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest” (Mk 10:45). See on põhjus: „Kes iganes teie seas tahab saada suureks, olgu teie teenija” (Mk 10:44). Ainult see, kes suudab teenida, on

tõeliselt vaba. Vabadus millestki peab vastama vabadusele millekski. Ainult sel juhul saab see kvaliteedimärgi. Lihtsalt sõltumatus võib olla täpselt sama despootlik nagu puhas omavoli. See peab olema piiritletud headusega.

Seega on tegu väga kurva väärarusaamaga, kui arvatakse, et protestant ei pea üldse häid tegusid tegema. Kui katoliiklased peavad koguma punkte, siis protestandid võiks justkui lihtsalt niisama istuda. See on levinud eksiarvamus, mida võib aeg-ajalt praegugi kohata. Kõik, kes seda väidavad, ei ole lugenud 1530. aastal Augsburgis avaldatud luterlaste usutunnistust, mis kehtib tänase päevani. Selle kuuendas artiklis öeldakse: „Samuti õpetatakse, et see usk peab andma häid vilju ja tegusid ning et häid tegusid, mida Jumal on käskinud teha, peab tegema [...]”.²⁰ Siiski eristab luterlik traditsioon armastustegusid ja seadustegusid. Viimaseid ei tehta ainult ligimese nimel, vaid seaduse täitmiseks. See aga tähendaks tegevust, mida me saame pidada teeneks, ning see on vastuolus armastuse vaimuga, mis ei ole huvitatud iseenda aust, vaid ligimese heaolust. Jeesus ise näitas ikka ja jälle, et oluline on armastuses tegutsemine, mitte väline käskude täitmine. Armastus ei uhkusta oma heade tegudega; ta teeb neid ilma omakasule mõtlemata.

Kuna armastus on teenimine, on kristlased võimelised teistele alluma. Nad teavad, et iga kogukond vajab reegleid ja saab püsida vaid siis, kui liikmed neid reegleid järgivad. Sel põhjusel on olemas eeskirjad, ametid ja ametivolitused. Uues Testamendis tunnustatakse riiki kui Jumala head institutsiooni ja kutsutakse üles sellele kuuletuma (Rm 13:1–2., 1Pt 2:17). Iga kirik järgib kohaliku riigi põhiseadust. Sotsiaalne rahu ei ole võimalik ilma ühiskondliku aluskokkuleppeta. Ka kirik ise vajab haldus- ja juhtimisstruktuure. Kristlane ei ole anarhist. Siiski piirab nõutavat kuulekust kõrgem põhimõte: „Jumala sõna tuleb enam kuulata kui inimese sõna” (Ap 5:29). Seega võib kristlane minna opositsiooni. See leiab alati aset siis, kui seadused ei ole õiglased. Vabastusteoloogia on õigesti mõistnud, et patt võib võtta ka ebaõiglase ühiskonnakorralduse kuju. Sellest arusaamast ei saa enam loobuda. Kiriku üks ülesanne on ka väärnähtustele osutamine ja nende hukka mõistmine. Seda tehti näiteks 1977. aastal Luterliku Maailmaliidu kuuendal täiskogul, mis toimus Tansaania Dar es Salaamis. Saadikud deklareerisid, et apartheidisüsteem ei ole kooskõlas luterliku usutunnistusega, selle järgijad arvavad ennast osaduskonnast välja ja rassism on patt. Siiski võib ühiskonnakorralduse kriitikat esineda ka mitte nii dramaatilistel juhtudel. Vajaduse korral avaldab kirik alati survet kehtivate seaduste muutmiseks. Sest armastusel „ei ole rõõmu ülekohtust” (1Kr 13:6). Kristlased võivad kutsuda üles südametunnistusest lähtuvalt vastupanule. Igal juhul hõlmab kannatavate inimeste teenimine ka valmisolekut poliitiliseks tegevuseks.

Martin Luther ise on siin muljetavaldav näide. Ta ei olnud kindlasti „apoliiitiline” isik. Ajastu hädad tekitasid temas pahameelt ja andsid põhjust kriitilisteks seisukohavõttudeks. 1520. aasta teoses „Saksa rahva kristlikule aadlile”²¹ pöördus

²⁰ „Augsburgi usutunnistus“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 29.

²¹ Martin Luther, „Saksa rahva kristlikule aadlile“, M. Luther, *Valitud tööd*, 82–176.

reformaator oma ajastu võimukandjate poole ning kutsus neid üles võtma kasutusele meetmeid ühiskondlike tingimuste parandamiseks. Ta võttis resoluutselt sõna ka muudel juhtudel. Sellist nähtust nagu apoliitiline kirik ei ole olemas. Kuni kristlased elavad selles maailmas, on nad osa ühiskonnast ehk polisest ja vastutavad koos teistega selle hüvede ja hädade eest. Muidugi on kirikul ja riigil oma kindlad ülesanded. Kui riigi eesmärk on hoolitseda seaduse ja rahu eest, siis kirikule on ülesandeks tehtud töötada Jumala tahte ja Jumala õiguse nimel. Just sel põhjusel ei saa kirik jääda ükskõikseks selle suhtes, kas ja kuidas riik oma ülesannet täidab. Ta peab manitsema ja esitama vastulauseid juhul, kui ebaõiglus ja vägivald hakkavad muutuma levinud pahedeks. Kui arutusele tulevad kõlblusküsimused, ei tohi kirik vaikida. Teisest küljest peaks riiki huvitama see, et kirik külvaks tõesti usku, armastust ja lootust ning levitaks neid oma kodanike seas. Riik peab tagama selleks sobivad tingimused.

Kiriku ja riigi eristamine tähendab vaieldamatult teokraatia idee eitamist. Jeesus ise võttis selle kohta selgelt sõna. Me ei peaks andma keisrile seda, mis kuulub Jumalale, ega vastupidi (Mk 12:17). Ilmalikul võimul on oma õigus, kuigi ta ei vabane kunagi vastutusest Jumala ees. Seega ei soovi luterlik teoloogia teokraatiat, vaid õiguskorral põhinevat riiki. Teokraatia on juba olemuselt autoritaarne ja vabadusevastane. See lubab ainult ühte usku ja keelustab tõelise mitmekesisuse. Selle asemel peame eeldama, et ühiskond suudab kokku leppida õigussüsteemis, mis tagab selle liikmetele maksimaalse vabaduse, rahu ja heaolu. Selline kokkulepe on võimalik ka mittekristlastega. Õiglus on üldinimlik postulaat, mis on siduv nii usu kui ka sekulaarsuse ajastul. Õigusriik ei ole kristlik leiutis, kuid on siiski projekt, mille edendamisele kirik peab kaasa aitama.

Loomulikult peab Jeesuse Kristuse kirik olema ettevaatlik, et teda ei kasutataks ära parteipoliitistel eesmärkidel. Sellega kaotaks ta oma vabaduse ja ei suudaks hoida kriitilist vahemaad. Kui üksikisikust kristlased ei saa vältida poliitiliste valikute tegemist ja mõne erakonna poolt hääletamist, siis kirikul kui institutsioonil on keelatud seda teha. Ta peab nõudma ühtviisi kõigilt erakondadelt, et need edendaksid ühist hüve ja annaksid avalikult aru oma programmide kohta. Kirik peab vastu panema kiusatusele riiki kontrollida. Siiski on tal kohustus riigiorganitele nende kohustusi meelde tuletada. See on üks osa kiriku „poliitilisest diakooniast” ja kinnitus talle Jumala poolt antud vabadusest.

Küsimused

21. sajandi üleilmastunud maailmas muutub sallivus üheks põhiliseks rahu eeltingimuseks. Kas on õige väita, et viimselt vabastab evangeelium meid sallimatusest? Kui kaugele võib kristlik sallivus minna ilma meelevaldseks muutumata?

Kirik ei tohiks sekkuda poliitikasse. See on sageli esitatav nõue. Selle aluseks on väide, et kirik peab hoolitsema inimeste lunastuse ja riik nende heaolu eest. Kas lunastust ja heaolu on võimalik nii selgelt lahutada?

Miks me üldse peame rääkima Jumala halastusest? Kas humaanne maailm ei ole võimalik ilma Jumalata? Paljud väidavad, et maailmas rahu saavutamiseks tuleb kaotada religioon. Mida selle kohta öelda?

Kirik ja avalik ruum. Luterlik tõlgendus

Kjell Nordstokke

Reformatsioon ja kirikuks olemise mõistmine

Luterliku reformatsiooni põhisõnum ütleb, et kiriku keskne õpetus on usu läbi õigeksmõistmine. See seisukoht tugineb Lutheri arusaamale Piiblist ja sellele, kuidas ta tõlgendas Jeesuse teenimist. Seda on tihti esitatud kui viit nn *sola*-väidet ehk luterliku teoloogia juhtpõhimõtet: ainult Pühakirjast (*sola scriptura*), ainult usust (*sola fide*), ainult armust (*sola gratia*), ainult läbi Kristuse (*solo Christo*) ja ainult Jumalale au (*solī Deo gloria*).

Esmapilgul ei viidata üheski nendest põhimõtetest kirikule. See võib jätta mulje, et ekleesioloogia (õpetus kirikust) ei olnud Lutheri ja tema järgijate jaoks oluline. Nii see ilmselgelt siiski ei olnud; reformatsioon algas vastureaktsioonina hiliskeskaegsele kirikumudelile ning majandusliku ja poliitilise võimu koondamisele kirikusse. Lutheri hinnangul sundis selline kirikuks olemise viis evangeeliumi kuulutamist vaikima. Seega vajas kirik hädasti reformi. Kirikuks olemise ja tema maailma läkitamise aluseks on evangeeliumi kuulutamine, mitte vastupidi. Kirik on olemas ja omab volitusi ainult Pühakirjast, ainult usust, ainult armust, ainult läbi Kristuse ja ainult Jumala austamiseks.

15. sajandi kiriku olukord pani paljusid reformide järele igatsema. Paavst oli muutunud poliitiliseks juhiks, kellel oli oma sõjavägi; piiskoppidest olid saanud kohalikud valitsejad, kelle käsutuses olid tohutud majanduslikud ressursid. Probleem ei seisnenud siiski ainult viisis, kuidas kirik oma poliitilist võimu teostas. Pigem kritiseerisid reformaatorid seda, kuidas paavst ja piiskopid kasutasid religioosset võimu, et õigustada oma positsiooni maiste valitsejatena. Näiteks heitsid nad kirikust välja poliitilisi vastaseid ja panid mõnikord terveid riike kirikuvande alla. See tähendas, et tervetele rahvastele keelati ligipääs sakramentidele ja kristlikule matusele. Seega avaldas võitlus poliitilise võimu pärast ränka mõju lihtinimestele ja nende usuelule. Nad kartsid, et kui nad ei saa missal käia ja kirikuvõimude poolt ette kirjutatud sakramentidest osa saada, jäävad nad lunastusest ilma. Samal kombel hakkasid inimesed järgima tavasid, mille kirik oli kehtestanud oma tulude suurendamise eesmärgil.

Üheks selliseks oli indulgentside ehk patukustutuskirjade müük. Olles näinud, kuidas hirmust ajendatud inimesed raiskasid raha indulgentside ostmisele selleks, et pääseda purgatooriumi piinadest, kirjutas Luther 1517. aastal oma üheksakümend viis teesi „indulgentside väe selgitamiseks”²². Nagu me teame, loetakse seda reformatsiooni alguseks. Ühelt poolt oli selle lähtekohaks vastureaktsioon kirikule, mis kuritarvitas oma võimu ja kasutas ära vaeseid; teiselt poolt pani see kahtluse alla kiriku, mis evangeeliumi kuulutamise asemel pakkus usklikele kindlust ostetava paberi kujul. Lunastus ei ole kaubaartikkel; lunastus ei ole müügiks.

Luther ei kritiseerinud ainult seda praktikat. Oma teoloogilistest veendumustest lähtudes seadis ta kahtluse alla kogu sellise kirikuks olemise mudeli ning kutsus oma aja poliitilisi juhte võtma tagasi võimu, mille kirik oli tema arvates põhjendamatult usurpeerinud. Tema väitel ei hõlmanud kiriku volitused poliitilise valitsejana võimu kasutamist. Lutheri sõnul kuulub „mõõgavõim” neile, kelle Jumal on õigusega seadnud kuningateks ja muudeks ilmalikeks valitsejateks. Kõik kodanikud ja seega ka kirik peaksid kuulekalt tunnustama nende volitusi. Kiriku volitused on teistsugused: Jumal on kutsunud teda kasutama „sõnavõimu”, milleks on avalik evangeeliumi kuulutamine sõna ja teoga.

Jumala sõna kui mõjukas avalik sõna

Mõõgavõimu ja sõnavõimu eristamise tulemusena on luterlikus teoloogias sõnas tatud kahe riigi õpetus ning peetud tuliseid arutelusid selle üle, kuidas tõlgendada seda õpetust Lutheri ajast erinevas poliitilises ja ühiskondlikus kontekstis.

Esiteks on oluline märkida, et siinkohal käib jutt eristamisest, mitte lahutamisest. Luther rõhutas, et mõlemad riigid (Luther eelistas neid nimetada valitsusteks e. regimentideks) kuuluvad Jumala tahte ja kohtumõistmise alla. Seega vastutavad kõik valitsejad Jumala ees ja heade kristlastena peaksid nad käsutama oma ametit jumaliku kutsumusena ning saama kohusetundlikult osa sõnast ja sakramendist, et oma valitsejaülesannete täitmiseks jõudu leida. See oli arusaadav ajal, kui kõik kodanikud kuulusid kirikusse. Kuningatelt ja teistelt valitsejateelt eeldati, et nad on head kristlased, kes käivad regulaarselt kirikus ja puutuvad tänu sellele kokku „sõnavõimuga”.

Tänapäeval, kui enamikus kohtades esindab kirik vaid ühte osa ühiskonnast, kus kiriku liikmed või kirikus käijad võivad moodustada vähemuse, tuleb seda õpetust mõistagi teisiti kohaldada. Lisaks leidub tänapäeval vaid väheseid poliitilisi juhte, kes peavad oma ametit Jumala poolt seatuks. Nende volitused ja võim on reguleeritud vastavalt ilmalikule korrale, milles käsitletakse juhtide valimist ja nende üles-

²² Vt Martin Luther, „Väitlus indulgentside väe selgitamiseks ehk 95 teesi“, M. Luther, *Valitud tööd*, 9–18.

annete täitmist. Kuidas peaks kirik selles olukorras kaasa aitama vastutustundliku valitsuse moodustamisele ning sellisele ühiskondlikule ja poliitilisele korrale, mis vastab Jumala tahte loodu ja inimeste osas?

Kahe riigi õpetuse tõlgendamisel tähelepanu vajav teine punkt on seotud veel ühe tohutu erinevusega tänapäeva ja toonase olukorra vahel: kirik oli tol ajal endale haaranud šokeerivalt suure poliitilise ja majandusliku võimu. Asjaolu, et selline võimu kuritarvitamine avaldas kõnealuse õpetuse sõnastamisele ilmselt olulist mõju, võis soodustada tõlgendust, mis hoiatas kiriku ja poliitika igasuguse omavahelise segamise eest. See oli paljude kirikujuhtide seisukoht natsirežiimi ajal. Nad väitsid, et ilmalik valitsus peab käituma vastavalt iseenda seadustele ning seda tuleb tunnustada Jumala loodud ühiskonnakorraldusena, millele on seetõttu tarvis kuuletuda. Sarnaselt lükkas küllaltki suur hulk inimesi tagasi arusaama, et kirikud peaksid sek-kuma apartheidivastasesse võitlusse, väites, et see on kiriku volitusi ületav poliitiline küsimus. Mõnede arvates põhjustab selliste poliitiliste küsimustega tegelemine kirikus erimeelsusi – otsekui oleks see suurem patt kui need lõhed, mida apartheid tekitas Lõuna-Aafrika Vabariigi ühiskonnas.

On üsna selge, et kahe riigi õpetus ei nõua maailmast tagasi tõmbumist. Pigem paneb see kirikut määratlema seda, millised on tema volitused ühiskonnas tegutsemiseks. Tänapäeval ei koonda kirik endasse enam poliitilist ja majanduslikku võimu, vähemalt suuremas osas maailmast. Seega ei ole enam niivõrd vaja hoiatada kirikut „mõõgavõimu” ihaldamise ohtude eest, vaid pigem maailmast tagasitõmbumise ja üksnes vaimulike küsimustega piirdumise eest.

Luther ei tõlgendanud „sõnavõimu” maailmast tagasitõmbumisena. Vastupidi, ta käsitas seda selgelt avaliku sõnana. Tema arvates on kantsel avalik kõnekoht, kust tuleb pöörduda terve kogukonna, mitte üksnes usklake siseringi poole. Lisaks levisid tema sõnad tänu hiljuti leiutatud trükimeetoditele üle kogu Euroopa. Võime täheldada, et Luther ei piirdunud oma jutlustes ja kirjutistes vaimulike küsimustega, vaid rääkis väga sageli poliitikast ja majandusest. Ta pooldas koolide rajamist kõigi laste jaoks, vaeste ja väetite toetamist ning kritiseeris teravalt liigkasuvõtmist, kuulutades selle ebaeetiliseks. Neid tekste tänapäeval lugedes avaldab muljet tema võime oma ajastu märke tabavalt tõlgendada, eriti tema julgus käsitleda avaliku elu küsimusi, isegi kui peab möönma, et mõned tema kirjutised olid kahetsusväärse iseloomuga, nagu nt tema juutidevastased kirjatükid ja üleskutse mässuliste talupoegade peatamiseks.

Meie tähelepanu vajav kolmas punkt puudutab Lutheri usaldust sõnavõimu suhtes. See tuleneb tema teoloogilisest tõlgendusest, mille kohaselt evangeelium on elav sõna (*vox viva evangelii*) ja kirik on sõna poolt loodud reaalsus (*creatura verbi*). Jumal lõi sõnadega: „Sest tema ütles, ja nõnda see sai; tema käskis, ja see tuli esile” (Ps 33:9). Sarnaselt suudab evangeelium luua seda, millest ta kõneleb. Sellise väe tõhusus ei olene poliitilisest seisukohast või relvade kasutamisest. Sellegipoolest avaldavad sõnavõimule tugevat vastupanu „valitsused ja meeevallad” – selle väljendiga ei peeta silmas ainult ilmalikke valitsejaid, vaid pigem isegi kurjuse võimu, mille üle

Kristus on apostli sõnade kohaselt ristil võidutsenud (Kl 2:15).

Luther uskus, et Jumal on kutsunud kirikut olema „elav sõna“ maailmas. Ühelt poolt kujutab Sõna kuulutamine usku Jumala hoolde ja halastusse meie igapäeva-elus ning usaldust Jumala valitsusse ja ettehooldusse olenemata sellest, mis meie kui üksikisikute ja ühiskonnaga toimub. Teiselt poolt kutsub see meid kandma hoolt andide eest, mille Jumal meile on kinkinud ning hoolitsema vastutustundlike kodanikena teiste inimeste heaolu eest.

Järgnevalt vaatleme lähemalt, kuidas on võimalik olla „elav sõna“ maailmas. Esimene vaatenurk on individuaalne ja uurib seda, kuidas iga kristlane on kutsutud Jumalat ja ligimest teenima. Sageli on seda esitatud luterliku kutsumuse-eetikana, mida tänapäeval tõlgendatakse valdavalt kutsumusena anda aktiivne panus kodanikuühiskonda. Järgmine vaatenurk on seotud kiriku kui kollektiivse suuruse ja kohaliku osaduskonnaga, mis võtab avalikus sfääris enda kanda teatud ülesandeid. Me käsitleme diakooniat selle ühiskonda avatud kirikuks olemise mandaadi ühe põhiülesandena ning erinevate rühmade huvide kaitset selle kitsama fookusena. Lõpetuseks arutleme kiriku kui varjupaiga ja pühamu rolli üle tänapäeva postmodernistlikus maailmas, käsitledes seda kui uut keerulist ülesannet, mille juured ulatuvad tagasi kristliku elu ja ühiskonna teenimise esimestesse sajanditesse.

Kodanikuaktiivsuse kutsumus

Kutsumus olla „elav sõna“ tähendab üleskutset kodanikuaktiivsusele. Luther muutis radikaalselt arusaama kristlase kutsumusest, nihutades rõhuasetuse kiriku siseelult maailma teenimisele kristlastest kodanikena, kes armastavad ligimest ja hoolitsevad tema eest. Luther kritiseeris teravalt oma aja religioosseid orduid ning ilustatud kujutlust Jumalale pühendatud elule kutsutud munkadest ja nunnadest, kes on tavalust eemale tõmbunud ja elavad selle asemel eraldatud kloostrites, olles pühendunud usukommite täitmisele. Luther teadis oma kogemusest, et selline kutsumusekäsitus on sageli enesekeskne. Veel olulisem on aga see, et see jätab tähelepanuta üleskutse teenida ligimest.

Luther mõistis kristlase kutsumust Kristuses olemise perspektiivist koos selle orgaanilise suhtega kaasneva kahe põhisuunaga. Esiteks – suhetes Jumalaga oleme Kristuses päästetud patu ja surma meelevallast. Jumala arm on meid vabastanud ning tänu sellele oleme vabanenud ka käsuseadusest ja hirmust, et Jumal meid hülgab ning jätab ilma oma armastusest ja hoolest. See on üks Kristuses olemise mõõde: suhtes Jumalaga tema lapseks olemine ning koos Kristusega saadud vaba juurdepääs taevasele Isale. Kristuses olemisel on siiski ka teine mõõde: nii nagu Kristus läkitati maailma, nii oleme meie läkitatud oma ligimest teenima. See on Lutheri ühe kõige olulisema teose „Traktaat kristlase vabadusest“ (1520) ja selles esitatud kuulsa avalduse põhisõnum: „Ristiinimene on kõige vabam isand ja pole kellegi alam. Ristiini-

mene on kõige kohusetruum teener ja kõikide alam.”²³

Selle arusaama aluseks on samaaegne suhe Jumala ja ligimesega ning sellel põhineb ka Jeesuse õpetus suurimast käsust, milleks on armastada Jumalat ja ligimest. Lutheri käsitluses on väga oluline, et me ei suuda omal jõul ei Jumalat ega ligimest armastada nii, nagu meie kutsumus seda ette näeb, kuid Kristuses ja Jumala Vaimu jõul ei ole see mitte üksnes võimalik, vaid selles seisnebki kristlaseks olemine. Luther võtab oma arutluse ristiinimese vabadusest kokku nii:

Sellest võime järeldada, et kristlane ei ela eneses, vaid Kristuses ja oma ligimeses, vastasel korral ta ei ole kristlane. Ta elab Kristuses usu läbi ja ligimeses armastuse läbi. Usu varal on ta tõstetud endast kõrgemale, Jumalani, aga armastuse varal laskunud endast allapoole, ligimeseni, püsid ühtlasi alati Jumalas ja tema armus [...].²⁴

Luther väljendas oma käsitlust kodanikuks olemise kohta kooskõlas sellega, kuidas tema ajal ühiskonda mõtestati. See eeldas iga kodaniku jäämist oma ühiskondliku rolli juurde talupoja, rätsepa või kaupmehena, püüdmata muuta ühiskonnakorraldust. Kui Luther oleks rääkinud kodanikuaktiivsusest, oleks see pidanud avalduma tema poolt loomulikuks peetava ühiskonnakorralduse raames ning just neis piires oleks tulnud leida ka võimalusi ligimese teenimiseks. Lisaks ei omistanud ta naistele väljaspool kodu mingit erilist rolli. Sellegipoolest on tema käsitluses radikaalne uuendus see, kuidas ta väärtustab lihtsat tööd nii kodus kui sellest väljaspool. Aus ja ustav töö on tõelisem (jumala)teenimine kui usukommete järgimine. Põllul külvamine ja saagi koristamine, inimestele elamiseks majade ehitamine, rõivaste õmblemine ja näljastele toidu valmistamine – kristliku kutsumuse vaatepunktist on kõik sellised tegevused väärikad ning neid peetakse Jumala ja ligimese teenimise viisiks.

See on tänapäeval ka meile oluline meeldetuletus. Meie elu kristlastena ei piirdu sellega, mida me teeme pühapäeviti ja kuidas me suhtume vaimulikesse küsimustesse. Palju rohkem seostub see sellega, kuidas me elame nädala sees ja kuidas täidame oma igapäevaseid ülesandeid hoolitsevate pereliikmete, ausate töötajate ja laiemas mõistes kogukonna vastutustundlike liikmetena. Ajal, kui tööd peetakse vahendiks, mis võimaldab teenida võimalikult palju raha, võib luterlik kutsumuse-eetika meid suunata nägema tööd Jumala ja ligimese teenimise ning õigluse ja heaolu edendamise aspektist. See ülesanne omandab uue mõõtme ajal, kui meie elustiil hakkab ohustama ökoloogilist tasakaalu. Seega on kristliku kutsumuse mõiste jätkuvalt aktuaalne ja väärrib esile tõstmist luterliku pärandi ühe põhielemendina, mis võib aidata meil paremini mõista kodanikuaktiivsuse tähendust.

²³ Martin Luther, “Traktaat kristlase vabadusest”, M. Luther, *Valitud tööd*, 310.

²⁴ Ibid., 342.

„Elav sõna” kui diakoonia

Lutheri jaoks tähendas „elav sõna” eelkõige jutlustatud sõna, mida kuuldi põhiliselt kantslist. Sellest ei järeldu siiski, et tema käsitus „sõnast” piirdus inimeste kõrvu jõudva suulise kõnega. Piibliteadlasena oli Luther hästi tuttav piibellike „Sõna” mõistetega (heebrea keeles *dabar*, kreeka keeles *logos*), mis mõlemad väljendavad elusat nähtust. Kõige väljapaistvamalt on see sõnastatud Johannese esimese kirja sõnumis inkarneerunud Sõnast (1Jh 1:1): „Mis algusest peale on olnud, mida me oleme kuulnud, mida me oleme oma silmaga näinud, mida me oleme vaadelnud ja mida meie käed on katsunud – seda me kuulutame Elu Sõnast.” Ainulaadsel kombel Jeesus mitte ainult ei kuulutanud evangeeliumi, vaid ta ise ka kehastas evangeeliumi. Tema teenimine kui elu sõna hõlmas nii õpetust kui ka abivajajate eest hoolitsemist. Tema sõnade ja tegude eraldamine ei oleks põhjendatud; mõlemad on tema missiooni lahutamatud osad.

Eespool osutatud kristliku kutsumuse mõistet saab tõlgendada Jeesuse eeskuju järgiva missioonina. Kristuses olemine tähendab olla läkitatud nii, nagu teda läkitati, ja teenida sõna ja teoga nagu Jeesus: „Kes tahab mind teenida, peab järgnema mulle, ja kus olen mina, sinna saab ka mu teenija” (Jh 12:26). Kreeka keeles kasutatakse selles salmis teenimise kohta tegusõna *diakonein*. Siin käib see jüngrite teenimise kohta; mujal selgitab Jeesus selle abil oma missiooni erilist tähendust: „Sest ka Inimese Poeg ei ole tulnud, et lasta ennast teenida, vaid et ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest” (Mk 10:45).

Kui Uus Testament tõlgiti ladina keelde, siis kasutati kreekakeelse sõna *diakonia* vastena sõna *ministerium*, millest sai hiljem nt inglise keeles *ministry* (teenimine). Sellest nähtub, et diakoonia sisuline tähendus on olla lähetatud, saada missioon, ülesanne või kutsumus. Missiooni sisu määrab lähetaja, nagu on väljendatud Jeesuse sõnades: „Jeesus ütles nüüd neile taas: „Rahu teile! Nõnda nagu Isa on läkitanud minu, nõnda saadan ka mina teid.”” (Jh 20:21). Teisiti öeldes kiriku kui Jeesus Kristuse jüngrite jaoks seisneb diakoonia tema sõnade ja tegudega antud eeskuju järgimises.

Seda tausta arvestades kasutatakse tänapäeva kirikutes väga laiapõhjalist diakoonia mõistet. Norra kirik määratleb oma diakooniastrateegias diakoonia mõistet järgmiselt:

[Diakoonia on] kiriku hooliv teenimine. See on tegudes toimiv evangeelium, mida väljendatakse ligimese armastamise, kaasavate kogukondade loomise, loodu eest hoolitsemise ja õigluse eest võitlemise kaudu.²⁵

Selles määratluses öeldakse selgelt, et diakoonia on midagi enam kui üks võimalik evangeeliumi tulemus, valikuline tegevus, mida kasutatakse siis, kui seda väliste

²⁵ www.gammel.kirken.no/?event=dolink&famID=247

probleemide tõttu vajalikuks peetakse. Diakoonia on evangeeliumi lahutamatu osa. Jumala elav ja vabastav sõna tuleb tegudes nähtavaks teha ning see kuulub lahutamatult selle juurde, milline on kutsutud olema kirik kui Kristuse ihu ja mida ta peab Jumala nimel tegema. Luther ütleb „Väikeses katekismuses”, et ma ei suuda uskuda omaenda arust või jõust, „[...] vaid Püha Vaim on mind evangeeliumi kaudu kutsunud, mind oma andidega valgustanud, õiges usus pühitsenud ja hoidnud, nii nagu ta kutsus, kogus, valgustab, pühitseb kõiki kristlasi maa peal [...]”.²⁶

On selge, et selline diakoonia mõiste käsitus ei olnud Lutherile tuttav. Ta teadis, et roomakatoliku traditsiooni järgi ordineeritakse diakonid hiljem preestriteks ja neil on valdavalt liturgilised ülesanded. Luther ei näinud mingit põhjust seda traditsiooni säilitada ja peagi kadus reformatsiooni kirikutest diakoni ametinimetus. Ühel korral kirjutas Luther, et kogudused vajaksid hädasti tõelisi diakoneid, kes hoolitseksid haigete ja vaeste eest, kuid see ei muutunud tema ajal kunagi prioriteediks. Kõige pakilisemad ülesanded olid siiski puhas evangeeliumikuulutus ja sakramentide õige jagamine.

Nende pakiliste küsimuste tõttu pöördus Luther sotsiaalhoolekande küsimustes riigivõimu poole. Viimane peaks pakkuma teenuseid, näiteks korraldama korjandusi, mille eesmärk on aidata vaeseid või anda orbudele kodu. Luther pidas kõige otstarbekamaks panna need ülesanded ilmaliku võimu õlgadele, võttes arvesse, et tol ajal kuulusid kõik kodanikud kirikusse ja seega võis nendelt kui headelt kristlastelt sellist teenimist eeldada. Kahtlemata on see tava tugevalt mõjutanud reformatsiooni omaks võtnud riikides valitsevat ettekujutust vastutustundlikust poliitilisest valitsemisest ja toonud seal kaasa riiklike hoolekandeteenuste kujunemise.

Samas on see ühtlasi paljudes kirikutes vähendanud diakooniaalast teadlikkust ja praktikat. Võib küsida, kas sõnale ja sakramentidele keskendumine ei ole tekitanud luterluses teatavat pastorikeskset suhtumist, mille kohaselt kogudus on vaid sõna ja sakramendi passiivne vastuvõtja, mitte aga andidega varustatud elav ja teeniv osaduskond. Luther ei pooldanud sellist eklesioloogiat, mis taandas ilmikliikmed vaid kirikuteenistuste objektiks. Vastupidi, tema õpetuses kõigi usklike preesterlustest öeldakse, et kõigil ristitutel on õigus olla „preester” selles mõttes, et neil on ligipääs Jumalale ning nad on üks osa Jumala missioonist maailmas. Nii mõistetuna on mõttekas tõlgendada kõigi usklike preesterlust kõigi ristiinimeste diakooniana.

Tänapäeva ühiskondlikus ja religiooses kontekstis ei ole diakooniamandaadi delegerimine riigiasutustele enam teostatav ei teoloogilistel ega sotsiaalpoliitilistel põhjustel. Sekulaarses ühiskonnas ei saa kirik oma diakooniaülesande täitmisel arvestada poliitiliste juhtidega. Kirik peab oma diakooniatööd ise korraldama, tehes seda kohaliku koguduse tasandil või selleks eraldi loodud organisatsioonide või riiklikult ja rahvusvaheliselt tegutsevate spetsialiseerunud diakooniatöö talituste kaudu.

Diakoonia kui kiriku hooliv teenimine võib toimuda paljudes tegevusvaldkondades. Eespool nimetatud Norra kiriku strateegias on esile toodud neli valdkonda:

²⁶ Martin Luther, „Väike katekismus“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 213.

ligimese armastamine, kaasavate kogukondade loomine, loodu eest hoolitsemine ja õigluse eest võitlemine. Nendest nähtub, kui oluline on tõsta sellised küsimused kiriku päevakorda koguduse igapäevaelust lähtuvate algatustena, näiteks haigete külastamise ja elus raskustesse sattunud inimeste vastuvõtmisega, aga võimaluse korral ka näiteks tervishoiu- või sotsiaalhoolekandeteenuste osutamisega. Mõnel juhul korraldatakse selliste teenuste osutamine koostöös avaliku sektori asutuste või kodanikuühiskonna muude osapooltega. See kinnitab, et diakooniategevuse eesmärk on üldine heaolu ning inimväärikuse, õigluse ja rahu edendamine.

Diakooniategevus on nii usu- kui õigustepõhine. See hoiab koos meie äratuntavat identiteeti hooliva ja kaasava osaduskonnana ning meie ühist kutsumust edendada maailmas inimväärikust, õiglust ja rahu. Nägime, et diakoonia on seotud evangeeliumi ja kirikuks olemise teoloogilise tõlgendusega, kinnitades samal ajal käsitlust ühiskonda avatud kirikust ja lähtudes eeldusest, et kutsumuse ülesanne on ühiskonna heaolule kaasa aidata. Selles kajastub arusaam õigluse ja rahu palverännakust, mille Kirikute Maailmanõukogu sõnastas 2013. aastal Koreas Busanis toimunud täiskogul. Samuti on see kooskõlas Luterliku Maailmaliidu (LML) väljaandega „Diakoonia kontekstis”²⁷, milles öeldakse, et diakooniategevuse põhisuunad on transformatsioon, lepitus ja võimestamine (ingl. k. *empowerment*).

Paljud kirikud, sealhulgas luterliku osaduskonna liikmed, püüavad praegu uuesti mõtestada seda, mida tähendab tänapäeval kirikuks olemine ning kuidas mõista ja teostada „sõnavõimu”. Lutheri ajal käis kutsumuse mõiste põhiliselt üksikute kristlaste ja nende ilmaliku teenimise kohta. Tänapäeval oleme mõistnud vajadust käsitleda ühiselt tervet kogudust ja sellele esitatud üleskutset teenida ja olla maailmas nähtav „elav sõna”. Kahtlemata on see kooskõlas arusaamaga *ecclesia semper reformanda*, milles nähakse reformatsiooni kui kiriku pidevat eneseanalüüsi ja uuennemist.

Huvikaitse²⁸

Üheksakümne viie teesi avaldamist 1517. aastal võib tõlgendada huvikaitse aspektist. Wittenbergi kirikuõpetajana nägi Luther, kuidas inimesed raiskasid oma raha indulgentsidele. Tema teesides väljendub äge kriitika religioosse võimu kuritarvitamise suhtes, mis kasutab ära tavalisi inimesi ja manipuleerib nende usuga. Samal ajal püüdis ta kaitsta uskliku väärikust ja tema õigust vabalt Jumala sõna kuulda.

Seda reformatsiooni ajaloolist liikumist ühendab selge läbiv joon tänapäeva maailmaga, mis sunnib kirikuid sõna võtma sarnaste võimu kuritarvitamiste vastu, olgu

²⁷ *Mission in Context. Transformation. Reconciliation. Empowerment* (Geneva: The Lutheran World Federation, 2004).

²⁸ Ingl. k. *advocacy*

need religioossed või poliitilised. Huvikaitse ehk kiriku avalik kõne ebaõigluse ohvrite kaitseks on kiriku maailma tervendamise missiooni lahutamatu osa, nagu on öeldud LMLi dokumendis „Misjon kontekstis”.

Misjon kui õigluse eest seisev huvikaitse tähendab kiriku tegevust avalikus sfääris, millega kinnitatakse ja taaskinnitatakse inimelu väärikust nii üksikisiku kui ka kogukonnana ning laiendatud õiglusetaju, mis hõlmab majanduse, ühiskonna ja ökoloogia valdkonda.²⁹

Huvikaitse erineb lobitööst, mille eesmärk on saavutada valitsuse või muude juhtpositsioonil olijate mõjutamisega oma organisatsiooni või enda huvide seisukohast kasulik tulemus. Huvikaitstes tuntakse muret teiste inimeste, eeskätt kirikus ja ühiskonnas tõrjutud rühmade pärast, kes ei saa ise oma huve kaitsta või on erinevatel põhjustel ühiskonnas vaikima sunnitud. See ei tähenda, et huvikaitstes räägitakse teiste inimeste eest ja jäetakse tähelepanuta nende hääl, keda tahetakse kaitsta. Vastupidi, huvikaitse eeldab ärakuulamist ja solidaarsust. Hea näide on see, kuidas paljud kirikud on asunud HIVi ja AIDSi pandeemiast mõjutatud inimeste eestkõnelejaks. Kiriku kui huvikaitsja rolli tähtsus hakkas suurenema alates sellest hetkest, kui kirik andis oma elus koha HIVi ja AIDSiga elavatele inimestele, nende lugudele ja võitlusele õigluse eest.

Huvikaitset võib pidada kiriku prohvetliku teenimise väljenduseks. See teenimine järgib suuresti Vana Testamendi prohvetite eeskujule, kes kritiseerisid oma aja usu- ja poliitilisi juhte, taunides eriti seda, kuidas nad jätsid täitmata oma kohustuse kaitsta vaeste õigusi. Ka Jeesuse teenimises avaldub tema prohvetlik roll – eelkõige on seda näha selles, kuidas ta kaitses oma aja tõrjutud inimeste väärikust, vabastades nad häbimärgistamise ja alanduse ahelaist ning kaasates nad uude ühiskonda, mida esindasid tema jüngrid. Johannese evangeeliumi 9. peatükis esitatud lugu pimedalt sündinud mehe tervendamisest näitlikustab Jeesuse diakoonia seda aspekti.

Jeesuse jüngritena on kirik kutsutud rääkima prohvetlikult. Just sel moel jõudis kirikute sõnum paljude inimesteni nt siis, kui kirikud kuulutasid apartheidi väärõpetuseks³⁰. Siiski ei võtnud apartheidi vastu sõna kõik kirikud. Luteri kirikute peres pidasid mõned apartheidi poliitiliseks küsimuseks, mis nende tõlgenduse järgi kahe riigi õpetusest kuulus ilmaliku võimu meelevalda. Pärast apartheidi lõppu on mitmed kirikud tunnistanud, et nad ei valinud selles konfliktis poolt või toetasid ekslikult rassistlikku valitsust. Siit tekib küsimus, miks on lihtsam tunnistada varasemaid patte kui reageerida praegustele sotsiaalsetele ja poliitilistele probleemidele. Üks põhjus seisneb selles, et kirikutel ja nende liikmetel on pidevalt kiusatus jääda mugavustsooni ning hoida kinni sellisest evangeeliumitõlgendusest, mis ei sega nende (meele)rahu.

²⁹ <http://www.lutheranworld.org/sites/default/files/DMD-Mission-in-Context-EN-low.pdf>

³⁰ 1984. a. LMLi täiskogul peatati kahe Lõuna-Aafrika luterliku kiriku LMLi liikmelisus, kuna nad toetasid apartheidi režiimi.

Sellest aspektist on huvikaitse oluline, kuna see aitab säilitada kiriku valvsust ja aja märkide lugemise võimet. Huvikaitse on sageli seotud selle maailma vägevate võimule ja ideoloogiatele vastu hakkamisega. Teatud juhtudel tuleb kaasaja põlevaid küsimusi käsitledes võib-olla pöörduda kiriku juhtkonna poole ja küsida, kuidas me oleme praeguse ajaga mugandunud (Rm 12:2). Kas on õiglane öelda, et kirik on mõnikord ilmalikke ülemvõimu ja tõrjumise struktuure matkinud? Kas kirik on omaks võtnud religioosse tarbimise ja kõlbelise ükskõiksuse mentaliteedi selle asemel, et olla maailmas kasvava vaesuse ja ebaõigluse märkidest sügavalt puudutatud?

Konformism ei ole kooskõlas luterliku pärandiga. Pigem toetab see pärand põhimõtet *reformatio continua* ehk vajadust kiriku elu ja missiooni pidevalt uuendada.

Varjupaik

Lutheri koraal „Üks kindel linn ja varjupaik” on endiselt üks reformatsiooni kirikutes – mitte ainult luterlaste seas – kõige sagedamini lauldavaid kirikulaule. Selle aluseks on 46. psalm ning selles väljendatakse usaldust Jumala hoole ja kaitse vastu igasuguse kurjuse eest. Jumal annab meile pühamu, varjupaiga.

Läbi ajaloo on kirik tõlgendanud seda piibellikku sõnumit kui käsku toimida samuti ja pakkuda hädasolijatele varjupaika. Pelgupaika anti nii pagulastele kui ka abitutele ja kodututele. Esimesed haiglad rajati selles kristliku külalislahkuse traditsioonis. Reformatsioonile järgnesid aastakümneid kestnud usukonfliktid, mis sundisid paljusid inimesi oma kodudest lahkuma. Paljud protestantidest pagulased leidsid varjupaiga Wittenbergis, Strasbourgis ja Genfis. Mitmel moel mõjutab see veel tänapäevalgi kristlaste valmisolekut toetada näiteks pagulastele humanitaarabi andmist ja kaitsta usuvabadust.

Varjupaiga pakkumise üleskutset võib esineda mitmel eri kujul. Seda näitlikustavad kaks hiljutist näidet Norrast.

Neist esimene on seotud 1993. aastal tekkinud olukorraga, kus sadade endisest Jugoslaaviast pärit varjupaigataotlejate alalise elamisloa taotlus lükati tagasi ja neil kästi Norrast lahkuda. Seepeale otsisid paljud neist varjupaika kirikuhoonetes ning kuna valitsus tunnustas neid pühamutena, siis seal politsei varjupaigataotlejaid ei vahistanud. Mõned jäid kirikuhoonetesse mitmeks kuuks või isegi aastateks ning nendest paljude toimikuid vaadati uuesti läbi ja valitsus rahuldus nende varjupaigataotluse. Teised pöördusid vabatahtlikult päritolumaale tagasi. On huvitav märkida, et ilmalik valitsus tunnustas pühamu puutumatust, kuigi samad ametivõimud kritiseerisid kirikut kodanikuallumatuse soosimise ja juriidiliste toimingute takistamise eest. Samuti tuleb märkida, et paljud inimesed koondasid oma jõud, et kirikutes viibivaid varjupaigataotlejaid toidu, rõivaste ja ka oma sõprusega aidata.

Teine juhtum on seotud 2011. aastal toimunud terrorirünnakuga, kui Oslos ja

Utøya saarel tapeti 77 inimest. Sellele järgnenud päevadel olid paljud kirikud, eriti Oslo toomkirik inimestest tulvil. Mõned tõid lilli, teised süütasid küünla ja kolmandad lihtsalt istusid vaikides. Vaid vähesed neist olid aktiivsed kristlased, mõned olid islamiusulised ja osad ütlesid, et nad pole kunagi varem kirikuhoones viibinud. Oli selge, et nad otsivad varjupaika, pühamut, kus väljendada oma leina, viha ja hirmunud teadlikukssaamist oma haavatavusest. Sekulaarne postmodernistlik ühiskond ei paku sarnaseid kohti ning nende vajalikkust tunnetasid isegi sekulariseerunud inimesed.

Varjupaiga pakkumine ei tähenda täielikku kaitset kurjuse jõudude eest. 29. juuli 1990. aasta öösel tapsid mässulised kõik 600 inimest, kes otsisid varjupaika Libeerias Monrovia Püha Peetruse luteri kirikus. Võib-olla laulsid nad tol öhtul kirikusse kogunedes laulu „Üks kindel linn ja varjupaik” täpselt samuti, nagu tegid Luther ja tema sõber siis, kui nad sisenesid 16. aprillil 1521. aastal Wormsi linna, kuhu oli kokku kutsutud riigipäev.

Varjupaik ei tähenda haavatamatust, vaid hoolitsust ja solidaarsust; seal ei lubata tingimusteta õnne, küll aga igavest õnnistust. „Vägede Issand on meiega, Jaakobi Jumal on meile kindlaks kaitseks. Sela.” (Ps 46:8) ning Lutheri laulu sõnadega: „Ei Jeesu Kirik hukka läe, mis alustud ta Vaimust. Kui võtvad meie käest, au, ihu, last ja naist, et mingu igavest! Ei saa nad kasu sest, Ta riik peab meile jääma!”³¹

Ühiskonda avatud kirik

Nagu nägime, paigutab luterlus kiriku kindlalt avalikku ruumi. Seal kuulutatakse Sõna ja praktiseeritakse seda kui elavat ja nähtavat Sõna. See on kooskõlas Jeesuse käsitlusega avalikust teenimisest: „Mina olen rääkinud maailmale avalikult. Mina olen alati õpetanud sünagoogis ja pühakojas, kuhu kogunevad kõik juudid, ja salaja pole ma rääkinud midagi” (Jh 18:20). Samuti toimusid tervendamised avalikult, keset argielu.

Ühiskonda avatud kiriku poolt on võimalik argumenteerida mitmeti ning järelikult on olemas ka mitmeid viise, kuidas olla selline kirik. Neist ühte võib nimetada kirikukeskseks; selles edendatakse kristlikke teadmisi ja väärtusi eesmärgiga muuta avalik ruum kristlikuks. Strateegiana võib selle eesmärk olla ka kirikusse uute liikmete värbamine.

Teist mudelit võib kujutada universaalsena; selle lähtekohaks on ühiskonna ja inimeste üldine heaolu. Selle mudeli mõistmisele on uusi tahke lisanud kodanikuühiskonna mõiste, mis annab tegevusruumi erinevatele osapooltele, kaasa arvatud kirikutele, kes püüavad saavutada eesmäärke, mis on kõigi kodanike jaoks õiged,

³¹ Vt Martin Lutheri kirikulaul „Üks kindel linn ja varjupaik”, 4. salm. *Kiriku Laulu- ja Palveraamat* (Tallinn: EELK Konsistoorium, 1992), 163.

head ja tõesed. Lisaks annab see ruum uusi võimalusi oikumeeniliseks ja usunditevaheliseks koostööks, et rajada õiglast ja rahumeelset ühiskonda.

Luterluses on mitmeid jooni, mis osutavad selgelt teisele mudelile. Selles suunas osutab õpetus kutsumuse-eeskannast kui üleskutsesest kodanikuaktiivsusele. Sama kehtib diakoonia kui avalikus ruumis toimuva teenimise ning huvikaitse ja varjupaiga pakkumise ülesannete kohta. Nende kõigi põhisisu on ligimese armastamine.

Seega rõhutatakse luterluses loomisteoloogiat, mille tulemusel me võime avalikku ruumi käsitleda Jumala jätkuva tegutsemise kohana viisil, mis kutsub kõiki inimesi üles osalema Jumala missioonis, mille eesmärk on edendada inimväärikust, õiglust ja rahu. Samavõrd tugevalt mõjutab seda lunastusteologia, mis räägib keset inimeste argielu inkarneerunud Kristusest. Viimaks toetab seda ka pühitsusteologia, milles kuulutatakse, et Jumala Vaim annab kõigile ristitutele ligimese armastamiseks vajalikud annid ja võimed.

Kõik need kolm toetavad kiriku avaliku kutsumuse eesmärki – transformatsioon, lepitus ja võimestamine – viisil, mis edendab inimväärikust ning aitab kaasa õiglase, osaluspõhise ja kestliku ühiskonna rajamisele. Samal ajal tõlgendavad paljud selle kutsumuse ajal sooritatud tegusid märkidena Jumala armastusest ja armulikust hooldest, tänavad nende eest Jumalat ning Jumala Vaimust ajendatuna otsivad võimalusi kasvamiseks usus, lootuses ja armastuses.

Küsimused

Kuidas mõistetakse ja praktiseeritakse kodanikuaktiivsust Sinu kontekstis? Millised raskused sellega kaasnevad? Kuidas oleks võimalik kasutada luterlikku kutsumuse-eeskannat kodanikuaktiivsuse suurendamiseks? Kuidas saaks seda teemat rohkem õpetusse ja jutlustesse põimida?

Millise diakooniatööga tegelevad Sinu kirik ja kogudus? Kuidas väljendab see töö reformatsiooni 500. aastapäeva peateemat „Jumala armu poolt vabastatud”? Kas nõustud väitega, et diakoonia on kiriku, selle olemise ja misjoni lahutamatu osa?

Kas Sinu kultuuriruumis tuntakse ja kasutatakse huvikaitse (ingl. k. advocacy) mõistet? Too näiteid oma kiriku/koguduse tegevusest või tegevusetusest huvikaitse valdkonnas ja arutle, kuidas saaks seda teenimist tõhustada. LML kuulutab reformatsiooni aastapäeva puhul, et lunastus, inimesed ja loodu ei ole müügis. Kuidas saavad need väärtused aidata kaasa sellele, et teadlikkus kiriku rollist ühiskonnas suureneks?

Jumala vabastav sõna.

Arutlusi luterliku pühakirjakäsitluse kohta

Hans-Peter Grosshans

Jumal räägib inimestega ja pöördub nende poole, aga see ei ole enesestmõistetav. Me ise ju ei räägi valimatult igapähega. Kui me teiste inimestega vestleme, loome nendega suhte, ning teistega suheldes väljendame lisaks teabe edastamisele ka seda, kes me ise oleme. Endast teistele teatamine eeldab lisaks ka enda avamist, mistõttu valime sageli hoolikalt nii vestluspartnereid kui ka neile edastatavat teavet. Sageli soovime näidata teistele ainult väikest osa endast, kindlasti mitte kõike. Samuti ei ole me valmis avama ennast ükskõik kellele ega lubama igapähele sisse vaadata meie hinge, mõtetesse ja ellu. Juba see on meie, inimeste, seas üks imeline asi, kui me üksteist kõnetame ja vestluses end üksteisele avame ning võimaldame teistele pilguheitu oma hinge, vaimu ja ellu. Seetõttu on imeline ka see, kui Jumal end meie samuti ilmutab seeläbi, et ta meid kõnetab ja meiega suhtleb ning meil endast osa laseb saada. Jumal peab oma sõna. Ta peab kinni sellest, mida ta kord on öelnud. Jumal on selline, millisena ta oma kõnetavas sõnas inimeste juurde tuleb ja millisena ta end neile näitab.

Eriline nende sõnade juures, millega Jumal inimesi kõnetab, on see, et esmajoones on need töötuse sõnad. Oma töotuse pidamine kuulub Jumala jumalikkuse juurde. Sellepärast loeme, et „meie Jumala sõna püsib igavesti” (Js 40:8; 1Pt 1:25). Seega Jumal mitte ainult ei ilmuta end oma sõnades, vaid ka seob end oma sõna külge: „Ma töotan sulle seda!” Sellepärast rõhutatakse ristiusus Jumala sõna tähtsust, et selles antakse Jumala armastatud loodule usaldusväärne ja igikestev töötus, et ta jääb nende Jumalaks.

Jumal on ehtne ja algne allikas kõigile neile sõnadele, mille kaudu ta end meiega seob. Kõik see, mida Jumal meile on ilmutanud, mida me Jumalast teame ja temalt ootame, pärineb temalt endast.

Jumal ei näidanud, ilmutanud ega sidunud end ainult sõnades, vaid ka loomise, Israeli ajaloo ning Jeessuse Kristuse elu ja tegude kaudu. Ükski nendest sündmustest ei ole meile enam vahetult ligipääsetav, vaid me saame nendega kokku puutuda vaid kaudselt, kirjutatud sõna vahendusel. See pole nii aga pelgalt juhuse tahtel. Ei saa väita, et nendes sündmustes sisaldub Jumala tegelik pöördumine inimeste poole ning tekstid lihtsalt juhtumisi täiendavad Jumala kohalolu neis sündmustes, mis-

tõttu me neist põhimõtteliselt ka loobuda võiksime. Pigem on oluline, et sõna- des ja tekstides talletatakse Jumala tegutsemine loomises ja Iisraeli ajaloos, aga ka tema kohalolu Jeesuses Kristuses. Jumal tahtis end siduda sõna- des ja tekstides öelduga. Jumal vahendab ja näitab end sõna- de ja tekstide kaudu.

Seega on tekstid meie ja Jumala suhte põhiliseks kandjaks. Seetõttu on kristlus pühakirjauks. Pühakirja tekstid annavad tunnistust Jumalat ilmutavatest sündmus- test (loomine, Iisraeli ajalugu, Jeesus Kristus, kirik) ning seega ka neis sündmustes väljendunud Jumala ilmutusest.

Protestantlikud kristlased on mõistagi esmajoones huvitatud „Jumala Sõnast“. Usu keskmeks on iga ristiinimese ja kristlaste osaduskonna elav suhtlus Kolmainu Jumalaga. Seda elavat suhtlust Jumala ja inimeste vahel toetab ka Pühakiri, mida on võimalik käsitada ka tavalise raamatu või ajaloolis-religioosse tekstina. Kristlaste jaoks on siiski oluline lugeda, tõlgendada ja mõista Pühakirja viisil, mis avaks selle potentsiaali olla meid kõnetav Jumala Sõna. See, et Jumal on oma sõnad koondanud Pühakirjaks, kuulub Jumala sõna- de juurde, millega ta inimest kõnetab ja end talle töötab. Jumal tahab end siduda nende talletatud, kirjapandud sõna- dega; ta tahab, et inimene meenutaks talle tema lubadusi.

Järgnevalt Pühakirjale keskendudes peame meeles pidama Pühakirja ja Jumala Sõna vahelist tihedat seost, millega kaasneb Jumala elav ja lunastav suhtlus inimes- tega.

Ainult Pühakirjast (*sola scriptura*)

Lähtepunkt

Reformatsiooniaja evangeelsed teoloogid rõhutasid Pühakirja tähtsust mitmel põh- jusel, kuigi evangeelsete kristlaste huvi keskendus rohkem „Jumala Sõnale“ kui Pü- hakirjale. Ladinakeelse väljendiga *sola scriptura* edasi antud põhimõte „ainult Püha- kirjast“ kujunes välja reformatsiooni käigus 16. sajandil.

1520. aasta kirjutises *Assertio omnium articulorum Martini Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum* („Kõigi Leo X uusima bullaga hukka mõistetud Martin Luther artiklite kehtivuse kinnitus“) võttis Luther kokku oma arusaamad teoloogiast ja kiriku põhimõttest:

Seega ei peaks ristiinimeste esmasteks põhimõteteks olema miski muu kui jumalikud sõnad; siiski peaksid inimeste sõnad olema nendest tuletatud järeldused, mis peavad see- järel olema jumalikele sõna- dele tagasi viidavad ja nendes kinnitust leidma.³²

³² Martin Luther, „Assertio omnium articulorum M. Lutheri per bullam Leonis X. novissimam dam- natorum. 1520“, WA 7, 98 (91–151). Ladinakeelne tekst: *Sint ergo Christianorum prima principia non nisi verba divina, omnium autem hominum verba conclusiones hinceductae et rursus illuc reducendae*

Neid jumalikke sõnu saab leida ainult Pühakirjast. Oma vastuses tema seisukohti hukka mõistvale paavsti bullale väitis Luther, et inimene peaks Piiblit lugema ja uurima nii, nagu seda tehti varases kirikus, kui ei olnud võimalik kasutada olemasolevaid teoloogide ja kiriku tõlgendusi või, nagu ütles Luther, kui keegi ei olnud veel lugenud Augustinust ega Aquino Thomast. Luther küsis:

Miks viitavad Augustinus ja pühad isad oma disputatsioonides ja õpetustes Pühakirjale kui esmasele töö kriteeriumile ning kasutavad selle valgust ja jõudu, et leida valgustust ja kinnitust oma pimeduses ja nõrkuses? Selle näite kaudu õpetavad nad ju seda, et jumalikud sõnad on kindlamad ja selgemad kui kõigi inimeste, isegi nende enda sõnad, mistõttu inimeste sõnad vajavad Pühakirjaga parandamist, tõestamist, täiendamist ja tugevdamist, aga Pühakiri ei vaja midagi sellist inimeste sõnadelt. [...] Kuidas me küll oleme nii jumalakartmatult rikutud, et me erinevalt kõigist kirikuisadest ei soovi Pühakirja läbi selle enda ja tema oma vaimu tundma õppida, vaid pigem õpime seda inimeste sõnade läbi?³³

Pühakirja rõhutamise ei tahtnud Martin Luther väita, et Pühakirja ei ole eelnenud sajanditel kasutatud ega tõlgendatud. Luther ise oli oma õpetustegevuse algusest peale eksegeesiloengutes piiblitekstidega põhjalikult tööd teinud. Sarnaselt Lutheriga olid Pühakirjaga innukalt tööd teinud ka paljud varasemate sajandite teoloogid ning kirik tervikuna pidas Pühakirja samuti oluliseks. Luther tahab oma vastuses paavsti bullale öelda pigem seda, et ta ei soovi võtta Pühakirja lugemise ja tõlgendamise aluseks kiriku senist Pühakirja mõtestamise ajalugu. Luther vastandas Pühakirja ning selle kaasaegset lugemist ja tõlgendamist kiriku õpetusele ja tavale, mis põhines sellel sajanditepikkusel mõtestamisel. Luther eelistas selle asemel õpetada „konsekventset eksegeesi”³⁴ – Eberhard Jüngeli mõistet kasutades.

Martin Lutheri ja teiste reformatsooniaja teoloogide soov ja võimalus tõlgendada Pühakirja mitte ainult kiriku varasemate tõlgenduste ja mõtestamislool alusel, vaid ka nende vastandudes, tekkis väga konkreetsete probleemide ja konfliktide tõttu. Selle käigus töötati välja meetoodika, kuidas käsitleda kiriku õpetuse ja praktika vastuolulisi teemasid.

Selle illustreerimiseks sobib järgmine tuntud näide. Paavsti bullas *Exsurge Domine* kuulutatakse ekslikuks Lutheri seisukoht, et „Rooma piiskop, Peetruse järeltulija, ei ole Kristuse enda poolt õndsas Peetruses ametisse seatud Kristuse asemik kogu maailma kõigile kirikutele”.³⁵ Mille põhjal oleks võimalik otsustada, kas Roo-

et *probandae*. Luther kirjutas paavsti 1520. aasta bullas taunitud seisukohtade kaitseks neli traktaati. Nendest üks on tõlgitud inglise keelde, vt Martin Luther, “Defense and Explanation of all the Articles, 1521”, *Luther's Works*, vol. 32, 7–99.

³³ Martin Luther, “Assertio omnium articulorum,” *ibid.*, 98.

³⁴ Programmilise konsekventse eksegeesi mõistega iseloomustas Eberhard Jüngel nii Karl Barthi kui ka Rudolf Bultmanni teoloogiat; vrd Eberhard Jüngel, “Die Freiheit der Theologie”, *Entsprechungen: Gott-Wahrheit-Mensch*, Theologische Erörterungen II (Tübingen: Mohr Siebeck, 2002), 11–36, siin 19.

³⁵ H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum / Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen* (DH), Hg. P. Hünermann (Frei-

ma piiskopil on õigus kirikut juhtida, ja kuidas seda põhjendada? Rooma piiskopi õigus juhtida kogu kristlaskonda saab tugineda ainult puhtajaloolistele asjaoludele: see kujunes ajaloos niimoodi välja, vähemalt endise Lääne-Rooma keisririigi territooriumil. Lutheri selleteemalise õpetuse hukkamõistmine näitab, et roomakatoliku teoloogid ja paavst ei otsinud sellist ajaloolist seletust, vaid lähtusid pigem teoloogilisest seletusest, mille aluseks oli arusaam, et Rooma piiskopi üldkehtivad volitused pärinevad Kristuselt. Seevastu Lutheri hinnangul ei saa sellist Rooma piiskopi üleüldiste juhivolituste põhjendust Pühakirjast kuskilt otsesõnu välja lugeda. Seega on ajalooliste arengute valguses selge, et roomakatoliku teoloogid püüdsid Rooma piiskopi väidetavaid volitusi legitimeerida piiblitekstide tõlgendamise abil. Tagasi vaadates võime lisada, et Rooma piiskopi üldkehtiva eesõiguse taotlus sai ajalooliselt võimalikuks ainult seetõttu, et tähelepanuta jäeti kõik idakirikud, mis olid tekkinud väljaspool Lääne-Rooma keisririigi piire.

Lutheri tagasipöördumine Pühakirja vahetu lugemise juurde omas puhastavat mõju, mis kestab tänase päevani: Pühakirja abil ei olnud ega ole võimalik põhjendada midagi, mis on hilisemate sajandite jooksul kiriku õpetuses ja praktikas välja kujunenud ja kanda kinnitanud. Sarnaselt põhines reformatsiooniaegsel Pühakirja juurde tagasipöördumisel ka seisukoht, et kirik on evangeeliumist liiga kaugemale läinud: liiga palju heaks kiidetud nähtusi võib vähendada kirikute truudust Jeesusele Kristusele, oma peale.

Sisulise piibelliku põhjenduse puudumise korral tekib küsimus, miks peaks kiriku sellist õpetust ja praktikat säilitama või kas oleks võimalik kujutleda mõnda muud lahendust, mis oleks Pühakirjaga rohkem kooskõlas. Järgmiseks võib küsida, kas probleemile ei tuleks lihtsalt otsida oma aja kontekstis kõige pragmaatilisemat lahendust, mida on võimalik ühitada Jumala Sõna põhimõtetega.

Kirikutes tekib piisavalt selliseid probleeme, mille jaoks Pühakiri lahendusi ei paku. Sel juhul tuleb leida lahendused, mille puhul on Jumala Sõnaga arvestatud. Siiski on need vaid inimlikud lahendused, mis puudutavad kiriku õpetust ja praktikat teatud kindlal ajal ja piiratud kontekstis.

Meie näitest ilmneb, et protestantlik *sola scriptura* põhimõte on kiriklik protsess, mille abil püütakse lahendada kiriku õpetuses ja praktikas tekkivaid konkreetseid küsimusi ja probleeme. Selle välistava *sola* abil otsitakse lahendusi probleemidele, mis tulenevad valdavalt või ainult traditsioonist ning Pühakirja tõlgendamise ja mõtestamise ajaloost ehk mitte Pühakirjast endast.

Martin Luther ise pidi rinda pistma tüüpiliste vastuväidetega, mida esitati tol ajal ja esitatakse ka praegu seoses Pühakirja sellise primaarse rolliga kiriku õpetuse ja praktika küsimuste ja probleemide käsitlemisel.

burg, ⁴³2010), 1475.

Ingl. k. "Condemning the Errors of Martin Luther – Exsurge Domine. Bull of Pope Leo X issued June 15, 1520": www.papalencyclicals.net/Leo10/10exdom.htm.

Vastuväited *sola scriptura* põhimõttele

Martin Lutheri eluajal esitati evangeelsele pühakirjapõhimõttele mitmeid vastuväiteid ja küsimusi. Siinkohal käsitleme nendest kolme.

Esiteks on küsitud, kust pärineb Pühakirja autoriteet ja kes muu saaks kinnitada selle tõesust kui mitte kirik, kes vormis piiblitekstdid kaanoniks ja tõendas sellega Pühakirja autoriteeti. Kuidas saab vastandada Pühakirja kiriku traditsioonile, kui see on ise üks osa sellest traditsioonist?

Luther esitas väite Pühakirja *autopistia* ehk ise oma kehtivuse tõendamise kohta, mille kohaselt Pühakirja autoriteeti ei garanteeri keegi muu peale selle enda. Pauluse teises kirjas Timoteosele püütakse seda arusaama põhjendada selgitusega teksti jumalikust sisendatusest (2 Tm 3:16). Lutheri arvates ei pärine Pühakirja autoriteet siiski mitte sellisest käsitlusest, vaid selle veenvast sisust, mille saab kokku võtta Jeesuses Kristuses. Pühakirja tõesust kinnitavaks autoriteediks on seega Jeesuse Kristusega seotud tõepretensioonid. Miski muu ega keegi teine ei saa Pühakirja ja selle põhiliste sisuvaldkondade kehtivust kinnitada. „Evangeeliumisse ei usuta sellepärast, et kirik seda kinnitab, vaid seetõttu, et selles tuntakse ära Jumala Sõna.”³⁶ Pühakirja autoriteet ja usaldusväärsus usklike jaoks ei tulene sellest, et kirik kui tõde teadvate inimeste osaduskond on kogunud piiblitekstdid kokku üheks Pühakirjaks. Luther uskus, et Pühakirja ja kiriku suhe toimib täpselt vastupidiselt. Kirik ei andnud autoriteeti Pühakirjale, vaid Pühakiri andis autoriteedi kirikule. Kiriku volitused pärinevad Pühakirjast, sest see on koht ja institutsioon, kus Pühakirja tõde kuulatakse ja kus see saab avaneda.

Teiseks on küsitud, kas Pühakirjas ei ole sedavõrd palju ebaselgeid kohti, et piiblitekste ei ole võimalik kunagi mõistlikult tõlgendada ilma kiriku siduvate tõlgendusotsusteta.

Luther eeldas, et Pühakirja enesetõestamise põhimõttele vastab ka põhimõte, et Pühakiri tõlgendab ennast ise. Ta kirjutas vastuses paavsti bullale, et Pühakiri ise on „kõige kindlam, kõige põhjalikum ja kõige ilmsem enda tõlgendaja”.³⁷ Luther väitis, et piiblitekstide tõlgendamine ei ole raske, sest Pühakiri ise on väga selge ja alati

³⁶ Martin Luther, “De potestate leges ferendi in ecclesia, 1530”, WA 30/II, 687 (677–690); ladina keeles: *Non enim ideo creditur, quia Ecclesia approbat, Sed quia verbum Dei esse sentitur.*

³⁷ Martin Luther, “Assertio omnium articulorum, 1520”, WA 7, 97 (91–151). See seisukoht tuleb Lutheri arusaamast, et iga raamatut tuleb tõlgendada autori vaimu valguses. „Pühakiri on ise endale valgus. On hea, kui Pühakiri tõlgendab end ise” (Martin Luther, “Predigt am Jakobstage. 25. Juli 1522”, WA 10/III, 238 [235–241]). Seda põhimõtet toetades vastandus Luther kõigile seisukohadele, mis omistasid õige tõlgenduse autoriteedi ametikarisma või erakordse ande alusel kindlatele inimestele ja kiriku ametikandjatele. Luther rõhutas ka Püha Vaimu tähtsust Pühakirja tõlgendamisel. Seega pärineb vaim, milles inimesed saavad Pühakirja tõlgendada, mujalt kui Pühakirjast endast. Samal põhjusel suhtus Luther kahtlustavalt kõigisse piiblitekstide allegoorilistesse ja kujundlikesse tõlgendustesse ning rõhutas, et selle asemel tuleb neid tõlgendada sõnasõnaliselt tähenduses.

ühetähenduslik,³⁸ kuna selle põhiteema on Jeesus Kristus.

Kolmandaks on küsitud, et kui Pühakirja on lihtne mõista, siis kas ei peaks olema lihtne igat inimest selle tõesuses veenda.

Luther loomulikult teadis, et paljud inimesed saavad piiblitekstidest halvasti, pealiskaudselt või lihtsalt ekslikult aru ning paljud isegi ei jõua piiblitekstide tõe äratundmise ja tunnistamiseni. Seetõttu eristas Luther Pühakirja välist ja sisemist selgust. Pühakirja välist selgust on lihtne näha, eriti kui lugeda seda algkeeltes, ning see erineb „südameselgusest”, mis tekib juhul, kui inimesed kuulevad, mõistavad ja tunnustavad neis tekstides esitatud Jumala väiteid ja töotusi. Martin Luther selgitas seda 1525. aastal oma teoses „Orjastatud tahtest” järgmiste sõnadega:

Lühidalt öeldes on Pühakirjas kahte liiki selgust, samuti nagu seal on kahte liiki segasust: üks on väline ja seondub sõna teenimisega, teine paikneb südame sisemises taipamises. Sisemisest selgusest rääkides ei mõistaks keegi Pühakirjast silpigi, kui tal ei oleks Jumala Vaimu. Kõigi inimeste süda on pimeduses, nii et nad võivad küll kogu Pühakirja ümber jutustada ja osata seda tsiteerida, kuid nad ei taipa sellest midagi ja ei suuda seda tõeliselt mõista. [...] Pühakirja tervikuna ja üksikute osade kaupa mõistmiseks on vaja Vaimu. Kui aga rääkida välisest selgusest, siis ei ole midagi segaseks ega mitmetähenduslikuks jäänud.³⁹

Siin kritiseeris Luther tolle aja väljapaistva õpetlase Rotterdami Erasmuse seisukohta, et Pühakiri sisaldab segaseid ja arusaamatuid kirjakohti, mis vajavad kirikupoolset tõlgendamist või kiriku tõlgendustraditsiooni. Seevastu Luther pakkus välja mõtte piiblitekstide sõnumi sisemisest selgusest (või segasusest), mis lähtub inimese südamemõistmisest ja vastandub välisele selgusele (või segasusele), mille all peetakse silmas tekstis sisalduvate sümbolite ja tähenduste taipamist mõistusega. Kui lugeda piiblitekste eelarvamusteta, siis ei leia inimese mõistus neis midagi segast või mitmetähenduslikku, kuid teksti sõnum ise võib inimese südamele segaseks või arusaamatuks jääda.

Lutheri jaoks oli Pühakiri kesksel kohal nii jumalatunnetuses kui ka kiriku elus, õpetuses ja praktikas. Ta esitas selle kinnituseks teoreetilisi argumente ja lähtus sellest oma õpetuse väljatöötamisel piiblitekste kasutades. Lutheri teoloogia aluseks oli Piibli sõnumi ülim ja tingimusteta tõsiselt võtmine, kuivõrd selle sisuks on Kristus ja temale tuginev evangeelium. Lutheri jaoks olid need Pühakirja sõnumid tingimusteta kehtivad ning tõrjusid kõrvale inimeste empiirilised kogemused, nende intellektuaalsed ja filosoofilised veendumused ning traditsioonid.

³⁸ Vrd Martin Luther, „Ad librum eximii Magistri Nostri Magistri Ambrosii Catharini, defensoris Silvestri Prieratis acerrimi, responsio, 1521”, WA 7, 711, 5j (698–778).

³⁹ M. Luther, „De Servo Arbitrio / Vom unfreien Willensvermögen [1525]“ – M. Luther, *Lateinisch Deutsche Studienausgabe*, 1. Teil: *Der Mensch vor Gott* (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2006), 239. Ingl. k. Martin Luther, „On the Bondage of the Will, 1525”, *Luther's Works*, vol. 33, 28.

Protestantlik pühakirjaprintsiip

Sola scriptura põhimõtte mõistmiseks peame minema Lutherist edasi ja vaatlema selle kujunemist ka reformatsioonijärgses protestantlikus teoloogias. Pärast reformatsiooni tekkinud varaprotestantlikus ortodoksias muutus Pühakiri teoloogia aluseks olevaks printsiibiks, mistõttu sellest lähtudes tuli teha ka kõik kiriku otsused õpetuse ja praktika kohta. Seda käsitleti sarnaselt Aristotelese esimese printsiibiga – see oli igasuguse teadmise esmane allikas. Seega nähakse Pühakirja teoloogilist ja kiriklikku teadmist loova vundamendina. Nii muutus Pühakiri protestantliku teoloogia ain-saks printsiibiks ja kriteeriumiks. Selle teoloogia põhiküsimuseks oli hinge lunastus ning inimeste vabastamine patust ja surmast.

Näiteks Johann Friedrich König (1619–1664) sõnastas selle 17. sajandil toona-ses üldkasutatud õpikus järgmiselt: „See, mida Pühakiri õpetab, on ainus teadmiste allikas, millest viimselt tuleb tuletada kogu teoloogia ning mille juurde kõik lõpuks tagasi pöördub või seal lahenduse leiab.”⁴⁰ Selle tsitaadiga selgitatakse mitut asja. Pühakiri on allikas mitmes eri tähenduses. Esiteks on Pühakiri mõistmise allikas. Seoses Pühakirja ja Jumala Sõnaga ei tähenda see siiski kunagi üksnes teadmiste kasvu. Väide, et inimene ei ela üksnes leivast, vaid igast sõnast, mis lähtub Jumala suust (5Ms 8:3; Mt 4:4), väljendab Jumala Sõna mõistmises avalduvat piibellikku elukäsitlust, mille kohaselt elu on saadud Jumalalt ja temale pühendatud. Seega on Pühakiri nii mõistmise kui ka elu allikas. Pühakiri on tõepoolest kiriku elu allikas, kui me mõistame kristlikku kirikut Jumala loodud ja Jumalale pühendunud usklike osaduskonnana, mis tänu sellele on piibellikus tähenduses tõeliselt elus. Kui keegi püüab seda mõistmise allikat varjutada või isegi selle taipamist takistada, on ta kiriku elu allikat valesti mõistnud ja hakkab seda kuivatama. Kui keegi läheb koguni nii kaugele, et toob sinna sisse võõrast vett, siis rikub ta selle täielikult.

Siinkohal peame täpsustama, mida selle allika mõistega silmas peetakse. Kujutus pulbitsevast allikast võib viia naiivse mõtteni, nagu sisaldaks Piibel juba kiriku õpetust ja praktikat käsitlevaid kirjakohti. Teoloogia ülesanne oleks siis üksnes need kirjakohtad allikast välja võtta, järjekorda panna ning hinnata süstemaatiliselt nende dogmaatilisi, eetilisi ja praktilisi kasutusvõimalusi kiriku jaoks. On näha, et reformat-sioonijärgsed varaprotestantlikud teoloogid olid kõnealusest probleemist hästi teadlikud. Seda näitab Königi tsitaadis sisalduv väide, et Pühakirjast tuletatud kristlik õpetus tuleb lõpuks selle juurde tagasi viia. Pühakiri kui mõistmise allikas on seega Pühakirja kui elu allika teenistuses.

⁴⁰ J. F. König, *Theologia positiva acroamatica*, Rostock 1664, § 46; lad. k. originaal: „Principium cognoscendi, e quo omnia in theologia primo deducuntur, et in quod ultimo omnia resolvuntur, hoc unicum est: quicquid scriptura sacra docet“ – tsit. teosest: C.H. Ratschow, *Lutherische Dogmatik zwischen Reformation und Aufklärung*, Teil 1 (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1964), 29.

Pühakirjaga seotud allika kujundil on veel üks mõõde, millele hakati tähelepanu pöörama hilisematel sajanditel. Nimelt on Pühakiri lisaks ka ajaloolise teadmise allikas. Gerhard Ebelingi sõnadega:

ajaloolises mõttes annab see allikas meile ülesande mitte lihtsalt võtta vastu selles sisalduvat, vaid peilida sealt välja teavet selle enda päritolu kohta. [...] Ajaloolises allikakäsitusel esineb teatud määral alati kahtlus, et allikas on petlik või vähemalt ei ütle midagi nende ajaloosündmuste kohta, mille kohta sealt soovitakse teavet saada. Allikat kasutatakse [...] sellepärast, et soovitakse saada teavet teksti taga oleva ja selle loomist ajendanud ajaloolise tegelikkuse kohta.⁴¹

Niisiis saab Pühakirja tänapäeval teoloogias ja kirikus mõistmise ja elu allikana kasutada üksnes juhul, kui otsitakse ajaloolis-kriitilist teadmist. See ei pane Pühakirja tõde ja autoriteeti mingil moel kahtluse alla. Vastupidi, Piibli ajaloolis-kriitiline tõlgendamine kinnitab Pühakirja tõde ja autoriteeti. Piiblist kui originaallallikast ajaloolis-kriitilise meetodiga leitud tõde muutub palju usaldusväärsemaks, kui selle suhtes rakendatakse, mitte ei väldita metodoloogiliselt vajalikku ajalooliste teadmiste kaheldavuse kontrolli.

Pühakiri on teoloogia ja seega ka kiriku kogu õpetuse ja praktika printsiip ning ühtlasi allikas ja lähtekeht vähemalt kolmes tähenduses: see on (kiriku õpetust ja praktikat käsitlevate) teadmiste allikas, elu allikas ja ajalooallikas. Samuti peavad kirik ja teoloogid tegema vahet Piibilil, Pühakirjal ja Jumala Sõnal. Igaüks neist väljenditest tähistab sama teksti erinevat kasutusviisi ja erinevaid ootusi selle suhtes. Nimi 'Piibel' osutab, et tegemist on religioosse raamatu ja ajalooallikaga. Kirikus kasutatava Pühakirjana on Piibel kiriku õpetuse ja praktika mõistmise allikas ja printsiip. Jumala Sõnana on piiblitekstid vahendiks, mille kaudu Jumal avaldab inimestele oma isiku, ning mis vahendavad seega elu ja lunastust (on elu allikas). Elu ja lunastust saab anda üksnes Jumala Sõna, sest käsuseadusena näitab see inimestele Jumala nõudeid tõelise ja täiusliku elu jaoks ning evangeeliumina kutsub see kõiki vaevatuid ja rõhutuid leidma leevendust Jeesuses Kristuses, lohutades kõiki inimesi usaldusväärse töötusega, et Jumala lastena on neil kindel koht oma taevase Isa laua ääres.

Seega ei käsitatud 1577. aasta Konkordia vormelis Pühakirja üksnes selle vormeli allikana, vaid see kuulutati ka kogu kiriku õpetuse normiks ehk kõigi kristlikust tõest rääkivate õpetuste standardiks ja kristliku usu tõe kriteeriumiks iga inimese elus. Konkordia vormelis öeldakse:

Me usume, õpetame ja tunnistame, et ainsaks reegliks ja juhtnööriks, millest tuleb juhinduda ning mille järgi tuleb vaagida ja hinnata kõiki õpetusi ja õpetajaid on Vana ja Uue Testamendi prohvetlikud ja apostlikud kirjad [...].⁴²

Seejärel selgitatakse, et endis- ja nüüdisaegsete õpetajate muid kirjutisi ei tuleks

⁴¹ Gerhard Ebeling, *Dogmatik des christlichen Glaubens*, Teil 1 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2012), 39.

⁴² „Konkordia vormel“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 297.

käsitada Pühakirjaga võrdväärseks, vaid need on sellele allutatud. Mõistagi kehtib see ka reformaatorite endi kohta. Selliseid muid kirjutisi tuleks pigem võtta kui tunnistusi. Konkordiavormelis rõhutatakse selgesõnaliselt, et evangeelsed kirikud peavad kristliku usu ehtsa ja autoriteetse väljendusena tunnustama vanakiriklikke usutunnistusi (Apostlik usutunnistus, Nikaia usutunnistus, Athanasiose usutunnistus), samuti Augsburgi usutunnistust, selle Apoloogiat, Schmalkaldia artikleid ning Lutheri Väikest ja Suurt katekismust. Samas aga rõhutatakse ka seda, et need usutunnistustekstid ei ole sellised kohtunikud nagu Pühakiri, vaid ainult usu tunnistused ja selgitused,⁴³ mis näitavad, kuidas eri aegadel elanud inimesed on Jumala kirikus Pühakirja käsitlenud ja tõlgendanud.⁴⁴ Konkordiavormeliga ei antud seega evangeelsete kirikute tunnustatud usutunnistustekstidele mingit eelisõigust ja kindlasti mitte mingit normatiivset rolli seoses kristliku usu kaasaegse seletamisega. Selle tekstis korratakse erineval kujul sama mõtet: „Pühakiri jääb ainsaks kohtunikuks, reegliski ja juhtnööriks, mille kui ainsa proovikivi järgi tuleb kõiki õpetusi käsitleda ja hinnata, kas nad on head või kurjad, õiged või valed.”⁴⁵

Seoses osundatud Konkordiavormeli tekstilõikude tõlgendamisega on sageli kerkinud üles tuliseid arutelusid, milles muuhulgas käsitletakse Pühakirja kaanonit (ehk mida me Pühakirja all täpselt silmas peame) ja tõlgendamise põhimõtteid. Seoses konkreetsete pühakirjatekstide lugemise ja tõlgendamisega evangeelsetes kirikutest on rõhutatud eelkõige põhimõtet „mis juhatab Kristuse poole“ (sks. k. *was Christum treibet*). Reformatsiooni esimestest aastatest peale oli evangeelsele tõlgendusele iseloomulik skeptiline suhtumine piiblitekstide valdavalt kiriklikesse seletusviisidesse, näiteks allegoorilisse tõlgendusse. Reformaatorid rõhutasid pigem piiblitekstide sõnasõnalist tähendust. Õigupoolest aitas evangeelne teoloogia suurel määral kaasa teksti materiaalsele vormile orienteeritud nüüdisaegse hermeneutika kujunemisele. Kõik see soodustas evangeelse pühakirjaprintsiibi sõnastamist.

Selle printsiibi üks tõhetk peitub kahtlemata vaidluses kirikliku ja teoloogilise autoriteedi üle. Kui kiriku õpetusel, praktilal ja kristlikul elul on ainult üks allikas ja norm, siis muutuvad suhteliseks kõik ülejäänud võimalikud autoriteedid, mida võiks kiriku ja usklake elu kujundamisel arvesse võtta. Pühakirjaprintsiibi peamine tähtsus seisnes siiski selles, et see tõi eksinud maailmas kuuldavale Jumala vabastava, lunastava ja eluandva sõna ning kinnitas selle kehtivust. Kui see taandataks ainult kiriku õpetuse ja praktika aluseks ja normatiiviks, muutuks see võltsiks ja steriilseks. Seega oli ülimalt oluline sellist olukorda vältida. Ainult sel juhul on võimalik tõlgendada pühakirjatekste vastavalt nende sõnasõnalisele tähendusele ja kohaldada neid usklake elus.

⁴³ Ibid., 297.

⁴⁴ Ibid., 297.

⁴⁵ Ibid., 297.

Pühakirja tõlgendamine

Reformatsioon andis Pühakirjale tagasi autoriteedi kiriku ja kõigi usklike elu üle. Martin Lutheri arusaam Pühakirjast, selle rollist kirikus ning selle tõlgendamise reeglitest ja meetoditest oli hoolikalt läbi kaalutud ja varjundirikas. Sellest lähtudes on luterlikus teoloogias korduvalt käsitletud piiblitekstide tõlgendamise ja mõistmisega seotud küsimusi ja meetodeid. Millised on evangeelse pühakirjatõlgenduse ja evangeelse-luterliku hermeneutika põhijäreldused?

Esiteks rõhutasid reformaatorid piiblitekstide sõnasõnalist tähendust ja inim-mõistuse olulist rolli Pühakirja seletamisel. Mõistuse tähtsust tõlgendamisel selgitas lähemalt Horvaatia teise põlve evangeelne teoloog Matthias Flacius Illyricus (1520–1575) oma 1567. aasta teoses *Clavis scripturae sacrae* („Pühakirja võti”). Flacius nõustus Lutheri seisukohaga, et piiblitekstide lugejad saavad jõuda usutava ja piibellikult asjakohase mõistmiseni, kui nad järgivad üldtunnustatud reegleid, mis hõlmavad tekstide ja eriti Pühakirja mõistuse abil tõlgendamise tulemusena sündinud tekstide lugemist ja tõlgendamist. Mõistagi ei piisa piiblitekstidega tegelemisel ainult mõistusest. Kuigi mõistuse võimuses on aru saada tekstide keelelisest tähendusest ja sisust, ei ole tal ligipääsu nende sisemisele selgusele ning ta ei suuda veenda südant evangeeliumi ning Vana ja Uue Testamendi sõnumit usaldama ja järgima. Piiblitekstide tegelik ja peamine eesmärk on äratada ja säilitada inimestes usaldust Jumala vastu ning seda suudab teha ainult Jumal. Jumal äratav usaldust seeläbi, et ta kõnetab inimesi piiblitekstides.

Kõigepealt on siiski vaja mõistusega aru saada, mida neis tekstides öeldakse. Kui üks Etioopia kohtuametnik luges Jeruusalemmast kodu poole sõites prohvet Jesaja sõnu, küsis Filippus temalt: „Kas sa ka aru saad, mida sa loed?” (Ap 8:30). Inimene ei saa Piibli teksti tõeliselt usaldada, kui ta sellest tegelikult aru ei saa. See kehtib ka piibliteksti valesti mõistmise kohta, sest siis ei oleks mõistusele enam selge, mis see on, mida Jumal soovib meil usaldada ja järgida. Protestantlikust seisukohast tuleb seega piiblitekste kindlasti lugeda ja tõlgendada vastavalt lugemise ja tõlgendamise kunsti kõigile (põhjendatud) reeglitele. Flacius esitas sellise hermeneutilise kästluse oma teoses *Clavis scripturae sacrae*. Kuigi ta oli täielikult veendunud Pühakirja jumalikkuses, võttis ta sellegipoolest arvesse oma aja muude teaduste seisukohti (eriti humanistlikku filosoofiat ja selles esitatud tõlgendamisreegleid). 1546. aasta Trento kirikukogul ründas roomakatoliku kirik evangeelset Pühakirja enesetõlgenduse printsiipi, pooldades selle asemel pigem õpetust, et Pühakiri on hermeneutiliselt poolik ja seda tuleb täiendada traditsiooniga. Evangeelne leer pidi sellele vastamiseks näitama, et ainult Pühakiri ise on tõesti piisav ja sellest on võimalik millelegi muule toetumata aru saada. See eeldas piiblitekstide tõlgendamiseks vajaliku hermeneutilise meetodi ja vastavate töövahendite täpsustamist, lähtudes eeldusest, et Pühakiri on täielik ja mõistetav. Täpselt seda Flacius oma mahuka tööga tegigi. Vastuseks katoliku kiriku kriitikale rõhutas Flacius, et Pühakirja (või selle osade) mõistmatuks

jäämise põhjus ei seisne selle ebaselguses, vaid on tingitud tõlgendajate puudulikkusest keeleoskusest ja kaheldavatest tõlgendusmeetoditest. Flacius lähtus eeldusest, et Pühakiri on kooskõlaline, ning kirjeldas selle normatiivse sõltumatusse rõhutamiseks kõiki eksegeesi elemente. Kui kasutada filoloogiat, eksegeesi, retoorikat, loogikat ja muude teaduslike teadmiste abi, on võimalik arusaadavaks muuta iga Piiblis kui kooskõlalises tervikus sisalduv tekst. Lisaks Pühakirja kui terviku kooskõllalisusele rõhutas Flacius selle üldist sõnumit ehk Pühakirja kõigi tekstide ühtset temaatikat. See temaatika vastab Piibli kui terviku eesmärgile ning läbib niidina kõiki selle tekste. Samas ei ole see temaatika algusest peale selge, vaid ilmneb alles tänu Pühakirja kui terviku tõlgendamisele.

Teiseks võib järeldada, et reformatsioonijärgsetel sajanditel tekib uusi põhjapanevaid arusaamu sellest, kuidas Pühakirja tõlgendada. Euroopa 17. sajandi ususõdade ajal kogus populaarsust veendumus, et piiblitekstidel ei ole ühte ja ainsat õiget tõlgendust. Seega vajaks süstemaatiliselt läbi viidud pühakirjatõlgendus sageli rohkem kui ühte toepärast piiblitekstide tõlgendust, samas kui erinevad kristlikud kirikud olid varem eeldanud, et Pühakirjal ja selle seadustel on ainult üks üldkehtiv tähendus, mistõttu inimesed võtsid oma seisukohtade kaitsmiseks appi koguni relvad. Süstemaatilise pühakirjatõlgenduse areng rajas teed ka teaduslikele väitlustele piiblitekstide sobiva ja õige mõistmise üle. See võimaldaks asendada konfessioonidevahelised taplused lahinguväljal mõistlikumate teaduslike aruteludega.

Kolmandaks saab piiblitekstide tõlgendamine evangeelse arusaama kohaselt tõeliselt eesmärgini jõuda vaid siis, kui inimesed kuulevad neis tekstides Jumala pöördumist ja tunnetavad eksistentsiaalset puudutust. Seetõttu on evangeelses teoloogias püütud täpsemalt uurida, mis see on, mis inimesi selliselt puudutab ja ühendab. Luterlikes kirikutes olid näiteks pietistid seisukohal, et piiblitekstide tõlgendus ei peaks vastama ainult teadlaste ja haritlaste akadeemilistele nõuetele, vaid peaks süvendama ka nende vagadust, kes lihtsalt Piiblit loevad või jutlust kuulavad. Seoses sellega muutusid oluliseks inimlikud emotsioonid, tunded ja kired, mida oli vaja arvesse võtta, et saada aru piiblitekstide autorite vaimulikkusest meeleliigutusest ning võimaldada piiblitekstide lugejate ja jutluse kuulajate tõelist eksistentsiaalset puudutamist. Seega hakati pietistide pühakirjatõlgenduses rohkem tähtsustama konteksti ning lugejate ja kuulajate elu. Piiblitekstide täielik mõistmine peaks liigutama lugejate ja kuulajate tundeid, emotsioone ja kirgi ehk nende tegelikku elu.

Neljandaks peab evangeelne kristlus üldiselt Pühakirja vahendiks, mille kaudu Jumal inimestega siin maailmas suhtleb, ning see on sellise teabeedastuse põhikanal. Luterliku teoloogia jaoks ei ole siin tegemist lihtsalt juhusega, vaid selles oldi ja olakse veendunud, et Jumal soovib teadlikult väljendada Jumala isikut Pühakirja kaudu, pühendudes nimelt sellele konkreetsele meediumile. Sellest tuleneb omakorda järeldus, et asjatu või isegi eksitav on otsida muid kanaleid, mille kaudu Jumal võiks meiega suhelda. Selle all peeti silmas kiriku traditsioone, mis ei tulenenud Pühakirjast, ning samuti Jumala vaimu vaba tegutsemist usklike seas, kui Jumal kõneleb otse inimeste südames. Kuna Pühakirja peeti Jumala teabeedastuse põhikanaliks, hakkas

luterlikus teoloogias tekkima Piibli suhtes üha suurem ajalooline huvi. Kuidas täpselt väljendab Jumal neis tekstides oma isikut ja tahet? Mida avastame Jumala kohta siis, kui kogeme, kuidas Jumal oma isikut meie mõistmises ja suhtluses väljendab?

Sellega kaasnevad ikka ja jälle piiblitekstide tõlgendamisega seotud pinged. Ajaloolis-kriitiline meetod oli ja on põhiline probleemküsimus seoses Piibli lugemise ja kuulamisega kirikus. Mõnikord näib, et ajaloolis-kriitilise eksegeesi ja reformat-siooni piiblitõlgenduse erinevused on küllaltki suured. Nii levis arvamus, et Vana ja Uue Testamendi tekstid ei ole Jumala ajatu sõna, vaid peegeldavad pigem ajaloolisi sündmusi. Piiblitekstide autorid kirjutasid alati oma konkreetsest vaatepunktist, samuti nagu ka piiblitekstide tõlgendajad seletasid neid enda pilgu läbi. Nende tõlgendustes on lisaks piiblitekstidele arvesse võetud nende isiklikku ja ajaloolist olukorda. Kõigi nende pühakirjatõlgenduse protsessi käsitlevate seisukohtade põhjal saab üha selgemaks, et see Jumal, kellest Piibel tunnistab, ei väljendanud oma isikut ainult tekstis (Piiblis), vaid ka ajaloos, teatud kindlal ajal ja kindlas kohas. Seda tuleb arvesse võtta ka tõlgendamisel, et Jumala sõnum oleks meie ajal arusaadav. See on piiblitõlgenduse ajaloolis-kriitilise meetodi lähtekoht. Siiski ei saavuta see meetod oma eesmärgi, kui selle kasutamisel on ainus soov eristada ajaloolisi elemente tekstide ajatust sõnumist ja tähendusest. Minevikus on sageli ajatuks peetud neid Piibli sõnumi elemente, mis olid mingil kindlal ajal ja kindlas keskkonnas parasjagu moes ja üldtunnustatud. Evangeelselt mõistetud ajaloo ja pühakirjatõlgenduse vahekord on sellisest lihtsast mudelist märksa mitmetahulisem.

Piiblitekste tuleb esiteks käsitada ajalooliste tekstidena, mis on kirja pandud kindlal ajahetkel ja kindlas maailma paigas. Seetõttu on vaja mõista neid ajaloolisi tingimusi, milles tekstid sündisid. Teiseks asub teksti kallal tööle tõlgendaja, kes kuulub teatud kindlasse tõlgendustraditsiooni ja kellel on selle tõttu juba eelnev ettekujutus, kuidas tuleks mingit piibliteksti mõista. Kolmandaks elavad tõlgendajad teatud ajal teatud geograafilises paigas, mis mõjutab samuti seda, millised mõtted neile pähe tulevad ning mis neile täpsemalt teksti juures huvi pakub.

Seega mõjutavad tõlgendamist tõlgendajate elukeskkonna tingimused. Järelikult tuleb kindlaks teha, mida erinevates tingimustes elavad inimesed tõenäoliselt kogevad. Evangeelselt mõistetud pühakirjatõlgendus on alati midagi enam kui lihtsalt piibliteksti süstemaatiline lugemine ja selgitamine. See puudutab lisaks ka igat tõlgendajat tervikuna ning seda, milliseid Jumala antud võimalusi nad oma olemasolu ja töös elamise jaoks avastavad.

Viiendaks võib väita, et piiblitekstide tõlgendamine õnnestub siis, kui tõlgendajad teevad kindlaks selle, mida tekstiga tegelikult väljendada tahetakse, kuid lisaks paljastab tekst lugejatele ja tõlgendajatele midagi inimeste eripärgelise olukorra kohta ning esitab neile küsimuse, kas nad võiksid selles kirjeldatud elamisviisi omaks võtta. Luterlasest Uue Testamendi uurija Rudolf Bultmann (1884–1976) leidis,⁴⁶

⁴⁶ Vrd Rudolf Bultmann, "Das Problem der Hermeneutik", *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 47 (1950), 47–69.

et me saavutame piiblitekstide tõese tõlgenduse ja mõistmise ainult siis, kui oleme ära kuulanud tekstides meile esitatud küsimused ning kindlaks teinud, mida tekstid meilt nõuavad. Ainult sel juhul saavad tekstid avada meie jaoks nii üksikult kui ühiselt uusi võimalusi, kutsudes meid väljuma enesekesksusest ja avades meie silmad Jumala kohalolule meie elus. Bultmanni arvates on kogu tõlgendusprotsess kriitiline: me peame analüüsima ja tõlgendama piiblitekste kriitiliselt, sest see võimaldab meil kriitiliselt hinnata iseennast ja oma elu üksikisikuna ja kogukonnas. Nüüdisaegset luterlikku hermeneutikat kõige enam huvitav valdkond on piiblitekstide selline tõlgendamine, mille eesmärk ei ole leida kinnitust meie endi minale ja ideedele, vaid kuulata kriitiliselt, mida ütleb Jumala sõna meie elu kohta praeguses kontekstis ja olukorras.

Kuuendaks: üldise tõlgendusprotsessi juurde kuulub ka see, et erinevates olukordades ja tingimustes elavad usklikud jagavad üksteisega arusaamu, milleni nad on jõudnud üksinda ja ühiselt Jumala Sõna kuulates. Nõnda tekkiv pühakirjaseletuste mitmekesisus näitab, et Jumala suhtlus oma rahvaga on elav ja konkreetne. Kolmainus Jumal ei ole nagu imperialistlik valitseja, kes saadab väarika vahemaa tagant sõnumeid ühetaoliselt kõigile maailma rahvastele ning ootab, et nad kõik elaksid oma elu täpselt ühtemoodi. Inimeste elu on mitmekesine ning Jumal pöördub Pühakirja vahendusel oma konkreetset ja eripalgelist elu elavate inimeste ja kogukondade poole. Seega ei järgne Jumala Sõna kuulmisele mingi kõrgem ebaisikustumise protsess, vaid kiidulaul Jumala mitmesugusele armule (1Pt 4:10), mis avaldub kristlaste ja kirikute mitmekesisuses ja paljutahulises elus, „Jumala laste kirkuse vabaduses” (Rm 8:21).

Küsimused

Milliste ootustega Sa loed või kuulad piibliteksti? Kas loodad, et kirjakohas öeldakse midagi tähenduslikku Sinu isikliku elu ja maailmamõistmise kohta?

Milline peaks olema pühakirjatekstide roll tänapäeval kiriku ja selle juhtorganite otsuste sõnastamise ja vastuvõtmise juures? Milline on Pühakirja suhe muude tekstist ja teadusuuringutest tulenevate seisukohtadega?

Mis on jutlustes või piibliuuringutes Piibli teksti tõlgendamisel kõige olulisem? Kas piiblitekstide tõlgendust tuleks kohandada vastavalt tänapäeva arusaamadele? Kuidas suhtuda sama piibliteksti erinevatesse tõlgendustesse evangeelsetes kirikutes?

Soolise õigluse juurutamine Aasia perspektiivist

Au Sze Ngui

Tunnistus Jumala vabastava armu mõjust

Jeesuses Kristuses oleme me “armu poolt vabastatud”. Rm 5:1–2 loeme: “Et me nüüd oleme saanud õigeks usust, siis on meil rahu Jumalaga meie Issanda Jeesuse Kristuse läbi, kelle läbi me oleme usus saanud ligipääsu ka sellele armule, milles me seisame, ja me kiitleme oma lootusest Jumalalt saadavale kirkusele”.

Muruti hõimu liikmed Malaisias olid varasematel aegadel animistid. Kui Jeesuse Kristuse evangeelium nendeni jõudis, vabastati nad ebausust. Hõimu liikmed olid elanud mitmesuguste hirmudega ja peljanud kõiksugu ennustusi ja endeid, mis määrasid nende igapäevast elu: kui keegi tahtis võtta ette paadisõitu (suurem osa Muruti hõimust elab ühe suure jõe kallastel Sabahi provintsi südames), pidi ta ootama soodsat märki. Kui jõel nähti juhtumisi madu, oli tegu halva endega, mis tähendas, et reis töötas tulla ohtlik, paati võis ähvardada überminek või reisijad võisid sattuda hädaohtu. Kui aga linnuparve nähti teatud suunas lendavat, oli tegu hea endega ning reis töötas tulla sujuv ja turvaline. Hõimuliikmed kartsid vaime ega käinud pimedas saabudes kunagi väljas, kuna pelgasid kohtumist mõne kurja vaimuga, kes võis neile kahju teha või neid mingil moel ära needa. Nad kartsid kõike, mis oli ebaharilik ja millega nad igapäevaselt kokku ei puutunud, olgu siis tegu looma, putuka või mõne tundmatu asjaga. Miski, mis oli ebaharilik, ei töötanud head inimesele, kes sellega kokku puutus.

Pärast seda, kui Muruti hõimu liikmed said kuulda evangeeliumi, vabanesid nad hirmudest, mis käisid kaasas nende varasemate uskumustega. See muutis nende elu ning kogetud vabadus mitte üksnes ei vabastanud neid hirmu kammitsast, vaid ka paljudest traditsioonilistest vaadetest ja harjumustest. Muruti hõimu meeste, naiste ja laste rollid olid olnud rangelt ära jaotatud: mehed olid kütid ja korilased, kes käisid jahil ja kalal ning korjasid pere toidulauale puu- ja juurvilju. Naised olid kodus, kantseldasid lapsi ja hoidsid kodu korras, küpsetasid, tegelesid põllundusega, kasvasid köögivilju ning muretsesid naabruses olevast džunglist põhitoidust. Lastele ei antud kuigi palju ülesandeid, kuid nad pidid olema abiks majapidamistööde juures

ning aitama põldu harida. Suureks kasvades õpetati neile sõltuvalt nende soost teatud jahipidamis- või söögitegemisoskuseid.

Pärast seda, kui hõimu liikmed puutusid kokku kristliku sõnumiga Jumala vabastavast armust, muutusid meeste ning naiste ja laste traditsioonilised rollid. Kuigi Muruti hõimu mehed käivad jätkuvalt jahil ja kalal, et oma peredele toidumooni muretseda ning naised vastutavad enamasti koduse majapidamise eest, hakkasid naised üha enam oma arvamust avaldama, kuigi meestele jäi otsuste langetamisel jätkuvalt otsustav hää. Kuigi naised on jätkuvalt söögitegijad ja kodu korrashoidjad, hakkasid nad kiriku kaudu panustama ühiskondlikku ellu uuel ja mittetraditsioonilisel moel. Naised muutusid kirikus mitmel moel aktiivseks, hakates kaasa lööma jumalateenistuste läbiviimisel. Nad juhatasid kirikukoore ja õpetasid pühapäevakoolides lapsi, võttes kirikus selliselt enda kanda olulisi õpetamisfunktsioone.

Suurim muutus soorollides toimus kiriku- ja kogudusejuhtimise tasandil. Naisi valitakse nüüd kogudusejuhtideks ja nende oluline roll kirikus leiab tunnustamist. Isegi Muruti hõimu mehed tunnistavad, et naised on kirikus jõud, kellega "tuleb arvestada" ning et naiste häält võetakse Muruti kogukonnas kuulda. Näiteks on väikeses Mansaso kirikus Sabahi provintsi Tenomi piirkonnas kirikukogu eesistujaks naisterahvas. Traditsioonilised soorollid, mis kirjutasid naistele ja meestele ette piiratud tegevusruumi, on evangeeliumi vabastava ja inklusiivse sõnumi ajal muutunud.

Luterliku Maailmaliidu soolise õigluse raamistik ja selle olulisus Aasia kontekstis

Üks Luterliku Maailmaliidu (LML) põhiväärtuseid on kaasamine (inkluusivsus) sõltumata inimese soost. Alates LMLi teisest täiskogust aastal 1952 on naised olnud kaasatud LMLi juhtimisstruktuuridesse nõukogu liikmetena ning järgnevad täiskogud võtsid vastu otsuseid, mis liikusid üha suurema kaasamise suunas. Praeguseks näevad LMLi eeskirjad ette vähemalt 40 % naiste, 40 % meeste ja 20% noorte kaasamise nõukogudel ja täiskogudel vastu võetavate otsuste langetamisse. Lisaks tõdetakse, et

...pelgalt kvootide täitmine pole piisav. [...]. Selleks, et täita varasematel täiskogudel vastu võetud otsuseid ja liikuda täieliku kaasamise eesmärgi suunas, on hädavajalik, et kirikud ja üleilmne osaduskond arvestaks naiste ja noorte häälega ning laseks sellel end uuendada.⁴⁷

Teel suurema kaasamise poole tunnistatakse vägivalda olemasolu kirikutes patuks ning rõhutatakse vajadust selle vastu võidelda. Enamasti tähendab sellise vägivalda olemasolu naistevastast vägivalda. LMLi osaduskond jõudis arusaamale, et ebaõig-

⁴⁷ www.lutheranworld.org/sites/default/files/DTPW-WICAS_Gender_Justice.pdf, 9.

lusest ei ole võimalik mööda vaadata ning sellest peab kõnelema. Seetõttu tõdeti 1997. a. toimunud LMLi üheksandal täiskogul Hong Kongis, et

soolise võrdsuse edendamine on oluline osaduskonna ees seisev ülesanne ning sisaldab soost ja võimust kõnelemist teoloogilistel ja piibellikel alustel. Seejuures tuleb lähtuda usu perspektiivist ning vaadelda neid küsimusi õigluse ja inimestevahelisi suhteid puudutavate küsimustena, käsitledes soo ja võimu küsimusi ka juhtimisstrateegia kontekstis.⁴⁸

LMLi soolise õigluse raamistik, mis kiideti heaks LMLi nõukogul 2013. a. juunis, toob välja rea soolise õigluse põhimõtteid ning pakub osaduskonnale aluse, millele tuginedes liikuda suurema kaasamise suunas. See raamistik sisaldab arusaama väärikusest, mille Jumal on andnud nii naistele kui meestele nende soost sõltumata, tehes nad oma loodu kaasloojateks. Soolise õigluse raamistiku eesmärgiks on liikuda Jumala armu toodud vabastuse suurema tegelikkuseks muutmise suunas. Eesmärgiks on kaotada teatud soo eelistamisel põhinevad privilegieerituse ja teiste alalasurumise institutsionaalsed, kultuurilised ja inimestevahelised süsteemid ehk teisisõnu jõusüsteemid, mis edendavad ja hoiavad alal diskrimineerimist. Selle eesmärgi saavutamiseks püüab soolise õigluse raamistik “pakkuda välja juhiseid ja tööriistu, mis panustavad soolise õigluse edendamisse selleks, et muuta kogudusi ja kirikuid kaasavamaks ja jätkusuutlikumaks.”⁴⁹

Vastavalt LMLi käsitlusele tugineb soolise õigluse raamistiku teoloogiline alus piibellik-teoloogilisele arusaamale õigeks mõistust usu läbi armu kaudu: “olla õigeks mõistetud tähendab olla vabastatud sellest, mis meid ahistab” (vrdl. Rm 5).⁵⁰ Kristlastena me usume, et Jumal on meid loonud (1Ms 1:27); et me kõik oleme patused (Rm 3:23); et Kristus suri üksi kõigi eest (2Kr 5:14–15); et me kõik oleme õigeks mõistetud usust (Rm 5:1–2). Seepärast oleme me kõik võrdsed Jeesuses Kristuses ning püüdleme justnimelt selle ühtse aluse pärast kõigi soolise võrdsuse poole. Sooline õiglus on seega LMLi osaduskonna arusaamist mööda “usuküsimus”⁵¹.

Soolise õigluse raamistikus välja pakutud metodoloogia on *näe-otsusta-tegutse* (ingl. k. *see-judge-act*). See tähendab iga reaalsuse ja konteksti vaatlemist ja “lugemist” ning selle reaalsuse ja konkreetsest kontekstist tulenevate küsimuste analüüsimist piibellike, teoloogiliste ja üldiselt kokkulepitud inimõiguste kontseptsioonide abil. Pärast reaalsuse “lugemist” ja analüüsimist tuleb kokku leppida, kuidas tuleks konkreetsetes kontekstis käituda.⁵²

Kui kasutada soolise õigluse raamistikus välja pakutud metodoloogiat, siis nõuab esimene samm, et me “näeks” Muruti hõimu olukorda ning langetaks selle üle otsuse lähtuvalt kaasamise ja õigluse põhimõtetest evangeeliumi õpetuse osadena.

⁴⁸ Ibid., 18.

⁴⁹ Ibid., 9.

⁵⁰ Ibid., 24.

⁵¹ Ibid., 11.

⁵² Ibid., 14.

Muruti hõimu kogukonnas aset leidnud muudatused näitavad selgelt, kuidas evangeeliumi sõnum vabastas nad hirmudest, mis olid lahutamatu osa nende varasematest uskumustest. Murutid hakkasid üksteist nägema teises – Jumala armu – valguses, mõistes, et kõik on patused ning on õigeks mõistetud usust ja lunastatud Issanda Jeesuse Kristuse verega. Seepärast on Jumala silmis kõik võrdsed ning pole olemas suuremat patust või paremat pühakut, sest “kõik on pattu teinud ja ilma jäänud Jumala kirkusest” (Rm 3:23). Kristus suri üksi kõigi eest. Seepärast iga patune, olgu ta siis mees või naine, olles vabastatud karistusest oma pattude eest, on uuesti sündinud ning on uus isik.

Nüüd te olete kõik usu kaudu Jumala lapsed Kristuses Jeesuses, sest kõik, kes te olete Kristusesse ristitud, olete Kristusega rõivastatud. Ei ole siin juuti ega kreeklasi, ei ole siin orja ega vaba, ei ole siin meest ega naist, sest te kõik olete üks Kristuses Jeesuses (Gl 3:26–28).

Seega oma perekondades, kogudustes, eri kultuurides, rahvustes, rassides ja sugudes oleme me kõik Jumala lastena üks Jeesuses Kristuses. Kui me siis oleme kõik Jumala lapsed, kes on Jumala armu poolt vabastatud ja usus õigeaks mõistetud, peame me olema Jumala valgus ja sool selles maailmas.

Kuigi me oleme Jumala lapsed, elame me jätkuvalt selles langenud maailmas ning puutume iga päev oma elus kokku patu tagajärgedega. Muruti kogukond muutub jätkuvalt. Kuigi naistele antakse nüüd rohkem ruumi oma seisukohtade väljendamiseks ja nad osalevad aktiivsemalt perekonda, kogudust ja kirikut puudutavate otsuste langetamisel, eeldatakse neilt jätkuvalt teatud ootustele vastamist ning elamist kooskõlas traditsioonilise arusaamaga “naise rollist”. Nii oli terve hulk Muruti külamehi üpris šokeeritud sellest, kui linnast saabunud koguduse noorterühma mõlemast soost liikmed olid abiks nõude pesemisel. Osutades ühele poisile, päris vanem külamees: “Miks ta küll peseb nõusid, kas see pole mitte naiste või tüdrukute töö?” Seepeale vastas noorterühmaga kaasas olnud õpetaja, et igaüks, sõltumata soost, peab aitama kaasa majapidamistöodes, seda eriti juhul, kui nii meestel kui naistel on kohustusi ka väljaspool kodu.

Ülalkirjeldatud olukorda võib ette tulla paljude LMLi kirikute kontekstis. Muruti hõimu kultuuris ja ühiskonnas on jätkuvalt ebavõrdsust. Muruti kristlikus kogukonnas on jätkuvalt diskrimineerimist institutsionaalsel, kultuurilisel ja isikutevahelisel tasandil. Kuidas saavad kirikud ja kristlikud kogukonnad aidata kaasa diskrimineerimise ja ebavõrdsuse kaotamisele?

Kõigepealt peame me üksteist nägema Jumala armu valguses, “Sest teie olete armu läbi päästetud usu kaudu – ja see ei ole teist enestest, vaid see on and Jumalalt –, mitte tegudest, et ükski ei saaks kiidelda” (Ef 2:8).

Jumala arm on see, mis päästab minu, naise. Jumala arm on see, mis päästab tema, mehe. Jumala arm ei päästa tegusid, sugusid, klasse, institutsioone, kultuure. Kui ma olen päästetud Jumala armu poolt ja kui sina oled päästetud Jumala armu poolt, oleme me kõik samal tasemel ja see peab tooma igaühe sõltumata kultuurist,

rassist või hõimust Jumala armu kaitsva varju alla. Kui sa vaatad teise inimese peale ülalt alla, vaatad sa ülalt alla Kristuse peale. Kui Kristus on meid meie pattudest lunastanud, kas me saame siis teha midagi, mis haavaks Issandat Jeesust Kristust?

Teiseks, lubage mul taas kord pöörduda ülaltoodud näite juurde, mis kõneles Muruti hõimu juures külas olnud linnakogudusest. Külalised märkasid, et tööjaotus ei olnud Muruti külakogukonnas õiglane. Pühapäeval jumalateenistusel palus teenistuse pidaja koorijuhil tulla ja laulmist juhatada. Kuna viimast ei olnud parasjagu kirikus, pidi keegi teine selle ülesande üle võtma. Hiljem esinesid koguduse naised lauluga. Nendega koos laulis üks väikest last süles kandev naine. Selgus, et tema oligi koorijuht, keda teenistuse pidaja oli otsinud. Üks külalistest märkas, et tegu oli naisega, kes oli olnud hommikusöögilaua ettevalmistajate seas. Nad mõistsid, et too naine oli sel hommikul pidanud end jagama paljude erinevate ülesannete vahel. Aides külalisi võõrustada, pidi ta samaaegselt hoolitsema oma väikese lapse eest ega jõudnud seepärast õigeks ajaks kirikusse. See näide annab aimu sellest, et Muruti kogukonnas, nagu paljudes teisteski LML liikmeskirikutes, ei ole töö võrdselt jaotatud.

Olles Jumala armu poolt vabastatud, oleme me kutsutud selliseid olukordi muutama ning peaksime ühiselt arutama selle üle, kuidas me saaks üheskoos jalutada teel, mis juhib meid suurema Kristuse-sarnasuse poole. Üks võimalus selleks on üheskoos arutada soolise õigluse raamistikus välja pakutud ettepanekuid, lähtudes arusaamast, et Jumala vabastav arm on õnnistuseks kõigile – nii meestele kui naistele.

Kolmandaks, võideldes diskrimineerimise vastu ja suurema kaasamise eest, ei tohiks me seda võitlust pidada millekski, mis ei puuduta otseselt iga üksikut osaduskonna liiget. Sooline õiglus on kõiki, mitte üksnes naisi puudutav õiglus. Reformatsioon on reformatsioon kõigile ja mitte üksnes mõnedele. Soolise õigluse raamistiku levitamine edendab arutelusid meie osaduskonna meeste ja naiste seas ning innustab liikmeskirikuid arutlema reformatsiooni 500. aastapäeva valguses, milline võiks olla “reformatsioon” soolise õigluse valdkonnas.

Vabastav arm tähendab iseenda, oma pere, kiriku, koguduse ja rahva vaatlemist uues valguses – Jeesuse Kristuse valguses. Vabastav arm avab ukse kõigi vahekordade reformimisele ja uuendamisele. Esimene uuendatud vahekord on vahekord inimeste ja Jumala vahel.

Õigeks mõistmine usust Jeesusesse Kristusesse kingib meile eelisõigluse saada Jumala lasteks. Jumal ei arvesta enam meie patte meile süüks. Rooma kiri 5:6–8 kirjeldatakse seda kui uuendatud vahekorda:

Sest juba siis, kui me alles nõrgad olime, on Kristus surnud nende eest, kes tollal veel jumalakartmatud olid. Vaevalt, et keegi läheb surma isegi õige eest, kuigi hea sõbra eest mõni ehk julgeks surra. Ent Jumal teeb nähtavaks oma armastuse meie vastu sellega, et Kristus suri meie eest, kui me olime alles patused.

See tähendab, et Jumala arm vabastab meid ja meie usk mõistab meid õigeks, luues uue vahekorra meie ja Jumala vahele ning lastes Pühal Vaimul meie sees olla. Me oleme muutunud, kuna Jumal on nüüd meie sees. Uuenenud vahekorrad algavad

Jumala ja inimeste vahel ning peavad läbistama kõiki suhteid. Abielusuhe peab väljendama seda Jumala armu poolt vabastatud olemist. Vastutus ja töö peavad olema võrdselt jaotatud: abikaasad võtavad mõlemad osa abielu ülesehitamise, kodu rajamise, laste kasvatamise ja toitmise, vanemate eest hoolitsemise tööst ilma, et nad täiesti ohverdaks oma vaimulikke elusid Jumala lastena. Seetõttu on oluline, et suhete uuenemine toimuks perekonna institutsiooni raames ning et seal ei oleks kellegi eelistamist teistele. Õigluse mõiste on meie usus olulisel kohal ning peab seetõttu läbistama ka meie perekondlikke suhteid. On ülioluline, et peresisesed suhted toodaks Jumala vabastava armu alla, kuna perekond, kuidas seda siis ka erinevates kontekstides ei mõistetak ja defineeritaks, on kõige põhilisem sotsiaalne üksus maailmas. Õigeksmõistmine usu läbi peaks seega saama nähtavaks peretasandil soolise õigluse elluviimise kaudu. Sooline õiglus vabastab pereliikmeid otsima paremaid teid üksteise eest hoolitsemiseks, võttes enda kanda ka selliseid ülesandeid ja rolle, mis ei pruugi alati vastata “traditsioonilistele” soorollidele. See tähendab ka seda, et tütardele antakse samasugused võimalused hariduse omandamiseks nagu poegadelegi. See ei ole sugugi igas LMLi piirkonnas enesestmõistetav.

Erinevate rahvaste kultuurilised traditsioonid moodustavad osa LML-i osaduskonnast. Mitmetes liikmeskirikutes võib kohata traditsioone ja kultuurist tingitud tavasid, mis on Jumala armust puutumata jäänud. 77 protsenti LMLi liikmeskirikutest ordineerivad naised vaimulikkude ametisse. 23 protsenti ei tee seda aga jätkuvalt.⁵³ See on üheks mitteametlikuks näiteks meie osaduskonnas. Soolise õigluse raamistik kutsub liikmeskirikuid üles selles raamistikus ära toodud ettepanekute ja põhimõtete ühiselt tutvuma ning kaaluma võimalust lasta Jumala vabastaval armul läbistada kiriku kõiki valdkondi nii, et uuenemine ja reformatsioon võiks toimuda “meie kõigi” sees ning et meie LMLi osaduskonnana võiks nähtavalt Kristust kanda ja olla selle maailma valgus ja sool, tehes nähtavaks meie Issanda Jeesuse Kristuse ja tunnistades Jumala vabastavat armust.

Me kõik peame oma ühiskondades jätkama jutlustamist pidevalt uuenevatest vahetõrgetest, kuna Jumal on meile andnud armu ja uuendanud meie suhte Tema-ga. Kuna Jumal on kaasav, peame meiega olema kaasavad; kuna Jumal on õiglane, peame meiega olema õiglased. Me peame ühiskonda nägema kristlastena ning mitte keenialaste, sakslaste, austraallaste või brasiillastena. Me peame iseend nägema inimestena, kes on Jumala armu poolt vabastatud olema Kristuse järgijad, kes kannavad Jumala armu maailma igasse nurka ja kõigisse suhetesse. Liikudes vastu reformat-siooni 500. aastapäevale, peame me LMLi osaduskonda kuuluvate luterlastena mõtlema oma kiriku ja ühiskonna üle järele Jumala vabastava armu valguses. Kui me avastame, et seal on jätkuvalt diskrimineerimist, ebavõrdsust ja kõrvalejätmist, siis on midagi valesti.

⁵³ Ibid., 17.

Mõnikord on tarvis väljastpoolt kogukonda pärit katalüsaatorit, et jõuda muutusteni ning LML loodab, et soolise õigluse raamistik saab olema see katalüsaator, mis innustab “osaduskonda teel suurema kaasamise poole”.⁵⁴ Kui me oleme Jumala armu poolt vabastatud, on ukSED avatud muutustele ja reformatsioonile. Kui ei ole armu, ei saa olla ka muutust, kuna me kõik jääme sellisteks, nagu me alati olnud oleme. Niisiis, kui keegi on Kristuses, siis ta on uus loodu, vana on möödunud, vaata, uus on sündinud. See kõik on Jumalast, kes meid on enesega Kristuse läbi lepitnud ja andnud meile lepitusameti (2Kr 5:17–18).

Samuti nagu nõude pesemine nii mees- kui naissoost noorte poolt avas kohalikus külakogukonnas paljude silmad, avab soolise õigluse raamistik loodetavasti paljude silmad LMLi osaduskonnas. Ma kujutan vaimusilmas ette, kuidas Muruti kogukond, nii mehed, naised kui noored, tulevad kokku ja arutlevad soolise õigluse raamistiku üle pärast seda, kui see on tõlgitud neile arusaadavasse keelde ning arutavad, kuidas see puudutab neid ja nende kogukonda. Samuti, nagu Jumala vabastav arm vabastas Muruti hõimu liikmed hirmust ja ennetest, loodan ma, et soolise õigluse raamistik aitab Jumala vabastaval armul reformeerida ühe sugupoole kaasamist takistavaid sotsiaalseid, institutsionaalseid ja kultuurilisi norme. Diskrimineerimist soodustavad sotsiaalsed normid piiravad ja lüüaavad kogukonna loovust nagu ka võimalikku panust, mida see kogukond võiks anda Kristuse ihusse kui tervikusse ning LMLi osaduskonda laiemalt.

Üksikisikute, kogukondade ja institutsioonide reformeerimine ja reformatsiooni jätkumine

“Soolise õigluse raamistik on suunatud mõlematele, nii meestele kui naistele, kes on kutsutud ühiselt korraldama partnerlusele ja õiglusele rajatud elu.”⁵⁵ Reformatsioon ei leidnud aset mitte väljaspool kirikut, vaid kiriku sees. Martin Luther kutsus üles reformima seda, mis oli kirikus valesi. Täna kutsume me üles reformatsioonile LMLi kogukonna sees, lootes, et osaks sellest reformatsioonist on õiglasemad suhted eri sugude vahel. Me kutsume üles lõpetama soopõhist diskrimineerimist ja kutsume üles suuremale kaasamisele. See kõik sünnib Jumala vabastava armu läbi, mis toob endaga kaasa uuenemise ja reformimise.

Kuna me elame jätkuvalt eshatoloogilises pinges *praegu* ja *veel mitte* vahel, on selge, et pühaduse teel saame me jätkuvalt kokku puutuma patu ja selle mõjuga maailmas. Meie võitlus õigluse eest algab siis, kui me vabaneme patu vangistusest: me oleme vabad; meile on andestatud; me oleme Jumala armu vastu võtnud. Me oleme vabad muutuma ja maailma muutma. On palju näiteid selle kohta, kuidas kristlus

⁵⁴ Ibid., 1.

⁵⁵ Ibid., 24.

on mänginud olulist rolli mõningate “traditsiooniliste” praktikate muutmisel. Kui näiteks kristlikud misjonärid jõudsid Hiinasse 1800-ndate aastate lõpus, puutusid nad kokku naiste jalalabade kinnisidumise kohutava praktikaga. Nelja- kuni üheksa-aastastel tüdrukutel seoti jalalabad sidemetega kinni nii, et varbad painutati alla ja jalalaba kaar painutati kanna poole. Selle tulemusel olid tüdrukutel imepisikesed jalalabad, nii et kui nad olid kord suureks kasvanud, said nad väga vaevaliselt kõndida ja komberdada üksnes väikeste sammudega. Misjonärid kutsusid üles sellest traditsioonist loobuma ja hiljem ühinesid ka kristlastest Hiina naised üleskutsetega see tava hukka mõista. See viis viimaks jalalabade sidumise keelustamiseni varasatel 1900-ndatel aastatel. Selliseid alandavaid praktikaid eksisteerib tänini. LMLi programmi “Naised kirikus ja ühiskonnas” raames on toetatud projekte Keenias, Tansaania ja Etioopias, mille eesmärgiks on tõsta teadlikkust naiste suguelundite mutilatsioonist ning aidata kaasa selle praktika lõpetamisele. Püüded osaduskonda muuta on kõige efektiivsemad, kui nad tulevad osaduskonna enda seest. Näiteks William Wilberforce (1759–1833) mängis otsustavat rolli orjuse ja orjakaubanduse lõpetamisel Briti Impeeriumis. Tema kristlik usk oli peamiseks tõukejõuks tema võitluses orjakaubanduse vastu. Orjakaubanduse vedajad Briti impeeriumis olid ka ise nominaalselt kristlased, nagu seda olid ka Briti parlamendi liikmed, kes lõpuks orjakaubanduse keelustasid. Wilberforce’il õnnestus viimaks parlamenti veenda orjakaubanduse ebahumaanses iseloomus ning tema võitlus kandis lõpuks vilja.

Erinevates kogukondades ja osaduskondades on alati tarvis inimesi, kes võtaks prohvetlikult sõna ebaõiglaste tavade vastu. LMLi kirikute osaduskonnas vajame me samuti inimesi, kes, innustatuna oma usust ja arusaamast, et nad on Jumala armu poolt vabastatud, võtaks sõna teatud soo või teatud inimrühmade kõrvalejätmise vastu nende kontekstis.

Minu töökaaslane on Muruti hõimu liige. Ta on evangelist, kes on koolitatud olema koguduse juht ja õpetama Jumala Sõna. Ta on väga kompetentne ning tema perekond toetab ta soovi teenida Jumalat selle kuulutamisameti kaudu. Tervislike probleemide tõttu ei saa ta oma kodukohas talutöödel abiks olla. Ta tundis Jumala kutset töötada evangeeliumi kuulutajana ning nüüd ongi ta kiriku teenistuses, elades ja tegutsedes oma kodukoha lähistel paiknevas linnas. Kui Jumala vabastav arm poleks toonud kaasa reforme Murutite kogukonnas ning uuendanud ja muutnud tema hõimukaaslaseid, poleks ta ilmselt saanud teenida Jumalat koguduse juhina, keda aktsepteerivad ja austavad nii koguduse mees- kui naisliikmed. Tema laiem perekond peab aga jätkuvalt olulisimaks seda, et ta oleks “hea naine” ning kuigi neil on hea meel selle üle, et temal ja ta mehel on poeg, kes jätkab pereliini, on tema ämm ja äi õnnetud selle üle, et naise tervis ei luba tal saada rohkem lapsi. Minu töökaaslane ja tema abikaasa on leidnud viisi, kuidas jagada kohustusi tööl ja kodus selliselt, et kumbki neist ei oleks ülekoormatud. Antud juhul on arusaam “traditsioonilistest rollidest” kitsamas pereringis juba muutunud; laiemal pereringil kulub selleni jõudmiseks veel aega.

LMLi liikmeskirikuid kutsutakse üles

- Tutvuma soolise õigluse raamistikuga
- Vaatlema end kriitiliselt ja andma kõiki osapooli kaasates hinnang soolise õigluse raamistiku eelistele ja väljakutsetele antud kontekstis.
- Analüüsima naiste ja meeste osalust kirikuelus... erineva taseme otsustuskogudes, ... ligipääsu teoloogilisele haridusele; ...tematiseerima võimalikke ebavõrdsuseid neis valdkondades.
- Julgustama naisi ja mehi võtma enda kanda uusi ülesandeid, mis ei kattu tingimata traditsiooniliselt ja kultuuriliselt tingitud valdkondadega, mida kumbagi sooga kirikus ja ühiskonnas seostatakse...
- Julgustama kiriku juhtkonda arutama ja mõtisklema Pühakirja tekstide tõlgendamise üle, mis heidavad uut valgust teksti tähendusele... uute tõlgenduste üle, kui küsimuse all on naiste ja meeste rollid ja vastutusala.⁵⁶

Kõik need sammud on olulised selleks, et reformatsioon aset saaks leida. Patt jääb alati meie ellu. Jumala ja meie vahel saab alati olema vahe, kuid kas see pole imeline, et meile on näidatud paremat teed; et patul ei ole tänu Jumala armule enam meie üle võimu, kuna me oleme usu poolt õigeks mõistetud? Võtkem siis vaevaks järele mõelda, kuidas Jumala vabastav arm saaks meid vabastada selleks, et sooline õiglus ja kaasamine igas LMLi liikmeskirikus ellu viidaks.

Küsimused

Mil moel avaldub Sinu kontekstis meeste ja naiste ülekoormatus kirikus ja ühiskonnas? Too näiteid.

Kui kaugele ulatub Sinu kontekstis Jumala vabastav arm kirikus ja ühiskonnas ning kas kirik, millesse Sa kuulud, näeb õiglust Jumala vabastava armu ühe osana?

Kuidas on Sinu kontekstis võimalik üle saada soolisest ebaõiglusest ja tõrjumisest? Too oma kontekstist praktilisi näiteid, mida on võimalik ellu viia.

⁵⁶ Ibid., 9.

Haridus ja reformatsioon

Elżbieta Byrtek

Reformatsioon muutis maailma, avades kristluse ajaloos uue peatüki ning avaldades olulist mõju erinevatele eluvaldkondadele, näiteks haridusele, poliitikale ja kultuurile. Reformatsioon kasutas näiteks geograafias, astronoomias ja muudes valdkondades saadud teadmisi ning sidus neid filosoofia, klassikaliste keelte (ladina ja kreeka) ning uute leiutistega (nt trükipress). See avaldas olulist mõju haridusele, muutis ühiskonnaelu ja mõjutas suuresti laste kasvatamist.

Olla haritud ja küps usklik

Martin Luther uskus, et Pühakiri peaks olema igaühele kättesaadav ja mõistetav. See tähendas, et igaüks peaks oskama lugeda ja kirjutada, mis oli üks rahvahariduse eesmärke. Reformatsiooni ajal suleti paljud tol ajal õpetamisega tegelenud kloostrid, sest vanemad eelistasid panna oma lapsed tööd tegema ja raha teenima. Seda olukorda arvestades rõhutas Luther oma jutlustes ja kirjutistes korduvalt hariduse vajalikkust ja tähtsust (nt 1524. a. ilmunud kirjutises „Kõigile Saksamaa linnade raehärradele, et need kristlikke koole asutaksid ja ülal peaksid”⁵⁷ ja 1530. a. ilmunud kirjatükis „Jutlus laste koolis hoidmisest”).⁵⁸ Lisaks lugemis- ja kirjutamiskuse väärtustamisele juhtis Luther tähelepanu ka sellele, et muutuv maailmas ei ole vanemate teadmised ja kogemused piisavad selleks, et aidata lastel ümbritsevat maailma mõista. Luther lisas, et oluline on ka küpsus ja võime iseseisvalt otsuseid langetada ning enese väljendamiseks on vaja teadmisi. Haridus ei olnud enam ainult kiriku küsimus, vaid muutus riiklikuks ülesandeks. Martin Luther kuulutas ka avalikult, et hariduse kättesaadavus ei peaks sõltuma soost. Juba oma kirjutises „Saksa rahva kristlikule aadlile” avaldas ta konkreetselt soovi, et igas linnas oleks ka

⁵⁷ Martin Luther, “To the Councilmen of All Cities in Germany That They Establish and Maintain Christian Schools, 1524”, *Luther’s Works*, vol. 45, 347–78.

⁵⁸ Martin Luther, “A Sermon on Keeping Children in School, 1530”, *Luther’s Works*, vol. 46, 213–58.

tütarlastekool, kus tüdrukutele õpetatakse iga päev ühe tunni jooksul saksa või ladina keeles evangeeliumi.⁵⁹ Ta rõhutas, et koolid ei peaks olema üksnes õpetamise, laulmise, palvetamise, lugemise ja päheõppimise kohaks (nagu keskajal), vaid kristlike koolidena peaksid nad keskenduma seletamisele (ladina k *explicatio*).

Ka Philipp Melanchthon, Martin Lutheri lähedane kaastööline, kes on kirjutanud palju põhjanevaid teoloogilisi teoseid, piiblikommentaare ja filosoofilisi kirjutisi ning mängis olulist rolli peamise luterliku usutunnistuskirja *Confessio Augustana* (Augsburgi usutunnistuse) koostamisel, aitas kaasa Piibli tõlkimisele. Lisaks oli ta suur õpetlane ja pedagoog, kes asutas koole, korraldas koolielu ning reformis kolleegiume ja ülikoole, nt Wittenbergi, Tübingeni, Leipzigi ja Kopenhaageni ülikoole. Ta algatas palju ümberkorraldusi – sugugi mitte ainult hariduse valdkonnas – ning innustas teisi reformidega edasi minema. Ta töötas aktiivselt uute koolide asutamise nimel ning koostas Nürnbergi humanistliku gümnaasiumi (süvendatud kreeka ja ladina keele õppega gümnaasium) tegevuste loendi, mida kasutati näidisena veel viiekümne kooli puhul. Ta rõhutas, et iga laps, olenemata päritolust, peab saama algtasemel haridust ning et haridus peaks olema kõigile kättesaadav, kuna kõik inimesed on Jumala ees võrdsed. Tol ajal olid sellised väited revolutsioonilised. Juba hiliskeskajal olid humanistid küll võtnud sõna hariduse laiendamise toetuseks, kuid reeglina ei rääkinud keegi kõigile kättesaadavast üldharidusest. Kuna reformatsiooni eesmärk oli inimesi võimestada olema küpsed kristlased ja kodanikud, kes osalevad aktiivselt ühiskonnaelus ja jumalateenistustel, aitas see järk-järgult ellu viia ideed kõigile kättesaadavast haridusest.

Haridusvaldkonna reformide ja rahvahariduse vundamendi rajamisega seotud küsimused olid Melanchthoni jaoks väga olulised. Neid teemasid käsitletakse paljudes tema kirjutistes ning ta rõhutas vajadust ühitada usku hariduse ja väljaõppega. Ta pidas haridust arengu aluseks kõigis eluvaldkondades. Melanchthon uskus, et väljaõpe ja haridus on vagaduse tulemus, ning väitis, et kogukondade küpsuse tagab neid tugevdav haridus. Ta on öelnud ka seda, et linna ei muuda tugevamaks ükski kindlus. Seda suudavad saavutada ainult haritud, targad ja andekad inimesed.

Melanchthon oli väga populaarne õpetaja ning tema loengutel viibis sageli korraga kuni kuussada inimest. Ta oli veendunud, et igavus on teaduse vaenlane ning uskus sellesse, et õppimine peab valmistama rõõmu.

Rahvahariduse tekkelugu jälgides võib jõuda tagasi Melanchthonini. Ta uskus, et iga luterliku koguduse ülesanne on pidada kooli ja palgata sinna õpetaja. Melanchthoni hüüdnimi oli *Praeceptor Germaniae* (Saksamaa õpetaja) ning teda peeti üheks Saksa ajaloo suurimaks hariduse reformijaks. Lisaks temale vajab nimetamist ka Johannes Bugenhagen (1485–1558), kuna mõlemad mehed andsid olulise panuse uue alg-, kesk- ja kõrgharidussüsteemi väljatöötamisse. Mitmes Euroopa osas kasutasid evangeelsed kogukonnad neid uusi standardeid oma haridussüsteemi rajamisel, kohandades uusi ettepanekuid oma oludele.

⁵⁹ Martin Luther, „Saksa rahva kristlikule aadlile“, M. Luther, *Valitud tööd*, 164.

Lisaks põhjustas evangeelsete kristlaste tegevus hariduse valdkonnas konkurentsi jesuiitide ja evangeelsete ringkondade vahel seoses hariduse korraldamise ja piiblitõlke kallal töötamisega. Kui Melanchthon, Bugenhagen ja teised reformaatorid hoolitsesid haridusreformide eest evangeelsete kristlaste seas, mõjutasid jesuiidid roomakatoliku koolide kujunemist. Nad püüdsid tõsta ka tavaliste roomakatoliku preestrite haridustaset. Poola jesuiit, jutlustaja, hagiograaf, poleemik ja Poola-Leedu liitriigi vastureformatsiooni juhtfiguur Piotr Skarga (1536–1612) kirjeldas paljude preestrite hariduse nukrat olukorda reformatsiooni ajal. Tema kirjelduste kohaselt kasutasid tõlkeid peamiselt õpetlased, kuid sageli jäeti raamatud ja „roostes Piiblid” lihtsalt kasutamata kõrvale.

Rahvakeelsete piiblitõlgete ja katekismuste tähtsus

Kuna reformaatorid soovisid innustada igaüht Piiblit lugema, tuli selle keele mõistmine võimalikult lihtsaks muuta. See seisukoht mõjutas rahvahariduse arengut. Need, kes tahavad usku ja selle põhimõtteid mõista, peavad teadma, kui põhjalikult sellest rääkida, ning peavad õppima usu sümboleid ja kogemusi õigesti nimetama. Seepärast rõhutas Martin Luther, et Piibel peab olema inimestele emakeeles kättesaadav. Luther mõistis Piibli tähtsust ja selle tõlke olulisust usklike jaoks. Selleks, et levitada Jumala sõna igaühele mõistetavas keeles, andis reformatsioon inimestele võimaluse vahetult Piiblit lugeda. Kuigi mõned kogu Piibli või selle osade tõlked olid avaldatud juba enne reformatsiooni, ei olnud need tavalisele kirikuskäijale ega paljudele preestritele kättesaadavad.

Martin Luther kasutas ka hiliskeskajset katekismuse žanri – nii nimetati kristlike põhiõpetuste selgituste kogumikku. Katekismused olid ilmikute seas väga populaarsed, sest neis esitati lihtne ja samas ülevaatlik ristiusu seletus; need soodustasid pigem teoloogilist arutlemist ja vabadust kui kiriku praktika ühtlustamist. Lutheri „Väike katekismus” või selle eeskujul koostatud muud katekismused tõlgiti juba reformatsiooni ajal mitmesse keelde (nt soome, poola, eesti, sloveenia jne). Tihti olid need katekismused esimesed selles keeles trükitud raamatud, olles vastava kirjakeele kujunemise teetähiseks.

Ka Poolas mängisid piiblitõlked ja katekismused kirjakeele kujunemisel olulist rolli. Esimene täielik poolakeelne piiblitõlge ilmus reformatsioonist ajendatuna 1563. aastal. Poola ajaloolane Stanisław Sarnicki (1530–1594) tunnistab, et enne seda võis Poolas Piiblit leida vaid kolmest kohast: üht Piiblit omas kuningas, teine kuulus peapiiskopile ja kolmanda omanikuks oli evangeelne Ostrorógide perekond. Enne poolakeelse tervikpiibli avaldamist olid juba olemas selle mitmete osade, näiteks mõnede psalmide tõlked. Reformatsiooni ajal ja pärast seda avaldatud psalmide uustõlked aitasid süvendada poolakate armastust psalmide vastu. 1545. aastal avaldati Mikolaj Rej tõlgitud Psalmid ning sellele järgnes teisi poolakeelseid tõlkeid.

Esimese poolakeelse Uue Testamendi tõlke (1551/1552) tegi Poola kirjanik, tõlkija ja reformatsiooniaktivist Stanisław Murzynowski (1527/8–1553). Wittenbergis õppodes kohtus Murzynowski Lutheri ja Melanchthoniga. Królewicis/Königsbergis (praegu Kaliningrad) avaldati tema tõlkest mitu redaktsiooni ning seda kasutasid isegi roomakatoliiklased, kellel puudus oma Uue Testamendi tõlge. Selle tõlke kohta öeldi, et see on poola rahva jaoks olulisem ja väärtuslikum kui uute maade liitmine Poola kuningriigiga. Tõlkimine viidi lõpule Poola reformatsiooni kõrgpunktis, vaatamata mitmetele raskustele, millest suurim oli sõnavara puudumine, mistõttu paljud sõnad ja laused tõlgiti sõna-sõnalt. Poolas oli tol ajal palju evangeelseid kogudusi ning nende arv kasvas pidevalt, nagu ka nende igatsus poolakeelse tervikpiibli, mitte ainult Uue Testamendi järele.

Tervikpiibli tõlke avaldamise kulud (3000 tukatit) kattis vürst Mikołaj Czarny Radziwiłł ehk „must” Radziwiłł (1515–1565). Esimeseks täielikuks poolakeelseks piiblitõlkeks sai Bresti Piibel (poola k. *Biblia Brzeska*), mis ilmus 1563. aastal Brestis ja oli pühendatud kuningas Zygmunt II Augustile. See pühendus näitab evangeelse usu tugevust. Tõlkijatel oli võimalik kasutada paljude teadlaste töö tulemusi ning mujal tehtud piiblitõlkeid. Bresti Piibel sündis tänu eri valdkondade õpetlaste (loodus-, keele- ja usuteadlaste) koostööle.

Parimatel välismaistel eeskujudel (sealhulgas Prantsuse Lefevre d’Etaples’i Piibel) põhinev Bresti Piibel, milles ei lähtunud Poola katoliku kiriku vanemast Vulgata tõlkest, on tegelikult esimene poolakeelne piiblitõlge, mis on tehtud algkeeltest ning milles ustavus algallikale on ühendatud keele iluga. See meenutab ühte Lutheri ütlust, mille kohaselt inimene, kes soovib midagi tõlkida, peab teadma palju sünonüüme – tõlkija peaks tähelepanelikult kuulama kodus oma ema, tänavatel mängivaid lapsi ja turul käivat lihtrahvast ning tegema sellise tõlke, millest ka nemad aru saaksid. Bresti Piibel sisaldab märkust Pühakirja ja tõlke kasulikkuse kohta, lühikest märkust Piibli sisu kohta, ülevaadet Piibli raamatute tõlkimise järjekorrast ning juhiseid Piibli aastaringseks lugemiseks. See trükiti suures gooti kirjas, annoteeriti ning selle tiitellehele ja Vana Testamendi osasse lisati kauneid puugravüüre. Tõlkijad räägivad eessõnas oma tööst, jagades teavet tõlke läheduse kohta heebrea- ja kreeka-keelsele originaaltekstile. See on nende evangeelsete teoloogide looming, kes elasid Poola reformatsiooni kõige ilusamal ajajärgul. Tõlgitud pühakirja vägevus ja ülevus vastab tolle aja reformatsiooniliikumise tugevusele.

Pühapäevakoolid ja leeriõpetus

Pühapäevakoolide tekkimise aeg jääb 18. sajandi lõppu. Kuna paljud lapsed tegid kogu nädala jooksul rasket tööd, oli pühapäevaste tundide põhieesmärk kirjaoskuse omandamine. Piibel oli oluline õppevahend ja peamine kristliku usu allikas. Üheksateistkümnendal sajandil nimetati pühapäevakooli ka piiblitundideks. Hiljem

muutusi need laste jumalateenistusteks. Sellealase tegevuse eestvedajate seas oli nii kirikuõpetajaid kui ka haritud ilmikuid.

Leeriõpetuse ajalugu näitab, et ka see valdkond oli alghariduses tähtsal kohal. Leeriõnnistamisele eelnes põhjalik ettevalmistus. Õppijad osalesid leeritundides ning iga luterlasest laps/teismeline pidi pähe õppima peaaegu kogu Lutheri „Väikese katekismuse”. Nende jaoks oli see tõeline õpik, mis aitas arendada kirjaoskust.

Põhjamaades oli leerioõpetusel ja leeril eriline tähendus. Näiteks Taanis ei olnud see ainult kiriklik küsimus, vaid seostus ka kodanikuõiguste ja kohustustega. Norras 1736. aastal vastu võetud konfirmatsiooniseaduses kirjeldati leerioõpetust kui ühte esimest rahvahariduse vormi. See aitas oluliselt kaasa koolihariduse arengule. Leeriõpetus sisaldas teatud korduvaid elemente: ristimisõpe, katehees, mis tähendas ristimisõppe ajal omandatud teadmiste avalikku näitamist, avalik usu tunnistamine ja esimene osalemine armulaul. 18. ja 19. sajandil sõltusid konfirmatsioonitoimingust lisaks ka mõned kodanikuõigused, näiteks õigus abielluda, aga ka pangakonto avamise võimalus. Rootsis pani kateheesile aluse luteri kirik. 1668. aastal sätestati kirikuseaduses, et kiriku ülesanne on õpetada kirjaoskust. Kõige tähtsam õppeaine oli „Ristiusk”, mis valmistas õpilasi ette leerioõnnistamiseks. Kirik ja kool tegid tihedat koostööd ning sageli oli kohalik kirikuõpetaja ühtlasi kooli juhataja. See tihe side kooli ja kiriku vahel püsis pikka aega, kuid hakkas aja jooksul järjest nõrgenema. Seoses 1919. aasta uute haridusmäärustega asendati Lutheri katekismused erinevate õpikutega ja koolidest said mittekonfessionaalsed asutused. Soomes loodi riigikiriku süsteem luterliku ortodoksia ajajärgul ning alates 1686. aastast on see ametlikult kirikuseaduses sätestatud. Soome luterliku kiriku saavutuseks on terve riikliku haridussüsteemi rajamine ning leeritunde valmistati ette nii, et need toetaksid kodanike harimist. Et saada õigust abielluda, pidi inimene olema käinud armulaul ning tundma Lutheri „Väikest katekismust”, mis eeldas lugemisoskust.

Lisaks pühapäevakoolidele ja leerioõpetusele tuleb mainida ka 19. sajandil linnapiirkondades esile kerkinud uusi algatusi, milles ühendati hariduse, diakoonia ja misjoniga seotud ülesanded. Üks väljapaistev näide, mis sai paljude sarnaste diakooniaalaste algatuste eeskujuks, oli nn sisemisjoni liikumine (saksa k *Innere Mission*). Selle Saksa evangelistide liikumise algatas 1848. aastal Hamburgis Johann Hinrich Wichern (1808–1881) (osaliselt oli Wichern saanud inspiratsiooni Londoni ja Glasgow’ linnamisjonist). Sisemisjon tegi tööd puudust kannatavate inimeste heaks ning andis uusi võimalusi paljudele rasketes sotsiaalsetes oludes üles kasvanud noortele.

Kiriku haridustöö noorte kirikuliikmetega

Reformatsioon avaldas hariduse ja pedagoogilise mõtte arengule märkimisväärset mõju. Selle kaasabil kandus huvi hariduse vastu kiriku müüride vahelt väljapoole. Linnaraadide liikmeid kutsuti üles asutama algkooli ja klassikalisi gümnaasiume.

Kiiresti hakkas levima iseseisvusel, vabadusel, küpsusel, ratsionaalsusel ja vastutustundel põhineva õppetöö idee. Üks põhjus, miks evangeelsed kirikud olid 18. ja 19. sajandil hariduse valdkonnas sedavõrd edukad, oli nende jätkuv dialoog valgustusajastu ideedega. Sageli ei olnud see dialoog lihtne, kuid siiski tekkis selle ajal kirikutes palju viljakaid arutelusid.

Tänase päevani on noorte hariduse eest hoolitsemine üks kiriku töö põhilisi valdkondi. Reformatsiooniliikumine mängis selles äärmiselt suurt rolli, kuna töötas välja oma õpetamissüsteeme ning võttis arvesse inimeste vajadusi ja ootusi. On väidetud, et kõrgeima võimaliku haridustaseme ja erialase väljaõppe saavutamine on üks evangeelse identiteedi tähtsamaid aspekte. Muudes riikides aitas see kujundada evangeelse eetose positiivset mainet.

Poolas võib evangeelse kiriku ajaloos algusest peale leida hulgaliselt näiteid sellest, kuidas kohe pärast koguduse rajamist asutati ka kool. Sageli ehitati koolimaja isegi enne kirikut. Toogem vaid üks näide Poola luterluse algusaegadest: 1550. aasta paiku saabus Krakowi Jagiellonia ülikooli professor Martin Glossa Massuuria piirkonnas asuvasse Piszi ning asus seal luterliku kiriku pastori ametikohale. Tänu sealse kooli asutamisele sai temast üks Poola haridussüsteemi esiisaid.

Kuigi vastureformatsiooni päevil tekkis arvukalt raskusi, olid Poola evangeelsed kristlased alati väga teadlikud oma religioosest identiteedist ning mõistsid hariduse tähtsust selle identiteedi loomisel. Kui luterlastel keelati torniga kirikute ehitamine, otsustasid nad ehitada kirikutorne koolide näol. Nad õpetasid jätkuvalt hariduse tähtsust ning jäid selgelt nähtavaks ka 18. ja 19. sajandil. Ükskõik kuhu evangeelsed kristlased elama asusid, oli nende esimeseks eesmärgiks uues kohas ehitada hoone, mis täidaks nii kooli kui ka palvemaja ülesandeid. Kesk-Poolas koondus põhiliselt Saksamaalt, Šveitsist ja Madalmaadest saabunud evangeelsete kristlaste usuolu kooli ümber. Kool ei olnud üksnes õpetamise koht, vaid ka jumalateenistusi läbi viiva kantori teenistuspaik.

Luterlus ja teised evangeelsed liikumised andsid otsustava panuse Poola üldise rahvahariduse kujunemisse ning selle märke võib näha tänase päevani: paljud praegused avalikud koolid (näiteks Varssavi Mikołaj Rej gümnaasium) asuvad endiste evangeelsete koolide hoonetes. Pärast 1989. aastal toimunud poliitilist pööret hakkasid Poola evangeelsed haridusühingud taas avama evangeelseid koole ja lasteaedu. Praegu kasutatakse mitme kooli puhul ametlikult nimetust „evangeelne” ning neil institutsioonidel on kogukonnas eriline koht. Need ei ole loodud ainult evangeelsete kristlaste jaoks ning nende hariduslike eesmärgid, mis põhinevad evangeelsest kristlusest lähtuvatel ideedel (nt sallivus, avatus ja protestantlik eetos), jagavad ka teiste kirikute esindajad.

Reformatsioon hariduse läbi on oluline evangeelne idee; hariduse reformimine on vahend, mis aitab ühiskonnal ja üksikisikul elada täisväärtuslikku elu. Siiski jäävad õigustatult alles õpetamist puudutavad küsimused. Evangeelsetelt koolidelt eeldatakse, et nad annavad kvaliteetset haridust ning pakuvad välja uuenduslikke lahendusi praegusele hariduskriisile. Poola luterlased väärtustavad ja hindavad oma

ajalugu, eriti oma panust hariduse edendamisse. 2017. aastal tähistatavaks reformatsiooni aastapäevaks valmistudes on Poola Evangeelne Augsburgi Usutunnistuse Kirik algatanud avatud arutelu noortehariduse üle.

Usuõpetajad on korduvalt osutanud luterlikule traditsioonile ning rõhutavad kiriku haridustöö tähtsust usklake osaduskonna, ühiskonna ja kooli jaoks. Usuõpetus ei tähenda ainult kiriku õpetuse vahendamist kõigile õpilastele, vaid see peab õpetama ka ühiskonnas vastutustundlikuks kirikuks ja vastutustundlikuks kodanikuks olemist. See kujundab igat õpilast tervikuna ning aitab parandada elukvaliteeti. Selline käsitus usuõpetusest töötati Poolas välja 1990. aastatel, kui koolides taastati usuõpetus.

Haridus ja evangeelium

Reformatsiooni ajal toimunud usulises uuenemises rõhutati, et iga inimene mõistetakse õigeks ainult usust (*sola fide*) ja usk on midagi sellist, mis saadakse ainult läbi armu (*sola gratia*). „Järelikult, usk tuleb kuulutusest, kuulutus aga Kristuse sõna kaudu” (Rm 10:17). Martin Luther oli veendunud, et inimene on armus õigeks mõistetud usu läbi ja iga inimene peaks otsima armulist Jumalat. Selleks vajavad nad Piiblit, lugemis- ja kirjutamisoskust ning hästi korraldatud haridust.

Kui inimestel on võimalik midagi Jumala kohta teada saada ning arutleda religiooni ja usu üle, hakkavad nad esitama küsimusi, otsima vastuseid ja väljendama oma muresid ja kahtlusi. Sellest on väga palju abi, õppimaks paremini mõistma evangeeliumi sõnumit, milleks on Kristuse lunastav surm, patust vabastamine ja Jumala armu vägi. Elav usk, mis suudab tänapäeva pluralistlikus ja keerulises maailmas ellu jääda, on selline usk, mis ei karda esitada küsimusi, otsida vastuseid ning püsida dialoogis teisiti arvajatega. See on maailm, kus väliste autoriteetide antud „õiged” vastused ei pruugi alati inimesi kõnetada, kuid kus Jumala armu poolt vabastatud kristlastel on kohustus sellest armust teistele rääkida ja olla valmis rasketeks vestlusteks. Meie reformatsioonil põhinev traditsioon ei ole kunagi kartnud dialoogi valitsevate filosoofiliste ja ühiskondlike paradigmadega ning kuigi see dialoog pole alati olnud lihtne, on ta sageli olnud mõlemale poolele kasulik.

Hea haridusega küpsetele ja vastutustundlikele kristlastele ja kodanikele on hariduse kaudu antud võimalus mõista asju süvitsi, teha vahet olulistel ja teisejärgulistel küsimustel ning olla loovad, eelarvamustevabad ja vastutulelikud teiste inimeste vajaduste suhtes.

Küsimused

Milline on olnud Sinu kiriku kõige olulisem panus hariduse edendamisse? Kuidas seostub see reformatsioonist välja kasvanud ideedega?

Kas teatud dogmad tekitavad mingeid piiranguid hariduse andmisele?

Millised haridusega seotud kohustused ja väljakutsed tulenevad Sinu arvates ideest, et inimesed on Jumala armu poolt vabastatud?

Jumala armu poolt vabastatud selleks, et maailma muuta: noorte vaatevinkel

Monica M. Villarreal

Noored on eestvedajad: noored on kirik

Olen teeninud üle kolme aasta Ameerika Evangeelse Luterliku Kiriku (*Evangelical Lutheran Church in America*) ordineeritud pastorina. Kui ma kiriku uksel õpetajana inimesi tervitan, mõjub mu noorus paljudele ehmatavalt. Olen haiglaid külastades kuulnud tervituseks: „Kas te pole liiga noor, et olla kirikuõpetaja?”. Teenides naisena kogukonnas, kus naisvaimulikke on vähe, on ehmatuse kahekordne. Pean siiski tunnistama, et noore naispastorina on üks mu usurööme lükata ümber inimeste stereotüüpe selle kohta, milline või kes üks kirikuõpetaja peaks olema.

Vananevas kirikus jään ma veel kahekümneks aastaks „nooreks” kogudusejuhiks. Aeg-ajalt on pidev pealesunnitud vajadus oma positsiooni koguduse juhina õigustada raske ja väsitav. Seda on kogenud ka paljud teised noored pastorid, kellega olen sellest kõnelnud. Sama kehtib paljude noorte kohta, kes ei tunne küll kutsumust valida kogudusejuhiks olemist enda ametiks, kuid sooviksid, et neil oleks koguduses sõnaõigus ja koht, mis võimaldaks neil kiriku ja koguduse töösse panustada ning oma osaduskonnas ja maailmas midagi muuta. Noored ei koge kirikus sageli tuge, julgustust või kutset võtta vastutust ning olla eestvedaja rollis. Mõnikord antakse noortele võimalus aktiivne olla seniks, kuni nende sõnad ja teod vastavad täpselt sellele, mida on tehtud varasematel aegadel ja millel on n-ö läbiproovitud pitser. Kui noori käsitatakse üksnes kiriku ühe kategooriana, satub kirik tõsisesse juhtimiskriisi. Noored ja vanad – me oleme kõik koos üks kirik.

Minult on korduvalt küsitud, miks sai minust kirikuõpetaja. Põhja-Ameerika peavoolu evangeelsete uskkondade liikmete arv väheneb ning kirikul ei ole ühiskonnas enam sellist mõjuvõimu ega kohta nagu aastate eest. Kirikuõpetaja amet näib paljudele hääbuva ja ebakindla erialana.

Erinevalt paljudest teistest kutselistest kirikutöötajatest ei kasvanud ma üles kirikus. Mind ristiti kuueaastasena koos emaga, kes ristiti täiskasvanuna. Mu pere ei olnud eriti usklik ja lapsena ma enamasti pühapäevakooli tundides ei käinud. Teismelisena sain ma usust ja kirikust kõige paremini aru siis, kui jumalateenistustel

või piiblitunnis räägitut rakendati tegelikus elus. Ma hakkasin usku mõistma siis, kui aitasin ehitada maja ühele kodutule perele. Noortekogunemistel või piiblilaagrites osalemine andis mulle võimaluse olla osa teadlikust kristlikust osaduskonnast, mis tundus ehedam ja tõelisem. Võimalus esitada küsimusi elu ja usu kohta õpetas mulle, et usk ei ole lihtne. Usk sisaldab kahtlust. Samuti õppisin, et küsimises pole midagi halba. Jüngerid esitasid Jeesusele palju küsimusi.

Minust sai kirikuõpetaja, sest kõigil mu elu rasketel hetkedel oli kirik minu jaoks pelgupaik. Jumalateenistus andis mulle meelerahu ja julgust. Noorterühmas tegutsemine võimaldas mul õppida, usus kasvada ning hakata lõpuks täitma eestseisja ülesandeid, andes teistele noortele piibli- ja usuõpetust. Kirik võttis mu vastu sellisena, nagu ma olen – Jumala lapsena. Kiriku kaudu sain ma tunda Jumala armastust ning tundsin kutsumust kuulutada Jeesuses Kristuses ilmunud Jumala armastust, mis ületab kõik killustunud maailma hädad.

Jumala armu poolt vabastatud

Ristiinimene on kõige vabam isand ja pole kellegi alam. Ristiinimene on kõige kohusetruum teener ja kõikide alam.⁶⁰

Martin Luther rõhutab oma teoses „Traktaat kristlase vabadusest” usu jõudu, sest Jumalasse uskumine on uue elu töötus. Kui me usume Jumala päästvasse armu, mis on meile vabalt antud Jumala armastuse väljendus, ei pea me enam muretsema oma positsiooni pärast Jumala ees või selle pärast, kas oleme Jumala armastuse jaoks „piisavalt head”. Kui Kristus suri ristil maailma ebaõigluse, vägivalda ja pattude pärast, ütles ta oma järgijatele: „Ja kui mind maa pealt ülendatakse, siis ma tõmban kõik enese juurde” (Jh 12:32).

See vabadus, millest Luther räägib, ei ole Ameerika populaarkultuuri väärtushinnangutele vastav vabadus kõike teha ja öelda või kõike osta ja müüa. Luther ei räägi usuvabadusest või sõnavabadusest ega paljudest muudest „vabadustest”, mida tänapäeva kultuuris mantrana korratakse. Pigem seostab Luther vabaduse usuga. Usk ja vabadus kuuluvad kokku. Ilma usuta ei teaks me midagi Kristuses antud vabadusest. Kuna meil aga on vabadus Kristuses, siis tekitab meie usk Jumala päästvasse armu, mis valati välja ühtviisi kogu maailma, juutide ja paganate peale, meis tahet seda armastust teistega jagada. Olles Jumala armu poolt vabastatud, oleme kristlikus osakonnas üksteisega seotud; nii nendega, kes on lähedal, kui nendega, kes on kaugel. Me oleme nii „vabastatud millestki” kui ka „vabastatud millekski”.

⁶⁰ Martin Luther, „Traktaat kristlase vabadusest”, M. Luther, *Valitud tööd*, 310.

Vabastatud millestki, vabastatud millekski

LMLi Ülemaailmne Noorte Reformaatorite Võrgustik⁶¹ kutsub noori üles mõtlema sügavamalt järele selle üle, mida tähendab luterlaseks ja kristlaseks olemine. Noortel palutakse noorte reformaatoritega liitumisel rääkida mõni lugu endast, mis kõneleb sellest, millest ja milleks on usk neid vabastanud. Siin on mõned näited neist lugudest:

Vabastatud millestki: perfektsionism – Singapuri lastele ja teismelisele esitatakse väga kõrgeid nõudmisi. Noorena tundsin ma sageli hirmu ning mul oli probleeme enesehinnanguga. Läbimurre saabus siis, kui Issand kõnetas mind 139. psalmi kaudu, mille autor jutustab, kuidas Jumal on loonud tema kõige sügavama olemise ja kudunud ta kokku tema ema ihus. Kui ma mõistsin, et Jumal väärtustab mind ja tal on minuga algusest peale olnud oma mõte, ei näinud ma enam põhjust hirmu tunda. Psalmi autori sõnadega öeldes ma kiidan Jumalat, sest „olen nii kardetavalt ja imeliselt loodud”.

Vabastatud millekski: teenimine – Tundes Jeesuses Kristuses väljendunud armu, ja-gan ma nüüd seda lootuse ja lunastuse sõnumit teiste inimestega, et me kõik õpiksime hindama Jumala hinnalisi ande ja vaimuandeid. Ma teenin oma kirikus aktiivselt kaasa noortetöös ja ka muudes töövaldkondades. Piiblisalm, millele ma ikka ja jälle mõtlen, on apostel Pauluse manitsus tema esimeses kirjas korintlastele (1Kr 10:31): „Niisiis, kas te nüüd sööte või jootte või teete midagi muud – tehke seda Jumala austamiseks.”

Lee Darius Zhen Ying (Singapuri Luterlik Kirik, LML Aasia piirkond)

Vabastatud millestki: paigalekinnitatud pingid – Kui ma sisenesin esimest korda kirikusse, mida ma nüüd igal pühapäeval külastan, üllatas mind teenistusruumi sisekujundus. Altar paiknes keskel ja pingid olid paigutatud ringi selle ümber. See, mida ma seal kogesin ja endiselt igal pühapäeval kogen, on osaduslik liturgia, milles igauks saab evangeeliumi kogeda. Me kõik võtame teenistusest aktiivselt osa: üks meist lausub päevalpalve, teine mängib pilli või loeb evangeeliumi. Ringis teenimine suurendab teadlikkust üksteise kohalolust ning paigutab meid ühtlasi samale tasapinnale. Oleme kõik võrdsed; ringis ei ole hierarhiat.

Vabastatud millekski: uue ruumi loomine – Luterlastena me usume, et kuigi traditsioonid ei ole vajalikud lunastuseks, on nad mõnikord kasulikud korra, hingerahu ja

⁶¹ Rahvusvaheline noorte reformaatorite võrgustik on Luterliku Maailmaliidu programm, mis on algatatud noorte poolt ja noorte jaoks. Sotsiaalmeediat kasutades on rajatud rahvusvaheline noortevõrgustik, et arendada osaduskonna kirikute vahel suhteid ja dialoogi selle üle, mida tähendab religiooselt pluralistlikus keskkonnas luterlaseks ja kristlaseks olemine. Me soovime anda sõna oma kirikus ja maailmas aktiivset rolli täitvatele noortele. Eesmärgiks ei ole uue luterliku kiriku asutamine, vaid soov tugevdada kogu osaduskonnas tehtavat noortetööd ning abistada kirikuid noortetöö uuendamisel LMLi noortesekretariaadi (Youth Desk) kaudu. Seoses reformatsiooni 500. aastapäevaga on rahvusvahelise noorte reformaatorite võrgustiku moto: „Jumala armu poolt vabastatud selleks, et maailma muuta”. Ülemaailmse noorte reformaatorite võrgustiku loomisega tahame näidata, mida tähendab *ecclesia semper reformanda* – pidevalt uuenev kirik.

ühiste tavade jaoks. Kui nad aga oma eesmärgi ei täida, kui inimesed tunnevad end ebamugavalt, kirik ei ole enam kutsuv ja Jumala sõnum ei jõua igaiheni, siis peame ehk piltlikult öeldes kaaluma kirikupinkide ümberpaigutamist.

Carolina Huth (Ühendatud Evangeelne Luterlik Kirik, Argentiina,
LML Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkond)

Vabastatud millestki: kirikuseinad – „[K]es ei armasta oma venda, keda ta näeb, ei suuda armastada Jumalat, keda ta ei ole näinud” (1Jh 4:20).

Kes on su ligimene? Sinu vend ja õde? Liiga sageli saab kirikuhoonest seintega ümbritsetud koht. Ühed on sees- ja teised väljaspool. Meie identiteeti ja kuuluvust saab lihtsalt määratleda selle järgi, millises kirikus me käime. Juba varakirik murdis pead kuuluvuse küsimuse üle. Mõned väitsid: „Mina olen Apollose poolel”, ja teised: „Mina olen Pauluse poolel” (1Kr 1:12). Me kõik oleme Kristuse poolel. Ma olen vabastatud kirikuseintest, et näha Kristuse palet ka ootamatutes kohtades. Ma olen vabastatud kirikuseintest, et näha Jumala tegevust mind ümbritsevas kogukonnas. Ma olen vabastatud kirikuseintest, et Jumala tööle kaasa aidata.

Vabastatud millekski: kogukonna ülesehitamine – Kuigi ma elan Ameerika Ühendriikides, ei ole ka siin tänavad kullast ning pudrumäed ja piimajõed on veel avastamata. Seal, kus ma õpetajana elan ja teenin, kutsub Jumal meid üles õigluse eest võitlema, andma uut lootust ja ehitama üles kogukonda. Inimeste igapäevaelu mõjutavad vaesus, töötus, puuduvad transpordivõimalused, tühjad elamispiinad ja vägivald. Olles saanud jõudu Pühalt Vaimult ja Jesaja 58:6–12 nägemusest, olen ma Kristuse armu poolt vabastatud selleks, et anda oma panus oma kogukonna ülesehitamisse.

Monica Villarreal (Ameerika Evangeelne Luterlik Kirik,
LML Põhja-Ameerika piirkond)

Rohkem lugusid võib (inglise keeles) leida aadressilt

<http://youngreformers.lutheranworld.org/updates>

Vabastatud maailma muutmiseks

Jumala armastus on ümberkujundav vägi. Pühas ristimisvees muudab Jumala armastus meid uueks, me saame Jumala lasteks, koguneme ümber Jumala sõna ja meid läkitatakse maailma. Kui me usume Jumala uue elu töötusse, annab Püha Vaim meile jõudu luua uusi võimalusi olla ühiselt kirik, Kristuse ihu. Meie ustav vastus Jumala armastusele ei saa leppida *status quo*ga, mis tihtipeale toetab ebaõiglust ja rõhumist. Kuulutatud evangeelium peab õhutama inimesi Kristuse lunastustöös aktiivselt kaasa lööma, kuna tema juba tegutseb maailmas.

Martin Lutheri eesmärk ei olnud rajada uut kirikut või muuta maailma. Ta lootis, et kiriku ladvik võtab kuulda usu ja vabaduse sõnumit ning see ajendab neid halastusele vaeste ja rõhutute vastu. Luther soovis viia kiriku uuesti kooskõlla Pü-

hakirja õpetusega, mis nõuab võimu ja juhtimisvõimete kuritarvitamisele vastu astumist. Protestantlikust reformatsioonist sai usuline ja ühiskondlik liikumine, mis juba Lutheri eluaastatel kontekstualiseerus Euroopa erinevates piirkondades ja hiljem kõigis maailmajagudes.

Alati tasub süüvida oma isiklikku, osaduskonna ja kogu kiriku usku. Meie esmane hoiak Jumala suhtes on tunnistus, et me ei ole Jumala au väärilised ja vajame andestust. Jätkuvad lõhed inimeste, kogukondade, usurühmade ja isegi kristlaste vahel on piisavad põhjused eneseanalüüsiks.

Minnesota osariigis Moorheadis asuva Concordia College'i noortelt küsiti, milliseid muutuseid nad järgmise viie aasta jooksul maailmas näha sooviksid. Paljud olid seoses riigis käimasoleva aruteluga mures rahvatervise pärast. Paljud soovisid suuremat soolist võrdsust ja inimeste diskrimineerimise vähenemist. Üliõpilased tahaksid, et tulevik tooks kaasa säästvamaid ja taastuvaid energialahendusi ning väljendasid soovi, et rahvaste ja riikide vahelised suhted oleksid rahumeelsemad. Kristuse armastuse jagamist ja kuulutamist peeti oluliseks tingimuseks, mis aitab maailma ja kirikut muuta.

Pühakirjale ja reformatsiooni traditsioonile tuginedes lähtugem oma elus põhimõttest *ecclesia semper reformanda est* – kirik on alati uuenev. Uuenemine ei ole meie saavutus, vaid Jumala loov uuendustegu.

Sest nõnda on Jumal maailma armastanud, et ta oma ainusündinud Poja on andnud, et ükski, kes temasse usub, ei hukkuks, vaid et tal oleks igavene elu. Jumal ei ole ju läkitanud oma Poega maailma, et ta kohut mõistaks maailma üle, vaid et maailm tema läbi pääseks (Jh 3:16–17).

Jumala armastus on ümberkujundav.

Minge siis, tehke jüngriteks kõik rahvad, ristides neid Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse ja õpetades neid pidama kõike, mida mina olen teil käskinud! Ja vaata, mina olen iga päev teie juures ajastu lõpuni. (Mt 28:19–20)

Kristuses on meid Jumala armu poolt vabastatud, et muuta maailma.

Küsimused

Millest ja milleks on Sind vabastatud?

Milliseid muutusi Sa sooviksid maailmas näha? Kuidas saad Sina usklikuna sellele muutusele kaasa aidata?

Mida tähendab luterlaseks olemine Sinu jaoks?

Jumala armu poolt vabastatud: arm ja rahu. Anglikaani vaatenurk

Timothy J. Harris

Martin Lutheri kogemus, millest kasvas välja tema avalik protest Wittenbergis, oli ühtaegu sügavalt isiklik ja väga universaalne. See polnud midagi muud kui evangeeliumi taasavastamine ja tagasivõitmine, mis põhines Jumala armul ja mida õigustas usk Kristusesse. Johann Tetzeli kuulutatud evangeeliumi sõnum kiriku autoriteedist oli valikuline ja kallutatud evangeeliumikuulutus.

Kristuse ajast peale on evangeeliumi sõnumit põlvest põlve edasi antud ning evangeeliumiga töötamise eesmärk pole olnud lihtsalt kujundada uskumuste süsteemi, vaid uuendada ja muuta kõigist kultuuridest ja rahvastest pärit inimesi, kes võtavad vastu Kristusele järgnemise kutse. Igal inimesel on oma teoloogia, teatav ettekujutus „jumalast“, isegi kui see on selline „jumala“ mõiste, mille vastu ateistid võitlevad. Iga põlvkonna evangeelne ülesanne on kujundada jumalatunnetust Kristuse isiku kaudu. See võib olla evangeelne selles mõttes, et see tähendab Kristuses ilmutatud Jumala tutvustamist inimestele ja inimeste usule kutsumist, kuid sugugi vähem evangeelne ei ole usklike jumalamõistmise jätkuv uuendamine püüdlustes süveneda aina enam Jumala tohutusse suurusesse, millest Kristuse ümber koondunud evangeeliumitraditsioonid võimaldavad näha vaid killukest.

Tagasihoidlik väide

Ma tahaksin selles peatükis esitada vaid ühe väite, tehes seda jätkuva reformatsiooni ja uuekskujunemise vaimus: **meie evangeelium on liiga väike**. Olgu tegemist meie poolt isiklikult vastu võetud evangeeliumiga, mille järgi me püüame elada, või teistele kuulutatud ja kõneldud evangeeliumiga, mõlemal juhul on evangeelium liiga väike.

Asi ei ole dogmaatilises sõnastuses, vaid üldisemalt meie evangeeliumi kujutlusmaailma ulatuse ja sügavuse (paratamatus) piiratuses. Igale põlvkonnale on omane seda mõjutav ja kujundav püüdlus kohandada evangeeliumi vastavalt oma vajadustele ja eelistustele ning taandada seda oluliselt oma kultuurist mõjutatud tingimus-

tele (olgu eesmärk mugandamine, vaidlustamine, kummutamine või ümberkujundamine). Ükski kultuur ei saa pidada evangeeliumi rohkem enda omaks kui mõni teine ning igal kultuuril on oma ainulaadne võimekus väljendada evangeeliumi tõdesid viisil, mis teistes kultuurides ja teistel ajastutel on kahe silma vahele jäänud või mida ei ole ära tuntud.

Väide „meie evangeelium on liiga väike” ei ole kriitika, vaid tõsiasi sedastamine. Meie evangeeliumimõistmine on paratamatult liiga piiratud. Osaliselt tingib seda meie piiratud kujutlus- ja mõistmisvõime ning osaliselt meie kultuurist möödapääsmatult tulenevad silmaklapid ja suutmatus teatud asju märgata. Me loeme evangeeliumi silmadega, mis on diferentseeritud ja fokuseeritud vastavalt meie kogemustele, väärtushinnangutele ja elunormidele. Mis meie ja meie ootuste seisukohalt tundub „normaalne”, võib olla teiste inimeste kogemustes ja ootustes väga teistsugune.

Kui mu eespool esitatud väites peitub teragi tõtt, siis peaks meie reaktsioon sellele olema isu suurema, rikkalikuma ja sügavama evangeeliumimõistmise järele. Ma ei soovi tekitada süütunnet ja veel vähem väita, et minu evangeeliumimõistmine on teistest suurem või tõesem. Õigusega öeldakse, et kui me Jeesuse õpetussõnu ja tema eeskujud kirjeldusi lugedes ei leia enam lohutust, ei tunne hämmastust ega proovilepanekut, siis oleme lakanud evangeeliumi kuulmast ja jüngritena seda uurimast. Sama kehtib ka evangeeliumi kohta. Me ei saa – ja ei tohi – taandada seda kenasti pakendatud sõnastusteks ja selgitusteks ning sellega piirduda. Paljud on väljendanud mõtet, et Kristuse evangeelium on metsik ja ohtlik evangeelium, mis ületab meie mõistmis- ja väljendusvõime.

Apostel Paulus nägi ränka vaeva, et leida selle evangeeliumi väljendamiseks sobivaid sõnu. Kui Paulus palus, et Efesose kogudus (ja laiem võrgustik) saaks tunnetada Isa kirkuse rikkust, leiaks jõudu Jumala Vaimu väest ning kogeks Kristuse elamist oma südames, palus ta, et nad oleksid „juurdunud ja kinnitatud armastuses” ja suudaksid „koos kõigi pühadega tunnetada, milline on armastuse laius ja pikkus ja sügavus ja kõrgus, ning ära tunda Kristuse armastust, mis ületab iga tunnetuse,” et olla täidetud „Jumala kogu täiusega” (Ef 3:17–19).

Paulus tunnetas siinkohal (Ef 3:20) keelevahendite ebapiisavust ja kasutas ter- vet hulka mõisteid, et kutsuda lugejat suuremalt mõtlema ja mõistma evangeeliumi „üleüllust”, mis ületab meie mõistmis- ja kujutlusvõime. Väljendit „võib korda saata palju rohkem” võiks ehk selgitada, öeldes: „Suudab teha lõputult, vägevalt, külluslikult ja kõigist rohkem”. See on mõistete kogum, milles kasutatakse suurimat kujutletavat võrdlusalust ja öeldakse, et ka see on liiga väike.

Kuidas me evangeeliumi kahandame? Esiteks peame eristama seda, kuidas evangeelium toimib, sellest, mida selles öeldakse. Luther kinnitas ja väitis väga jõuliselt, et me ei saa – ja ei tohi – evangeeliumi toimimisviisi midagi lisada. Evangeelium kui „Jumala vägi päästeks igaihele, kes usub” (Rm 1:16) sünnib täielikult Jumala armust ning ainult Kristuse päästetöös ja selle kaudu.

Üks asi on öelda, et evangeeliumi toimele ei saa midagi lisada, kuid sootuks teine asi on seda päästet kirjeldada. Meie evangeeliumikuulutus peab sisaldama nii toimi-

misviisist kui ka sisust rääkimist. Kui me püüame rõhutada päästet „ainult armust“, siis kipume keskenduma evangeeliumi toimele ning pühendame liiga sageli vähem tähelepanu sellele, milline arm välja näeb ja mida see saavutab. Just selles kohas hakkame paratamatult vähendama evangeeliumi sisulist poolt.

Mil moel siis on meie evangeelium liiga väike? Sellele küsimusele tuleb mõistagi anda erinevaid vastuseid, andes endale aru, et erinevates kontekstides, kiriklikes ja teoloogilistes traditsioonides on evangeeliumi väljendatud paljudel eri viisidel. Minu allpool esitatud mõtetes kajastub mu enda kontekst, milleks on esmajoones läänemaaailmas levinud evangeeliumitõlgendused ja eelkõige need, mis seostuvad reformeeritud ja protestantlike traditsioonidega. Olles seda möönnud, ma väidan, et meie evangeeliumi iseloomustavad järgmised märksõnad.

- **Valikuline.** Pühakirja lugedes on see osa, mille me tunneme ära „evangeeliumina“, paratamatult valikuline. Reformeeritud traditsioonid kalduvad eelistama Pauluse evangeeliumiväljendusi, võttes tihtipeale aluseks eelkõige kirjad roomlastele ja galaatlastele. Ometi ei piirdu Pauluse evangeelium vaid Rooma ja Galaatia kirjades käsitletuga ning Paulus ei ole välja toonud kõiki Uues Testamendis sisalduvaid evangeeliumi tahke. Kuidas sobivad meie evangeeliumimõistmisega sünoptilistes evangeeliumites väljendatud Kristuse-kuulutus ja evangeeliumitraditsioonid? Kuidas väljendada Johannese evangeeliumitõlgendust ning Luuka, Heebrea kirja ja katoolsete kirjade evangeeliumiteoloogiat? Neile kõigile on ühine Kristuse Issandaks tunnistamine, kuid see evangeeliumitraditsioon koosneb paljudest erinevatest harudest ning on ohtlik ühte teisele eelistada. Tõetruum oleks tugineda laiemalt kogu Pühakirjas kajastuvalle rikkalikule evangeeliumimustrile.
- **Reduktsionistlik.** Meie janu selgete ja lihtsate sõnumite järele põhjustab väga sageli seda, et me teeme evangeeliumist kokkuvõtteid ja skeeme. Neist võib küll kasu olla evangeeliumi tõdede tutvustamisel, kuid need ei tohi kunagi asendada Pühakirjas sisalduva evangeeliumi rikkust ja suurust, nagu ka karikatuur ei saa asendada suurt kunstiteost. Reduktsionismi oht ei piirdu siiski vaid evangeeliumi kokkuvõtete ja skeemidega. Liiga lihtne on kitsendada evangeeliumi viisil, mis vastab meie isiklikele tõe-eelistustele ja sellele, kuidas me elu mõtestame. Mõne jaoks tähendab see evangeeliumi taandamist reaks teesideks või väideteks. Need kõik võivad olla õiged ja põhjendatud, kuid Pühakirjas väljendatakse evangeeliumi ka üleskutsete ja kujutlusvõimele rõhumise kaudu. Teiste jaoks saab evangeeliumiks kogemus ning südamel ja vagaduse keel. Ka see võib olla väga tõene ja usutruu, kuid selle arvel ei tohi kõrvale jätta Pühakirjas leiduvaid sisulisi väiteid. Mõlemal juhul tekib väga suur reduktsionismi oht.
- **Individualistlik.** Samal hetkel, kui ütleme „meie Isa“, on meil automaatselt vennad ja õed Kristuse peres. Lääne mõtlemises valitseb suur segadus mõistete „isiklik“ ja „individuaalne“ osas. Lunastus on alati sügavalt isiklik. Jumal tunneb meid nimepidi, see tundmine algas juba enne meie loomist ja kestab igavesti ning meie koht jumalariigis on täpselt sama isiklik. Siiski ei tohi isiklikku suhet Jumalaga segamini ajada individuaalse jumalasuhetega. Me ei ole kunagi indiviidid selles tähenduses, et me saaksime seista eraldi, lahus kõigist muudest suhetest. Meie suhtes Jumalaga ei ole see lihtsalt võimalik, sest me peame nägema ka oma vendi ja õdesid, ligimesi ja neid, kes kipuvad olema tõugatud ühiskonna äärealadele. Selles tähenduses ei ole me kunagi indiviidid. Ometi kuulutatakse

se evangeeliumi sageli väga individualistlikult ning tekib tõsine oht, et see hakkab peegeldama individualistlikku lääne kultuuri, kus „kogu elu keerleb minu ümber” (nagu meile meedias sageli räägitakse). Kui meie sõnumit selliselt väljendada, võib tekkida mulje, et ka evangeelium keerleb ainult minu ümber ja teenib minu soovi saada kinnitust, et minu suhtes Jumalaga on kõik korras. Kui see on evangeeliumi sõnumi kogu sisu, siis jäetakse tähelepanuta oluline suurima käsu mõõde, milles meie suhe ligimesega on täpselt sama oluline nagu suhe Jumalaga. Lunastusega kaasneb kindlasti isiklik andeksandmine ja lepitus, meie pattude mahapesemine Jeessuse verega. Meie evangeelium peaks olema sama isiklik, kuid see ei piirdu kaugeltki ainult meie isiklike vajadustega.

- **Dualistlik.** Vaimse sfääri lahutamine materiaalsest ja füüsilisest on kreekalik mõtteviis, mida Pühakiri ei esinda. Jumala loodud elu lihast ja verest reaalsus on täpselt samasugune jumalariigis elamise mõõde nagu vaimne sfäär. Jällegi võidakse evangeeliumi esitada viisil, mis jätab mulje, et tõeliselt tähtis on üksnes „vaimne” lunastus ja meie „hinge” sisenedamine taevariiki, samas kui materiaalne maailm on lõppeks ebaoluline. Lunastust kujutatakse vaimse tegelikkusena, mis vastandub materiaalsele või füüsilisele tegelikkusele. Pühakirjas aga ei eraldata kunagi vaimset ja materiaalselt sfääri üksteisest ning selles käsitletakse koguni hirmu, et ilma kehata jäämine võiks tähendada „alasti” olemist (2Kr 5:3). Kui Paulus kõrvutab elu vaimset ja füüsilist poolt (1Kr 15:44), siis ei räägi ta materiaalsest asjadest, vaid hingest kui millestki, mis meile elu või indu annab. Vaimu kujundavat ja energiat andvat mõju kõrvutatakse lihaliku motivatsiooniga (seda mõistetakse inimese mässumeelse loomuse tähenduses). Evangeeliumi ja Jumala päästetöö kuulutus sisaldub loomises kogu selle täiuses ning me oleksime evangeeliumi suhtes lugupidamatud, kui me eraldaksime või kõrvaldaksime füüsilise ja materiaalse maailma, pidades seda evangeeliumi sõnumi jaoks ebaoluliseks. See maailm on oluline ja Jumala loomiseesmärke ei ole kõrvale jäetud. Meie evangeelium muutub liiga väikeseks, kui me eraldame lunastuse loomisest ja Jumala pidevast tööst selle nimel, et loodu saaks kõigeiks selleks, milleks see on loodud saama. Seda teemat käsitleme veel allpool.
- **Ilma Pühakirja suure narratiivita.** Pühakirjas jõuab lunastus meieni kui osa märksa suuremast narratiivist. Evangeelium on väga sügavas tähenduses Jumala lugu, mis algab selle maailma loomisest, räägib sõnakuulmatu inimkonna saatusest, kogu maailma mõjutanud langusest, millega põimuvad lunastuse ja kõigile rahvastele õnnistuseks olema kutsutud ja valitud Jumala rahva kogumise lood, mis kõik on ettevalmistuseks Kristuse loole, milles need kulmineeruvad – evangeeliumi ei saa sellest suuremast narratiivist lahutada, ilma et see muutuks millekski väiksemaks kui Pühakirjas ilmutatud evangeelium. Me ei mõista kunagi selle narratiivi kogu suurust. See ulatub tagasi maailma loomise eelsesse aega ning saab lõpliku väljenduse siis, kui jumalariik saavutab oma täiuse.
- **Vajab pidevat uuendamist.** Evangeelium on suurem kui mis tahes kultuur ning ükski rahvus, riik ega kultuur ei saa väita, et tema konkreetne viis evangeeliumit väljendada on ülimuslik. Kultuuriliselt on vaja „tõlkida” evangeeliumi paljudesse erinevatesse sõnastusesse, kuulutuse ja tõsielu väljendusvormidesse, mis on inimesi lahutamatuks osaks. Pole tähtis, kas evangeelium paneb inimesi proovile, vastandub, tuleb neile vastu või kujundab ümber – soovitud evangeelne tulemus on alati sama: parem, rikkalikum ja tervem versioon senisest kultuurist ja ühiskonnast, mitte mujalt pärit teise kultuuri pealesurumine. Standardset evangeeliumikultuuri ei ole olemas. See saab esineda ainult selle planeedi

ja eri ajastute ühiskondlikku ja kultuurilisse mitmekesisusse tõlgitud ja seal väljendatud kujul. Täpselt samuti, nagu kultuur on muutuv ning seda tõlgendatakse pidevalt uuesti ja antakse sellele uusi väljendusi, nii peab ka evangeelium olema pidevalt uuenev, kui ta levib, kasvab ja laieneb, tehes jüngriteks kõik rahvad (Mt 28:19).

Tõdemus, et meie evangeelium on paratamatult liiga väike, peaks tekitama meis isu sellesse rohkem süveneda ja oma silmaringi avardada. See peaks aitama meil näha meile edasi antud evangeeliumitraditsioonide rikkust, mis võib liiga kergesti kahe silma vahele jääda, kuna läbi aegade püsinud evangeeliumisõnavara näib meile juba tuttav.

Sel kohal peame siiski küsima veel põhjapanevama küsimuse. Mida täpselt tähendas sõna „evangeelium” varakiriku maailmas keskmise inimese jaoks? Sõna „evangeelium” tähendab lihtsalt „hea sõnum”, aga selle hea sõnumi täpne sisu sõltub sellest, kes seda kuulutab. Uue Testamendi aegses Kreeka-Rooma maailmas lähtus avalik hea sõnumi kuulutamine sageli keisrist ning seostus keisri armu- ja rahukinnitustega, mis tugevdasid valitsusvõimu ning rahva pühendumust ja lojaalsust.

Arm ja rahu

Pühakirjas esinevad armu ja rahu mõisted sageli paaris ning toimivad otsekui evangeeliumi ikoonid. Arm räägib Jumala iseloomust ning kõigest sellest, mis tuleneb Jumala olemuse sellest omadusest: Jumal on armu Jumal, ülim Andja. Kõigi asjade olemasolu ei ole võimalik seletada ega hinnata ilma Jumala armule osutamata. Seda on sügavamõtteliselt väljendatud Rooma kirja 11. peatüki lõpus (salmid 33–36), kus Paulus lõpetab peatükkides 1–11 esitatud pika käsitlemise ja kõne evangeeliumist kui „Jumala väest päästeks”. See kirjakoht väärrib täies mahus tsiteerimist:

Oh seda Jumala rikkuse ja tarkuse ja tunnetuse sügavust! Et suudeta uurida tema kohutumõistmise ega jälgida tema teed! Sest kes on ära tundnud Issanda meele? Või kes on olnud talle nõuandjaks? Või kes on talle midagi enne andnud, et talle tuleks tasuda? Jah, temast ja tema läbi ja temasse on kõik. Temale olgu kirkus igavesti. Aamen.

Jumal kui Andja

Jumal on ülim Andja. Kogu maailmas ega kogu ajaloos pole ühtegi inimest, kellele Jumal oleks vähimatki võlgu. Kes suudaks Jumalale midagi anda, olla talle nõuandjaks või väita, et teab Jumala mõtteid? Jumala arm on sama ulatuslik nagu väljend „kõik asjad” ning Pauluse osutus Jumala armuandidele ja Iisraeli kutsumisele (Rm 11:29), mida nüüd on laiendatud kõigile, kes on Kristuses, on vastavuses Rooma kirja 1:18ga. Kolmikvormel „temast ja tema läbi ja temasse” osutab arvatavasti loo-

misele, lunastusele ja lõplikule päästele kui kolmele armu liigile.

Jumala armu ilmutatakse Jumala missioonis, Jumala tegevuses. Jumal tegutseb Pühakirja esimestest sõnadest alates. Jumal loob, liigutab, kõneleb, voolib, loob korra, jagab Jumala eluaset. Jumal annab, kutsub esile viljakust ja kasvu ning esitab inimkonnale kutse ja annab võimaluse osaleda Jumala armu töös ning lausa ootab seda inimestelt.

Rahu ja Jumala annid

Jumala armu väärtustamisele on antud sügav liturgiline väljendus klassikalises anglikaani tänapalves (siinne versioon põhineb väljaandel *An Australian Prayer Book*):

Kõikväeline Jumal ja armuline Isa,
me täname Sind alandlikult ja südamest
Sinu kogu headuse ja armastava lahkuse eest,
mida Sa oled osutanud meile ja kõigile inimestele.
Me kiidame Sind meie loomise ja hoidmise
ja kõigi selle elu õnnistuste eest;
aga enne kõike Sinu imelise armastuse eest,
et Sa oled maailma meie Issanda Jeesus Kristuse läbi lunastanud,
andes meile armu ja kirkuseloostust.
Aita meil mõista kogu Sinu headust nii,
et suudaksime olla tõeliselt tänulikud ja Sind kiita
mitte ainult oma huultega, vaid oma eluga,
teenides Sind pühalt ja õiglaselt;
Jeesuse Kristuse meie Issanda läbi,
kellele koos Sinu ja Püha Vaimuga
olgu au ja vägi nüüd ja igavesti.
Aamen.⁶²

Piibli suuremas narratiivis korduvad ikka ja jälle emotsionaalsed kujundid Eede-
ni aiast kui turvalisuse ja õitsengu paigast, pühamust kui Jumala eluasemest ja sa-
batipuhkusest kui loomise eesmärgist (*telos*). Rikkaliku sisuga heebreakeelne sõna
shalom on kui semantiline korv, kuhu kogutakse kõik taolised mõisted, ning see
annab evangeeliumile veel ühe väljenduse „Jumala rahu” vormis. See rahu on ühtlasi
sügavalt isiklik, kuid laieneb samas kogu loodule (Rm 8) ja on viimselt kosmiline.

Mõiste *shalom* sisu võtab hästi kokku tsitaat Cornelius Plantingalt:

Jumala, inimeste ja kogu loodu kokkulõimimine õigluses, täiuses ja rõõmus on see, mida
heebrea prohvetid nimetasid sõnaga *shalom*. Meie nimetame seda rahuks, kuid see tähen-
dab palju rohkem kui lihtsalt meelerahu või vaenlaste vahel sõlmitud relvarahu. Piibli

⁶² *A Prayer Book for Australia* (Mulgrave Vic: Broughton Publishing, 1995), 16.

tähenduses on *shalom* üleüldine õitseng, terviklikkus ja rõõm – külluslik olukord, milles loomulikud vajadused on rahuldatud ja loomulikke ande kasutatakse viljakalt, mis inspireerib rõõmsat imetlust, kui selle Looja ja Päästja avab ukSED ja tervitab looduid, kellest tal on hea meel. Teisiti öeldes on *shalom* see, kuidas asjad peaksid olema.⁶³

Töötatud maa, orjusest vabanemise ja läbi kõrbe kulgeva teekonna eesmärgi ning Aabrahamile, Saarele ja nende järeltulijatele töötatud maale jõudmise kohta kasutatakse väljendit „pühamu” (2Ms 15:17). Tuntud preesterlikus õnnistuses, mis pärineb 4. Moosese raamatust (6:24–26), seatakse Jumala õnnistus kõrvuti Jumalalt saadud rahuga. Viiendas Moosese raamatus kirjeldatakse ees ootavat maad Eedeni aeda meenutavate sõnadega (5Ms 8:7–9) ning prohvetid kasutavad sõna *shalom* lunastava lootuse kirjeldamiseks (nt Js 32:17; 48:18; 53:5; 60:17).

Uue Testamendi ajaks oli sõna *shalom* muutunud põhiliseks juudi tervitusväljendiks (seda sooviti nii kokkusaamisel kui ka lahkumisel). See on üle võetud Pauluse tervituse versioonis „armu ja rahu”, millest sai tema jaoks lühiosutus evangeeliumile endale. Sõna rahu (*eirenē*) väljendab siin väga suurel määral *shalomi* motiivi.

Shalomi mõistel on suuri (sisulisi ja teoloogilisi) kokkulangevusi ka lunastuse/päästmise (*soteria*/sõzō) mõistega. Sünoptilistes evangeeliumites hõlmab pääste ka sotsiaalset, vaimset, psühholoogilist ja vaimulikku tervendamist – see on vägagi terviklik käsitus (välditakse keha ja hinge dualismi). Umbes üks kolmandik sünoptiliste evangeeliumite sisust on pühendatud *soteria* välisele toimele tervendamiste kujul (laial semantilisel skaalal mõistetuna) – nii näeb välja *shalom* kui jumalariigi täiuse ettekuulutaja.

Ka risti ja ülestõusmise tegu on seotud Jumala rahuloova tööga Kristuses: „Et me nüüd oleme saanud õigeks usust, siis on meil rahu Jumalaga meie Issanda Jeesuse Kristuse läbi, kelle läbi me oleme usust saanud ligipääsu ka sellele armule, milles me seisame [...]” (Rm 5:1–2a). Sarnaselt mõistetakse Uues Testamendis väljendatud ülestõusmise „esmaandi” kõikehõlmava tegelikkusena – kogu loodu lunastatakse, et saada selleks, mis see kunagi oli ja milleks see on loodud saama. Siin kajastuv uue loomise motiiv on sarnaselt seotud prohvetiliku *shalomi*-nägemuse teostumisega jumalariigis.

Johannese evangeeliumis on elu motiiv samal kombel seostatud nüüd Jeesuse kaudu olevikku sisse murdva elu omadustega (Jh 10:10: „Mina olen tulnud, et neil oleks elu, ja oleks seda ülirohkesti”) ning seda väljendatakse samuti rahumõiste kaudu, näiteks Jh 20:19–26 („Rahu teile”), võrdluseks läkitussõnad Lk 10:5 („Rahu olgu sellele kojale”). Ka Paulus kasutab sarnaseid väljendeid, kui ta kuulutab rõõmusõnumit rahust (Ef 2:17) nii juutidele kui ka paganaile, nii et „Tema, kelles kogu hoone kokkuliidetuna kasvab pühaks templiks Issandas” (Ef 2:21). Lühidalt öeldes on rahujutlus *shalomi* teostumine Kristuse ja Vaimu kaudu, mis nüüd on nähtav kiriku osaduskonnas.

⁶³ Cornelius Plantinga, *Not the Way It's Supposed to Be: A Breviary of Sin* (Grand Rapids: Eerdmans, 1995), 10.

Sarnaseid seoseid võib täheldada ka seal, kus räägitakse Jumala sisse seatud puhkusest (Mt 11:28) ning Jumala rahva liikumisest hingamise (töötatud maale saabumise) poole, vt Hb 4.

Pauluse juurde tagasi tulles võib tõdeda, et *shalom*-rahu on tema jaoks Kristuse mõtete kogemise eriomane tunnus. Mõtete või mõtlemise mõiste on siin palju avaram kui meie kitsas valgustusjärgses käsitluses, kus see piirdub ratsionaalse mõtlemise võimega. Pauluse maailmas kannab sõna „mõtlemine” palju sügavamat tähendust, mis hõlmab intellekti, ihasid, emotsioone, ambitsioone ja tahet, mis annavad kokku „meelehoiaku”.

Selles tähenduses selgitab Paulus kirjas filiplastele (4. peatükk), mida tähendab Jeesuse mõttelaadi omandamine. Tõelise rõõmu saavutamiseks ja ärevusest vabanemiseks tuleks mõelda nii nagu Kristus. *Shalom*, süda, mõtlemine ja evangeelium saavad kokku:

Ja Jumala rahu, mis on ülem kui kogu mõistmine, hoiab teie südamed ja mõtted Kristuses Jeesuses. Viimaks veel, vennad, mis iganes on tõene, mis auväärne, mis õige, mis puhas, mis armastusväärne, mis ülendav, ja kui miski on vooruslik ja kui miski on kiidetav, seda arvestage! Mida te olete õppinud ja saanud ja kuulnud ja näinud minult, seda tehke, ning rahu Jumal on siis teiega. (Fl 4:7–9).

Arm, rahu ja vabastamine

Kui mõista evangeeliumi haaret vastavalt eelkirjeldatule, on võimalik kindlaks teha mitmeid vabastamise mõõtmeid. Evangeeliumi väline armutöö on tänapäeval sama kõnekas nagu varakiriku päevil.

Vabastatud endale lootmise survest

Antiikmaailmas olid küsimused sellest, kuidas elada head elu, sama olulisel kohal nagu praegugi. Mõne antiikmõtleva jaoks seisnes vastus täielikult olevikus elamises: praegune hetk on parim võimalikest, seega võib sama hästi süüa, juua ja lõbutseda, sest tulevik on tume. See oli sisuliselt nihilistlik elukäsitlus, milles puudus suurem eesmärk või tulevikuootus. See oli elu, milles puudus sügavam põhjus millelegi loota. Teiste mõtlejate jaoks oli endassetõmbumine kõige turvalisem valik. Kust leida seda, mida keegi teine ei saa mõjutada ega kontrollida? Vastus oli vaadata iseendasse ning ainult inimesest endast tulenev suutlikkus reageerida välistele asjaoludele (või inimestele). Sellistel antiikaja hea elu käsitlustel on levinud vasted ka tänapäeva maailmas.

On tōsi, et oma ruumi tagasi tõmbumine hoiab eemal kõik, mis või kes võiksid

meid ohustada. On tõsi, et väliste ja kaduvate asjade jääva või sügava väärtuse eitamine võib anda teatud vabaduse. Samas jätab selline sisemine kaitse võimalike häirijate eest meid väga üksildaseks. Seal on vähe ruumi osavõtlikkusele ja kaastundele (teiste rõõmude ja murede jagamisele) ning see meenutab Paul Simoni klassikalist laulu *I Am a Rock* („Ma olen kalju”):

Ehitasin seinad,
sügava ja vägeva kindluse,
et keegi sisse ei tungiks.
Ma ei vaja sõprust; sõprus põhjustab valu.
Ma põlgan naeru ja armastust.
Ma olen kalju,
olen saar.⁶⁴

Teisest nurgast vaadates tähendab sõltumatuseiha soovi mitte kellestki sõltuda ja mitte kellelegi midagi võlgu olla. Selline elukäsitlus vähendab vajadust teistesse inimestesse uskumise ja nende usaldamise järele, sest me ise kontrollime võimalikult suurt osa oma elust. Oleme ise oma saatuse peremehed. Sellise elukäsitluse ümberpööratud versioon avaldub mõtteviisis, et piisava tahte- ja otsusekindluse korral on võimalik kõike saavutada. Kuigi taolist mõttelaadi võib tunnustada selle eest, et see julgustab inimesi tegutsema ning mitte laskma hirmul või alusetul jõuetustundel end kammitseda, tuleb sellele ükskord piir ette ning tekib häiriv küsimus: „Äkki ma ei kontrolligi midagi?” või „Mis saab siis, kui ma ebaõnnestun või minu võimed mingil põhjusel vähenevad?”. Väga sageli on lõpptulemuseks suurem stress ja ärevus. Olla ise oma elu peremees tähendab, et väga palju sõltub meie enda võimest teha teoks oma lootusi, unistusi ja ambitsioone. Sügaval sisimas võib see põhjustada väga suurt ärevust.

Vabastamise evangeelium, olgu Jeesuse (nt Mt 6:24–25) või Pauluse (nt Rm 6:19–20) sõnastuses, ei leia tõelist vabadust sõltumatuses, vaid pühendumises kõige usaldusväärsemale ja armulikumale „isandale”, Issandale Jeesus Kristusele. Kui räägitakse Jumala teenriteks saamisest, siis see tähendab pühendumist sellele, kes on meie pühendumist väärt ja kelle läbi meile on antud praegune ja igavene elu:

Nüüd aga, kui te olete vabastatud patust ja saanud Jumala teenriteks, te kannate vilja pühitsuseks. Ja selle tulemus on igavene elu. Sest patu palk on surm, aga Jumala armuand on igavene elu Kristuses Jeesuses, meie Issandas (Rm 6:22–23).

Kui kasutada veel ühe klassikalise anglikaani rahupalve sõnu, siis pöörduktakse selles „Jumala kui rahu looja” poole ning jätkatakse meeldejäeva kinnitusega, et „tema teenimine on täiuslik vabadus”. Armu ja rahu Jumal loob evangeeliumis põhjapanevaima aluse tõelisele vabanemisele, mis on ühtaegu isiklik ja laieneb kogu loodule, pühitsedes reaalsust, kus taevas ja maa muutuvad üheks tegelikkuseks.

⁶⁴ www.azlyrics.com/lyrics/simongarfunkel/iamarock.html

Järelsõna

Kokkuvõtteks tahaksin ma esitada kolm lühikest mõtet.

Esiteks, evangeeliumi haarde ja ulatuse läbivaatamine peab alati lähtuma Piibli üldise narratiivi haardest ja ulatusest. Pühakirja jutustus tegude kaudu ilmutatud Jumalast, mis algab Esimese Moosese raamatu 1. peatükist ja lõpeb Ilmutusraamatu 22. peatükiga, on lugu, milles kirjeldatakse Jumala eesmärke alates loomisest, läbi lunastuse ja Kristuse kuni Jumala missiooni eesmärkide täitumiseni uues loomises ning selle kaudu selgitatakse, milleks loodu pidi saama ja milleks ta saab.

Teiseks, selline evangeeliumikäsitlus tagab ka selle, et meie teenimine „siin ja praegu” on oluline. Jumala armus kaasatakse meid Jumala missiooni. Meie püüdlused olla „innukad Issanda töös” ei ole tühi (1Kr 15:58). Piibli suurema narratiivi järjepidevus ulatub praegusest ajast jumalariigi täiuseni. Seda arvestades peame siiski tõdema, et me elame tulevikus saabuva ootuses, uskudes ja lootes, et parim on alles ees.

Lõpetuseks, meie sügavam arusaam evangeeliumi suurusest taastab meie imetluse ja rõõmu Jumala eesmärkide suhtes. Jumala armus oleme osa loomise ja lunastuse kestvast draamast. Oleme osa millestki, mis on meist tohutult palju suurem. Sarnaselt iga põlvkonnaga on meie aja ülesanne taasavastada usaldus evangeeliumi vastu, näha Jumala tegevust samavõrd ka tänapäevas ja meie kogemustes. Jumala missiooni nähakse Jumala läkitamises Jumala Pojana, kes on töötanud olla alati meiega, kuni aegade lõpuni. Jumala läkitamist nähakse Vaimu läkitamises, mis on Jumala rahva pühitsemise ja ümberkujundamise suurim mõjutegur. Lapsendamine kehtib nii Jumala laste (Rm 8:16) kui ka kogu loodu suhtes, mis ootab lunastamist praegusest vaevast, et pääseda koos „Jumala laste kirkuse vabadusse” (Rm 8:21).

Martin Lutheri avastus Jumala armust andis talle endale isiklikku kinnitust oma vaimses ängistuses, kuid lisaks pani aluse pidevale reformiliikumisele, mille kese peab alati lähtuma evangeeliumi suure armu- ja rahusõnumi väärtustamisest ning ühtlasi meid selle juurde tagasi tooma. Au olgu Jumalale!

Küsimused

Kui keegi kirikusse mittekuuluv inimene küsiks Sinult: „Kes on kristlane?” (mitte „Kuidas saadakse kristlaseks?”), kuidas Sa talle vastaksid?

Selles artiklis väidetakse, et evangeelium on isiklik, aga mitte kunagi individuaalne (selles mõttes, nagu oleks see ainult minu ja Jumala vaheline asi). Kas oled sellega nõus ja milline on evangeeliumi tähendus inimestevahelistele suhetele?

Kirikukauged inimesed tajuvad kristlikku sõnumit sageli üsna negatiivsena (otsekui looteluna asjadest, mida ei tohi enam teha). Kuidas võiks kirik anda positiivsemat tunnistust evangeeliumist, mida mõistetakse nii sõnas kui teos avalduva armu ja rahuna?

Piiblitund: Jesaja 55:1–2

Zephania Kameeta

Hoi! Kõik janused, tulge vee juurde! Ka see, kellel ei ole raha, tulgu, ostku ja söögu! Tulge, ostke ilma rahata, ilma hinnata veini ja piima! Miks vaete raha selle eest, mis ei ole leib, ja oma vaevatasu selle eest, mis ei toida? Kuulake mind hästi, siis te saate süüa head ja kosutada ennast rammusate roogadega. (Js 55:1–2)

Sissejuhatus

Iga noore ja vana namiiblase jaoks on see Jesaja ettekuulutuse jumalik kutse tõepoolest hea sõnum nende kõrvadele ja täidab nende südamed suure rõõmuga. See kutse on imeline ja kaasakutsuv.

[T]ulge vee juurde! Ka see, kellel ei ole raha, tulgu, ostku ja söögu! Tulge, ostke ilma rahata, ilma hinnata veini ja piima!

See on uskumatu! Kutsutud ei ole ainult eelisõigustega inimesed, vaid kõik janused. Kedagi ei jäeta maha. Algteksti kutses räägitakse ka mitmuses „vetest”, mitte lihtsalt veest. See tähendab, et vett jagub palju, see ei saa kunagi otsa ja igaühele jätkub rohkem kui küll – mitte ainult paariks päevaks, vaid kogu eluks.

Namiibia ja Iisraeli/Palestiina kliima sarnasused

Iisraeli/Palestiina Vahemere-äärsele kliimale on iseloomulikud pikad, kuumad ja kuivad suved. Sademed jagunevad ebaühtlaselt ja vähenevad lõuna pool järsult. Pärilõunas on aasta keskmine sademete hulk väiksem kui 100 mm. Sademete hulk võib aastaaegade ja aastate lõikes suuresti kõikuda, eriti Negevi kõrbes.

Sarnaselt on ka Namiibia kliima kuum ja kuiv, ebaühtlaste sademetega. Aafrikas esineb sellest veel kuivemat kliimat üksnes Saharas. Keskmine aastane sademete

hulk on vahemikus 50 mm rannikualal kuni 350 mm riigi keskel sisemaal ja 700 mm kirdeosas. Sarnaselt Iisraeli/Palestiinaga võib sademete hulk aastaegade ja aastate lõikes suuresti kõikuda.

Veevarustuse ja kanalisatsiooni ühise seireprogrammi andmetel kulutab Namiibia umbes kolm protsenti oma sisemajanduse koguproduktist (SKP) veevarustus-süsteemidele. See protsent on Saharast lõuna poole jäävate riikide seas selgelt kõige suurem. Namiibia kulutab veevarustusele ja kanalisatsioonile iga elaniku kohta aastas ligikaudu 80 USA dollarit, samas kui piirkonna teistes riikides on vastavate kulutuste tase 1–10 dollarit. Namiibias maksab otseühenduse rajamine veevarustus-süsteemiga ligikaudu 4000 USA dollarit inimese kohta.

Vaatamata veenappusele peavad Iisraeli/Palestiina ja Namiibia elanikud oma riike maadeks, kus „voolab piima ja mett” (2Ms 3:8) – ja mina ei ole erand.

Kui me kuuleme Jesaja metafoori Jumala kutsest vee juurde, mõistame me namiiblastena väga hästi, mida see tähendab.

Ei ole müügiks – *sola gratia* (1. salm)

Reformatsioon viib meid tagasi Pühakirja juurte juurde. Kui maailm hüüab vaestele: „Minge minema!” – eriti need rahvamassid, kellel ei ole raha ega tagatist, keda me ei tunne või kellel pole sidemeid võimalolijatega –, siis Jumala sõna esitab kutse kõikidele, kes janunevad õigluse ja rahu järele. Siin vastandub Jumala arm karmile ja halastamatule kapitalile, mis kihutab miljoneid inimesi selles maailmas prügikastide juurde, samal ajal kui väike hulk täidab taskuid kõigile kuuluvatelt ressurssidelt teenitud rikkusega. Tulge ja ärge lahkuge! See kutse tühistab selle maailma poolt hüljatuse. Vaeste minemakihutamine kapitali valitsejate poolt toob kaasa surma; Jumala kutse meile kõigile toob kaasa elu kogu selle täiuses.

Kui maailm jagab meid klassidesse, siis Jumal kutsub igaühte meist – meid kõiki. Sellisena tunneme me oma Jumalat. Kui Jumal saatis Moosese vaarao juurde, siis ta ei öelnud, et lase osal mu rahvast minna. Ta ütles lihtsalt: „Lase mu rahvas minna.” Jumal armastas maailma, mitte ühte osa maailma elanikest, ning andis neile Jumala ühe ja ainsa Poja. Jumala arm ei vali välja ühte osa inimestest, ei jaga neid klassidesse, vaid kuulub kõigile, kes tunnistavad, et nad on janused.

Meenutades 500 aasta täitumist reformatsioonist, peame praktiliselt ja sisuliselt käsitlema erinevates riikides elavate miljonite inimeste janu. Nad janunevad oma riigis õigluse ja rahu järele. Mõtleme siinkohal neile tuhandetele ja miljonitele, kes on pidanud oma kodust ja kodumaalt põgenema religioosse tagakiusamise tõttu; kes peavad iga päev silmitsi seisma meie aja äärmuslike metsikustega ja keda halastamatult tapetakse; neile miljonitele, kes janunevad rikaste ja vaeste kasvava lõhe kaotamise järele; neile naistele ja meestele, kes janunevad soolise õigluse järele; nende noortele, kes janunevad töö järele; samuti neile, kes töötavad, kuid kelle palk kulub

peaaegu täielikult kõrgele üürile – nad kõik janunevad oma koha ja elupaiga järele.

Kõik meie maailmas sedavõrd suuri kannatusi põhjustavad nähtused osutavad vaimsele tühjusele. Seega ei ole reformatsioonist sündinud kirikutel mingit vabadust, miks nad ei peaks ohje haarama, et hakata otsustavalt ja kiiresti kõrvaldama neid praeguste ja tulevaste põlvkondade hädasid. Oleme kulutanud palju aega rääkimisele, nüüd on vaja tegusid.

Meid on kutsutud ostma ilma rahata ja ilma hinnata. Kui puudub raha ja hind, miks siis üldse rääkida ostmisest? Miks mitte öelda lihtsalt: „Tulge ja võtke”? See, mida meile pakutakse, ei ole odav, vaid on kallis, mitte maailma hinnakirja järgi, vaid Jumala väärtushinnangus. Seetõttu ei saa seda osta raha ega muude selle maailma rikkustega. Selles maailmas ei suuda keegi peale Jumala välja osta seda, mida Jumal pakub – ja Jumal on seda juba teinud, andes oma Poja meie eest surma, et me saaksime olla päästetud ning leida elu tema surmas ja ülestõusmises. Me ei maksa Jumala pakutu eest oma maise varaga, vaid sellega, mille Jumal on juba tasunud. Seda jumalikku tehingut nimetatakse Jumala armuks.

Sest teie olete armu läbi päästetud usu kaudu – ja see ei ole teist enestest, vaid see on and Jumalalt –, mitte tegudest, et ükski ei saaks kiidelda (Ef 2:8–9).

Inimkonna hädade allikas (2. salm)

„Miks vaete raha selle eest, mis ei ole leib, ja oma vaevatasu selle eest, mis ei toida?” See küsimus osutab hädadele, mille all me tänapäeval kannatame: Euroopa Liidu päästeabi oma liikmesriikidele euroala kriisi lahendamiseks; ähvardavalt kasvav lõhe rikaste ja vaeste vahel; äärmine vaesus; emasuremus; vastsündinute ja väikelaste surma põhjustav alatoitumus; korruptsioon ja rahvale kuuluvate ressursside varastamine riikidelt, kus puuduvad oskusteadmised oma maalt suures koguses välja viidavale materjalile ja maavaradele lisaväärtuse andmiseks; terrorism; pagulased; praegu toimuvate sõdade tuhandete kõrvalseisjate sõnulkirjeldamatud kannatused ja surm – need on vaid mõned näited.

Kui me vaid võtaksime kuulda seda hoiatust ja kulutaksime väärtuslikke vahendeid tõelisele leivale ning vaevatasu sellele, mis toidab, siis oleks meie maailm teistsugune ja parem paik elamiseks. See alus, millest lähtudes me püüame maailma paremaks muuta, on täiesti vale, mistõttu see on põhjustanud eespool loetletud hädasid ja muudab neid ainult hullemaks, tuues kaasa täieliku hävingu. Alus on vale seetõttu, et selleks on rahuldamatu iha rikkuse (mammona) järele. Mis või kes iganes selle loomaliku iha rahuldamist takistab, muljutakse puruks ja hävitatakse. Raha ei kulutata leivale, vaid inimkonna rsumisele, hävitamisele ja mürgitamisele; loodut hävitatakse käputäie ahnete inimeste huvides ning miljoneid vaeseid töötajad ekspluateeritakse sellise tasu eest, mis ei toida neid ega panusta inimkonda tervikuna.

Kirjas roomlastele osutab apostel Paulus uskllike jaoks õigele alusele, mis kehtib

samavõrd kõigi inimeste suhtes, eriti tänapäeva maailmas:

Armastus olgu siiras. Kurjast hoidudes kiinduge heasse. Vennaarmastuses olge üksteise vastu hellad, vastastikuses austuses jõudke üksteisest ette. Teenige Issandat tühimatu in-nuga ja vaimult tulisena. Olge rõõmsad lootuses, vastupidavad viletsuses, püsivad palves. Abistage pühasid nende puuduses, püüdke olla külalislahked. [...] Olge omavahel üks-meelsed! Ärge mõtelge kõrgilt, vaid laske end tõmmata madalate hulka. Ärge olge endi meelest targad! [...] Kui võimalik, niipalju kui oleneb teist, pidage rahu kõigi inimestega! (Rm 12:9–13, 16, 18)

Seda, kuidas me käime ümber oma maise vara ja meid ümbritsevate inimestega, ei tohi eraldada ega lahutada neist jumalikest väärtustest, mida apostel sedavõrd kenasti kirjeldab. Siiras armastus, kurjast hoidumine ja headusesse kiindumine; armastav pühendumine üksteisele ja kõigile inimestele; üksteise, kõigi inimeste ja loodu austamine; rõõm ja lootus kõigi inimeste healole; jagamine ja külalislahkus; üksmeel isekeskis, rahvaste ja loodu seas; alandlikkus ja ühiskonnaredelil madalamal paiknevate inimeste omaksvõtmine ning igal pool endast rahu kiirgamine peaksid olema inspiratsiooniallikaks ja aluseks sellele, kuidas käia ümber raha ja maise varaga. Samamoodi peaks see toimuma kirikute, valitsuste ja riikide vahel. Selline päästeabi kannab kogu inimkonna ja loodu jaoks märksa paremat vilja.

Valitsused ja riigid pigistavad selle prohvetite ja apostlite lihtsa, kuid väga jõulise sõnumi ees teadlikult silmad kinni. Seega on reformatsiooni 500. aastapäeva tähistavate kirikute ülesanne teisendada need prohvetlikud ja apostellikud väärtused uuendavateks tegudeks. See peaks olema reformatsiooni 500. aastapäeva tähistamise tegelik tuum. See muudab aktuaalseks aastapäeva alateemad: lunastus pole müügiks, inimesed pole müügiks, loodu pole müügiks.

Mida tähendab see kutse namiiblase jaoks?

„Ka see, kellel ei ole raha, tulgu, ostku ja söögu” – see on meie jaoks tänapäeval väga aktuaalne ja hea sõnum. Namiibia iseseisvumisest möödunud kahekümne viie aasta jooksul on tehtud palju tõsisemaid katseid ÜRO aastatuhande arengueesmärkide saavutamiseks, kuid endiselt on mitmeid probleeme, millega tuleb kiirelt tegeleda.

On üldteada, et ka meie 21. sajandil sureb maailmas igal aastal nälga üle kolme miljoni lapse, ja Namiibia ei ole siin erand. Meie riigi linnade ja külade lapsed ei sori prügikastides lõbu pärast – nad otsivad sealt midagi, millega oma kõhtu täita. Algharidus on Namiibias nüüd tasuta, kuid tühja kõhuga koolis käimine on piinarikas ning nälja tõttu langevad paljud lapsed koolist välja ja satuvad mitmesuguste ohtude ja pahede küüsi. Neid nähes ei pruugi kohe märgata, et nad on näljas, kuid nendega rääkides ja neid lähemalt tundma õppides selgub, et nad ei ole juba nädal aega või kauemgi midagi sünnud.

2014. aasta septembris kirjutas Tansaania arst, Harvardi ülikooli arstiteaduskonna teadur ja Aspeni instituudi stipendiaat Ramadhani Abdallah Noor järgmist:

Aafrika arstina ma tean, et tõsise alatoitumuse ja nälja põhjustatud kahju ei ole alati nähtav. See ei pruugi avalduda sedavõrd silmatorkaval kujul nagu sondiga toidetavate kummituslike laste esiletungivad ribikondid, mida ma Tansaania haiglapalattites nägin. Krooniline alatoitlus ehk „varjatud nälg” avaldub teistsugusel kujul, kuid võib olla täpselt sama laastav ja surmav. Kui paljude muude haiguste, kaasa arvatud ägeda alatoitluse põhjustatud surmade arv on vähenenud, siis varjatud nälg on endiselt väga levinud.⁶⁵

Nälja all ei kannata ainult väikelapsed, vaid ka üliõpilased. Need, kes ei ela ühiselamus, vaid tulevad loengutesse mujalt, peavad terve õppepäeva läbi ajama ühe kasina toidukorraga või üldse ilma toiduta ja see mõjub halvasti nende õpingutele. R. A. Noor märgib:

Aafrikas on nälg endiselt laste peamine surmapõhjus, mille arvele langeb rohkem kui pool alla viieaastaste laste surmadest. See tapab rohkem inimesi kui AIDS, tuberkuloos ja malaaria kokku.

Lisaks:

Selle jätkuva kriisi lahendamiseks on vaja raha – **hinnanguliselt 10 miljardit dollarit aastas** – ning uusi ja paremaid strateegiaid, kuidas viia elupäästvaid lahendusi nende emade ja lasteni, kes neid kõige rohkem vajavad.

See hind ei tundu sugugi nii suur, kui vaadata nälja põhjustatud kulu. UNICEFi hinnangul on Aafrika laste alatoitluse põhjustatud kulu **aastas 25 miljardit dollarit**. See ei ole veel kõik. Maailma majandusele läheb alatoitlus maksma hinnanguliselt **3,5 triljoni dollarit igal aastal** seoses tootlikkuse vähenemise ja suuremate tervishoiukuludega.⁶⁶

Olen veendunud, et üks uus ja parem strateegia, mis võimaldab pakkuda äärmisest vaesusest ja näljast laastatud inimestele elupäästvaid lahendusi, on põhississetulekutoetus⁶⁷, mis on ennast tõestanud Otjiveros ning võimaldab järsult vähendada vaesust ja töötust, suurendada majanduslikku aktiivsust, parandada õpitulemusi ning enamiku namiiblaste tervislikku seisundit. Tegelik struktuursete muutuste saavutamiseks peavad põhississetulekutoetusega kaasas käima ka muud meetmed.

On ekslik arvata, et vaestele raha jagamine on nagu põhjatusse auku vee valamine. Põhississetulekutoetus ergutab majanduslikku aktiivsust, majanduskasvu ja jõukust mitte üksnes vaeste inimeste seas, vaid riigis tervikuna. Lisaks innustab ja elustab see maapiirkondi, mis omakorda vähendab järk-järgult linnapiirkondade vee ja elektriga varustamise koormust, sest maapiirkondade majandusliku aktiivsuse tulemusena tekib inimestes soov sinna tagasi kolida.

⁶⁵ www.project-syndicate.org/commentary/ramadhani-a--noor-laments-the-scourge-of-malnutrition-ravaging-the-continent-s-children

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ka: kodanikupalk.

Täpselt nii toimus väiksemas mastaabis Otjivero külas, kuhu inimesed hakkasid pealinnast Windhoekist ja mujalt tagasi kolima, kui sinna tekkis majandustegevus ja elu. Seega ei ole põhisissetulekutoetus hea üksnes vaeste jaluleaitamiseks, vaid on kasulik kogu riigile ning annab meile kindla kursi arenenud riigiks saamise suunas, kus lõhe rikaste ja vaeste vahel on väiksem ning rikkust jagatakse ümber kõigi inimeste heaolu nimel.

See ei ole ebarealistlik unelm ega utoopia, vaid tegelikult saavutatav olukord, mille nimel paljud on kannatanud ja oma elu ohverdanud. Nüüd on meil vaja saavutada see, et vaeste inimeste ja kogu riigi vajadustele mõtlevad juhid näitaksid üles poliitilist tahet. Samuti vajame julgeid ja pühendunud naisi ja mehi, kes astuksid prohvetite ja apostlite jälgedes kõndides vastu kapitali ja ahnuse ebajumalatele ning kuulutaksid vaestele head sõnumit vabastamisest, õiglusest ja rahust.

Seda oleks tulnud teha juba üleile, mitte täna. Namiibias oleks seda tulnud teha kakskümmend viis aastat tagasi. Vaesed ja näljased on väsinud sõnadest, nad tahavad näha päästetegusid. Selle kirjakoha tekst ei ütle, et tulge siia ja laske ennast loendada või registreerida või oma janu põhjusi uurida; seal öeldakse lihtsalt, et tulge ja jooge. Just seda on selles hädaolukorras vaja. Hädasolijad vajavad abi kohe, enne kui nad hukkuvad. Praegu on õige tund ja õige hetk. Me ei räägi praegu eelarvetest ega rahast; tulge, sööge ja jooge, et te saaksite elada.

Tahaksin lõpetada selle artikli Jesaja 55:1–2 kontekstuaalse tõlkega:

Te olete vabad!
 Issand ütleb,
 tulge kõik, kes te arvate,
 et olete veel orjad –
 vabanemine on ligidal!
 Tulge need, kes usute,
 et olete tähtsusetud,
 tulge välja ja saage oluliseks!
 Tulge! Ostke õiglust ja ausust –
 see ei maksa teile midagi!
 Miks peaksite elama mittekellekina,
 kui mina teen teid taas kellekski?
 Miks elada edasi orjana,
 kui vabanemine on tööks saanud?
 Kuulake mind ja tehke mu sõnade järgi
 ning te saate nautida elu kogu selle täiuses.

Autorid

Brakemeier, Gottfried, õp, dr, Luterliku Maailmaliidu president aastatel 1990–1997, Brasiilia

Burghardt, Anne, õp, Luterliku Maailmaliidu oikumeeniliste suhete sekretär, Genf, Šveits/Eesti

Byrtek, Elzbieta, MTh, Varssavi Kristliku Teoloogiaakadeemia religiooniõpetuse nõunik, Poola

Grosshans, Hans-Peter, prof, dr, Münsteri ülikooli protestantliku teoloogia teaduskonna süstemaatilise ja oikumeenilise teoloogia professor, Saksamaa

Harris, Timothy J., dr, Adelaide'i anglikaani piiskopkonna abipiiskop, Adelaide'i St Barnabase teoloogilise kolledži direktori asetäitja, Rahvusvahelise Anglikaani-Luteri Koordineerimiskomitee kaaseesistuja 2015–2016, Austraalia

Junge, Martin, õp, Luterliku Maailmaliidu peasekretär, Genf, Šveits

Kameeta, Zephania, õp, dr, Namiibia Evangeelse Luterliku Kiriku emeriitpiiskop, Vaesuse Kaotamise ja Sotsiaalhoolekande minister, Namiibia Vabariik

Ngui Au Sze, õp, Malaisia Baseli kristlik kirik, LMLi võrgustiku WICAS naisteoloogide koordinaator Kagu-Aasia luterlikus osaduskonnas (SEALUC), Malaisia

Nordstokke, Kjell, õp, dr, Diakonhjemmeti ülikooli kolledži emeriitprofessor, Oslo, Norra

Villarreal, Monica, õp, Ameerika Evangeelse Luterliku Kiriku pastor, LMLi Ülemaailmse Noorte Reformaatorite Võrgustiku koordineerimisrühma liige, Ameerika Ühendriigid

54LV4T10N

LUNASTUS POLE MÜÜGIKS

Sissejuhatus

Anne Burghardt

Käesolev brošüür ilmub 2017. aastal tähistatava reformatsiooni 500. aastapäeva puhul välja antud Luterliku Maailmaliidu brošüüride sarjas. „Lunastus pole müügiks” on üks reformatsioonijuubeli peateema „Jumala armu poolt vabastatud” alateemadest. Brošüüris avaldatud populaarteaduslike kirjutiste autorite seas on esindatud kõik Luterliku Maailmaliidu seitse piirkonda; oikumeenilist vaatenurka esindab roomakatoliku teoloog.

Siin sisalduvates esseedes seatakse küsimärgi alla tavad ja teoloogilised ideed, mida võiks nimetada katseteks lunastust kaubaks muuta. Katsed lunastust müüa ja osta võivad olla väga erinevad, alates edu- ja jõukuseevangeeliumist kuni püüdlusteni teatud kommete, rituaalide jne järgimisega lunastust „garanteerida”. Tänapäeval mängib mitmel pool maailmas olulist rolli ka surve vastata teatud ühiskondliku või ametialase positsiooniga kaasnevatele nõudmistele. Sellega seoses kerkib üha tungivamalt esile küsimus, kust inimesed nüüdisajal lunastust ootavad ja millise „institutsiooni” ees nad tunnevad vajadust enda käitumist põhjendada või õigustada.

Brošüüri esseedes käsitletakse erinevaid teemasid, alates sellest, kas Lutheri „armulise Jumala” otsing on tänapäeval veel aktuaalne, kuni küsimusteni, mis seostuvad jõukuse evangeeliumi, tööga samastumise, tarbimisest lunastuse otsimise ja muude selliste nähtustega. Väljaandes vaadeldud temade loetelu ei ole kaugeltki ammendav, kuid loodetavasti pakub see ainek edasisteks aruteludeks.

Kuidas leida armulist Jumalat?

Bernd Oberdorfer

Taasavastatud paradiis:

õigeolemise tasuta anni avastamine Lutheri poolt

Aastal 1545, üks aasta enne oma surma, pöördus Martin Luther tagasi nende minevikusündmuste juurde, mille mõjul oli temast saanud reformaator. Tema mõtteid lugedes tajume, kuidas tugevad emotsioonid, mis ajendasid teda tegutsema reformatsiooni algusaegadel, on tuntavad veel kolmkümmend aastat hiljemgi. Luther kirjutas, kuidas ta oli korduvalt kokku puutunud „Jumala õigluse” mõistega ja kuidas ta seda „vihkas”. Ta arvas, et see tähendas Jumala kohut mõistvat ja karistavat õiglust. Lutherist sai munk, kuna ta võttis Jumala käske väga tõsiselt, mistõttu talle näis, et ta ei suuda kunagi Jumala silmis kõike õigesti teha. Kõigile pingutustele vaatamata tundus talle, et ta on patune ja ta kartis Jumala viha. Ta ei näinud Kristuses lunastajat, vaid karmi kohtunikku, kes ta õigusega süüdi mõistis. Peagi aga hakkas Luther mõistma väljendit „Jumala õiglus” täiesti uutmoodi ehk siis õigeolemisena, mille Jumal on meile andnud, kuigi me pole seda ära teeninud. Jumal laseb meil sellest õigeolemisest osa saada täiesti tasuta ehk ainult armu läbi, ilma et me selle heaks midagi tegema peaksime. „Siis tundsin,” kirjutas ta hiljem, „nagu oleksin täiesti uuesti sündinud ja avatud väravast paradiisi endasse sisse astunud.”¹ See rõõmus kogemus on Lutheri teoloogias kesksel kohal ja sellest sai kogu reformatsiooni liikumapanev jõud. Lutheri meeleheitlikule küsimusele: „Kuidas leida armulist Jumalat – mida ma saan ja pean oma lunastuse nimel tegema?” vastati lunastuse töotusega: me ei saa oma lunastuse heaks midagi teha ja ei peagi tegema, sest Kristuses on Jumal meile juba andnud kõik, mida vajame. Kristus võttis meie patu surmavad tagajärjed ristil enda peale, et me ei peaks neid enam taluma, ja ta annab meile uue elu. Luther kasutas selle näitlikustamiseks ebavõrdse abielu kujundit. Rikas mees abiellub vaese võlgades oleva naisega ning lisaks tema võla enda kanda võtmisele laseb tal osa saada kogu oma rikkusest.

¹ Martin Luther, “Eessõna ladinakeelsete kirjutiste väljaandele”, M. Luther, *Valitud tööd*, 719.

Lunastus müügiks?

Lutheri kriitika indulgentside müügi aadressil

Pole ime, et Lutheri tüli oma kaasaja kirikuga sai alguse indulgentside müügi tavast, mis tõi usu valdkonda majandusliku mõtlemise. Loomulikult oli (vähemalt teoreetiliselt) selge, et indulgentsidega ei „müüdnud“ lunastust ennast. Need andsid usklikke, kelle patud olid pihil juba andeks antud, lihtsalt võimaluse osta „patukaristuse kustutamise kirju“, et lühendada aega, mis tuli vastavalt keskaegsele ettekujutusele veeta purgatooriumis patust puhastumiseks. Samuti rõhutati, et Jumal annab selle teingu eest tasu üksnes armu läbi. Sellegipoolest avas see õpetus tee muljele, otsekui oleks lunastustee ise müügis. Lisaks tekitas see kujutluse, et kirik saab Kristuse kaudu antud lunastuse annu oma äranägemist mööda turule tuua. Luther protesteeris selle vastu 31. oktoobril 1517. aastal oma 95 teesiga, milles ta väitis, et inimesi patukahetsusele kutsudes ei pidanud Kristus silmas teatud kindlat kiriku rituaali, vaid pigem hoiakut, mis peaks hõlmama iga ristiinimese elu. Luther lisas, et kirikul ei ole õigust sekkuda usklikke surmajärgsesse käekäiku. Pealegi oleks Jumala headusega vastuolus see, kui kirik annaks osa Jumala armuandidest oma karjale edasi üksnes tasu eest. Jumal annab lunastuse täielikult ja tingimusteta. Luther kritiseeris ka asjaolu, et indulgentside müügist rahastati Püha Peetruse basiilika ehitamist, ning leidis, et paavst oleks selleks pidanud kasutama omaenda varandust.

95 teesi näitavad, kuidas teoloogiline arusaam tasuta antud õigeolemisest sai Lutheri jaoks mõõdupuuks, mille järgi hinnata ja liigitada kiriku õpetust ja praktikat. Luther täiendas ja täpsustas seda arusaama oma edasistes disputatsioonides. Selle tulemusena sündis reformatsiooniaegne õpetus, mille kohta nüüdisajal kasutatakse väljendit „ainult usu läbi õigeksmõistmine“ ja mille lühikokkuvõtte on allpool esitatud.

Ainult usu läbi õigeksmõistmine

Juba keskaegses teoloogias valitses veendumus, et me ei saa tegelikult lunastust välja teenida. Ka seal peeti lunastust armuanniks. Siiski oli Lutheri eluajal levinud idee, et Jumal ootab meilt vähemalt esimest sammu. Selle seisukoha järgi tuleks meil teha seda vähest, mis meile natukegi jõukohane on, ning Jumal tasub meile oma puhtast armust millegi lõpmatult suuremaga ehk igavese lunastusega. See võib esmapilgul väga hästi kõlada. Siiski mõistsid reformaatorid, et lõpuks hakkame sel juhul ikka enda sisse vaatama ja oma võimeid vaagima. Õhku jääb rippuma küsimus, kas ma ikka olen teinud piisavalt. Kas ma ikka olen omalt poolt teinud selle väheste, mida Jumal minult ootab? Nii muutub ebaselgeks, kas Jumal meile ikka tasub. Võib mõelda ka teistpidi: me vaatame endasse ja usume, et elame usuliselt ja kõlbeliselt õigesti

ning järeldame selle põhjal, et oleme teinud piisavalt. Enese üle uhkust tundes eeldame, et Jumal annab meile tasuta igavese elu, sest oleme selle ära teeninud. See-
ga võib selline endasse vaatamine põhjustada meeleheidet või uhkust: meeleheidet
suutmatusest vastata isegi Jumala väikestele ootustele või uhkust nendele ootustele
vastamise üle. See uhkus võib aga ühe hetkega meeleheiteks muutuda, kui peaks
tekkima kahtlus, kas me ikka tõesti oleme lunastuse ära teeninud.

Kui inimesed vaatavad üksnes endasse, ongi tulemuseks selline kõikumine uh-
kuse ja meeleheite vahel. Lutheri jaoks seisnes tee taolisest lootusetust olukorrast
pääsemiseks pilgu iseendalt ära pööramises ja üksnes Jumala poole vaatamises. Jumal
ei oota, et me teeksimise esimese sammu; Jumal ei seo meie lunastust tingimusega,
et me peame kõigepealt selle saavutamiseks midagi tegema. „Ainult usu läbi õigeks-
mõistmine” tähendab, et me ei usalda iseenda võimeid, vaid üksnes Jumalat. Usk
tähendab usaldust, et Jumal on juba teinud kõik meie lunastuseks vajaliku siis, kui
Kristus võttis enda peale kõik selle, mille eest meie peaksime vastust andma.

Põhjus, miks me oleme Jumala silmis õiged, ei asu meis endis. Jumala ees õige
olemine tuleneb täielikult Jumalast. Reformaatorid kasutasid selle kohta väljendit
iustitia externa (väljast antud õigeolemine) või *iustitia aliena* (võõras õigeolemine).
Me ei ole seda saanud tänu mõnele meis leiduvale omadusele või saavutusele, vaid
seetõttu, et Jumal kannab Kristuse õigeolemise meile üle. See tähendab, et Jumal
vaatab meid otsekui Kristust. Kui Jumal meid vaatab, näeb ta meis Kristust või
täpsemalt: Jumal näeb meis patustes patuta Kristust. Oma „loova” pilguga vaadates
„vaatab” Jumal meie sisse lunastuse, mille Kristus on meie jaoks võitnud.

Hiljem hakati vahet tegema tegeliku ja ülekantud õigeksmõistmise ning inimes-
te õigeks „tegemise” ja õigeks „kuulutamise” vahel. Sageli väideti, et luterlikus õi-
geksmõistuskäsitluses on kohane rääkida ainult õigeks „kuulutamisest”. Seda võidi
mõista nii positiivselt kui ka kriitiliselt. Positiivse poole pealt võiks öelda, et luter-
liku õpetuse kohaselt ei saa „võõras õigeolemine” kunagi muutuda inimese enda
omaduseks. Me „oleme” õiged üksnes Jumala silmis ja me „kogeme” ennast õigena
ainult siis, kui me laseme Jumala sõnal endast sel viisil rääkida ja usaldame seda sõna.
Kriitikana väideti aga seda, et inimeste õigeks kuulutamisega ei juhtu tegelikult mit-
te midagi, sest inimesed selle käigus ei muutu. Kas õigeks kuulutamisel on sel juhul
üldse mingi tegelik toime?

Reformaatorite arvates oleks selline eristus kunstlik ja sobimatu. Nemad olid
veendunud, et Jumala sõna on alati loov. Kui Jumal „kuulutab” kellegi õigeks, siis
sellega Jumal ühtlasi „teeb” ta õigeks. Kui me usaldame Jumala sõna ja usume sel-
lesse, võime olla kindlad, et Jumal on meid ka õigeks mõistnud. See veendumus,
et Jumala otsus on ilma igasuguste piiranguteta kehtiv ja tõene, ongi sisuliselt see,
mida reformaatorid pidasid silmas usu all. Ei olnud juhus, et Luther tõlkis „Väikeses
katekismuses” sõna „aamen” järgmiselt: „Jah, see sündigu nii.”

Ühtlasi olid reformaatorid seisukohal, et õigeolemise andi ei saa kunagi objek-
tiivselt kindlaks teha. Me ei saa tõendada, et me oleme õiged. See on ja jääb alati
usuaktiks, mida ei saa tõlkida tõendatavaks teadmiseks. Veelgi enam kehtib see teiste

inimeste suhtes. Pole olemas mingeid empiirilisi tunnuseid, mille põhjal saaksime kahtlusteta teada, kas keegi on armu olekus või mitte.

Täpselt seda tähendabki Lutheri kuulus lause *simul iustus et peccator* (ühtaegu õige ja patune). Kuigi sageli mõistetakse seda nii, et õigeksmõistmine ei muuda midagi meie patuseks olemises, siis tegelikult pole seda niimoodi mõeldud. See lause peaks väljendama asjaolu, et me oleme õiged üksnes siis, kui vaatame ennast otsekui läbi Jumala silmade. Jumala silmis oleme me tõeliselt ja täielikult õiged. Kui aga vaatame iseennast otse, saame aru, et oleme patused ja ei ela Looja tahte järgi. Sellest lausest saab taas selgeks, et meie lunastus tuleb ainult tänu Jumalale; õigeksmõistmine ei anna meie valdusse ka midagi sellist, mida me saaksime vajaduse korral Jumala ette tuua. Lunastus on ja jääb teenimatuks.

Õigeksmõistmine ja eetika

Lutheri õpetust ainult usu läbi õigeksmõistmisest kritiseeriti algusest peale põhjendusega, nagu oleks inimeste teod selle õpetuse järgi ebaolulised. Kui Jumal annab meile lunastuse tasuta, kui me ei saa ja ei pea selle heaks midagi tegema, kas sellega ei kao oluline põhjus, miks teha head ja vältida kurja? Miks me peaks ligimest aitama, kui me ei pea enam Jumala viha kartma? Luther maadles selle vastuväitega reformatsiooni algusaegadest peale ja selgitas „heade tegude” tähtsust. Siiski jäi ta mõõndusteta kindlaks sellele, et me ei saa oma tegudega lunastust välja teenida. Samas ei muuda see „häid tegusid” tarbetuks või ebaoluliseks. Vastupidi, need on olulised, aga need ei ole lunastuse eeltingimus, vaid tagajärg.

Luther selgitas seda eriti ilmekalt oma kirjutises „Traktaat kristlase vabadusest”. Kuna Jumal on kõik igaveseks lunastuseks vajaliku juba Kristuse kaudu ja Kristuses meile andnud, ei pea me enam iseendi pärast muretsema. Me ei pea enam oma elu kindlustamiseks ränka vaeva nägema ega haarama kinni kõigest, mida arvame selleks vaja minevat. Hirm on kõige suurem ahnuse põhjustaja, milles juba apostel Paulus tundis ära patu olemuse (vrd Rm 7). Kui oleme vabanenud sellest hirmust iseenda heaolu pärast, saame selle asemel isetult tegutseda teiste heaks ja hoolitseda nende heaolu eest. Luther selgitas, et me saame teisi inimesi teenida just tänu sellele, et oleme Kristuses vabastatud. Kuna me teeme seda nüüd vabatahtlikult, ei võta me käske enam välise sunnina; me järgime neid rõõmuga ja omal soovil. Seega saab ligimese armastamine alguse õigeksmõistmisest. Sisuliselt me jagame ligimestega seda rõõmu, mis meis on tekkinud tänu sellele, et Jumal on meid Kristuses omaks võtnud. Nii sai Luther öelda, et me ise muutume ligimeste jaoks „Kristuseks”.²

Luther ei teinud endale illusioone ja mõistis, et alati see nii ei toimi. Ta rääkis sageli meie maisest elust kui uute alguste jadast. Tihti peale oleme ise enda kõige suuremad vaenlased ja peame toime tulema endiselt ebatäiusliku maailmaga. Seega

² Martin Luther, „Traktaat kristlase vabadusest”, M. Luther, *Valitud tööd*, 338.

tuleb isetust üha uuesti õppida. Selle põhjal sai Luther isegi tuletada hea põhjuse askeetluseks. Siiski ei pidanud ta selle all enam silmas munkade harrastatavat enesest salgamist, vaid eelkõige „igapäevast teenimist” ehk ühiskondliku elu ülesannete kohusetundlikku täitmist näiteks sel moel, et lapsevanemad kasvatavad lapsi, talupojad künnavad põldu ja avalikud teenistujad täidavad oma mitmesuguseid kohustusi. Seda tehes ei keskendu nad oma huvidele, vaid kasutavad oma energiat teiste hüvanguks. Seega väljendab luterlik tööeetika teostunud isetust ja praktikas väljendatud armastust ligimese vastu.

Siiski kaasneb sellega üks konkreetne oht. Kui „kristlase vabadus” muutub isetuks kohustuste täitmiseks, võib see nõnda ka kaotsi minna. „Vabadus millekski” hakkab lämmatama „vabadust millestki”. Õigeksmõistmist ei tohi taandada lihtsalt esimeseks sammuks tegude suunas (vabastatud ainult teenimiseks), sest sel juhul muutuks vabastav evangeelium taas piiravaks seaduseks.

Kas kirikute eraldusjoon on kadunud? Ühisavaldus õigeksmõistuõpetusest

16. sajandil sai 'õigeksmõistmine ainult usu läbi' reformatsiooni õpetuse ja katoliku kiriku õpetuse eraldusjooneks. Kuigi teoloogiline dialoog tõi kaasa teatava lähene-mise (nt Regensburgis 1541. aastal), püsis luterlaste seas arusaam, et katoliiklased otsivad õigeksmõistmist tegude kaudu. Trento kirikukogul mõistis roomakatoliku kirik omalt poolt otseselt hukka õpetuse õigeksmõistust ainult usu läbi. Neile tundus, et sellega eitatakse inimese vastutust. See viis nende kahe seisukoha kaugene-misele teineteisest. 20. sajand tõi aga endaga kaasa mitmeid arenguid oikumeenia vallas, seades kahtluse alla vajaduse jätkata seda ammust vastastikust hukkamõist-mist ja alustades uusi dialooge. Üks küsimus, mis kõnealuse protsessi käigus tekkis, puudutas seda, kas reformatsiooniaegsed vastastikused hukkamõistmised põhinesid ikka õigel arusaamal teise poole õpetusest või mõisteti hukka seisukohad, mida teine pool tegelikult ei esindanud. Samuti tekkis küsimus, kas mõlemad pooled ei püüd-le sisuliselt sama eesmärgi poole, aga kasutavad erinevaid mõtlemis- ja kõnelemisviise ning varjundeid. Pärast aastakümneid kestnud põhjalikku uurimistööd ja dialooge allkirjastasid Luterlik Maailmaliit ja Kristliku Ühtsuse Edendamise Paavstlik Nõu-kogu 1999. aastal Augsburgis „Ühisavalduse õigeksmõistuõpetusest”. Kuigi avaldus ei väida, nagu oleks kahe konfessiooni õigeksmõistukäsitluse olulised erinevused täielikult kadunud, tunnistatakse selles üksmeelt õigeksmõistuõpetuse põhitõdede osas, mis omakorda võimaldab meil lõpetada erinevuste käsitamise kirikutevahelise range eraldusjoonena. Ka roomakatoliku kirik rõhutab tänapäeval, et keegi ei saa lunastust „välja teenida”, samas kui luterlased räägivad selgelt usu muutumisest käe-gakatsutavaks ja selle avaldumisest meie igapäevaelus. See võimaldab esitada ühise kirjelduse õigeksmõistmise protsessi põhialuste kohta.

Õigeksmõistmine tänapäeval

Ikka ja jälle on küsitud, kas luterlikul õigeksmõistuõpetusel on ka tänapäeval midagi öelda. Erinevalt 16. sajandist ei ole nüüdisajal kuigi palju inimesi, kelle elu juhib hirm Jumala karmi ja lõpliku kohtumõistmise ees. Küsimus Jumala armust, millega Luther sedavõrd põhjalikult tegeles, ei piina tänapäeval enam kuigi paljusid ning jääb sageli üldse esitamata. Mõte, et me oleme Jumala ees vastutavad ja peame seetõttu oma eksimust tunnistama ning meie ainus lootus seisneb Jumala andestuses, mida meil pole võimalik ära teenida, tundub paljude jaoks tänapäeval otsekui sünge vari, mis tumestab meie elu ja takistab üldise positiivse ellusuhtumise kujunemist. Sellise vaatenurga alt lähenedes oleks taoline pessimism ise meie viletsa olukorra ja Kristuse lunastuse vajaduse põhjus ning tegelikult vajaks inimkond päästmist sellest rõhuvast ideest, et ta vajab lunastust. Paljud kristlased on ka küsinud, kas sedavõrd tugev inimese patuse rõhutamine ei takista Jumala loodu piisavat väärtustamist. Teised leiavad kriitiliselt, et kui Luther hülgas mõtte inimese panusest oma lunastusse, siis jääb sellega tähelepanuta inimese vabadus – seesama vabadus, millest kasvab välja inimväärikus. Seega näib, et Lutheri küsimused ega vastused ei ole tänapäeval enam meie suhtes kohaldatavad.

Kuid ometi tunnevad inimesed ka nüüdisajal iseenda ees hirmu. Nad soovivad, et keegi neid tingimusteta omaks võtaks; neile esitatakse pidevalt nõudmisi ja nad tunnevad hirmu, et ei suuda neid täita. Nad kogevad survet nii tööl kui ka kodus ja pereelus ning kuigi nad püüavad endast kõike anda, jääb neile sageli tunne, et nad ei ole neile esitatud ootustele vastanud. Teised inimesed tajuvad, et nende andeid ja võimeid ei tunnustata või need ei leia sobivat rakendust, kui nad ei saa tööd või kui ühiskond peab neid vanuse, haiguse või nõrkuse tõttu „ebaproduktiivseks”. Kolmandad kannatavad jällegi seetõttu, et vaesus jätab nad ilma aktiivselt ühiskonnaelus osalemise või ühiskonnale kasulike oskuste omandamise võimalusest. Lisaks on hulk inimesi, kes tunnevad end tõrjutuna oma rahvuse, soo või elustiili pärast. Vajadus tunnustuse ja inimväärse elu järele ei ole tänapäeval sugugi väiksem kui Lutheri ajal. Sama kehtib ka süütunde kohta. Ka nüüdisaja inimesed elavad süütundega, tunnevad oma käitumise pärast häbi ja noomivad ennast. Nad teavad, et nad ei saa tehtut heastada ning igatsevad andestust ja uut algust, kuigi nad enda arvates ei ole seda ära teeninud.

Sageli võib kuulda, et „ainult usu läbi õigeksmõistmine” keskendub liiga palju ebaõnnestumise ja süütunde kogemusele, on liiga ühekülgne ja ei haaku enam sellega, kuidas tänapäeva inimesed elu näevad. Isegi kristlased on tänapäeval varasemast avatumad igatsusele maise õnne järele ja tunnustavad seda ka igavesest lunastusest mõtiskledes. See ei pea siiski olema vastuolus arusaamaga ainult usu läbi õigeksmõistmisest. Õnne kogemus sisaldab ka arusaama, et edu ja eneseteostus jäävad meie kõigile pingutustele vaatamata väljapoole meie kontrolli ning on seega teenimatud annid, mis annavad meile põhjust rõõmsaks tänulikkuseks.

Õpetus ainult usu läbi õigeksmõistmisest saab seega olla jätkuvalt tähendusrikas ka meie jaoks tänapäeval; sel on jätkuvalt jõudu meid vabastada, anda meile leevendust ja julgust. See õpetus võib suurendada meie teadlikkust meie antavast Jumala tingimusteta toetusest. Jumal on meid omaks võtnud enne, kui me selle heaks midagi teha saame. Jumal peab meist lugu isegi siis, kui me ise ei suuda endast lugu pidada. Jumal pakub väärikust ka siis, kui inimesed teisi alandavad ja põlgavad. Jumal avab lootusetuna näivas olukorras uusi perspektiive. Jumal vabastab meid uuteks tegudeks, kui meie tegutsemisvõime on halvatud. „Ainult usu läbi” võib tähendada, et see toetus, see omaksvõtt, see väärikus, see julgustus, see uus lootus – kõik see on and. Sarnaselt kõigi tõeliste kingitustega on see vabatahtlik, meist sõltumatu ning seda ei saa sundida ega müüa. „Ainult usu läbi” on sõnum, mis jääb oluliseks ka tänapäeval: lunastus, uus tõeline elu usus ei ole müügiks; me ei pea pidevalt arvestama, kas meil on selle ostmiseks piisavalt omakapitali.

Luther küsis hirmunult: „Kuidas leida armulist Jumalat?”. Ta maadles selle küsimusega kaua ja raskelt. Lõpuks leitud vastus on lihtne ning jääb ka tänapäeval väga tähendusrikkaks: me ei pea seda Jumalat otsima, see Jumal on meil juba olemas.

Küsimused

*Mida tähendab Sinu jaoks olla „ainult usu läbi õigeksmõistetud”?
Kuidas see mõjutab Sinu elukäsitlust?*

Kus Sa näed enda elus „armuande”?

Millist ülesannet täidavad Sinu arvates „head teod”?

Kuidas kirjeldaksid oma „igapäevast teenimist”?

Inimlik tahe – vaba või ikkagi orjastatud?

Jaan Lahe

Sest mulle on omane tahta head, sooritada aga ei ole mitte. Ma ju ei tee head, mida tahan, vaid paha mida ma ei taha, just seda ma teen (Rm 7: 18–19).

Vaidlus tahtevabaduse üle, st selle üle, kui vaba on inimene oma valikutes ja otsustuses ning kuivõrd ta suudab tahtlikult kujundada oma elu, on kestnud ilmselt sama kaua kui inimene on mõelnud elu mõtte, eesmärgi ja võimaluste üle. Tahtevabaduse üle on diskuteeritud nii filosoofia kui teoloogia ajaloos, kuid religiooni ajaloos on küsimus kui selline eksisteerinud veelgi kauem.

Saatuse ahelad

Juba väga varasel perioodil uskusid kreeklased, et on olemas jõud, mille mõjule peavad alluma ka surematud jumalad – saatus. Hellenismiaajajärgul (4.–1. saj eKr) süvenes usk saatusse võimsusse veelgi. Rooma keisririigi ajajärguks (1.–5. saj pKr) oli paratamatusest ehk saatuses (kr *ananke*, *heimarmene*) saanud tervet maailma valitsev “kosmiline vägi” (Bultmann). Usuti, et ka iga üksiku inimese elu on sünnist kuni surmahetkeni saatuses poolt ette määratud ja seda juhivad seitse planeeti ehk “seitse Valitsejat, kelle valitsemist hüütakse saatuses” (Corpus Hermeticum). Seda, et neid kartsid nii kristlased kui ka paganad, tunnustavad Origenes (u 185–253/254 pKr) ja Augustinus (354–430 pKr). Usul taevakehade valitsusse põhines ka astroloogia, millesse usub erinevate sotsioloogiliste uuringute järgi palju inimesi ka tänapäeval. Kadunud on vaid astroloogia kunagine seos religiooniga (planeete peeti jumalikeks või demonlikeks olenditeks) või vähemalt on see tänapäeva massikultuuris unustatud.

Filosoofiliselt põhjendas usku saatusesse stoa. Stoikute käsitluses on saatus üldine maailma juhtiv seadus, millega tark inimene arvestab. Nägemust inimesest kui hüpnukust kõikvõimsa saatuses kätes kohtab aga ka väljaspool antiikkultuuri. Seda on hästi väljendanud näiteks keskaegne pärsia luuletaja Umar Hajjam (1048–1131), kes samastab saatuses lõputu Ajaga:

Me nukud oleme ja taevavõlv me peremees,
 nii tõesti on, ei seisa sa siin mõistukõne ees.
 Ta laseb mängida meid olemise vaiba peal,
 Kui lõpeb mäng, me koht on olematuskirstu sees.

Pöörlev taevavõlv koos seda valitsevate planeetidega on luuletaja jaoks saatuse ehk lõputu Aja nähtavaks avaldusmivormiks. Aeg valmistab olendid, sealhulgas inimese, laseb neil vaid viivu esineda marionettidena "suure maailmateatri" (Calderon) laval ning viib nad siis tagasi põrmu, millest nad on valmistatud. Seejärel loob ta samast ainest uued olendid ja kõik kordub ning nõnda kestab see igavesti.

Ei ole kerge elada teadmiseiga, et midagi ei saa muuta. Hajjam pakub teadmisele ettemääratusest vastuseks oma positiivset programmi – juua veini ja tunda rõõmu kallimast. Sarnast programmi pakuvad juba muistse Mesopotaamia „Gilgameši“ eepos, Vana-Egiptuse „Harfimängija laul“, mitmed kreeka ja rooma luuletajad ning hellenismiajastust pärineva Vana Testamendi Koguja raamatu meile tundmatu autor. Ometi pole selline lahendus rahuldanud paljusid sügavamalt mõtlejaid. Nii on püütud usku saatuse ettemääratuse kummutada ratsionaalsete argumentidega juba antiikajal. Filosoof Karneades Küreenest (214–129 eKr) põhjendas astroloogia paikapidamatust väitega, et sama planeetide seisu ajal sündinud kaksikute elukäik võib olla erinev ja erineva planeetide seisu ajal sündinud inimeste saatus sama (näiteks laevahuku korral). Epikuroos (u 342–270 eKr) väitis, et tahtevabaduse aluseks on aatomite vabadus langemisel tühjas ruumis – nad ei lange sirgjooneliselt, nagu oli usutud varem, vaid kalduvad sirgjoonest kõrvale. Epikurose järgi koosneb aatomitest ka inimese tahte kandja – hing –, ning järelikult on inimene oma otsustustes vaba.

Ent kõiki ei veena ratsionaalsed argumentid ja nõnda on otsitud abi saatuse vastu ka üleloomulikelt jõududelt. Rooma keisririigi ajajärgust on säilinud papüürid, mis sisaldavad loitsusid saatuse väe murdmiseks. Kuid oli ka jumalaid, kes sellest päästsid. Üheks taoliseks jumaluseks oli kreeka-rooma maailmas populaarne egiptuse päritolu jumalanna Isis, kes töötas oma järgijatele vabanemist saatuse võimu alt ning õnnelikku elu pärast surma. Mitmed esimeste sajandite kristlikud õpetajad uskusid, et saatuse võimu alt vabastab ristimine – kes on ristitud, kuulub Kristusele (ta on „Kristuse oma“), mitte saatusele (ta ei ole enam „saatuse oma“) ja tema suhtes ei kehti enam planeetide mõju. Ometi ei ole usk sellesse olnud ka paljudele kristlikele mõtlejatele piisav vastus tahtevabaduse küsimusele.

Vaba tahe?

Paulus tunnistab, et ta teeb halba, mida ta ei taha („mina“, kellest ta räägib, ei pea tähendama konkreetset teda, Paulust, vaid võib tähendada inimest üldse) ning seletab seda patu (kr *harmartia*) valitsusega inimese üle. Patul, millest räägib Paulus, on palju ühisjooni kreeklaste ja roomlaste saatusega. See on „kosmiline vägi“, mis valitseb inimkonda alates Aadamast (vt näiteks Rm 5:12 jj). Umbes nii mõistis seda sajan-

deid hiljem ka kirikuisa Augustinus, kes uskus nagu Pauluski, et patust lunastab vaid Jumala arm. Sama seisukohani jõudis ligemale tuhat aastat pärast Augustinust ka Martin Luther (1483–1546), keda me seoses reformatsiooni 500-nda aastapäevaga meenutame. Tema vaidlus humanist Erasmusega (1466 või 1469–1536) käis sama küsimuse üle, mille üle olid vaieldud juba Augustinus ja iiri munk Pelagius (surn 418) – milline on inimese tahte roll lunastusprotsessis? Augustinuse ja Lutheri seisukoht selles küsimuses oli sarnane – inimlik tahe ei ole suuteline inimest lunastama ja isegi inimese võime uskuda, mis on ainus tee lunastuseni, on Jumala armuand, mille saamisel ei ole määrav inimese tahe. Luther ütleb, et inimese tahe on patu poolt orjastatud ja kui hiljem „Augsburgi usutunnistuses“ (1530) puudutakse vaba tahte küsimust, öeldakse seal, et „inimesel on mingil määral vaba tahe väliselt ausat elu elada ja valida asjade vahel, mida mõistus haarab“ (art XVIII „Vabast tahtest“).³ Selle õpetuse tunnistajana tsiteerib Augsburgi usutunnistus Augustinuse teose *Hy-pognosticon* III raamatut.

Me tunnistame, et igas inimeses on vaba tahe; sest kõigil on loomupärane, kaasasündinud aru ja mõistus, mitte aga nii, et see suudaks suhtes Jumalaga midagi saavutada, Jumalat südamest armastada ja karta, vaid et inimesel on vabadus hea ja kurja vahel valida ainult selle elu välistes tegudes. „Hea“ tähendab seda, et inimloomus võib põllul tööd teha või ka mitte teha; süüa, juua, sõbra juurde minna või minemata jätta, riiet selga panna või ära võtta, ehitada, naist võtta, käsitööga tegelda ning muud sellesarnast kasulikkude ja head teha.⁴

Kui reformaatorid tegelesid peaaesjalikult tahtevabaduse ning Jumala ja inimese vahekorda puudutava ettemääratuse üle järele mõtlemisega, siis psühholoogid ja neuroloogid on intensiivselt arutlenud vaba tahte rolli üle inimese igapäevases tegutsemises ja otsustes. Psühhoanalüüsi isa Sigmund Freud (1856–1939) väitis näiteks, et inimeste käitumine ja otsused ei ole vabad – inimene ainult kujutab ette, et see on nii. Tegelikult määrab tema käitumist ja valikuid see osa inimese psüühikast, mida Freud nimetab „teadvustamatuseks“ (sks *Unbewusste*). Sellesse psüühika kihti on Freudi järgi talletunud teadvuse poolt allasurutud seksuaalsed soovid ja traumaatilised lapsepõlvkogemused, mis elavad seal nõ oma elu ja mõjutavad inimese igapäevast käitumist. Ka biheivioristlik psühholoogia ei jäta vabale tahetele just kuigi palju mänguruumi, väites, et inimekäitumist saab analüüsida vaid objektiivselt mõõdetavate psüühiliste protsesside kaudu, mille hulka vaba tahe biheivioristide arvates ei kuulu. Kuid on ka psühholooge, kes usuvad, et nagu paljud teisedki psüühilised funktsioonid, on ka tahe arendatav ning seetõttu pole inimene ka determineeritud ühes ja samas olukorras käituma vaid ühel kindlal viisil – tal on valikuvabadus. Sõltumata sellest, kuidas hinnatakse tahtevabadust, ei ole aga tahe psühholoogia seisukohast mingi üleloomulik nähtus („jumalik alge inimeses“), vaid psüühiline

³ „Augsburgi usutunnistus“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 31.

⁴ Ibid.

funktsioon, mille psühhofüsioloogiliseks aluseks on aju suurte poolkerade otsmikusagara töö ja kõnekeskuste ning otsmiku vahelised funktsionaalsed seosed. Sellisena allub tahe ka eksperimentaalsetele uuringutele. Viimaste tulemused on tähelepanuväärsed. Nii uuris näiteks ameerika teadlane Benjamin Libet (1916–2007) tahtlike toimingute ajal ajukoores toimuvat ning jõudis järeldusele, et tahtlike toimingute algusele viitavad muutused ajukoore aktiivsuses saavad hetk enne seda, kui inimene ise teadvustab oma tahteakti. Tahe eelneb seega tahteakti teadvustamisele, mida saab tõlgendada nii, et tahtlikud toimingud määrab ära aju kui niisugune – alles pisut hiljem kaasneb sellega tahteotsuse teadvustamine. Libeti uurimistulemused kõnelevad justkui tahtevabaduse vastu, kuid samas on oluline rõhutada, et uuringu ajal vaadeldi vaid kõige lihtsamaid tahteotsuseid (nagu näiteks otsus liigutada kätt või jalga). Kas me saame samu tulemusi üle kanda keerukamatele tahteotsustele, näiteks valikutele, mis mõjutavad kogu meie elu, nagu seda on elukutse või elukaaslase valik?

Tänapäeval on suurt populaarsust kogunud eneseabi-raamatud, mis väidavad, et inimese tahtel puuduvad piirid – kui inimene tõeliselt midagi tahab ja seda endale lakkamatult sisendab, olevat tal võimalik saada rikkaks, kuulsaks, leida endale ideaalne elukaaslane ja –töökoht ning veel palju muudki. Neis raamatutes on inimese tahtest tehtud lausa üleloomulik jõud, mille õigel viisil mõjutamine (aga rõhutada, et mõjutama peab oma tahet ise) täidab kõik inimese soovid. See, et tegemist on maagilise mõtteviisiga, on ilmselt selge igale kriitilisele mõtlejale.

Vabaduse ja ettemääratuse vahel

Maailmas on väga palju asju, mis ei sõltu meist ega meie tahtest ja mis on meile nii-öelda ette antud. Meie sünnihetk ei ole meie eneste valitud ja isegi kõige tervelikumate eluviiside ning suurima ettevaatlikuse korral ei vali me ka oma surmahetke ega suremisviisi. Nagu on näidanud Stephen Cave oma raamatus „Immortality. The Quest to Live Forever and How it Drives Civilization“ (2012)⁵, on inimkond läbi kogu oma ajaloo mõelnud välja erinevaid strateegiaid surma kõrvaldamiseks, ent ometi ei ole ükski neist strateegiatest seda unistust täitnud. Samamoodi ei vali me ka oma sünnikohta, vanemaid ega keskkonda, millesse me sündides satume. Ja need on tegurid, mis mõjutavad nii meie isiksuse kujunemist kui ka tahteotsuseid kõige tugevamalt.

Tänapäeval me teame, et isiksuse kujunemist mõjutavad tegurid ei alga kodu ja kasvukeskkonnaga, vaid juba eostumise hetkel. Me saame oma bioloogilistelt eelkäijatelt kaasa geneetilise pärandi, mis mõjutab nii meie vaimset, psüühilist ja füüsilist

⁵ Stephen Cave, *Immortality. The Quest to Live Forever and How it Drives Civilization* (New York: Crown Publishers, 2012).

tervist kui ka iseloomuomaduste kujunemist. Ilmselt on võimatu määrata täpselt kindlaks, kui suurel määral mõjutab meid geneetiline pärand ning kui suurel määral keskkond ja kasvatus. Sõltuvalt ühiskonnas valitsevast maailmavaatest, hoiakutest ja väärtustest võidakse üht või teist rohkem rõhutada. See omakorda viib kas geneetilise pärandi või keskkonna ja kasvatus suurema mõjuni konkreetsetes kontekstis, kuivõrd ta mõjutab arusaamu antropoloogiast, haridusest, kasvatuses jne. Seega ei tohi vaba tahte ja ettemääratuse üle peetavas diskussioonis kunagi alahinnata konkreetsetes ühiskonnas valitsevate ideede osatähtsust. See peab paika isegi seal, kus ideed ja väärtused ei esinda mitte ühiskonna peavoolu, vaid subkultuuri.

Inimene on inimene vaid suhetes teistega. Olles „mina-sina“ suhtes (Martin Buber, 1878–1965) teiste „minade“ ja „sinadega“, tuleb meil tahes-tahtmata nendega arvestada – vastasel korral poleks kooseksisteerimine võimalik. Isegi juhul, kui inimene otsustab hakata erakuks ja lõpetab suhted teiste inimestega, võtaks ta ka erakluse kaasa oma isiksuse, mis on kujunenud välja varasematest suhetest teistega. Kindlasti elaksid selle erakuga edasi ka mälestused tema erakluse-eelsest elust ning tema päritolukeskkonnast omandatud hoiakud. Isegi juhul, kui inimesel õnnestub teatud mentaalsete tehnikate abil (nt meditatsioon, paastumine, palve) saavutada seisund, kus ta kogeb täielikku vabanemist, võivad varasemad hoiakud ometi ühel hetkel uuesti välja ilmuda. Ehk ongi need demonid, mis varakristlikes pärimustes ründasid kõrbesse siirdunud askeete?

Tänapäeva üleilmastunud ja kommertsialiseerunud maailmas oleme osalised suurtes majandusskeemides, millest me oma igapäevaelus sageli teadlikudki pole. Kollektiivse patu mõiste osutab muuhulgas sellele, et me oleme mässitud ebaõiglaste struktuuride üleilmsesse võrku ilma, et me seda ise sageli aduksimegi. Meile endile näib, nagu oleks me vabad oma otsustes midagi osta, müüa ja tarbida, samas kui tegelikult mõjutavad neid otsuseid tihtipeale firmad, mis kavalate turundusstrateegiatega ja manipulatsioonide abil oma tooteid müüa üritavad. Samasugust survet teatud asjade omamiseks ja tarbimiseks avaldavad ka teatud ühiskonnarühmad või üksikud „elustandardite“ seadjad.

Kõige ohtlikum on vabaduse puudumine, mida sellisena ei tajuta. Seetõttu on kriitiline mõtlemine ülioluline selleks, et suurendada meie tegelikku valikuvabadust seal, kus võimalik, nt meie tarbimisharjumuste osas, meie suhtumises keskkonda jne. Ning tõepoolest, kuigi erineval määral, on peaaegu kõigil meist võimalik langeda valikuid meie igapäevaelu puudutavates küsimustes. Need valikud omakorda võivad muuta maailma, milles me elame. Ilma selle vabaduseta oleks veidi küüniline teha inimesi moraalselt ja õiguslikult vastutavaks oma tegude tagajärgede eest.

Kõike eelöeldut silmas pidades tuleb tunnistada, et inimesel on küll vaba tahe, kuid selle „mänguruum“ on küllaltki kitsas. Sellele vaatamata on inimene moraalselt ja juriidiliselt vastutav oma tahteotsuste tagajärgede, st tegude eest, ent see on juba teine teema.

Lõpetuseks võib öelda, et kuigi inimestel on vaba tahe oma igapäevaelu puudutavate küsimuste osas, on vaba tahte „mänguruum“ küllaltki kitsas. Jumala ja inimese

suhte osas peab jätkuvalt paika Lutheri arusaam, et mitte meie käitumine, vaid Jumala arm on see, mis paneb Jumala meid päästma. Meid ei päästa Jumala arm pluss meie head teod või ükskõik, mida me teeme. Me ei saa endale “osta teed taeva.”⁶ Me oleme päästetud vaid Jumala armust.

Küsimused

Miks on küsimus vaba tahte olemasolust meie jaoks oluline? Mis sõltub sellele küsimusele antavast vastusest? Milline mõju on sellel meie elule?

Miks on tahtevabaduse küsimus nii keeruline, et kuni tänaseni pole erinevatel mõtlejatel õnnestunud ses osas üksmeelt saavutada? Kas on võimalik, et see ühel päeval muutub?

Kas vaba tahte olemasolu või puudumine mõjutab inimese ja Jumala suhet ning kui jah, siis kuidas?

⁶ Vt ka Lutheri argumente 95 teesis, nt tees nr 27, mis kõneleb patukustutuskirjade ostmisest: “Inimestele luisatakse, et kohe, kui kasti heidetud münt kõlksatab, lendab hing [puhastustulest] välja.”: Martin Luther, “Väitlus indulgentside väe selgitamiseks ehk 95 teesi”, M.Luther, *Valitud tööd*, 12.

Jumala tööted ja inimese jõukus ning edu

Sarah Hinlicky Wilson

Ameerika on maailma kultuurile nii mõndagi olulist andnud, olgu see siis hea või halb, alates maisihelvestest kuni tänapäevase demokraatia ja tuumapommini. Nende mitmetähenduslike oluliste panuste ritta sobib hästi ka edu- ehk jõukuseevangeelium. Kuigi see on viirusena üle kogu planeedi levinud, sai see alguse Ameerikast. Natuke ajaloolist tausta aitab selle teoloogilisi väiteid veidi paremini mõista – ja kõrvale heita.

Ameerika taust

19. sajandi Ameerika alustas optimistlikult. Siin nähti võimalust rajada sellele „tühjaks” peetud mandrile uus kristlik tsivilisatsioon ilma Euroopa verise minevikutaagata. Riigikirikute koormast vabanenud kristliku elu uueks märksõnaks sai „uuestisünd”: suured avalikud kogunemised, kus toimub jõuline jutlustamine ja valitsevad samavõrd tugevad emotsioonid. Samal ajal tekitas arenema hakanud majandus ja lääne koloniseerimine Ameerika kristlastes tunde, et nemad on uus Iisrael ning loovad õiglase ühiskonna, mis muutub kogu aeg aina suuremaks ja paremaks. Edu ja võitu nähti Jumala soosingu märkidena.

Samas ei piisanud ainult maa ja kehaliste kirgede alistamisest. Valitses ihalus ka vaimse valdkonna vallutamise järele ja soov väita, et üksnes hing on tõeline ning keha ja maa on vaid illusioonid. Selles keskkonnas tekkisid kristluse äärealadele kuuluvad liikumised nagu näiteks kristlik teadus (*Christian Science*, sekt, mis eitas keha tõelisust ja uskus, et kõik haigused on ravitavad ainult üksi vaimse pingutusega), transtsendentalism (*Transcendentalism*, unitaarne filosoofia, milles usuti inimeste olemuslikku headusse, mis vastandub korrumpeerunud ühiskonnale) ja uus mõtlemine (*New Thought*, panteismi liik, milles väideti, et inimesed on jumalikud olendid ja õige mõtlemise abil saab kõiki raskusi ületada). Kõigis neis usuti, et vaim on tugevam kui matera. Samas olid vaim ja hing nende käsitles sama mehhanistlikud nagu keha ja masin: mõlemad toimisid muutumatute seaduste järgi. Kui

õnnestub vaimu seadused välja selgitada, on võimalik kõike muud oma soovi kohaselt taltsutada.

Ameerika kodusõda (1861–1865) ning sellele järgnenud sõjalised konfliktid kodu- ja välismaal löid Ameerika optimismi küll mōra, kuid ei purustanud seda täielikult. Seni, kuni majandussüsteem tōi raske töö eest piisavalt sisse, oli optimismil Ameerika kultuuris kindel koht. Inimesed, kes haljale oksale ei jõudnud, ei lūkanud edutōotust ümber: nad tõendasid ainult seda, et ei elanud selle seaduste järgi. Siinkohal astus lavale Essek William Kenyon.

E.W. Kenyon ja „usu sõna”

Kenyon tundis hästi nii ’uut mõtlemist’ kui ka teisi 19. sajandi populaarseid metafüüsilise mõtlemise koolkondi. Tema ainus vastuväide neile oli, et nad ei ole piisavalt tihedalt seotud kristliku usuga. Seega laenas ta nende arutluskäigu ja lisas sellele natuke Jeesust. Näiteks väitis Kenyon, et Jeesuse surm alistas kõik selle elu ebasoovitavad nähtused, kaasa arvatud vaesuse ja haigused. Seega tähendab „usk” Kristuses saanud uue vaimse võiduseaduse rakendamist. Jumalalt ei ole vaja midagi loota; Jumalalt ei ole vaja midagi **paluda**; pigem tuleb soovitud eesmärk kindlaks teha ja see siis endale nõutada ning soovitu saabki tōeks. Jumal annab selle inimesele igal juhul. Selline peaks olema tõeline usk.

Kenyoni õpetust täpsustav märkus ütles, et kehalised märgid on saatana segadusseajavad pettused, mis inimest eksitavad. Seega peaksid haiguse all kannatavad tõelised usklikud lihtsalt endale kinnitama oma võitu haiguse üle ning sellest alates ignoreerima sümptomeid, mis on üksnes kiusatused, mitte tōde. Tõelised usklikud tunnistavad, et nad saavad rikkaks, ja aja jooksul saabubki neile rikkus. Kenyoni järgi tõelised usklikud tegelikult isegi ei maini midagi negatiivset, sest halbade asjadest rääkimine võib need tegelikkuseks muuta. Seevastu õigesti kasutatud „usu sõna” annab inimesele alati seda, mida ta soovib – ja mida inimene soovib, on loomulikult hea. Mõistagi ei taha Jumal, et keegi oleks haige või vaene. Seega tuleb endale kinnitada, et ma olen terve ja jõukas, ja Jumal teeb selle automaatselt teoks. Kui soovitu jääb saamata, siis on probleem sinus, mitte Jumalas. Tõenäoliselt ei olnud su usk piisavalt tugev.

Kenyoni mõju ei olnud tema eluajal veel kuigi suur. Ta tegutses pigem marginaalina; paljud inimesed pidasid teda ekslikult nelipühilaseks. Kenyoni taasavastas alles 20. sajandi teisel poolel Ameerika evangelist Kenneth Hagin, kes hakkas Kenyoni ideid tutvustama oma jutlusetuuridel ja telesaadetes. Minnes kaasa sõjajärgse optimismipuhanguga, võtsid ka teised evangelistid selle sõnumi üle ning hakkasid igaüks omal moel jõukust ja eduevangeliumi jutlustama.

Jõukuse teema variatsioonid

Üldiselt on „usu sõna” liikumist edendanud konfessioonidevälised jutlustajad, aga ka mõned evangelikaalid ja nelipühilased. Ent kuna jõukuse ja eduideoloogia on alati toiminud mõjuvõrgustike, mitte ametlike konfessioonide kaudu, on see jõudnud kõigisse kirikutesse ja maailma kõigi rahvaste sekka. Ametlikult eduideoloogiat tauninud kirikute liikmed loevad jõukuse evangeeliumi jutlustajate raamatuid või kuulavad nende raadiosaateid, mõistmata nende õpetuslikku vastuolu. Sellest teemast on tekkinud isegi roomakatoliku variante, näiteks Filipiinide El Šaddai liikumine. Jõukuse evangeeliumile on osaks langenud kahetsusväärne au olla 21. sajandi levinuim ja edukaim hereesia.

Jõukuse evangeeliumi puhul on nii mõndagi kritiseerida, kuid esmalt tuleb mainitseda ettevaatusele. Jõukuseõpetusel võib olla väga erinev mõju olenevalt sellest, kus seda jutlustatakse. Kui seda kuulutavad rikkad Ameerika jutlustajad, kes meelitavad naiivsetelt usklikelt välja elu jooksul kogutud säästud ning ostavad teenitud raha eest näiteks 23 000 dollarit maksva prill-laua (nagu tegi evangelist Joyce Meyer), on see mõistagi tülgestav. Kui sellised jutlustajad keelavad vanematel anda oma lastele vajalikke ravimeid, mille tagajärjeks on enneaegne ja hõlpsasti ärahoitav surm – mida on liigagi sageli juhtunud –, on see sõna otseses mõttes kuritegelik.

Kuid jõukuse sõnum on populaarne ka kohtades, mis ei ole sugugi jõukad. Kui selle jutlustajad ja kuulajad on ise vaesed, näljas ja ilma jätud võimalusest arstiabile, siis omandab see teistsuguse alatoon. Sellises olukorras on sageli väga keeruline teha vahet tõelisel jumalikul tervendamisel ning alusetutel lubadustel uskliku enda poolt esile kutsutud tervenemise kohta. Samuti võib jõukuse sõnum aidata tõrjutud kogukonnal oma jõude koondada, et üksteist toetada ning luua stabiilsed majanduslikud ja ühiskondlikud suhted, mis võimaldavad rühmal vaesusest välja murda. Enamik jõukuse evangeeliumi kuulutajaid ja järgijaid ei ole tegelikult isegi teadlikud sellest, et tegemist on omaette kristliku liikumisega, millega on seotud rida tõsisid probleeme. Nende jaoks on see lihtsalt kristlik usk sellisel kujul, nagu nad seda on kuulnud ja ise kuulutavad. Arukad kriitikud peaksid eristama selle liikumise vigu reaalsest kasust, mida selline evangeeliumikuulutus on inimestele andnud.

Jõukuse evangeeliumi kriitika kolmainuõpetuse alusel

Vaadelgem jõukuse evangeeliumi väiteid kolmainuõpetuse taustal, mis näib need väited ümber lükkavat. Kenyoni õpetus saab alguse väga vigasest „vaimu” mõiste tõlgendusest. „Vaimu” kujutatakse „mateeria” vaenlase ja vastandina, kusjuures viimane on alaväärne, eksitav ja ebaoluline. Selline hoiak on väga vana. Kristlased on selle erinevate avaldumisvormidega võidelnud juba varakiriku päevist alates, olgu tegemist uusplatonismi, gnostitsismi või manilusega. Seevastu Nikaia usutunnistu-

ses me tunnistame usku „Pühasse Vaimusse, Issandasse ja Elavakstegijasse”. Seesama Vaim hõljus loomise ajal vete kohal ning tekitas mateeria, maa ja elusolendid (1Ms 1:2). Seesama Vaim äratas Jeesuse ristilöödud ihu surnuist uuele elule (Rm 8:11): see on küll ülestõusnud, uueks loodud ihu, aga siiski ihu, mateeria, mis on endiselt võimeline sööma, jooma, kõnelema ja isegi haavu kandma. Vaimsus ei tähenda mateeriale vastandumist.

Ühtlasi tähendab see, et meie, kes me elame Vaimus, oleme kutsutud olema materiaalse maailma hoidjad, mitte selle ärakasutajad. Jõukuse evangeelium kuulutab, et lõputu ahnus tasutakse lõputu varandusega, sest materiaalne maailm on kõigest objekt, mida kasutada. Kuid Püha Vaim löi maailma ja hoiab seda alal Jumalale kiituseks ja kõigi olendite õitsenguks, mitte üksnes inimeste heaks ülejäänud maa arvel või ainult teatud inimeste heaks ülejäänud inimeste arvel.

Kui rääkida meie ristilöödud ja ülestõusnud Lunastajast, siis juhatab see meid jõukuse evangeeliumi teise eksliku sõnumini. Jõukuse jutlustajad kinnitavad sageli, et Kristus on kõik kannatused meie eest juba ära kannatanud. Seega peaks usklikke ootama ainult edu ja tervis. See on kogu Pühakirja äärmiselt vildakas tõlgendus, kuna mõlemas testamendis tunnistatakse ustavate inimeste elus esineva kannatuse tõelisust. Iiobi raamat on Piibli kõige selgem vastulause kujutlusele, et kannatav inimene peab olema patune, ja samuti kujutlusele, et õigeolemine garanteerib õnne. Jeesus oli šokeeriv lunastaja just ristil kannatamise tõttu ning tema esimesed jüngrid ja apostlid levitasid temast rääkivat sõnumit suurte isiklike kannatuste või isegi surma hinnaga. Märtrisurm on usklike saatnud kõigil ajastutel – möödunud sajandi kristlike märtrite arv oli suurem kui kunagi varem –, aga me mõistame seda kui tunnistust Jumala ustavusest, mitte ebaõnnestumisest. Ka epistlites manitsetakse kogudusi jääma tagakiusamise, läbikatsumiste, vaesuse ja haiguste keskel tugevaks.

Jõukuse sõnumi kõige kahjulikum mõju seisneb inimeste veenmises selles, et kui nad soovitud tervenemist või jõukust ei saavuta, on see nende endi süü. Sellistel juhtudel ei ole haiguse tõttu lahkunu leinajatel mingit lohutust: nad saavad ainult eeldada, et nende lähedase usk ei olnud piisav ja sellepärast saavutas haigus tema üle võidu. Jõukuse jutlustamine hävitab kogukonda: eeldatakse, et jõukad on tõelised usklikud, samas kui vaesed peavad ilmselt olema usus kahtlejad; nii julgustatakse tugevaid, et nad nõrgad pühaduse nimel kõrvale heidaksid. Jõukus ei suuda taluda risti skandaali. See ei suuda välja kannatada Jeesust, maailma ristilöödud päästjat.

Ristilöödud Poja eitamine tähendab ühtlasi teda läkitanud Isa eitamist. Olgugi et see on vale, on see vägagi mõistetav: inimesed on alati vastu tõrkunud oma nõrkusele ja sõltuvusele, kannatuste ja surma paratamatusele. Suur osa tänapäevastest ja varasematest religioonidest pole muud kui nõiakunst, püüd universumi salajasi seadusi välja selgitada ning neid oma huvides ära kasutada. Jõukuseõpetus on 21. sajandi kristlik nõiakunst. Selle soov on kontrolli saavutamine. Selles ei soovita näha Jumalat, kes on kõige Issand, kes võib kutsuda meid evangeeliumi nimel kannatama, keda ei ole võimalik seletada, ennustada ega altkäemaksuga ära osta. Jõukuseõpetus soovib sellist Jumalat, keda saab ära osta „usuga” või lahke annetamisega lootuses

veel suuremale tasule. Aga Jumal ei ole müügiks, nagu ei ole seda ka lunastus.

Kristlik sõnum ei kõrvalda inimelu agooniat, pettumusi ja vastamata küsimusi. See ei tööta kohest võitu või edu. Pigem kuulutatakse selles, et nüüdse ajastu kannatused ei vääri „mainimist tulevase kirkuse kõrval, mida meile ilmutatakse” (Rm 8:18). Jeesuse rehabiliteerimine toimus pärast ristisurma, kui Isa ta surnuist üles äratas: samuti on ka meiega. Kristlaseks olemine tähendab Kristuse surmast ja ülestõusmisest osasaamist, mitte surma vältimist ega põlgust ülesäratatava ihu vastu. Me võime Isa usaldada, et ta teeb elus, surmas ja uues elus kõik õigeks.

Jõukuseõpetuse kriitika seaduse ja evangeeliumi alusel

Mida evangeelium töötab? Mitte tervist, rikkust, edukat karjääri, tugevat abielu, õiglast valitsust või õnne. Kõik need asjad on head ja neil on oma koht – aga see asub seaduses. Jumala püha seadus valitseb maist elu, suunab meid õigluse poole, ohjeldab meie pattu ja meenutab meile meie pidevat vajadust, et Jumala arm ja andestus meid tagasi rõõbastele aitaks. Seadus õpetab meile, kuidas loomise ja kogukonna ande hästi kasutada.

Siin, seaduse valdkonnas on jõukus üksnes eksitav pooltõde. On tõsi, et patt võib põhjustada kannatusi. Kuid Jumalal ei ole vaja pattu selles elus otseselt karistada: tavaliselt on patt ise endale karistuseks. Ebajumalakummardamine tähendab millegi tumma ja tundetu orjust, mitte eluandvat suhet eluandva Jumalaga. Nagu Jeesus oma vahistamise ööl ütles: „Kõik, kes mõõga tõmbavad, mõõga läbi hukuvad” (Mt 26:52) – vägivald sünnitab uut vägivalda. Õpetussõnade raamatus hoiatatakse eriti selgelt, et ahnus, ülekohus vaeste suhtes, laiskus ja üldine patusus põhjustavad raskeid tagajärgi. Jumala seadus on suunatud patu vastu muuhulgas ka seepärast, et see hävitab inimesi ja kogu loodut.

Seda arutluskäiku ei saa aga ümber pöörata. Ei saa öelda, et halvad asjad, kannatused ja katastroofid on alati tingitud patust. Inimesed kipuvad eeldama, et kannatus on alati karistus mingi pahateo eest, kuid Jeesus keelab meil sellist alusetut järeldust teha. Ta ütles selgelt, et Siiloahi torni kokkuvarisemisel hukkunud inimesed ei olnud teistest halvemad ja mingid konkreetsed patud ei olnud nende surma põhjuseks (Lk 13:4). Samuti ei ole pimedana sündimise põhjuseks inimese enda või tema vanemate patud; Jeesus välistas sellise tõlgendusvõimaluse täielikult (Jh 9:3). Ka teiste inimeste tehtav ülekohus ei ole teenitud karistus patu eest: patuta Jeesus pidi taluma ristisurma. Väga sageli on kannatuste põhjuseks õigeolemine, mitte patt. Seega moonutab jõukuseõpetuse käsitus kannatusest lubamatul viisil seaduse head eesmärki hoiatada inimesi halbade tegude eest ning selles eduõpetuses jäetakse tähelepanuta pahateod, mis rikkuse saavutamiseks sageli kaasnevad.

Me peame aga jõukuse evangeeliumi kriitikaga minema veel ühe sammu võrra kaugemale. Jumala loodud annid ega neid kaitsev seadus ei ole veel evangeelium.

Evangeelium ei sõltu sellest, kas me teeme midagi õigesti, olgu selleks Jumala seaduse järgimine või oletatavate vaimsete seaduste järgi elamine. Evangeelium pole midagi muud kui Jumala eneseandmine meie eest ja meie lunastuseks, ning seda ainult armust, üksnes seetõttu, kes Jumal on – patuste sõber ja vaenlaste armastaja. Martin Luther sõnastas selle „Suures katekismuses” esitatud usutunnistuse kokkuvõttes järgmiselt:

kõigis neis kolmes artiklis on ta ise ilmutanud ja avanud oma isaliku südame sügavuse ning sõnul väljendamatut armastust. Ta on meid loonud ju selleks, et meid lunastada ja pühitseda, ning lisaks sellele, et ta on meile kinkinud ja meie kätte usaldanud kõik, mis on taevas ja maa peal, on ta meile andnud ka oma Poja ja Püha Vaimu, kelle kaudu meid enda juurde tuua.⁷

Evangeelium on Jumal meie eest, meiega ja meis: Isa, Poeg ja Püha Vaim.

See on evangeelium, mille järgi me saame elada tugevana ja surra lootusrikkalt. See kannab meid läbi kahtluste, tagakiusamise, ebaõnnestumiste ja kannatuste. See on töotus, mis ei eksita, vaid annab kindlust ja elustab. Sellise tunnistuse andis Tschay Tolessa, luterlasest etiooplanna, keda Etioopias valitsenud vägivaldne režiim tema usu pärast piinas ja kümme aastat vangistuses hoidis:

Jumala käsi on vägev; see ulatub kaugele. See on kohal isegi seal, kuhu ei pääse sõbrad, naabrid, perekond. Aga Tema tuleb ikkagi sisse. Ta on kohal keset kõike räpasust, alanduses, veres, haisus. Ta käis koos minuga läbi kõige, oli lähedal minu kõrval. Ma tundsin kogu aeg Tema lähedust.

Kui meil on selline Jumal, siis oleme juba seeläbi nii rikkad, et meil pole mingit vajadust jahtida ekslikke jõukuselubadusi.

Küsimused

Kõik usklikud kristlased paluvad Jumalalt mitmesuguseid õnnistusi, nii materiaalseid kui ka vaimseid. Kuidas on õige paluda? Kuidas on õige antut vastu võtta? Kuidas on õige vastata, kui me ei saa seda, mida palume?

Mõtle, kuidas Sina ning Sinu kogukonnas ja kirikus olevad inimesed suhtuvad rikkastele ja edukatele ning vaestele ja hädasolijatesse. Kas neis hoiakutes peegeldub Jeesuse õpetus ja eeskuj?

Kujutle, kuidas vastaksid kristlasele, kes küsitab Jumalat kui vahendit selles maailmas edu saavutamiseks. Kuidas sõnastaksid tõe, et isegi raskuste ja kannatuste keskel piisab ainult evangeeliumist, piisab ainult Jumalast?

⁷ Martin Luther, „Suur katekismus“, Luterlikud usutunnistuskirjad, 267–268.

Sinu tahtmine sündigu

Chiropafadzo Moyo

Palve ei ole ainult ristiusus esinev nähtus; seda kohtab enamikus religioonides, näiteks islamis, judaismis, Aafrika traditsioonilistes usundites ja mujal. Üldiselt peetakse selle all silmas jumaluse poole pöördumist mitmesugustel eesmärkidel. Kristlased kasutavad palvet Jumalaga suhtlemise vahendina. Ristiusus on see ka üks võimalus, kuidas Jumal suhtleb inimestega. Käesolevas kirjutises piirdun ainult kristliku palve käsitlemisega.

Palve peaks olema sügavalt isiklik ning looma mõlemapoolse suhte Jumala ja inimeste vahel, sest meil on kästud armastada Jumalat kogu südamest. See tähendab, et palve peaks tulema südamest, nagu loeme 5. Moosese raamatust (6:5): „Armasta Issandat, oma Jumalat, kõigest oma südamest ja kõigest oma hingest ja kõigest oma väest.” Jumal käsib meil palvetada. Palve võib olla sõnaline või mittesõnaline, näiteks ohvrianni⁸ või tantsu vormis. 1. Moosese raamatu 3. peatükist loeme, et Jumal tuli maa peale käima ja loodule käske andma. Kui Aadam ja Eeva olid pattu teinud, peitsid nad end Jumala eest; nad ei tahtnud Jumalat näha ega temaga suhelda. Jumal tegi esimese sammu, et oma looduga suhtlemist jätkata, sest ta tahab meiega suhelda.

Üks näide Jumala vahetust suhtlusest inimestega on Aabrahami kutsumine (1Ms 12). See kohtumine näitab kahepoolset suhtlust. Jumal kutsus ja Aabraham vastas kutsele. Jumal andis Aabrahamile töotuse ja sellest töotusest tekkis motivatsioon dialoogi jätkata. Jumal algatas dialoogi, kuid see muutus üha rohkem kahepoolseks ning seda toetas Jumala töotus. Jumal töötas inimkonnale, et kuulab ta ära ja annab talle vastuse. Kristliku usu kohaselt on Jumala kõrv ja vastus saanud inimeseks – Jeesuseks Kristuseks.

Meil on palvetamiseks kolm põhjust. Juba Vanas Testamendis antakse meile korraldus palvetada samuti, nagu ütleb Jeesus: „Valvake siis igal ajal, paludes” (Lk 21:36). Kristlased paluvad Jumala pärast. Me palume, sest Jumal töötab meid kuulda võtta (Ps 50:15) ja soovib meiega suhelda. Kristlased paluvad iseendi pä-

⁸ Watson E. Mills (ed.), *Mercer Dictionary of the Bible* (Georgia: Mercer University Press, 1990), 706. Ohvrit saab kristluses mõista ainult tänuavaldusena. See ei tähenda kunagi elusolendite ohverdamist Jumala heasoovlikkuse saavutamiseks. Tänuohver on vastus Jumala heasoovlikkusele.

rast. Me palume, et Jumal annaks meile jõudu ületada kurja ja tervendada maailma. Kristlased paluvad maailma pärast.

See kõik ei lähtu mingist sügavast inimliku vaimsuse allikast, puhtinimlikust soovist midagi saavutada ja midagi muud vältida. Kristliku palve autor ja hoidja ei ole ristiinimene ise, vaid kristliku arusaama kohaselt on selleks Püha Vaim, kes ajendab meid palvetama ja aitab meil seda teha.

Kuna kristlikul palvel on erinevaid põhjuseid, valitseb ka vormiline vabadus, kuidas palvetada. Siiski peaks palvetamine toimuma alandlikult ja kahetseva südamega. Palve peab olema pidev. Kuidas seda saavutada? See saavutatakse elustiiliga, olles Jumalaga pidevas suhtluses, mis sageli väljendub mittesõnaliselt. Seda võiks kirjeldata kui teadlikku arvestamist Jumala kohaloluga oma elus. Selline oleks palvetav elu. Sellise palve „tasu“ peitub selles endas: usaldus Jumala kindla kohalolu vastu tugevdab meid ja aitab meil üle saada kurjusest meie sees ja ümber.

Uues Testamendis öeldakse meile, et me võime palvetada igal pool (Mt 6:6; 1Kr 1:2); tempel on ainult üks võimalik palvetamise koht (Lk 24:53; Ap 3:1; 22:17). Palve võib olla isiklik või ühine; palvetada võib omaette või usuosaduskonnas. Palves tekib vajadus ühtekuuluvuse järele, sest koos teistega palvetamine rikastab inimesi vaimset ja kirikuna koos palvetamine ühendab kõiki kristlasi nende Jumala kohalolu otsingus. Oluline on tähele panna, et Uus Testament kutsub selgelt kõiki inimesi palvetama, olenemata ühiskondlikust positsioonist ja soost (vrd 1Sm 1:10), ning Jumala ja inimeste vahele ei ole vaja välist vahendajat, olgu selleks preester või erilise karismaga isik. Nii judaismi kui ka kristluse palves muutuvad kehtetuks soost ja hierarhiast tingitud barjäärid (vrd Lk 2:37–38; 18:13; 1:46–55).

Kirjast filiplastele (4:6) saame teada, et võime paluda kõige eest, mis meile maa peal ja taevas korda läheb. Palvetamiseks on erinevaid võimalusi ja on olemas eri liiki palveid. Kui oleme hädas, soovib Jumal, et me oma vajadusi väljendaksime ja muret kurdaksime. Jumal soovib, et me tooksime oma vajadused ja hingevalu tema ette. Aga Jumal soovib ka seda, et me väljendaksime tänu ja kiitust surmast vabastamise ning elule mõtte ja eesmärgi andmise eest.

Vana Testamendi psalmid, mis olid ka Jeesuse palveteks, sisaldavad imelisi näiteid nii kiitusest kui ka kurtmisest. Need psalmid kõnetavad inimesi tänase päevani; kristlased kurdavad ka nüüdisajal Jumalale oma muret ja kiidavad teda, luues uusi ülistuslaule ja uusi psalme, mida saab lugeda või laulda. Mõned kristlased kasutavad Jumala kiitmiseks väga poeetilist keelt. Jumalat tuleb kiita selle eest, mida ta oma rahva heaks on teinud. Mõned inimesed eelistavad Jumalat kiita enne, kui nad talle oma palvesoovi esitavad. Kiituspalvete ülesehitus järgib üldist mudelit, milles palve põhjus lähtub palve tuumast. Klassikaliste psalmide seas on sellise kiituse heaks näiteks psalmid 8 ja 33.

Palvetama õppimine – Meie Isa palve

Jeesus Kristus käsib meil palvetada tema nimel. Kristlase jaoks ei ole võimalik palvetada muul viisil kui Jeesuse nimel, sest Jeesus õpetas meid nimetama Jumalat „meie taevaseks Isaks” ja tema vaim ajendab meid palvetama. Seega esitatakse iga siiras kristlik palve alati Jeesuse nimel, olenemata sellest, kas me nimetame tema nime või mitte.

Martin Lutheri „Suure katekismuse” kolmandas artiklis selgitatakse Meie Isa palve tähendust. Selle palve õpetas Jeesus jüngeritele, kes olid palunud, et ta õpetaks neid palvetama (Lk 11:1). See on kõige tähtsam kristlik palve; selles sisaldub kristliku palve põhiolemus. Seda on näha selle kahepoolsusest: Jumala tahe, meie vajadused ja kurjast päästmine. Meie Isa palve viib meie südamed Jumala juurde, pannes meid kiitma Jumalat tema pühaduse pärast, meie seas oleva jumalariigi pärast ja Jumala tahte täitmise pärast nii maa peal kui ka taevas. Seejärel toob palve Jumala meie juurde, laseb Jumalal meie ihulisi ja vaimseid vajadusi rahuldada. Andeksandi ja lunastust palutakse kogu inimkonnale.

Oluline on see, kuidas Meie Isa palves Jumala poole pöördutakse: „Meie Isa, kes sa oled taevas.” Jeesus õpetab meile, et oleme kutsutud kasutama Jumalaga suhtlemisel kõige lähedasemat inimlikku pöördumist. „Suures katekismuses” tuuakse välja seitse Meie Isa palves sisalduvat palumist, mis aitavad kindlaks teha kristliku palve põhitunnuseid.⁹ Esimene palumine „pühitsetud olgu sinu nimi” on seotud sellega, mida Jumal nõuab teises käsus. Jumala nime ei tohi kasutada ilmaasjata (vandudes, sajatades, pettes jne), vaid seda tuleb kasutada Jumala kiitmiseks ja ülistamiseks. Seega ei tohi Jumala nime vääriti kasutada mõnel eesmärgil, mille taga on tegelikult ideoloogilised, poliitilised, majanduslikud ja erahuvid, mille õigustamiseks kasutatakse väärtalt Jumala nime. Teise palumisega „sinu riik tulgu” kutsutakse meid vastu võtma Jeesuses Kristuses antud Jumala armu ning palutakse Jumala sõna tõekssaamist meis ja meie kaasinimestes. Luther kirjutab teist palumist seletades:

[p]eaksime [...] laskma sellel olla meie esimene palve, siis on meil kindlasti rikkalikult ka kõike muud, nagu õpetab Kristus: „Aga otsige esmalt Jumala riiki ja Tema õigust, siis kõik need asjad antakse teile pealekauba.”¹⁰

Kolmandas palumises „sinu tahtmine sündigu nagu taevas, nõnda ka maa peal” jätkatakse sooviga, et Jumala tahtmine meis tõeks saaks ja teostuks. Luther lisab Meie Isa palve kolmanda palumise selgitusele järgmise palve:

Armas Isa, sündigu sinu tahtmine, mitte kuradi ja meie vaenlaste ega ka millegi muu tahtmine, mis tahab sinu püha sõna taga kiusata ja maha vaikida või sinu riigile takistu-

⁹ Martin Luther, „Suur katekismus”, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 271–280.

¹⁰ Ibid., 273.

seks olla, ning anna meile seda, et me näitaksime kõiges, mida meil sellepärast kannatada tuleb, üles kannatlikkust ja saaksime sellest võitu, et meie armetu liha nõrkusest või laiskusest ei vanguks ega langeks.¹¹

Palumised „meie igapäevast leiba anna meile”, „anna meile andeks meie võlad nagu meiegi andeks anname oma võlglastele” ja „ära saada meid kiusatusse” on seotud inimlike vajadustega. „Igapäevane leib” osutab inimlikele vajadustele kõige laiemas tähenduses, mis hõlmab ka maa peal elamist. „Anna meile andeks meie võlad” rõhutab ristiusu keske andestussõnumi tähtsust meie igapäevaelus. „Nagu meiegi andeks anname oma võlglastele” väljendab vajadust olla ligimese suhtes armuline ja halastav, nagu Jumal on olnud meie suhtes. Palumine meid mitte kiusatusse viia kutsub üles mõtlema erinevatele kiusatustele, mida me igapäevaelus kogeme, alates luksuse, au, kuulsuse ja võimu armastusest kuni uskmatus, võltskindluse ja kangekaelsuseni¹² jne. „Suures katekismuses” selgitatakse: „Kusjuures see „ära saada meid kiusatusse” ei tähenda mitte kiusatuse äravõtmist või tühjaks tegemist, vaid Jumal annab meile jõudu ja jaksu kiusatusele vastu seista.”¹³ Viimases, seitsmendas, palumises soovitakse kurjast päästmist ja see lõpeb aameniga: „Vaid päästa meid ära kurjast. Aamen.” Sõna aamen kinnitab usku selles tähenduses, et me ei kahtle, kas meie palveid on kuuldud. See väljendab isiklikku kinnitust Jumala usaldamise kohta.

Meie Isa palvega püüab Jeesus hoida meid palve väärsti mõistmise eest: on olemas proosapalved, mis koosnevad palumistest. Enamik inimesi jääb pidama nende palvete juurde, arvates, et palvetamine tähendab pidevalt millegi palumist. Mõned palumised esitatakse värvikas keeles koos pikkade selgitustega, mille eesmärk on Jumalat veenda. Selgitus peaks Jumalat tegutsema innustama. Ometi õpetab Jeesus meile, et pikad palved võivad viidata silmakirjalikkusele. Need pikad palved on tavaliselt mõeldud õnnistamiseks, tervendamiseks või mälestamiseks. Kui inimesed Jumalalt midagi soovivad, kasutavad nad pikki palveid, milles Jumalalt midagi nurutakse. Peame siiski mees pidama, et Jumal teab meie soove juba enne, kui me need välja ütleme, ning meie palve võib olla üpris isekas, kui see piirdubki ainult loetletud teemadega. See võib muuta Jumala meie vajaduste teenriks.

Vastatud palved – nõiakunst ja palve

Kristlased usuvad, et Jumal kuuleb kõiki palveid ja vastab neile. Jeesus töötab, et Jumal kuuleb ka anuvaid palveid nagu armastav isa. Jumal annab meile seda, mis on meile hea. Mõnikord täidetakse palumised teisiti, kui paluja oskas arvata. See, kuidas Jumal meie palveid kuuleb ja neid täidab, jääb imeks. Jeesuse ütlust: „Paluge,

¹¹ Ibid., 274.

¹² Ibid., 278.

¹³ Ibid.

ja teile antakse” (Mt 7:7) mõistetakse sageli väga lihtsustatult, nii et see tekitab ootuse, nagu peaks meie palvele järgnema kohene vastus. Mõned püüavad oma palveid Jumalale kuuldavaks teha suurel hulgal energiat kulutades. Teised koostavad käske, mis võivad esile kutsuda manitsust, kui nad „räägivad” otsekui Jumal. Sellistel juhtudel võime sageli näha, et palvetamisel unustatakse Jeesuse nime kasutada. See ei ole selline palve, mida Jeesus võiks öelda.

Meie Isa palves õpetatakse, et me paluksime Jumala tahte teostumist. Jumala tahe on see, mis peab sündima nii maa peal kui ka taevas. Kristlased võivad küll soovida, et asjad toimuksid teatud moel, aga Jumala tahe võib olla teistsugune. Me võime paluda tervenemist, aga Jumala tahe võib olla sootuks teine. Kui tervenemise palumisele järgneb surm, kas siis ei ole Jumal meie palvele vastanud? Piibel ütleb meile, et me paluksime usu ja usaldusega ning ootaksime, et Jumal meile parimal võimalikul viisil vastaks. Palves ei kirjutata Jumalale ette, mida ta peab tegema. Sage li on vastused meie palvetele väga erinevad sellest, mida me tegelikult palusime. Kui inimene seisab silmitsi väga suure kurjusega, võib tal olla äärmiselt raske uskuda, et tema palvele on vastatud.

Nõiakunsti harrastajad saavutavad koheseid tulemusi ning kuna me elame maailmas, mis on täis nõiakunsti ja üleloomulikke vastuseid, siis eeldavad inimesed ka religioonilt nõiaväel toimimist. Inimesed kogevad oma elus mitmesugust survet ning selle tõttu soovivad nad saada kõigele kohe vastuseid. Nii kasutavad näiteks mõned Aafrika kristlased oma palvete „hoidmiseks” looduslikke elemente: vett ja kive. Mõnel juhul on käima läinud tõeline „palveäri”, kus müüakse püha õli, vett ja muud sellist, mille kasutamine peaks palveid tõhusamaks muutma või nende kuulda võtmise enam-vähem „garanteerima”. Palvega kaasas käivad välised märgid või materiaalsed elemendid võivad mõnikord kasulikud olla, kuid nende puhul tuleb olla väga ettevaatlik, et mitte ületada ebajumalakummardamise piiri. Lunastus ja palved ei saa olla müügiks, sest kristliku palve olemus ei seisne nõidumises, vaid usus ja valmisolekus usaldada oma elu Jumala kätte. Kristlastel soovitatakse otsida Issandat kogu südamega ja teha kõike usus: „Siis te hüüate mind appi ja tulete ning palute mind, ja mina kuulen teid. Ja te otsite mind ja leiate minu, kui te nõuate mind kõigest oma südamest” (Jr 29:12–13). Jumal teab, mis meist igaühele teatud ajahetkel hea on: „Aga minu mõtted ei ole teie mõtted, ja teie teed ei ole minu teed, ütleb Issand” (Js 55:8).

Jeesus ütleb, et Jumal annab teile minu nimel kõike, mida te iganes palute (Jh 15:7; 16:13). Samal ajal on Jeesuse nimele osutamine oluline seoses sellega, mida me palume: kas see on midagi sellist, mille eest ka Jeesus oleks palunud? Ristiinimesed ei peaks paluma ainult Jeesuse nimel, vaid ka teda usaldama. Palvetamisel on vaja usku Jeesusesse, et palvetele vastataks.

Kokkuvõtteks

Kristlik palve kasvatab Jumala ja kristlase vahelist suhet. Seega ei saa ristiinimesed vaimulikult kasvada ilma palveta. Ka mittesõnalised paljevormid nagu vaikus, muusika ja tants aitavad meil oma inimlikke emotsionaalseid ja kehalisi tahke läbi uurida ja Jumala ees väljendada. Jumal soovib olla armastatud ja austatud iseenda pärast, meie pärast ja maailma pärast. Jumal juhatab meid palves enda poole ja tuleb meie juurde, on meie kõrval nii meie hädades ja muredes kui ka rõõmudes. Jumal on kutsunud meid alati palvetama; see on osa Jumalasse uskumisega kaasnevast elustiilist. Me palume Jumala poole ja Jumal vastab; meie ei pöördu palves iseenda poole ja seega ei peaks ette kirjutama, kuidas tuleb meie palvetele vastata, vaid me peaksime ootama kõike Jumalalt, kes on kohal Jeesuses Kristuses ja palub meis Jumala Püha Vaimu läbi. Oleme Jeesuselt õppinud pöörduma Jumala kui „Isa” poole. See tähendab, et oleme kutsutud kasutama Jumalaga suhtlemisel kõige lähedasemat inimlikku pöördumist. See pöördumine näitab selle suhte lähedust, millesse me oleme kutsutud.¹⁴ Kui võtame seda lähedust tõsiselt, siis me ei kirjuta Jumalale palves midagi ette ja ei püüa „osta” vastuseid oma palvetele, vaid usaldame Jumalat nii nagu Jeesus.

Küsimused

Kuidas oled Sina kogenud palve jõuduandvat ja ümberkujundavat toimet?

Mis on Sinu arvates kõige levinum palve väärkasutamise viis?

Miks peaksid kristlased palvetama ja miks on ühine palvetamine oluline?

¹⁴ Werner G. Jeanrond, *Call and Response: The Challenge of Christian Life* (Dublin: Gill and Macmillan, New York: Continuum, 1995), 120.

„Ma olen, sest ma töotan” – enda identiteedi leidmine töö kaudu

Busi Suneel Bhanu

Sissejuhatus

Populaarne sanskritikeelne ütlus *Udyōgampurushalakshanam* (töös peitub inimeste identiteet/eripära) on levinud väide, mis kajastab Indias levinud töökäsitlust, olememata kastist, usutunnistusest ja soost. India arusaama kohaselt on töö inimlik vajadus, usuline eneseväljendus, inimeseksolemise peegeldus ja inimese identiteedi lahutamatu osa. Keskmise inimese jaoks tähistab töö India usulis-kultuurilises raamistikus ka võimul ja autoriteedil ning kuulekusel ja alistamisel põhinevaid inimsuhteid. Tööd võidakse mõista kasuliku ja edasiviiva kanalina, mis annab aimu elu eesmärgist ja mõttest, muutudes seeläbi rikastavaks kogemuseks. Teisalt võidakse jõuda ka negatiivse järelduseni, et töö on inimlikkust vähendav ja elu eitav instrument, mis purustab elus lootuse ja püüdlused. Seega on käesoleva arutluskäigu eesmärk mõista inimese tööga seotud väärikust, identiteeti ja võimeid ühest India ühiskondlik-usulisest vaatenurgast, mida esindab nn puutumatu (dalitite) eluviis. Töö kaudu identiteeti otsides aitab ühe daliti allpool kirjeldatud kogemus sellega seotud raskusi mõista.

Enesepilt nr 1. Ühevärviline vaade: „töö kui *dharma*”

Alates kristlaseks saamisest olen mõtisklenud inimelu mõtte ja eesmärgi üle üldiselt ja konkreetselt oma elus. Olen oma perest esimene, kes võttis vastu Jeesuse Kristuse evangeeliumi ja koges Jumala ustavust Jeesuses. Vanemad panid mulle nimeks Raja (kuningas). Nagu ma hiljem teada sain, oli nende sooviks, et ma võiksin elada väärikalt ja mugavalt nagu kuningas. Tehes oma tööd taipasin ma aga, et ma pole muud kui kehaline ja psühholoogiline inimvare. Meie riigis kasutatavas hindi keeles on minu tööd tähistav sõna *safaikarmachari* – mustusevedaja ehk sanitaartöötaja. See termin ja ametinimetus kõlavad uhkelt, otsekui oleks tegemist õilistava tööga, millel

puuduvad inimväarikust kahandavad konnotatsioonid.

Lapsena pandi mind meie elukoha lähedal tegutsenud (kristliku) misjoni algkooli koos teiste *safaikarmachari* kogukonna lastega. Pärast alghariduse omandamist saatsid vanemad paari õpetaja pealekäimisel mind veidi vastumeelselt sama kristliku organisatsiooni põhikooli, mis asus selle linna keskel, kus me olime mitmeid põlvkondi elanud.

Kui saabus aeg keskkooli minna, mäletan selgelt, et minu erinevatele protestikatsetele vaatamata rõhutasid vanemad vajadust ja *dharmat* (kohustus) jätkata perekondlikku ametitraditsiooni. Nad kasutasid kahte veenvat põhjendust. Esiteks, isegi kui ma peaksin ülikooli kiitusega lõpetama, ei oleks mul oma perekondliku tausta tõttu India äärmiselt tiheda konkurentsiga ühiskonnas kuigi kerge tööd leida. Seega oleks töötusega kaasneva tarbetu pettumuse vältimiseks arukam jääda perekonnas seni peetud ametisse (põhimõttel „parem varblane peos kui tuvi katusel“). Teiseks ja kõige olulisemaks põhjenduseks oli see, et *karma-samsarast* (inimese elus tehtud tegude viljana kujunev sündide ja surmade tsükkel) pääsemiseks ja *mukti* (lunastus/vabanemine) saavutamiseks peab inimene tegema talle määratud tööd. Me oleme praegu sündinud „puutumatusena“ ning ainus võimalus järgmine kord kõrgemasse kasti sündida on täita meile määratud *safaikarmachari* kohuseid ilma kaeblemata, vaidlemata ja täielikus kuulekuses. Et hajutada minu pettumust ja rahulolematust sellise asjade käiguga ning kõrvaldada minu teadmatust religioosel filosoofial põhinevast ühiskonnakorraldusest, selgitasid nad mulle kannatlikult veedade loomislugu, milles meie saatust põhjendatakse sellega, et oleme „rituaalselt ebapuhtad“ inimesed ja seega „puutumatud“. Minu vanemate arvates, kes on endiselt hindud, saab ühiskondlikul redelil kõrgemale tõusta, auväärset identiteeti saavutada ja lõpuks *karma* ja *samsara* vangistusest vabaneda üksnes inimesele määratud tööd tehes (*dharma*).

Kuigi ütlus *udyogampurushalakshanam* on minu elus tegelikkuseks saanud, pürustas põlastusväärne mustusevedaja amet mu eluunistused. Mulle määratud töö on talumatu. Me täidame kahte liiki ülesandeid: me hoiame ja kaitseme oma külade ja linnade elukeskkonna puhtust. Meie kogukonna ülesanne on puhastada sadade ja tuhandete majapidamiste kuivkäimlaid ning näha päeval ja öösel vaeva, et hoida puhtana meie riigi külade ja linnade risti-rästi kulgevaid kanalisatsioonitorustikke. Minu traditsiooniline kastisüsteemi poolt määratud töö seisneb selles, et ma pean koguma bambuskorvi öise mustuse (inimeste väljaheited). Ma kannan seda oma pea peal, valan selle tee ääres ootavasse härjavankrisse ning tühjendan vankri külast või linnast kaugemal asuvasse kohta. Lisaks pean ronima kanalisatsioonikaevudesse ning eemaldama paljakäsi räpaseid ummistusi, et reovesi saaks vabalt voolata ning ei määriks ümbruskonda ega põhjustaks sellega haigusi ja nende levikut (nakkusekandjate tõrje). Selle protsessi käigus leotab reovesi läbi kogu mu keha, mistõttu minust leviv hais sunnib kõrvalseisjaid ja möödakäijaid minust põlastava pilgu saatel kaugemale astuma. Lisaks tabavad mind sageli haigused. Ma olen tõepoolest puutumatu ja töö on minu *dharma*.

Mustusevedajad on kastiiühiskonna ja puutumatus e bainimliku tegelikkuse elavad sümbolid. Oma talumatu töö tõttu, mida nad on sunnitud tegema, on nad India ühiskonna kõige rohkem ära kasutatud, tõrjutud ja marginaliseeritud kogukond. Vaatamata põhiseaduse artikli 17 sätetele (puutumatus tava kaotamine) ja mitmetele õigusaktidele, nagu 1955. a kodanikuõiguste kaitse seadus, 1989. a inimsusevastaste kuritegude tõkestamise seadus ning 1993. a mustusevedajate töölevõtmise ja kuivkäimlate ehitamise (keelustamise) seadus, jätkub mustusevedamise tava endise hooga. On vaieldamatu tõsiasi, et „ma olen, sest ma töötan”. Levinud arusaama kohaselt tähendab *udhyoga* tööd ja midagi sellist, mis väärib tegemist. Kuid hinduismi filosoofilise käsitle kohaselt on see ka *ud* (kõrgem) *yoga* (vaimne distsipliin), mis on suunatud elu eesmärgi saavutamisele ehk vabanemisele. Minu kirjaoskamatud ja kergeusklikud vanemad on sellise usulise arusaama ja veendumuse omaks võtnud ning nende arvates saabub see „ideaalinimese” ainulaadne identiteet kunagi kindlasti, võib-olla järgmises sünnis või mitme sünni pärast. Meie oma Nobeli preemia laureaadi Rabindranath Tagore sõnadega: „Mis häda sellest on, kui Su rõivad närunevad ja määrduvad? Sammu talle vastu ja ole talle abiks rängelduses ja oma palehigis.”¹⁵ See puutumatu mustusekogu identiteet on kõigest ajutine, mitte jääv. Mu vanemate arvates ei tehta tööd ainult töö pärast, vaid see on midagi ainulaadset, millega kaasneb kirk ja mis annab elule mõtte. Seevastu mina olen leidnud siin ja praegu uue tuleviku Jeesuses ning ei soovi lasta sellel elul mööduda ilma selle uue töökäsitluse, milles töö on muutunud teenimiseks ning andnud mulle ehtsa ja vabastava inimliku identiteedi. Praegu loobun ma järk-järgult oma häbimärgistatud „puutumatu” identiteedist ja sellega kaasnevast „tööeetikast” ning olen hakanud tundma uhkust oma dalitiseisuse üle ning hindama enda kui dalitist kristlase identiteeti.

Enesepilt nr 2. Seepiatoonides vaade: „Ma olen dalit”

India ühiskonnas nimetatakse inimrühmi, kes jäid väljapoole neljaastmelist kastisüsteemi *catur-varna*, traditsiooniliselt sõnaga *asprisyā* (puutumatud). India kastisüsteemi tekkeloo kohta on erinevaid teooriaid ja seisukohti, millest kõige populaarsem on heledanahaliste *ārya* hõimude saabumine Indo-Gangese tasandikule, millest sai alguse *varnā* ehk kastisüsteem. Uusasukatest *ārya* hõimud mõtlesid välja ja viisid ellu inimeste jaotuse nelja rühma: *brāhmin* (preester), *kshatriya/rājanya* (kuningas/valitseja/sõdalane), *vaisyā* (kaupmees) ja *sūdra* (käsitöeline/teenija) ning andsid sellele süsteemile tugeva religioosse põhjenduse *Rigveda* loomisloos. *Rigvedat* peetakse tänapäeval üheks hinduismi ilmutatud pühakirjaks. Vastavalt sellele loomisloole ohverdasid jumalikud olendid *purusa* (algolend), kelle erinevatest kehaosadest tekkisid

¹⁵ S. K. Paul, *The Complete Poems of Rabindranath Tagore's Gitanjali. Text and Critical Evaluation* (New Dehli: Sarup & Sons, 2006), 58.

erinevad inimeste kategooriad: tema suust sai *brāhmin*, kätest *rājanya*, reitest *vaisyā* (kaupmees ja põllumees) ning säärtest *sūdra* (teenijad). Lisaks oli kolmel kõrgemal kastil – *brāhmin*, *kshatryia* ja *vaisyā*, mille kohta kasutati ühist nimetust *dvija* (kaks-kordsündinu) – tänu oma sünnipärale õigus kanda püha nööri, mis sümboliseeris kõrgemasse kasti sündimist, ja õigus õppida tundma pühasid veedasid. Hierarhia madalaim kast oli teenijate kast *sūdra*, mille ainus ülesanne on teenida eespool nimetatud kolme kõrgemat kasti.

Kui need neli kategooriat kuuluvad enamikus hinduismi traditsioonides kasti-süsteemi raamidesse, siis on veel suur hulk inimesi, keda eristatakse neist neljast kastist ja kelle puhul rõhutatakse, et nad on ühiskonnas kõigist kõige madalamas seisuses. Nende eraldamine ja rituaalne määrumine tõi järk-järgult kaasa nende puutumatus. Seejärel hakati brahmaanist seaduseandja Manu rangeid reegleid ja eeskirju kohaldades alandama nimetuse *candālās* all tuntud inimeste inimväärikust. Nende elupaigad pidid asuma väljaspool küla piire, nad pidid olema kõigis asjades *apapātrās* (õigusteta) ning neil oli lubatud omada ainult koeri ja eesleid. Riietena pidid nad kandma surnute rõivaid ning toitu sööma ainult katkistest nõudest. Nende ehted pidid olema tehtud mustast rauast ning nad pidid pidevalt paigast paika rändama. Lisaks eeldati, et nad loovad suhteid ja teevad tehinguid üksnes isekeskis ja abielluvad endaga samaväärsetega. Kui mõne kasti liige soovib neile toitu pakkuda, tuleb seda teha katkises nõus; öösiti on neil keelatud külates ja linnades ringi liikuda. Päeval on neil lubatud külasse/linna siseneda oma töö tegemiseks. Püüdes toime panna psühholoogilist genotsiidi, kasutavad usuliselt ja arvuliselt domineerivad kõrgemad kastid nende inimeste kohta endiselt mitmeid alandavaid väljendeid: *amānusa* (ebainimesed); *antyaja* (viimane kast/väline kast); *asprisyā/achūta* (puutumatu); *asura/rākshasa* (demon); *avarṇa* (kastitu); *chandāla* (tsiviliseerimatu); *dāsa/dāsyu* (teenija); *mleccha* (kohalikud/pärismaalased); *nisāda* (primitiivsed kütid/korilased); *panchama* (viies kast); *svapāka* (see, kes küpsetab surnud loomade liha) jne. Kasutatakse ka mõningaid tänapäevaseid nimetusi, näiteks lisakastid, täpsustamata rühmad (nii Briti koloniaalvalitsus), rõhutud klassid (*babasahebambedkar*), *harijan* 'Jumala lapsed' – Mahatma Gandhi) ja dalitid (puutumatud massid).

Selles kontekstis on puutumatud teadlikult valinud enda tähistamiseks sõna dalit. Etümoloogiliselt tähendab sõnatüvi *dal* midagi või kedagi, mis on lõigatud, poolitatud, murtud või lõhki rebitud, laiali pillutatud või purustatud ja hävitatud. Sõna dalit vastab kõnealuste kogukondade eksistentsiaalsele tegelikkusele ja lõputule viletsusele, mis on tingitud kastidepoolsest (ühiskondlikust ja usulisest) rõhumisest ning sellega kaasnevast (majanduslikust ja poliitilisest) vaesusest, ning tähistab ühtlasi vajadust astuda välja rituaalsest alandamisest ning sotsiaalmajanduslikust ja poliitilisest tõrjumisest tingitud kahekordse rõhumise vastu. Daliti mõistet populariseerinud daliti pantrite liikumise jaoks on sõna dalit muutunud kindlust andva uhkuse ning kasti-süsteemi tekitatud lõputule rõhumisele vastuhaku ja selle süsteemi hülgamise sümboliks. Samuti osutab see muutusele ja revolutsioonile selle asemel, et jääda alatiseks allutatuks kasti-süsteemile ja selle kammitsatele. Dalitite endi vali-

tud termin on muutunud tegelikkust kajastavaks identiteediks ning sellisena puutumatumate kogukondade enesest lugupidamise, oma identiteedi ja enesekehtestamise tunnuseks ning nende hüüdsõnaks võitluses ebainimliku rõhumise vastu. Teisiti öeldes eristab sõna dalit kõrgematesse klassidesse kuuluvaid rõhujaid kui ebainimlikkuse põhjustajad ning peegeldab teadlikkust dalitite endi vangistatud olemisest ja väljaheidetuna elamise kogemusest, mis loob aluse uuele kultuurilisele ühtsusele, daliti ideoloogiale ja ka teatavale sõjakusele. Nimetus dalit sümboliseerib muutust, vastandumist ja revolutsiooni. Siiski on need inimesed, vaatamata sellele enesevääriskust kinnitavale identiteedile, sageli sunnitud leppima tööga, mida kurjaloomuline kastisüsteem neile ette kirjutab.

Dalitite käitumisele on jätnud jälje kolm aastatuhandet kestnud allaheitlikkus ning vastuhakuta leppimine diskrimineerimise ja inimvääriskuse alandamisega. Selle vaiksuse enesest loobumise tagajärjeks oli olukord, et dalitid ohverdasid vabatahtlikult enesest lugupidamise, enesevääriskuse ja identiteedi kõrgemate kastide hüvangu altarile, muutudes seeläbi „ebainimesteks”. Teisiti öeldes võib täheldada, et madal enesehinnang, ebaselge identiteet ja enesevihkamine on dalitite psüühikale omaseks saanud ning seda võib kokku võtta väljendiga „haavatud psüühika”. Seetõttu tundsid dalitid tugevat vajadust võtta tagasi oma tegelik identiteet, millest nn kõrgemad kastid olid nad ilma jätnud keeruliste ja pühade religioossete õpetuste ja dogmade ettekäändel, vastandades rituaalset puhtust rituaalsele roojasusele ning rõhutades vajadust vältida ebapuhtaid inimesi kosmilise moraalse korra säilitamiseks.

Enesepilt 3. Panoraamvaade: „Ma olen kristlane ja luterlane”

Enamiku dalitite jaoks kannab hinduism selle erinevates varjundites ja mõõtmetes – oma filosoofiliste nüansside, müütiliste saladuste, kunstilise ja arhitektuurilise väljendusvormi ja kultuuriliste keerdülesannetega – muutmatut sõnumit: „Lepi kastisüsteemiga või hukku.” Seega sundis dalititele pealesurutud püsiv rituaalselt ebapuhaste inimeste eksistentsiaalne tegelikkus, järeleandmatu religioosse õpetusega õigustatud tagakiusamise sunniviisiline talumine ning soov pääseda sellisest lootusetust olukorrast mõne vaimsuse abil neid otsingutele, et leida mõni muu religioon, mis võimaldaks inimvääriskust rõhutades saavutada vabastavat ümberkujunemist ja identiteedi emantsipeerumist. Suurem osa dalititest leidis vabastavad ideed mõnes teises religioossetes traditsioonis, näiteks budismis, kristluses, islamis või sikhismis. Erinevalt hinduismist lähtuvad nende usundite õpetused ja praktika inimeste võrdsuse rõhutamisest ning see andis võimaluse lõhkuda ühiskonna rõhuvaid struktuure ning juurida välja kastisüsteemi eristused ja ebavõrdsuse.

Praeguseks moodustavad need puutumatumad, kes nimetavad ennast uhkelt dalititeks ning järgivad mõnda hinduismist erinevat religioosset traditsiooni, umbes 16,6 protsenti India 1,22 miljardi suurusest elanikkonnast. Puutumatumate tegeliku kogu-

arvu suhtes puudub üksmeel, sest avaliku ja erasektori osapoolte hinnangud kõiguvad vahemikus 225 kuni 250 miljonit. Antud juhul näib mõttekamana võtta aluseks konservatiivne hinnang 225 miljonit. See arv oleks oluliselt suurem, kui võtta arvesse ka need dalitid, kes on omaks võtnud mõne muu religiooni, näiteks budismi, sikhismi, islami või kristluse. Paraku loendab India valitsus rahvaloendusel ainult hinduismi järgivaid daliteid ning jätab kõrvale need, kes on liitunud mõne muu usundiga. Kuigi hinnangud on erinevad, moodustavad daliti taustaga inimesed 50–80 protsenti kõigist India kristlastest, kelle osakaal India kogurahvastikus on 2,34%.

India ühiskondlik-kultuurilisele pinnasele istutatud Jeesuse Kristuse evangeelium on hästi juurdunud ja õide puhkenud, pakkudes just dalititele uut identiteeti *par excellence*. Evangeelium kuulutas kahte jõulist vabastavat sõnumit. Esiteks, inimesed on loodud jumalanäolistena ja seega kuulub jumalik loomus lahutamatu nende olemuse juurde; ühtegi inimest ei saa kuulutada rituaalselt ebapuhtaks ning seega puutumatuks ja väljaheidetuks. Teiseks, kuna kõik inimesed on loodud Jumala palge järgi, on nad võrdsed ilma mis tahes hierarhiiliste või horisontaalsete eristusteta. See evangeeliumi jõuline kaheteraline sõnum tungis sügavalt mõnede dalitite psüühikasse, kes olid otsinud religiooni, mis aitaks ja toetaks neid püüdlustes saada tagasi oma röövitud identiteet, enesest lugupidamine ja vaimne valgustus. Tulemuseks oli India mõnede puutumatute rühmade massiline ristiisku pöördumine eesmärgiga leida uus identiteet ja vabaneda rõhuvatest kastistruktuuridest. Sageli on öeldud, et tegelikult ongi daliti vabastusliikumise ajalugu tihedalt seotud kiriku kujunemislooga Indias. Kui ristiusk üldiselt pakkus inimestele Jumala näo järgi loodud Jumala laste kadestamisväärt staatust, siis luterlikud õpetused võimaldasid tekkida uuel elukäsitlusel, mis põhineb töö, tunnistamisel ja teenimisel.

Esimesed Indiasse saabunud luteri misjonärid, ükskõik kas nad tulid Saksamaalt Hallest või Ameerika Ühendriikidest Pennsylvaniast, tõid endaga kaasa evangeeliumi elumuutva sõnumi, mida täiendasid pietistlikud allhoovused. Pietism oli luterlikus traditsioonis tekkinud reformiliikumine, mille laialdasem levik algas 18. sajandil Saksamaal ning mis rõhutas vajadust praktilise kristliku elukäsitluse ja viisi järele, milles peegelduks usk Jeesusesse Kristusesse. Need pietistliku taustaga luteri misjonärid suunasid India luterlasi järk-järgult püüdlema vaimse rikastumise ja usulise uuenemise poole ning lisaks suurendama oma teadlikkust sotsiaalsetest ja haridusprobleemidest. Sellise sotsiaalmajandusliku ja usulis-vaimse uuenemise tutvustamiseks kasutati luterlikke õpetusi *sola gratia*, *sola fide*, *sola scriptura*, *solus Christus*, *solus deo gloria*, *theologia crucis* (ristiteoloogia), *deus absconditus* (varjatud Jumal), *coram deo* („Jumala ees“) kõigi usklike preesterlus, orjastatud tahe, kahe riigi õpetus jne. See ainulaadne maalähedane evangeeliumikuulutus ei pakkunud ümberkujundavat identiteeti üksnes tolle aja inimestele, kes võtsid vastu luteri misjonäride ja hilisemate evangeeliumikuulutajate poolt levitatud ristiisu. Sama ümberkujundav identiteet kajastub India luterliku osaduskonna liikmete töös ja tunnistuses ka tänapäeval. See pidevalt uuenev ümberkujundav identiteet on nähtav ja kogetav India luterliku kiriku õpetustes.

Jumala töö: „Mitte minu teenetest, vaid Jumala armust”

India kirik tegutseb paljude erinevate usuliste filosoofiate ja ideoloogiate keskel ning keerukates ühiskondlikes, kultuurilistes, majanduslikes ja poliitilistes tingimustes. Seoses hinduismi kui enamususundi õpetusega, milles väidetakse, et selle neli veedat on *apaurusēyas* (mitte kirjutatud inimeste poolt, vaid jumalate loodud ja ilmutatud), usuvad väga paljud inimesed, et kahjulik kastisüsteem on jumalikku päritolu. Seega on *moksa* (lõppematust sündide ja surmade tsüklist vabanemine) ja rituaalselt ebapuhtast staatusest pääsemine saavutatav ainult järgmistes sündides *jnānamārga* (teadmise/tarkuse tee), *bhaktimārga* (pühendumise tee) või *karmamārga* (kohusetäitmise tee) kaudu. Vabanemiseks valitav tee sõltub inimese usulis-vaimsest meelelaadist ja võimekusest. Kuna daliteid peetakse sünni poolest rituaalselt ebapuhtaks ja mittepädevaks valima *jnānamārga* või *bhaktimārga* teed, on nende ainsaks vabanemise teeks *karmamārga* ehk neile määratud kohustuste täitmine täielikus kuulekuses, ilma kahtluste ja kaeblemiseta. Teisiti öeldes on vabanemine võimalik ainult inimliku pingutusega, mis seisneb inimesele määratud töö tegemises.

Selles päritolupõhise diskrimineerimise kontekstis pakkus ristiusk üldiselt ja täpsemalt luterlus kolme vääriskivi: *sola gratia*, *sola scriptura* ja *sola fide*. See tähendab, et mis tahes eluvastast jõust saab vabaneda üksnes Looja elu hoidva armu läbi, üksnes Jumala eluandva igavese Sõna läbi ja elu rikastava usu läbi Jeesusesse Kristusesse, ilma et oleks vaja iseenda teeneid ja tegusid. See radikaalselt vilgas ja elav uuendav identiteet, mis seisneb praktiseeriva kristlasena Jumala sõpruse ja osaduse otsimises töö ja tunnistuse kaudu selle asemel, et sõltuda inimesele määratud tööst, on daliti kristlaste jaoks segunenud preesterliku identiteediga, mida varem peeti ainult brahmaanide eesõiguseks. Kastihiskonnas oli preestriseisuse poole pöördumine dalitite jaoks keelatud ja jäi üksnes helesiniseks unelmaks.

Kõigi usklike preesterlus: „Mul on õigus töötada *pujārīna*”

Kastide hierarhias ning selle nelja kasti puhtuse-roojasuse skaalal kuulutasid brahmaanid, et nad on *bhūdevād* (maapealsed jumalad), ning seadsid endid ühiskonnas ilmalike ja usuliste küsimuste üle otsustajaks, pidades juurdepääsu haridusele ja teadmiste jagamist oma sünnipäraseks õiguseks. Lisaks oli neil eesõigus anda omandatud teadmisi edasi seda väärivatele kolme kõrgema kasti õpilastele. Nad võtsid oma ainuvaldusse õiguse nõuda enda austamist, kaheldamatut lojaalsust ning enda toetamist ja teenimist kõigi teiste poolt. Isegi kuningad võisid valitseda üksnes nii, et nad kuuletusid brahmaanide juhendamisele. Sel moel tõstsid brahmaanid ennast ühiskondliku ja usulise hierarhia kõige kõrgemale astmele nii ilmalike kui vaimulike juhtidena. Rituaalselt ebapuhtastele ja roojastele dalititele keelati hariduse omandamine ja usuliste püüdluste teostamine; neid ei lubatud templitesse ega pühakohtadesse ning neil olid vaid piiratud võimalused kutsuda preestreid usutalitusi läbi viima.

Selles dalitite elukeskkonnas pakkus luterlus radikaalselt uut õpetust ja ideed kõigi usklite preesterlusest, mis oli hindude jaoks üldiselt ja konkreetsemalt dalitite jaoks seni mõeldamatu ja kujuteldamatu. „Traktaadis kristlase vabadusest” väljendas Martin Luther lootust, et preestri nimetus saab laialt levinuks, kuna tema arvates tähendas Jumala armu poolt usu läbi õigeksmõistmine seda, et iga usklik kristlane on preester. Lutheri arvates kutsus Jumal iga inimest, olenemata tema erialast või kutsumusest, teenima teisi inimesi vastavalt oma annetele – pole tähtis, kas inimene on puutumatu kingaparandaja, kes töötab surnud loomade nahaga või menst-ruatsiooni tõttu regulaarselt ebapuhtaks peetav naine või kõrgemasse klassi kuuluv intellektuaal, kes püüab hajutada teadmatuse pimedust oma teadmiste ja tarkuse anniga. Kõigi inimeste kutsumus pole muud kui kutse preesterlusele, teiste teenimisele. Selles radikaalselt uues *pujāri* (preesterlikus) tööidentiteedis naelutatakse kõik erinevused meeste ja naiste, püha ja sekulaarse, rituaalselt puhta ja ebapuhta, kastidesse kuulujate ja väljaheidetud masside vahel Jeesuse ristile. Jumala lapsena taastatakse inimese preestriseisus ja igaühe inimväärikus. Kristlastest dalitite jaoks on see oluline samm muutunud ankruks, mis võimaldab neil eemalduda väljakujunenud kastisüsteemi põhjustatud kannatustest. Töötamise väärikus, mis asendab töötajate eraldamise eri rühmadesse, on muutunud dalitite jaoks tõeliseks anniks.

Dalitite eluolu ning lootus ja püüdlus osaduse poole kajastuvad daliti teoloogias. Martin Lutheri ristiteoloogias esitatakse jõuline nägemus sellest, kuidas Jumal samastub kannatavate massidega ning seega on luterlus solidaarne dalititega nende püüdlustes inimväärikuse saavutamise poole kesk nende kannatusi.

Ristiteoloogia

Daliti teoloogia on vastanduv teoloogia, mis seab kahtluse alla India klassikalise kristliku teoloogia, milles kasutati hinduismi filosoofilisi kategooriaid. India klassikalises kristlikus teoloogias rohkesti kasutatud metafüüsilised väljendid ei pakkunud dalititele mingit lohutust. Dalitite jaoks sai tõeliseks vaimse janu kustutajaks hoopis evangeeliumi sõnum Jeesusest Kristusest koos selle dünaamiliste ja pidevas muutuses olevate vabastavate hoovustega. Jeesuses Kristuses on Jumal dalitite tundmuses ja valus alati kohal, võimaldades neil vabaneda kastisüsteemi vangistusest ja sellega kaasnevast ebainimlikustamisest. Seega on dalitite alt üles kasvav kontekstuaalne teoloogia õpetus, mille on välja töötanud dalitid ja mis on mõeldud dalititele. See püüab olla dalitite jaoks kõnekas nende eksistentsiaalses tegelikkuses ning võimestada neid võitluses oma inimväärikuse, enesest lugupidamise, võrdsuse ja vabanemise nimel, millest nad on ilma jäetud religioosselt sanktsioneeritud kastilise diskrimineerimise tõttu.

Enne India kontekstiga kohandatud daliti teoloogia tekkimist tutvusid luterlikud kogudused Martin Lutheri ristiteoloogiaga. Teadvustatult või mitte andis Lutheri ristiteoloogia vajaliku tõuke, mis võimaldas dalititel välja kujundada oma käsitluse

äsja leitud usust Jumalasse ning lootustest ja püüdlustest uue tuleviku poole – see ei ole eshatoloogiline idee, vaid siin ja praegu esinev tegelikkus ning arusaam, et Jumal on kannatav ja vabastav Jumal. Oma alanduses läbi Jeesuse Kristuse ristsurma kuu-
leb Jumal kannatavate inimeste karjeid ja samastub nendega. Ristiteoloogias mõistab usklik kirikut kui Jumala rahvast, kes saab kinnitust Jumala ustavusest ning jagab oma andeid ligimesega, sisenedes sel moel laiemasse oikumeenilisse osaduskonda.

Kokkuvõte: lunastus pole müügiks

Hindude jaoks üldiselt ja dalitite jaoks konkreetsemalt on religioon elav jõud ja keskmise religiooselt mõtleva hindu jaoks on kõige tähtsam *dharm*a. See on ühiskondlike ja kultuuriliste traditsioonide põhialus. See on elu korraldav kõlbeliste väärtuste allikas ning elu rikastava vaimuse tekitaja ja hoidja. Sellise käsitluse taustal on täisväärtusliku elu võimalusest ilma jäetud India dalitid aktiivselt otsinud mingit metafüüsilist jõudu, mis suudaks pakkuda tõelist inimväärikust, vaimset potentsiaali ja moraalselt jõudu, mis aitaks neil kastisüsteemist tingitud rõhumise ja sellest tuleneva diskrimineerimise vastu võidelda ning võimaldaks saavutada terviklikku vabanemist ning uut ja rikastavat inimlikku identiteeti.

India põhiseaduse preambulis öeldakse:

Meie, India rahvas, oleme pühalikult otsustanud luua India suveräänse sotsialistliku ilmaliku demokraatliku vabariigi ning tagada selle kõigile kodanikele sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise õigluse, mõtte-, sõna-, südametunnistuse-, usu- ja kultusevabaduse, võrdsse seisuse ja võrdsed võimalused, ning edendada nende kõigi vendlust, tagades üksikisiku väärikuse ning rahva ühtsuse ja terviklikkuse.¹⁶

Siiski näib, et selle iidse tsivilisatsiooni sekulaarsed volitused on vaid habras müüt. Kultuuriliselt ja usuliselt pluralistlikus ühiskonnas ei ole võimalik üleöö laduda tugevat sekulaarset vundamenti. See on alles arengujärgus ja lööb sageli kõikuma, mistõttu tehakse järeleandmisi religioossetele institutsioonidele või uskumustele. Nii on kastisüsteemi järgiv elukorraldus endiselt populaarne ja näib, et see ei lõpe kunagi.

Kristlus tuli Indiasse oma universaalsest armastusest ja võrdsusest rääkiva evangeliumiga. Ristiusu vastu võtnud dalitid ei leia kunagi põhjust selle eluandva usu hülgamiseks, sest see jääb kindlaks vabastavaks kanaliks, mis võimaldab saavutada eneseväärikust ja enesest lugupidamist ning aitab erineval moel võidelda kastisüsteemi põhjustatud alanduse vastu. Ristiusku pöördumine on muutunud dalitite jaoks õnnistuseks, mis võimaldab teostada nende pikka aega eiratud ja teadlikult ära võetud inimõigusi, lootust ja püüdlusi. Ristiusk aitab neid võitluses, mille eesmärgiks on vabaneda ajaloolise pärandina psüühikasse kinnistunud alaväärsuskompleksist,

¹⁶ M. V. Pylee, *India's Constitution* (Bombay: Asia Publishing House Ltd., rev. ed., 1967), 51.

pealesunnitud majanduslikust mahajäämusest, poliitilisest võimetusest ja rituaalse ebapuhtuse eluvastastest religioosset hääbimärgist.

Evangeeliumi sõnum räägib põhiliselt Jeesuse armastusest, tervendamist ja kaastundlikust teenimisest, tema hoolet ja murest vaeste, rõhutute ja ühiskonnast väljaheidetute pärast ning tõrjutud inimeste eest toodud ohvrisurmast. Mõned dalitite rühmad samastasid ennast kiiresti selle vabastava, uuendava ja identiteeti andva sõnumi subjektide ja objektidega. Tänu uutele võimalustele usutõdede õppimiseks ja usu kasvatamiseks, haridusasutuste ja muude sellega seotud asutuste, tehnikakoolide ja tervishoiukeskuste rajamisele ning sotsiaalprojektide korraldamisele dalitite elupaikades on ristiusk muutunud arvestatavaks jõuks. See pakub puutumatutele tervikliku vabanemise võimalust ning on kanaliks, mis süstib neisse uut jõudu ja enesekindlust, et mitte leppida kastisüsteemis etteantud alandava ja ebapuhtaks tegeva tööga, pakkudes seeläbi uusi töötamisvõimalusi ja andes töötamise väärikusele uue tähenduse. Teisiti öeldes aitab ja julgustab evangeeliumi sõnum daliteid, et nad tõstaksid häält ja võitleksid kastisüsteemi tõttu korda saadetava ebaõigluse vastu.

Lisaks rikastavad ja täiustavad luteri kiriku õpetused kristlike dalitite identiteeti, tööd ja tunnistamist. Ilma ühegi kahtluseta on luterlus andnud kristlastest dalititele uue ja tugeva lootuse, et uus vabaduse, enesest lugupidamise, inimväärikuse ning elu uuendava ja ümberkujundava identiteediga õnnistatud eluviis on võimalik. Selles uues identiteedis kajastub ka luterlik kolme *sola* õpetus, eriti lunastus/vabanemine Jumala armu läbi, mis on ilmutatud Pühakirjas ja leitav usu läbi Jeesusesse Kristusesse. Kõigi usklike preesterlus aitab ristiusku pöördunud dalititel üle saada oma haavatud psüühikast, rituaalselt ebapuhtaks kuulutatud enesemõistmisest ning alandavast kogemusest, et ollakse ühiskondlik-religioosse hierarhia kõige madalamal astmel asuvad puutumatud. See võimaldab terveneda ning ületada Jumala preestritena oma töös ja tunnistuses uusi kõrgusi. Kolme aastatuhande jooksul rituaalselt ebapuhtatele ja puutumatutele inimestele sunniviisiliselt omistatud omadused ja nimetused on hakanud nüüd toetuspinda kaotama tänu evangeeliumi jõulisele sõnumile ning luterlikule õpetusele lunastusest Jumala armu läbi. See õpetus rõhutab, et iga inimene on loodud Jumala näo järgi, kõik inimesed on võrdsed oma väärikuselt, neid on õnnistatud jumaliku loomusega ja nad on Jumalale armsad. Lisaks kogevad dalitid ristiteoloogias uut *ekklesia*'t ning *koinonia* omaksvõtuga tekivad nähtava oikumeenia tundemärkidena uued sõprussuhted ja osaduskonnad. See uus muutunud elukäsitlus ja viis tuleneb oma elu eksistentsiaalse tegelikkuse uuest mõistmisest. Kuna nad tunnistavad oma elus Jumala vabastavat kohalolu Jeesuses Kristuses, ei ole nad enam „ebainimesed”, vaid Jumala rahvas.

Kuna Jeesus Kristus on nende ankur, evangeeliumi sõnum kindel vundament ja luteri kiriku õpetused kanal, mis aitab täpsustada ja pidevalt ümber sõnastada ja uuendada nende töö ja tunnistuse enesemõistmist, on luterlastest dalitid hakanud oma ajalugu ümber kirjutama ning tunnevad uhkust oma uue ja ümberkujundava identiteedi üle Jumala lastena. See uus ainulaadne identiteet on saanud võimalikuks tänu ristiusule ja luterlikule perspektiivile. Seega ei ole kristlastest dalitid üldiselt ja

luterlased konkreetsemalt enam rituaalselt ebapuhtad puutumatud, kelle iga puudutus ja isegi vari määrib teisi inimesi. Nad on hoopis Jumala näo järgi loodud inimesed ja seetõttu rituaalselt puhtad. Sarnaselt kõigi teiste inimestega on dalitid vabastatud Jumala armu läbi ning kutsutud teisi inimesi preestritena teenima ning looma uut kirikut, *koinoniat* ja laiemat oikumeeniat. Lunastus/vabanemist ei ole vaja välja teenida identiteeti määriva ettemääratud tööga. See on Jumala and. Teisiti öeldes ei ole lunastus/vabanemine „müügiks”, vaid see saadakse Jumalalt, kes samastab ennast dalititega, kannatab koos nendega ja naelutab nende kannatused ristile, pakkudes seega inimsuse vaimsust läbi Jumala ülestõusmise.

Küsimused

Keskmise inimese jaoks Indias tähistab „töö” võimul ja autoriteedil ning kuulekusel ja alistamisel põhinevaid inimsuhteid. Kas see on nii ka Sinu kontekstis?

Kas usud, et „religioon” pakub vabastava uuenemise ja iseseisva identiteedi võimalust neile, kes oma traditsioonilise ameti tõttu on ilma jäetud lugupidamisest iseenese vastu ja inimväärikusest?

Kas nõustud, et luterlik ristiteoloogia pakub lisaks eshatoloogilisele lootusele ka siin ja praegu esinevat tegelikkust, et Jumal kuuleb kannatavate inimeste karjeid, samastub nendega, keda diskrimineeritakse, ning pakub neile tervikliku vabanemise võimalust?

Liikumisvabadus ning rändajate, põgenike ja pagulaste tegelikkus – teoloogiline dialoog Apostlite tegude raamatu 27. peatüki põhjal

Elaine Neuenfeldt

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 13 öeldakse:

1. Igaühel on õigus riigi piires vabalt liikuda ja oma elukohta valida.
2. Igaühel on õigus lahkuda ükskõik millisest riigist, kaasa arvatud kodumaa, ja kodumaale tagasi pöörduda.¹⁷

Paljudes maailma paikades on elanike ja pagulaste ränne ja sundümberasumine igapäevase tegelikkuse osa. Kuigi need pole uued nähtused, muutuvad sellistesse liikumistesse haaratud inimesed üha haavatavamaks. Paremat elupaika otsivate rändajate ning kodumaalt sõja, konfliktide ja keskkonnatingimuste halvenemise eest põgenevate pagulaste või põgenike elu on üha suuremas ohus. Maailm on šokeeritud iga päev saabuvatest uudistest neid inimesi tabavate tragöödiate kohta.

Arvatakse, et ühe nädala jooksul hukkus Vahemerd ületades vähemalt 750 rändajat. Tuhanded teised on sel aastal oma eluga riskinud, põgenedes Aafrikas ja Lähis-Idas tekkinud konfliktide ja ebastabiilsuse eest, hoolimata igerikest laevadest, millega nad püüavad Euroopasse jõuda. Kuid hukkunute arv on kõigest mõne kuuga järsult kasvanud. ÜRO pagulasameti UNHCT hinnangul on alates juunist on surma saanud üle 2200 inimese. Põhjuseks on Vahemerd ületavate inimeste arvu suur kasv. Kui 2013. aastal jõudis Euroopa rannikule ligikaudu 60 000 inimest, siis 2014. aastal on saabujaid olnud juba üle 130 000.¹⁸

2015. aasta aprillis uppus Vahemeres vähemalt viis laeva, millel oli peaaegu kaks tuhat rändajat. Hinnanguline hukkunute arv oli üle 1200 inimese.¹⁹

Üldjuhul on inimeste rände ja sundümberasumise algpõhjuseks vaesus, relvakonfliktid, ühiskondlikud ja poliitilised rahutused ning kliimamuutuste ja/või loo-

¹⁷ www.un.org/en/documents/udhr/ (eestikeelne tõlge: <http://www.vm.ee/et/uro-inimoiguste-uld-deklaratsioon>)

¹⁸ *Mapping Mediterranean Migration*, 15/09/2014, vt www.bbc.com/news/world-europe-24521614

¹⁹ *Mediterranean Sea Migrant Shipwrecks*, April 2015, vt http://en.wikipedia.org/wiki/April_2015_Mediterranean_Sea_migrant_shipwrecks

duskatastroofidega seotud olukorrad.²⁰ Sellegipoolest on oluline eristada sundümberasumist ja rännet muudest rahvusvahelistest rändelainetest, mille põhjuseks on „sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised muutused, mis kaasnevad kapitalistlike turgude laienemisega turuvälistesse või turueelsetesse ühiskondadesse”.²¹ Üleilmses majanduses

[...] ei pärine välisrändajad vaestest eraldatud kohtadest, mis on maailma turgudest ära löi-
gatud, vaid pigem piirkondadest ja riikidest, kus toimuvad kiired muutused seoses nende
kaasamisega üleilmsetesse kaubandus-, teabe- ja tootmisvõrgustikesse.²²

Sunniviisiliselt või vabatahtlikult uut elukohta otsivate inimeste massilise liikumise tegelikkus on äärmiselt mitmetahuline. Seda ei saa analüüsida lihtsustatult või käsitada seda nähtust kui lihtsalt vaestest riikidest ja nn arengumaadest pärit inimeste püüdlust paremate elutingimuste poole nn arenenud riikides. Kriitilises rändekäsitluses tuleb esitada küsimusi selle ühiskonna ja majandusarengu mudeli kohta, mis paneb liikvel olevad inimesed haavatavasse olukorda. Millised ühiskondlikud jõud põhjustavad ohtu rändajatele ja liikvel olevatele inimestele, eriti sundümberasujatele?

Rändajate ja pagulaste haavatavust ei põhjusta ainult kodukohast lahkumine. Suuri raskusi tekitab ka teise kohta saabumine. Rändaja olemine tähendab ühtlasi võõras olemist.

Võõraste kohalolu häirib selget jaotust sees ja väljas olijate, sõprade ja vaenlaste vahel. Vaenlased jäävad teisele poole rindejoont, aga võõrad ei hoiu vahemaad. Keegi ei tea, kas nad on sõbrad või vaenlased.²³

Naised, sugu ja ränne

Kui käsitleda rände ja sundümberasumise tegelikkust soolise õigluse perspektiivist, siis tuleb uurida küsimust, kuidas mõjutab rändeolukorras olek naisi ja mehi soorole ja kultuurilisi ootusi arvestades.

ÜRO andmetel oli 2009. aastal maailmas 213 miljonit rahvusvahelist rändajat, mis moodustas 3,1 protsenti maailma rahvastikust. Pooled rahvusvahelistest rändajatest on naised. Naiste ränne liigub järk-järgult perekondadega taasühinemisega seotud põhjustelt majandusliku motivatsiooniga seotud rändestrategia suunas, kuna üha suurem arv naisi

²⁰ *Root Causes of Migration – Fact Sheet – An Age of Migration: Globalization and the Root Causes of Migration*, vt <https://www.weareoneamerica.org/root-causes-migration-fact-sheet>

²¹ Douglas Massey, *The Political Economy of Migration in an Era of Globalization*, vt www.ucpress.edu/content/chapters/11307.ch01.pdf, 26.

²² Ibid., 27.

²³ Alessia Passarelli, “Reflecting on Migration in Europe,” – *Migration – Migration – Migración*, Student World 07, WSCF (2008), 98.

rändab omal algatusel, et välisriigis töötada.²⁴

Rände tegelikkus mõjutab naisi vastavalt neile päritoluriigis ja vastuvõtvas riigis omistatud soorollidele. Maailmas tervikuna on naistel madalam haridustase kui meestel, neil on vähem võimalusi väljaõppeks ning seetõttu saavad nad väiksemate oskustasetega ja madalamalt tasustatud tööd. Tulemusena jäävad naised rännates sagedamini haavatavasse olukorda, mis suurendab võimalust, et nad satuvad vägivalda ja inimkaubanduse ohvriks.

Inimeste sookogemused on rände mustrites, põhjustes ja mõjudes kesksel kohal. Soorollid, sugudevahelised suhted ja sooline ebavõrdsus mõjutavad seda, kes, kuidas, miks ja kuhu rändab. Ränne võib tuua naistele kaasa suurema majandusliku ja/või ühiskondliku iseseisvuse ning anda võimaluse pääseda traditsioonilistest või piiravatest soorollidest.²⁵

Naised täidavad tavaliselt perekonna eest hoolitseja ülesandeid, nad tegelevad vanurite, laste ja haigetega ning see suurendab nende koormust pagulaslaagrites ning paneb nad meesrändajatega võrreldes ebasoodsamasse olukorda.

Lootused ja laevad: Apostlite teod 27: piiblitekst dialoogis Euroopas varjupaika otsivate rändajate tegelikkusega

Laev: see on koht, kus toimub meie dialoog piibliteksti ja Euroopas varjupaika otsivate rändajate vahel. Laev on kujund, mis sümboliseerib rännet, eriti praegust Euroopasse suunduvat rändevoo. Iga laev on täis unistusi ja lootust. Rändajatest tulvil laevad püüavad Vahemerd ületada, kandes paremat elu otsivaid, konflikti eest põgenevaid inimesi, kes püüdleval silmapiiril terendava lootusekiire poole.

Apostlite tegude raamatu peatükkides 27–28 kirjeldatud vangistatud Pauluse teekond Rooma ja teekonnal ette tulnud erinevad sündmused on see piiblitekst, millega me kõrvutame tänapäeva rändajate kogemusi.

Marsruut ja geograafia

Läbi piibliteksti „purjetades” leiame hõlpsasti elemente, mis seostuvad tänapäeval Vahemerd ületada püüdvate rändajate ja pagulaste tegelikkusega. Loos kirjeldatakse tormisel merel kulgevat hirmu ja ohte täis reisi. Kui oled keset hiiglaslikku ookeani, torme ja karme tuuli lõksus väikeses laevas, on ainsaks tegelikkuseks risk ja haavatavus.

²⁴ www.un.org/womenwatch/feature/trade/Labour-Mobility-and-Gender-Equality-Migration-and-Trade-in-Services.html

²⁵ www.bridge.ids.ac.uk/bridge-publications/cutting-edge-packs/gender-and-migration

Tekstis kirjeldatakse, kuidas Paulus ja teised koos temaga laevas olnud sellisele olukorrale reageerisid. Seal on äramärkimist väärivaid konfliktseid olukordi; loo iga tegelane reageerib omal moel, lähtudes oma arusaamadest ja taustast. Loos kasutatakse teekonna kirjeldamiseks üksikasjalikku geograafilist teavet. Siiski jääb mulje, et paikkonnad ja linnad ei ole ainult füüsilised paigad, kus laev ankrusse jääb, vaid ka geopoliitilised kohad, mis mängivad loos otsustavat rolli.

Konflikt – keset tormi (Ap 27:13–26)

Aga enne kui valgeks läks, julgustas Paulus kõiki sööma, üteldes: „Täna on neljateistkümnes päev, mil te oodates püsite söömata ega ole midagi suhu võtnud. Seepärast ma manitsen teid leiba võtma, sest see on tarvilik teie pääsemiseks. Ei lähe ju teie ühegi peas juuksekarvagi kaotsi.”

Rändajaks või pagulaseks olemisega kaasneb tavaliselt haavatavus ja ebastabiilsus, kuna inimene on selles olukorras paisatud laia ilma, eemale oma juurtest. Tänapäeval põhineb moraalsete kohustuste normatiivne raamistik endiselt fikseeritud ja piiratud territooriumi ja piiride mõistel. Seda valitseb institutsiooniline ja tõrjuv suveräänsuse mõiste, mis loob ja kujundab poliitilist diskursust „sees” ja „väljas” olijatest. Selles poliitilises sõnavaras ei ole kuigi palju kohta solidaarsusele ja külalislahkusele.²⁶

Seega võivad teoloogia ning kirikute ja usuorganisatsioonide tegevus ja diskursus mängida olulist rolli sellise suveräänsusemõiste muutmisel. Kirikute diakooniatöö aluseks on külalislahkuse ja solidaarsuse mõiste.²⁷

Kirjeldades teekonda, kus inimene on Jumala armu poolt vabastatud ning kinnitades, et lunastus, inimesed ja loodu ei ole müügiiks, näitab Apostlite tegude raamatu 27. peatüki lugu meile laevas aset leidvaid sündmusi, mis peegeldavad Rooma keisririigi üldisemat konteksti.

Selles laevas jälgendatakse keisririigi tegelikust: seal on sõdurid ja tsentuurio, vangid, meremehed, töölisel ja nisu.

Mida teeb selles laevas nisu? Kust see pärineb? Seda meile tekstis ei öelda, aga kuna laev veab vange ja suundub Rooma, koguti linna varustamiseks kasutatavat nisu tõenäoliselt provintsidest teatud liiki maksuna ning see on rõhuva maksusüs-

²⁶ Edward Newman, “Refugees, International Security and Human Vulnerability: Introduction and survey,” väljaandes Edward Newman and Joanne van Selm (eds.), *Refugees and Forced Displacement. International Security, Human Vulnerability, and the State* (Tokyo/New York/Paris, United Nations University Press, 2003), 9 (näidispeatükk avaldatud <http://unu.edu/publications/books/refugees-and-forced-displacement-international-security-human-vulnerability-and-the-state.html#overview>).

²⁷ Vrd *Welcoming the Stranger: Affirmations for Faith Leaders* (Geneva: The Lutheran World Federation, 2013), aadressil <https://www.lutheranworld.org/content/resource-welcoming-stranger>; Kjell Nordstokke (ed.), *Diakonia in Context | Transformation, Reconciliation, Empowerment* (Geneva: The Lutheran World Federation, 2009), <https://www.lutheranworld.org/content/resource-diakonia-context-transformation-reconciliation-empowerment>

teemi tagajärg.

Mulle näib, et sellel teekonnal, kus elu ei ole müügiks, saame Piibli jutustusest teada, kuidas konfliktid võivad esile kutsuda erinevaid reaktsioone. Konfliktsete hetkedega toimetulekuks on erinevaid võimalusi, mille valik sõltub paljuski inimese lähtekohast. See lähtekoht määrab ära olukordade lahendamise suuna.

Millised on valikud? Mida on võimalik teha? (Ap 27: 21–22)

Kuna kellelgi ei olnud enam mingit tahtmist süüa, siis tõusis Paulus nende keskel püsti ja ütles: „Mehed, te oleksite pidanud minu sõna kuulama ja jätma Kreetalt merele minemata, siis te oleksite vältinud seda hädasohtu ja kahju. Nüüd ma aga manitsen teid olema julged, sest ükski hing teie seast ei hukku, hukkub vaid laev.”

Jääb mulje, et laev on oma teekonnal teatud konkreetses, kuid tavapärasel olukorras kuni hetkeni, mil torm seda tavapärasust muudab. Torm on nagu nupp, mis lülitab sisse konflikti. Torm ise ei ole konflikt, vaid kriis, mis tekitab probleemi ja nõuab, et kõik laevas viibijad midagi teeksid.

Kui vaatleme lähemalt iga inimese või rühma tegutsemist sellel kriisihetkel, leiame mõned elemendid, mille abil analüüsida nende erinevaid eelistusi konflikti lahendamiseks.

Hirmuäratav laevahuku hetk paneb laevas viibijaid mitmel ootuspärasel või ootamatul moel tegutsema. Analüüsime nende tegevust lähemalt.

Paulus manitses neid kõiki sööma (Ap 27: 33–35)

Aga enne kui valgeks läks, julgustas Paulus kõiki sööma, üteldes: „Täna on neljateistkümnes päev, mil te oodates püsite söömata ega ole midagi suhu võtnud. Seepärast ma manitsen teid leiba võtma, sest see on tarvilik teie pääsemiseks. Ei lähe ju teie ühegi peas juuksekarvagi kaotsi.” Nende sõnade järel võttis Paulus leiva, tänas Jumalat kõigi ees, murdis ja hakkas sööma.

Mida tähendab sellisel väga sobimatul hetkel koos sööma kutsumine? Kellel peaks olema söögiisu, kui laev vaevu vee peal püsib ja võimsad lained seda peksavad? Mis ettepanek see selline on? „Ma manitsen teid leiba võtma, sest see on tarvilik teie pääsemiseks. Ei lähe ju teie ühegi peas juuksekarvagi kaotsi” – ta oleks otsekui ette näinud ees seisvaid uusi probleeme.

Ja kõigi meeleolu läks paremaks (Ap 27: 36)

Ja kõigi meeleolu läks paremaks ja nemadki võtsid leiba.

Tekstis tekivad sarnasused evangeeliumi looga rahvahulga söötmisest (Mt 14:13–21; 15:32–39); leivamurdmise, tänamise ja söömise rituaal sarnaneb vägagi armulaua seadmisega (1Kr 11:23).

Kuid ikkagi, miks sellises olukorras süüa? Tormi oht polnud möödunud ja laeva pillutati merel endiselt sinna ja tänna. Söömine võiks reisijates iiveldust tekitada. Miks rõhutada vajadust koos süüa?

Vastuse sellele küsimusele võime leida, kui vaatleme ühiselt leiba sööjate ühiskondlike suhteid. Toiduga seotud rituaal loob kogukonna, osaduskonna. Ladina päritolu sõna „kompanjon” kõrvaltähendus on „see, kellega koos leiba süüakse” (*cum+panis*). Teisiti öeldes saavad koos leiba sööjatest partnerid. Leib loob sideme, suhted, kohustuse. Koos istumine, leiva või toidu jagamine tekitab liidu ja ühenduse. Kas Paulus püüab esile kutsuda just sellist solidaarsust loovat sidet?

Kas koos söömine ei või olla toiming, mis annab laevas viibijatele jõudu otsustamiseks, kuidas edasi toimida? See oli ohtlik tegu: nad otsustasid, mida tuleb päästa. Nende teod väljendavad praktikas seda, mida me tänapäeval õigeks peame: inimesed, inimesed on olulisemad kui materiaalsed asjad või jõukus. Inimesed ei ole müügiks.

See piiblilugu loob vundamendi, millele saab rajada Ladina-Ameerika teoloogias kirjeldatud kollektiivse kannatuse ja ülestõusmise mälu – meenutuse Jumala solidaarsusest inimkonnaga. See on sõpruses leiva ja veini jagamine.

Võrdsete osaduskond saab tekkida ainult siis, kui elu ja õiglust pühitsetakse kui kõigile inimestele kingitud andi. Armulaua ümber ei ole kohta tõrjumise loogikale. [...]. Armulauda on võimalik pühitseda ka siis, kui inimese elu on ohus, sest õigeksmõistmises asendub kurbus ja kaeblemine usaldusega Jumala kui sõbra suhtes, kes on meiega solidaarne.²⁸

Kurbust ja hirmu tundes leiva söömine on sümboolne tegu, mis võib ühendada neid, kes sel hetkel leiba ja solidaarsust jagavad. Nad on kõik ühes paadis. Nad peavad oma probleemidele ühiselt lahendusi otsima. Lahenduseks on ühine ellujäämine. Samas on kõigil asjaosalistel erinev kogemuste pagas. Nende reaktsioonid hirmule ja vajadusele ellu jääda on seotud nende varasemate elukogemustega. Nende otsused selle kohta, mis on hinnaline ja väärrib säilitamist, tulenevad suuresti nende päritolust ja taustast.

Mida kaasa võtta? Mida ära visata? Ei ole müügiks (Ap 27:38)

Kui nende kõhud said täis, siis nad kergendasid veel laeva, heites vilja merre.

Miks toitu ära visata? Mis oli selle vilja majanduslik, ühiskondlik ja sümboolne tähendus? Kuna laev vedas Rooma vange ja kaupa, võib arvata, et nisu oli tõenäoliselt seotud keisririigi maksukogumissüsteemiga. See oli toit, aga see ei olnud ette nähtud rahvale tarbimiseks. Selle eesmärk ei olnud tagada toidu sõltumatut kättesaadavust;

²⁸ Elsa Tamez, *The Amnesty of Grace. Justification by Faith from a Latin American Perspective* (Nashville: Abingdon Press, 1993), 139.

see ei olnud iseseisev ega kollektiivne süsteem, mis võimaldaks kõigile õiglaselt toitu jagada. Pigem oli selle eesmärk tagada keisririigi toiduga kindlustatus. Nälga kustutatavat toitu olid merehädalised juba üksteisega jaganud. Selle vilja eesmärk ei olnud kustutada inimeste nälga, vaid toita keisririigi ahnust. Kui nad seega pärast ühist leivajagamist kaalusid, mida tuleks päästa, võimaldas see neil vilja merre heita.

Ap 27:42

Sõdurid võtsid nõuks vangid ära tappa, et ükski neist ei pääseks ujudes põgenema.

Raske on kukutada süsteemi, mis annab eesõigusi ning tekitab teatud rühmades usu, et nad peavad süsteemi kaitsmiseks korda pidama. Sõdurite lahendus laeva päästmiseks tuleneb nende maailmavaatest, mille kohaselt vangide elu ei lähe arvesse, pole väärtuslik, selle võib kõrvale heita.

Ap 27:43–44

Kuid pealik, tahtes päästa Paulust, takistas neid seda nõu täitmast. Ta käskis neil, kes oskavad ujuda, esimestena vette hüpata ja püüda maale jõuda, ja teistel käskis neile järgneda kas laudadel või laevarusudel. Ja nõnda sündis, et kõik pääsesid tervelt maale.

Loo alguses saime teada, et tsentuurio oli Pauluse suhtes lahke. Nende vahel oli juba tekkinud teatav solidaarsus. Tsentuurio jaoks oli lahenduseks see, et iga laevas viibija vastutab ise enda eest, sest igaüks on suuteline oma ellujäämist tagama.

Ap 28:1

Kui me siis olime tervelt pääsenud, saime teada, et saart hüütakse Maltaks.

See oleks võinud olla ka Lampedusa või mõni muu neist paljudest Vahemere saartest, kus rändajad tänapäeval varjupaika otsivad.

Ap 28:2

Umbkeelsed saarlased osutasid meile rohkem kui tavalist lahkust, sest nad süütasid lõkke ja võtsid alanud vihmajärgu ja külma pärast meid kõiki selle äärde.

Globaliseerunud turumajanduses liikumine – jagamine kui vastukaal „kõik müügiks“ kultuurile

Kapitalistlikul turumajandusel põhinev ühiskond tekitab radikaalse lõhe inimese ja looduse vahele. Sellel on põhjanevad tagajärjed inimsuhetele, mis muutuvad killustatuks ja teisendatakse kaubaks. Inimeste tähtsus ei tulene sellest, et nad on väärikust omavad inimolendid, vaid sellest, et nad on tarbijad; nende väärtuse aluseks on võime osta ja omada. Turu kõige püham põhimõte ütleb, et võidavad need, kes suudavad kõige rohkem osta.²⁹

Selle süsteemi tekitatud ettekujutuse kohaselt on need, kes rohkem ostavad ja kellel on rohkem vara, teistest rohkem „väärt“. Kapitalistliku globaliseerunud turu reguleeritav majandussüsteem mõjutab seega inimeste väärtushinnanguid. Ainelised seisusesümbolid omavad erilist tähendust nii rikastes riikides kui ka vähese majandusliku võimekusega maades.

Selle turumajandusliku mudeli suunitluseks ja liikumapanevaks jõuks (kapitalismi vaimuks) on soov tarbida ning eriti veel suurustlevalt näidata, mida on suudetud tarbida; tarbimisvõimet võrdsustatakse sageli jumaliku õnnistusega; jõukust peetakse „lunastuse“ tundemärgiks. Sellise ebajumalaid kummardava moodustise³⁰ – uusliberaalse turukeskse majandussüsteemi – mõistmiseks ja kritiseerimiseks peame kasutama religioosset sõnavara. Keskkonnas, kus väärtustatakse ostmist ja tarbimist, on raske leppida vähemaga. Paraku on tänapäeva maailmas raske saavutada rahumeelset ja õiglasemat koosseksiteerimist seni, kuni jõukate seas³¹ puudub individuaalne ja kollektiivne³² valmisolek leppida vähemaga.

Tõrjumisel ja rõhumisel põhineva majandussüsteemi kritiseerimisel tuleb eeskätt arvesse võtta usku, religiooni ja vaimset praktikat. Kuuluvuse, tunnustuse ja osalemise tunnet pakkuv usk on äärmiselt oluline süsteemis, mida iseloomustab sun-dümberasumine või liikuvus ja individualism.³³

Veel üks oluline punkt, mille teoloogia saab ja peab majandusliku ebaõigluse käsitlusele lisama, on kõlbelise pahameele vaimse mõõtme näitamine ja tugevdamine. Kristlik teoloogia peaks olema kriitiline arutus selle vaimse kogemuse kohta, mille kaudu on võimalik tänapäeva maailmas leida ja järgida ristilöödud ja ülestõusnud Jeesust. See vaimsus,

²⁹ B. Herry-Priyono, "Re-embedding the Economy for the Common Good," – Martin L. Sinaga (ed.), *A Common Word. Buddhists and Christians Engage Structural Greed* (Geneva/Minneapolis: The Lutheran World Federation (Lutheran University Press, 2012), 53, vt ka www.lutheranworld.org/sites/default/files/DTS-Studies-201201-A_Common_Word_sm.pdf.

³⁰ Jung Mo Sung, "Ethical Indignation and Economic Injustice"; konverentsiettekanne seminaril "Re-deeming the Market: Theological Contributions to an Alternative Economics," John Knox Centre, Genf, 31. mai – 1. juuni 2013.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Harvey Cox, *The Market as God*, www.theatlantic.com/magazine/archive/1999/03/the-market-as-god/306397/

midagi maailm praegu vajab, sünnib kõlbelisest pahameelest ebaõigluse suhtes ning koos sellega. Seega tekitab kõnealune vaesus inimestes muret majanduslike ja sotsiaalsete probleemide pärast ning paneb neid kättesaadavate vahenditega võitlema õiglasema ühiskonna eest.³⁴

Õigeksmõistmine, õiglus ja inimväärikus

Teel, palverännakul oleva osaduskonnana rändame üheskoos elu täiuse poole. Me palume Jumalalt juhendamist ja inspiratsiooni, et meie palverännak muudaks meid üksteise suhtes avatumaks läbi dünaamilise ja loova koostöömise, mis toob endaga kaasa suurema õigluse.

Ainult usu läbi Jumala armust õigeksmõistmine tekitab äärmise austuse inimväärikuse vastu, kuna selle aluseks on Jumala vaba tahe, mitte meritokraatne turg, mis on liigagi sageli ühiskonna liikumapanevaks jõuks. Selliselt mõistetud õigeksmõistmine tähendab vabanemist ängistusest ja iseendale etteheidete tegemisest.

Jumala õigluse ilmutus ja selle teostumine õigeksmõistmises kuulutavad ja kutsuvad ellu hea sõnumi kõigi inimeste õigusest elule. Õigeksmõistmisega antud elu tunnustatakse võõrandamatu annina, sest see tuleneb Jumala solidaarsusest Jeesuses Kristuses nendega, kes on tõrjutud. Selline väärikas elu muudab inimesed nende endi ajaloo subjektideks. Jumal mõistab inimese õigeks (teeb ja kuulutab ta õigeks), et muuta ebaõiglast maailma, mis seda inimest tõrjub, tapab ja tema inimväärikust alandab.³⁵

Küsimused

Kuidas saavad piiblilood valgustada meie teekonda, millel kinnitatakse, et lunastus ei ole müügiks?

Mida me sellest piibliloost õpime?

Mida õpime solidaarsuse ning rändajate ja pagulaste vastuvõtmise kohta?

³⁴ Sung, „Ethical Indignation and Economic Injustice”.

³⁵ Tamez, *The Amnesty of Grace. Justification by Faith from a Latin American Perspective*, 14.

Katoliiklik õigeksmõistuõpetus oikumeenilises kontekstis

Wolfgang Thönissen

Pärast sajanditepikkusi teoloogilisi dispuute hakati 20. sajandi keskpaigas otsima oikumeenilist konsensust reformatsiooniga tagasi ulatuvates vaidlustes. Nende ühiste jõupingutuste keskmes oli reformatsiooni põhiküsimus: õigeksmõistuõpetus. 1950. aastate alguses avaldatud Karl Barthe käsitlevas raamatus andis Šveitsi katoliku teoloog Hans Urs von Balthasar juba oma panuse ühisesse armuõpetuse käsitlusse. Oikumeenilise üksteisemõistmise püüdlusi arendas edasi Hans Küng oma raamatus õigeksmõistust, milles käsitletakse Karl Barthe õigeksmõistuteoloogiat. Õigeksmõistmise küsimust käsitlevas oikumeenilises dialoogis oli eriti oluline katoliku teadlase Otto Hermann Peschi uurimus Martin Lutheri ja Aquino Thomase õigeksmõistuteoloogiast. Ühise arusaama kujunemisele on palju kaasa aidanud ka alates 1960. aastate lõpust toimunud kahepoolne dialoog luteri ja katoliku kirikute vahel. Sellega seoses väärib eraldi märkimist üks Saksamaal valminud uurimus pealkirjaga „Reformatsioonija hukkamõistmised: kas need on jätkuvalt eraldavad?“³⁶, milles käsitletakse traditsioonilisi õpetuslikke erinevusi. Seega võib 31. oktoobril 1999. aastal Luterliku Maailmaliidu ja Rooma-Katoliku Kiriku poolt ühiselt vastu võetud *Ühisavaldust õigeksmõistuõpetusest*³⁷ õigusega pidada aastakümneid kestnud õigeksmõistuõpetust käsitleva teoloogilise töö tulemuseks. Need oikumeenilised kokkulepped ei oleks olnud võimalikud ilma katoliku armu- ja õigeksmõistuõpetuse uuendamise ja süvendamiseta, milleks kutsus üles Vatikani II kirikukogu. See õpetus hoiab alal katoliku teoloogia olemusliku sisu oikumeenilise käsitluse kontekstis.

³⁶ Karl Lehmann and Wolhart Pannenberg (eds), *The Condemnations of the Reformation Era: Do They Still Divide?* (Minneapolis: Fortress, 1990).

³⁷ Ingl. k. *Joint Declaration on the Doctrine of Justification* (Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000).

Reformatsiooniaja tülide käsitlemine

Vaidlus Martin Lutheri teoloogia üle keskendus väga varakult õigeksmõistmise käsitlusele. See algas Lutheri uue arusaamaga meelearanduse sakramendist. Tänapäeval suudame paremini mõista, et Lutheri vastuväidete eesmärk ei olnud selle sakramendi kaotamine. Pigem seisnes Lutheri põhiküsimus selles, kuidas on meil võimalik saavutada pattude andeksandmist. Oma aja teoloogias sai Luther teada, et Jumal andestab inimestele nende patud, kui nad siira armastusteoga oma patte kahtsevad. Preestrite ülesanne oli pattude andeksandmist kuulutada ja absoluutsiooni kaudu kinnitada, kuigi andeksandmine oli juba toimunud täieliku kahetsuse kaudu. Seega oli pattude andeksandmine patukahetsuse tulemus. Siin võime ära tunda nominalistliku teooria, mille kohaselt Jumal ei keela oma armu neile, kes teevad seda, milleks nad on suutelised. Seega jääb mulje, et patuste õigeksmõistmine on inimeste patukahetsuse tagajärg, samas kui patukahetsus ise on Jumala and, mis toimib pattude andeksandmises. Põhjalik tegelemine hiliskeskajase patukahetsusõpetusega pani Lutheri mõistma, et patukahetsus lähtub omakorda Jumala töotusest, mille inimesed usus vastu võtavad. Selle arusaama kujunemisel mõjutas Lutherit oluliselt Clairvaux' Bernhard ja tema kaudu omakorda Augustinus. Usk on ainus sobiv vastus Jumala sõnas antud Jumala töotusele. Õigeksmõistmine toimub ainult armu läbi usus Jeesuse Kristuse päästetegudesse.

Kuigi luteri ja katoliku seisukohad lähenesid 16. sajandi jooksul oluliselt teineteisele, pidasid katoliiklikud teoloogid Lutheri vaateid häirivateks, väites, et ta eitab inimeste isiklikku vastutust oma tegude eest. Seetõttu rõhutati Trento kirikukogul (1545–1563) üksikisiku vastutust ning inimeste võimet Jumala armust osa saada. Õigeksmõistetud peavad olema kaasatud armu avaldumisse oma elus.³⁸ Trento kirikukogul väljendati selgelt, et inimesi ei mõisteta õigeks tegude kaudu või nende endi olemuse tõttu ilma Jumala armuta. Meie õigeksmõistmise ainus allikas on Jumala õiglus, mille kaudu tema meid õigeks teeb. Kirikukogul rõhutati siiski ka seda, et kuigi keegi ei saa usu ega tegudega õigeksmõistmist välja teenida, saavad inimesed oma vabast tahtest ja omal soovil valmistada ennast ette õigeksmõistmise armu vastuvõtmiseks ning suurendada seda armu heade tegudega. Koos patu andekssaamisega võtavad inimesed vastu armu kaudu välja valatavad vourused: usu, armastuse ja lootuse.

Vaidlus nende küsimuste üle ägenes lõplikult siis, kui Luther ja teised reformaatorid hakkasid kuulutama, et õigeksmõistuõpetus on esimene ja kõige tähtsam usuartikkel, mis suunab ja määrab kristliku õpetuse kõigi ülejäänud osade mõistmist. „Sellepärast oli lõhe kõnealuses küsimuses sedavõrd ränk ning selle lõhe üle-

³⁸ *From Conflict to Communion: Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017. Report of the Lutheran–Roman Catholic Commission on Unity* (Leipzig/Paderborn: Evangelische Verlagsanstalt GmbH/Bonifatius GmbH Druck–Buch–Verlag, 2013).

tamine sai katoliku-luteri suhetes kõige tähtsamaks prioriteediks.”³⁹ Kõnealust vastuolu uurisid 20. sajandi teises pooles põhjalikult nii üksikud dialoogid kui ka arvukad kohalikud ja rahvusvahelised luteri-katoliku kahepoolsete kõneluste rühmad. Rooma-Katoliku Kirik ja Luterlik Maailmaliit võtsid nende uurimuste ja dialoogide tulemused lõpuks kokku *Ühisavalduses õigeksõistuõpetusest*.

Õigeksõistmine – keskne lunastussündmus kiriku usus

Arusaam usust ja õigeksõistmisest on katoliku teoloogias viimaste aastakümnete jooksul märkimisväärselt arenenud. Vatikani II kirikukogu (1962–1965) tähistas selles arengus olulist murdepunkti. Kirikukogu tegi võimalikuks suunamuutuse mitme sajandi jooksul Trento kirikukogu otsuste põhjal välja kujunenud klassikalises armu- ja õigeksõistuõpetuses. Tagantjärele võib näha, et katoliku teoloogia kesksed küsimused puudutavad lunastuslooga ja isikliku dialoogiga seotud armuõpetuse vorme. Õigeksõistmine on siin armusündmuse kese ja haripunkt. Katoliikliku õigeksõistuõpetuse mõõtuandev sõnastus on leitav kiriku konstitutsiooni *Lumen Gentium* järgmisest lõigust:

Kristuse järgijad on Jumala poolt kutsutud mitte oma teenete tõttu, vaid vastavalt Tema eesmärgile ja armule. Nad on õigeks mõistetud Issandas Jeesuses, sest usu ristimise läbi saavad nad tõesti Jumala lasteks ning saavad ka osa jumalikust loomusest. Sellisel viisil on nad tõeliselt pühaks tehtud. Seejärel peavad nad Jumala anni abil vastu võetud pühadusest kinni hoidma ja selle oma elus lõpule viima.⁴⁰

Kuigi Vatikani II kirikukogul ei esitatud Trento kirikukoguga võrreldes muudetud õigeksõistuõpetust, on hästi näha, et õigeksõistmise keskset sündmust puudutav suunitlus on muutunud. Selle keskse sõnumi saab jagada mitmeks osaks.

Ainult Kristus on püha

See keskne kristoloogiline arusaam avaneb eklesioloogia kontekstis ning eriti seoses peatükiga, mis käsitleb universaalset kutset pühadusele kirikus. Selle osa peamine mõte seisneb selles, et Kristus on see, kes pühitseb kiriku tervikuna ja kutsub seda pühadusele. Kristus andis enese oma rahva eest, et seda pühitseda. Kristus on ainus lunastustee. Selles kontekstis tähendab üldine kutse pühadusele, et inimesed ei saavuta pühadust moraalse täiuse ega kõlbeliste kangelastegudega, vaid pühitsemise alus on pühadus, mis on Jumal, kes antakse päästetutele, ilma et nad seda ära

³⁹ Ibid., lg 122.

⁴⁰ *Lumen Gentium*, e.k. vt: <http://www.katoliku.ee/index.php/et/eesileht/2-uncategorised/158-lumen-gentium>).

oleksid teeninud. Kristuse surmas ja ülestõusmises antud pühitsuse armu aluseks on Jumala lepitustahe. Armu täius on Kristus ise. Arm on tingimusteta seotud Kristuse lepitusteoga. Seega öeldakse *Ühisavalduses õigeksmõistuõpetusest* õigesti: „Üksnes Kristuse läbi mõistetakse meid õigeks, kui võtame selle pääste uss vastu.”⁴¹ Kõik väited armu- ja õigeksmõistuõpetuse kohta sõltuvad sellest selgest kristoloogilisest tõdemusest.

Arm on Jumala väline plaan, Jumala universaalne lunastustahe, mida Jumal laiendab üksikisikule

Dogmaatilises konstitutsioonis Jumala ilmutusest *Dei Verbum*⁴² öeldakse, et nähtamatu Jumal kõnetab inimesi oma ülevoolavas armastuses. Jumal soovib inimestele lunastust, pattude andeksandmist ja uuenemist. Lunastustahte armuline allikas on ainult Jumal. Arm on Jumal oma lunastustahtes, mille Jumal inimestele teatavaks teeb. Arm on Jumala armuline ja armastav hoidumine patuste inimeste poole Kristuses. Kuigi siin eristatakse armu ja õigeksmõistmist, tuleb mainida, et klassikalise katoliku õpetuse kohaselt mõistetakse armu alati annina. Seda andi ei saa siiski kunagi lahutada andjast: armu ei saa Jumalast lahutada ega temast sõltumatuks muuta. Jumala teod lähtuvad armust inimeste lunastuse nimel. See Jumala poolehoid inimeste poole keskendub üksikisikule, kellega Jumal kõneleb kui tema sõnumi vastuvõtjaga. Täielikus kooskõlas selle katoliku arusaamaga öeldakse *Ühisavalduses õigeksmõistuõpetusest*:

See uus isiklik suhe Jumalaga põhineb täielikult tema armulikkusel ja jääb alati sõltuvaks selle armulise Jumala päästvast ja loovast tegevusest [...]. Seega ei muutu õigeksmõistev arm kunagi inimese omandiks, millele oleks võimalik Jumala asemel tugineda.⁴³

Õigeksmõistmine toimub usu läbi ristimises

Katoliku teoloogia klassikalises keeles on tegemist õigeksmõistva armuga, mis toimib inimeste pühitsemiseks. Keskmes on õigeksmõistmise sündmus ise, st Kristuse lunastusteos toimuv pattude andeksandmine, ning sellest tulenev üleviimine lunastava armu olekusse, mida siin on erinevalt klassikalise armuõpetuse sõnastusest nimetatud lihtsalt pühitsuseks. Siin peetakse silmas seda, et pühitus on and. Selle eesmärk on osasaamine Jumala loomusest ja olemusest. Usk ja ristimine on selle eesmärgi instrumentaalsed põhjused. Ristimine on selgelt ussakrament, mitte inimese

⁴¹ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, 16.

⁴² *Dei Verbum* aadressil www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118-dei-verbum_en.html, 2 (eestikeelne tõlge: <http://www.katoliku.ee/index.php/et/esileht/2-uncategorised/149-dei-verbum>).

⁴³ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, 27.

saavutus. Usk ja ristimine tuginevad Jumala sõnale: „Need, kes usuvad Kristusesse, on uuestisündinud [...] elava Jumala sõna kaudu (1Pt 1:23) [...] veest ja Pühast Vaimust.”⁴⁴ Ristimine on usu tunnistamine. Ristimine on tõepoolest suunatud usus kasvamisele. Selliselt räägib katoliku teoloogia armu suurenemisest usus, mis tähendab Jumala armu hoidmist ja sellel oma elus avaneda lubamist. Seoses selle katoliku arusaamaga öeldakse *Ühisavalduses õigeksmõistuõpetusest*: „Inimesed on ristimise kaudu õigeks mõistetud kui sõna kuuljad ja sellesse usukujad.”⁴⁵

Usk on isiklik otsus

Konstitutsiooni *Dei Verbum* keskne sõnum on järgmine: „Jumalale, kes ennast ilmutab, tuleb osutada sõnakuulmist usus.”⁴⁶ Sellega rõhutatakse usu terviklikkust. Tekstis osutatakse piibellikule mõttele „kuulekusest usus” (Rm 16:26; 1:5). Kuulekus on varase misjoni sõnavarast pärit mõiste, millega kirjeldatakse usku pöördumist kui evangeeliumile alistumist. Kuulekus ja usk on paralleelsed ning siin ei ole esikohal usu sõnum, vaid usu toimimine. Usu kuulekus osutab Kristuse ilmutusele ning eeldab lunastussõnumi vastuvõtmist. Konstitutsioonis *Dei Verbum* esitatud lühike tekst on mõistagi osa kiriku õpetustraditsioonist, milles usk tähendab nõustumist kiriku poolt kindlaks määratud usutõdedega. Seda seost ei saa siinkohal lõhkuda:

Aga katoliku kiriku tunnistab, et see usk [...] on üleloomulik voorus, millega me Jumala armu sisendusel ja toetusel usume, et Tema poolt ilmutatu on tõene.⁴⁷

Seejärel rakendab *Dei Verbum* seda uut arusaama ilmutuse mõistmisele, asetades peamise rõhu usu toimimisele ilma traditsiooni kõrvaldamata. Usu vastus Jumala ilmutusele ei ole seega peamiselt või ainult nõustumine usuartiklitega, vaid Jumalale endale avanemine.

Selline usk ei teostuks, kui puuduks Jumala ennetav ja abistav arm ning Püha Vaimu sisemine tugi, mis puudutab südant ja pöörab selle Jumala poole, avab silmad arusaamisele ning „peab igaühele kergeks tegema tõe tunnistamise ja uskumise”.⁴⁸

Seega on usk armastuses teostatava isikliku pühendumuse küsimus. Usk on meie isiklik jah-sõna Jumalale. *Ühisavalduses õigeksmõistuõpetusest* loeme selle kohta, et „uskumine on enda täielikult Jumala hoolde usaldamine”.⁴⁹ See usk sisaldab ka ilmutustõdede vastuvõtmist. Ka siin näeme Jumala sõna ja usu vahel tekkinud suhet:

⁴⁴ *Lumen Gentium*, 9.

⁴⁵ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, 5.

⁴⁶ *Dei Verbum*, 5.

⁴⁷ First Vatican Council, *Dogmatic Constitution on the Catholic Faith, Dei Filius*, vt <http://inters.org/Vatican-Council-I-Dei-Filius>, 3 ptk.

⁴⁸ *Dei Verbum*, 5.

⁴⁹ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, 36.

Jumala sõna on Jumala lunastusvägi kõigile, kes usuvad. Evangeeliumi kuulutamise eesmärk on äratada usku Jeesus Kristusesse. Sõna toetab Kristusesse uskumist.

Usk toimib armastuse kaudu

„Seega on igaühele ilmne, et kõik Kristusesse uskujad, omagu nad ükskõik millist seisust või astet, on kutsutud kristliku elu täiusele ja ligimesearmastuse täiuslikkusele.”⁵⁰ Usk eelneb armastusele ja usk saab muutuda toimivaks üksnes armastuses. „Iga inimene peab vastavalt oma andidele ja kohustustele käima elava usu teel, kus armastus kutsub esile lootuse ja teod.”⁵¹ Seega ei ole armastus inimesest lähtuv panus lunastustöösse, vaid üks Jumala õigeksmõistva armu vorm. Jumaliku armu ja inimeste osaluse vastasmõjus on Jumala arm alati esikohal. Armastus ise on Jumala and, mis võtab kuju inimestes. Kui inimesed „oma taevase Isa käest võtavad kõik vastu usus”⁵², kuulutavad nad sel moel oma armastust. Selliselt mõistetuna saab katoliku teoloogia rääkida Jumala tahtega koos töötamisest. Siiski säilib siin põhjuse ja tagajärje suhe: Jumal on armastus, Jumal valab oma armastuse Püha Vaimu kaudu meie südamesse. Iga usklik peab tahtma Jumala sõna kuulda, et armastus saaks seemnena kasvada. Armastus on tihedalt seotud usus õigeksmõistmisega. *Ühisavalduses õigeksmõistuõpetusest* selgitatakse katoliiklikku eristust selliselt, et Jumala andestav arm on alati seotud uue elu anniga, mis saab Püha Vaimu kaasabil nähtavaks aktiivses armastuses. Armastus võetakse vastu ja seda teostatakse usu kaudu. Seepärast peab iga usklik tahtma Jumala sõna kuulda. Niisiis on usk esikohal ja rajab vundamendi. Armastus on sellele järgnev usu väljendamise moodus. Tänu sellele armastuse annile saavad inimesed elada õigeksmõistetute ja lunastatutena. Jumala armastus võimaldab neil armastada Jumalat rohkem kui kõike muud ning armastada oma ligimest. *Ühisavalduses õigeksmõistuõpetusest* öeldakse:

Katoliikliku arusaama kohaselt soodustavad armu ja Püha Vaimu tegevuse tõttu võimalikuks saanud head teod armus kasvamist, mis võimaldab säilitada Jumalast lähtuvat õigeolemist ja süvendada osadust Kristusega.⁵³

Kuidas saame siinkohal rääkida koostööst? Katoliku arusaama kohaselt on usk kuulutamise ja usu tegu, mis hõlmab ka inimese mõistust ja tahet. Usu tingib Jumala arm. Kuigi ka inimese vastus sellele on Jumala and, jääb see Jumala poole liikumiseks ja isiklikuks nõusolekuks, kuid ei ole siiski inimese enda võimuses olev inimlik tegu. Osutatud kirikukogu tekstis räägitakse selgelt isiklikust nõusolekust. See on Püha Vaimu tegu, mis paneb inimese südame Jumala poole pöörduma ja avab aru-

⁵⁰ *Lumen Gentium*, 40.

⁵¹ *Ibid.*, 41.

⁵² *Ibid.*, 41.

⁵³ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, 38.

saamise silmad: „Jumal täiustab usku järjepidevalt oma andide kaudu.”⁵⁴

Jumalast osasaamise kaudu tekkiv osaduskond on Jumala õigeksõistva teo tulemus

See on õigeksõistmise sündmuse eesmärk ning see on ka põhjus, miks kiriku konstitutsioonis on õigeksõistmise teema paigutatud eklesioloogia valdkonda. Inimese isiklikud uskumused saavutavad täiuse üksnes osaduskonnas, kuna õigeksõistetud on kaasatud Kristuse ihusse. Keskne mõte, et osaduskond tekib Jeesus Kristusest osasaamise kaudu, avaneb mõistagi seoses armulauasakramendiga. Armulaua kogunevad õigeksõistetud usklikud osadusse Kristuse ja üksteisega. Seoses sellega on vaja välja töötada osaduse eklesioloogia. Kirik on õigeksõistetud patuste osaduskond. *Ühisavalduses õigeksõistuõpetusest* väljendatakse seda järgmiselt: „Meie üksmeel õigeksõistuõpetuse põhitõdedes peab hakkama mõjutama meie kirikute elu ja õpetust.”⁵⁵

Katoliku õigeksõistuteoloogia lühikokkuvõte

Õigeksõistuteoloogia on võti Jeesus Kristuse evangeeliumi juurde. Õige olemine on Pühakirja keskne mõiste, mis väljendab Jumala päästvat suhet inimestega. Jumala armastus realiseerib Jumala kõikehõlmava lunastustahte Jeesuse Kristuse kaudu Püha Vaimu väes. Õigeksõistusõnum väljendab Jumala poolset tingimusteta omaksvõtmist tema armu läbi. Usk Kristusesse on see, mis teeb võimalikuks täieliku osasaamise Jumala ilmutusteost ja rajab sellele aluse. See sõnum on üldine ja suunatud kõigile, sest kõik on kutsutud osadusse Jumalaga. Usku Kristuse lunastusteosse saab siiski tõeliselt teostada ainult kiriku osaduskonnas. Täit vajadust Jumala armu ja õigeksõistmise järele võib näha inimeste suutmatuses taastada oma kadunud osadust Jumalaga. Kirik on seega Jeesus Kristuse lunastustöö märk ja vahend, mis juhatab inimesi jumalariiki. Kristliku usu normi ja mõõdupuuna rõhutab õigeksõistuõpetus, et kristlik usk on and. Sellest tulenevad tagajärjed kiriku kuulutuse, õpetuse ja pastoraalse tegevuse jaoks. Kuigi inimesed on õigeksõistetud ilma seaduse tegudeta, kaasneb usuga alati ka inimese tegevus. Usk Kristusesse innustab meid ja võimaldab teha häid tegusid armastuses ja lootuses.

⁵⁴ *Dei Verbum*, 5.

⁵⁵ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, 43.

Üksmeel õigeksmõistuõpetuse põhitõdedes

Ühisavaldus õigeksmõistuõpetusest väljendab järgmiselt üksmeelt selle õpetuse põhitõdedes: „Üksnes armust, usu läbi Kristuse päästeteosse ja mitte meiepoolsete teenete tõttu, oleme vastu võetud Jumala poolt ja vastu võtnud Püha Vaimu, kes uuendab meie südamed ning varustab ja kutsub meid headele tegudele.”⁵⁶ Väljendi „üksnes armust” selgituseks öeldakse, et „sõnum õigeksmõistmisest [...] kõneleb meile, et patustena võlgneme oma uue elu ainult Jumala andestavale ja uuendavale armule, mille Tema annina osaks annab ja mille meie usu läbi vastu võtame – seda mitte mingil moel ise ära teenides”.⁵⁷ Inimese vabaduse piirid ja väärikus saavad kujuneda üksnes selles raamistikus. Väljendi „üksnes armust” tõlgendamisel selgitatakse, et inimeste „lunastus sõltub täielikult Jumala päästvast armust. Inimeste vabadus selle maailma isikute ja asjade suhtes ei ole vabadus lunastuse suhtes.”⁵⁸ Seoses lunastusega esineb seega selge põhjuslik seos õigeolemise ja Jumala armu, õigeksmõistmise ja pühitsemise vahel. Inimeste vabadust ja osalust saab sobivalt piiritleda üksnes selle Jumala poolt antud korra piires. Siin kindlaks tehtud põhiline üksmeel hõlmab arusaama, et kunagi teiste konfessioonide õpetuste kohta tehtud hukkamõistvad avaldused ei ole enam kehtivad. See on üksmeel põhitõdedes, mis jätab võimaluse erinevateks käsitlusteks ja rõhuasetusteks. Seega on 16. sajandi vaidlus lõpule jõudnud. Enam ei ole põhjust üksteist hukka mõista.

Küsimused

Milline osa Lutheri õigeksmõistusteoloogias on katoliku teoloogide jaoks teatud määral segane ja häiriv?

Kuidas mõistetakse katoliku teoloogias usku Jumalas juba aset leidnud õigeksmõistmisse?

Milles seisneb põhiline üksmeel luterliku ja katoliku õigeksmõistuõpetuste ühisosa suhtes?

⁵⁶ Ibid., 15.

⁵⁷ Ibid., 17.

⁵⁸ Ibid., 19.

Piiblitund:

Pauluse kiri efeslastele 2:4–10

Cristina Grenholm

Martin Luther oli veendunud, et evangeeliumi vabastavat sõnumit ei saa edastada ainult üks kord, vaid seda tuleb aina korrata. Sellel on kaks põhjust.

Esiteks ei ole võimalik seda sõnumit kunagi täielikult mõista. Kogu elu näib toimivat põhimõttel, et pidevalt tuleb tööd teha, püüelda ja pingutada. Elu kipub evangeeliumi sügavamaid tõdesid varju jätma. Elu on alati and, mida keegi ei saa raske tööga välja teenida. Elu ei ole sellesse panustatud energiahulga tulemus. See ei tähenda, et me ei saa oma jõupingutustega maailma paremaks muuta – tegelikult see ongi meie kutsumus. Küll aga ei ole kõik saavutatu lõppkokkuvõttes meie enda tegu. Me võime seda edasi arendada ning aidata inimestel ja taimedel õitseda, kuid tegelikult on kõik asjad meile antud. See on pidev üllatus ja suur lohus. Jumal on see, kes annab meile me päevad. Elu on armust antud and meile ja kogu loodule.

Teine põhjus seisneb selles, et lisaks pidevale püüdlemisele on meile omane ka pidev ebaõnnestumine. Me ei saavuta seda, mida tahtsime saavutada või mida meil on soovitatud teha. Mõnikord on põhjuseks meie enda vead ja mõnikord meie maailma valitsevad üldised struktuurid. Me vajame ikka ja jälle andestust. Me vajame väljaaitamist masendusest, mis tekib, kui me ei saa paljusid asju muuta.

Lunastus pole müügiks. Seega me ei saa seda osta mingi vääringu eest, olgu selleks raha, veri, higi või pisarad. Lunastust ei saavutata kehalise ega vaimse pingutusega, strateegiliste eesmärkide järgmise ega innustavatel konverentsidel osalemisega. Lunastus pole müügiks. Kulude-tulude mudeleid ei saa kasutada. Tasu ja vastutasu mehhanism pole asjakohane. Lunastuse aluseks on andmise ja vastuvõtmise mudel, kus meie oleme alati vastuvõtjad. Lunastus pole müügiks. See antakse tasuta.

See sõnum vajab kordamist, kuid kuidas seda teha? Kas peaksime selle sõnad pähe õppima ja neid alati meeles pidama? Ei, lunastuse annist rääkivat sõnumit ennast tuleb ühelt inimeselt teisele annina edasi anda. See ei ole selline teave, mis tuleb meelde jätta. See on vastutulek vajadusele, vastus küsimusele, sosin sellele, kes ei suuda oma vajadust väljendada. Evangeelium tuleb alati üllatusena – see on alati ootamatu. Seega võib vajadus olla veel sõnastamata, küsimus võib olla veel esitamata ning need, kes ei suuda oma vajadust väljendada, ei pruugi veel tunda igatsust, et

keegi teine neile midagi sosistaks.

Meie kutsumus Kristuse ristitud jüngeritena meie ühises preesterluses on olla tähelepanelik nende hetkede suhtes, kus tekib vajadus evangeeliumi sõnastamise järele. Lunastus pole müügiks – see on osa Jumala armastuse pidevast voolust, mida isegi surm ei saa peatada. See annab lootust, valgust ja uue alguse igale abivajajale ning me oleme läkitatud üksteise juurde selle vabastava armu jutlustajatena. Me peame uurima piiblitekste, mis meile seda sõnumit edastavad, ning paluma, et see aitaks meil saada Jumala armu tööriistaks. Head sõnumit ei saa osta ega müüa – seda tuleb väljendada ning jagada.

Vaadeldgem seega ühte põhilist armust rääkivat teksti: Pauluse kiri efeslastele 2:4–10

Aga Jumal, kes on rikas halastuselt, on meid koos Kristusega teinud elavaks oma suure armastuse pärast, millega ta meid on armastanud, kuigi me olime surnud üleastumistes – armu läbi te olete päästetud! –, ning on meid koos temaga üles äratanud ja asetanud taevasesse olukorda Kristuses Jeesuses, et näidata tulevastel aegadel oma armu võrratut rikkust helduses meie vastu Kristuses Jeesuses. Sest teie olete armu läbi päästetud usu kaudu – ja see ei ole teist enestest, vaid see on and Jumalalt –, mitte tegudest, et ükski ei saaks kiidelda. Sest meie oleme tema teos, Kristuses Jeesuses loodud heade tegude tegemiseks, nii nagu Jumal on juba enne meile seadnud, et me teeksime seda.

Kolmeetapiline piiblitund

See tekst on täis meie traditsioonis tähtsaks peetavaid sõnu: halastus, armastus, elu, arm, and. Selles piiblitunnis võtame üheks lähtekohaks reformaatorite veendumuse, et Jumal kõnetab meist igaühte. Jumal pöördub meie kõigi poole. Jumal ei ilmuta ennast ainult asjatundjatele. Meil kõigil on midagi, mida teistega jagada. Me võtame pidevalt vastu halastust, armastust, elu ja armu. Igaüks meist on seda olulistel hetkedel taibanud, kuigi me ei ole sellest tingimata sellisel moel mõelnud. Igaüks meist on tundnud meeleheitlikku vajadust Jumala andide järele, kuid ei ole võib-olla suutnud seda vajadust väljendada. Igaüks suudab meenutada hetki, kui taas süttis valgus või koorem langes õlgadelt. Samuti võime mäletada selle taastumise vahendajaks olnud inimest või asja. Jagagem neid mälestusi üksteisega, et sel moel sõna lihaks muuta.

Alustuseks võite üheskoos teksti valjusti ette lugeda. Võite istuda ringis nii, et igaüks loeb ühe salmi. Laske Sõnal mitu korda ringi käia ja kuulake teksti kaks või kolm korda. Või paluge erinevatel inimestel seda ette lugeda. Jätke mõned minutid aega, et igaüks saaks valida endale sobiva märksõna teksti avamiseks. Igaüks peaks juhinduma oma sisetundest. Üht ja ainust „õiget” võtmesõna ei ole. Mõni inimene võib valida sõna, mis tema jaoks on pikka aega tähtis olnud. Teine võib valida lugemise käigus meelde jäänud sõna. Kolmas võib valida lihtsalt mõne juhusliku sõna.

Kui igaüks on oma võtmesõna leidnud, tuleks need üksteisele teatavaks teha.

Kui rühm on väike, võivad kõik üksteise valitud sõnu ja valiku lühikest põhjendust kuulata. Vältige kindlasti valikute hindamist. Kuulake üksteist. Suurema hulga inimeste korral võib olla parem jaguneda väiksemateks nelja- või viieliikmelisteks rühmadeks. Nii võite kogeda, et piiblitekst hakkab rühmas laienema ja avarduma. On väga palju erinevaid sõnu, mida teksti avamiseks kasutada – sellele saab läheneda paljude nurkade alt.

Jätkake taas vaikusega ning laske võtmesõnal ennast läbi teksti juhatada. Milliseid mõtteid see võtmesõna avab? Mis näib probleemse või keerulisena? Kui keegi soovib midagi üles kirjutada, võib ta seda teha. Tuleks lasta tekkida rahulikult mõtiskleval õhkkonnal, kuid mõtisklemisega ei tohiks muuta liiga nõudlikuks või pingeliseks. Enamasti piisab kolmest minutist.

Seejärel võiks igaüks oma kõrvalistujaga vestelda ja üksteisele paarides oma järeldusi tutvustada. Kui on aega, võiksid osalejad rääkida, mida vestluskaaslaselt kuulnud lugu neil paremini näha aitas või milliseid mõtteid tekitas.

Lõpetuseks on aeg käsitleda olulisi päevakajalisi teemasid. Kasutage Google'i otsingut ja otsige rahvusvahelisi uudiseid või leidke mõni muu võimalus, kuidas kaasata piibliuuringusse maailmas toimuvat. Leidke ühiselt midagi, mis teis vastuväiteid tekitab, teid provotseerib või tegudele kutsub. Maailm ei ole üksnes turg, kus asju ostetakse ja müüakse. Lunastust antakse pidevalt tasuta koos selle juurde kuuluvate vabastamise, andestuse ja võimestamise aspektidega, kuid maailmas on palju sellist, mis ei lase armul voolata. Täpselt sel põhjusel ongi vaja lunastust.

Lisage ühiselt valitud päevakajaline teema märksõnale ja tekstile. Võimalik, et tagasi iseseisva mõtiskluse juurde minek ei ole selleks kõige lihtsam või viljakam moodus. Selle asemel moodustage taas paarid, milles te üksteist oma valitud märksõnadega läbi teksti juhataste. Seejärel laske kõigil rääkida, mida näitas neile tekstist, märksõnast ja päevakajalisest teemast moodustunud kolmik.

Piibliuuringu lõpetuseks rääkige rühmas üksteisele, mida te avastasite. Ka ainult üks lause igalt osalejalt tekitab rikkaliku ülevaate erinevatest võimalustest väljendada Jumala lunastust, mis ei ole kunagi müügiks, kuid kajab meie elus pidevalt vastu.

Autorid

Busi, Suneel Bhanu, õp, prof, dr, emeriitpiiskop, Andhra Evangeelne Luterlik Kirik, Gurukuli Luterliku Teoloogilise Kolledži ja Uurimisinstituudi teadusuuringute ja doktoriõpingute osakonna dekaan, India

Grenholm, Cristina, õp, dr, kirikusekretär, Rootsi Kiriku keskbüroo, Rootsi

Hinlicky Wilson, Sarah, prof, dr, teadusuuringute abiprofessor, Strasbourgi Oikumeeniliste Uuringute Instituut, Prantsusmaa

Lahe, Jaan, õp, dr, religiooniuuringute dotsent, Tallinna Ülikool, Eesti

Moyo, Chiropafadzo, dr, Martin Lutheri praostkonna praost ja luterliku õppekeskuse direktor, Zimbabwe Evangeelne Luterlik Kirik, Zimbabwe

Neuenfeld, Elaine, õp, dr, töösektsooni Naised Kirikus ja Ühiskonnas programmi-juht, Luterlik Maailmaliit, Genf, Šveits

Oberdorfer, Bernd, prof, dr, Augsburgi Ülikooli süstemaatilise teoloogia professor, Saksamaa

Thönissen, Wolfgang, prof, dr, rooma-katoliku Johann Adam Möhleri Instituudi direktor, Paderborn, Saksamaa

INIMESED POLE MÜÜGIKS

Sissejuhatus

Anne Burghardt

Käesolev brošüür ilmub 2017. aastal tähistatava reformatsiooni 500. aastapäeva puhul välja antud Luterliku Maailmaliidu brošüüride sarjas. „Inimesed pole müügiks” on üks reformatsioonijuubeli peateema „Jumala armu poolt vabastatud” alateemadest. Brošüüris avaldatud populaarteaduslike kirjutiste autorite seas on esindatud kõik Luterliku Maailmaliidu piirkonnad; oikumeenilist vaatenurka esindab reformeeritud kiriku teoloog.

Õigeksmõistuõpetuses väljendatud Jumala ja inimeste uuendatud suhe Kristuses aitab ühtlasi paremini mõista inimeste jumalanäolisust ning inimeste uuendamist Jumala armu läbi. Inimesi ei saa käsitada kaubana, mille väärtust mõõdetakse üksnes kasumi suurusega. Käesolevas brošüüris vaadeldakse teema „Inimesed pole müügiks” erinevaid tahke alates luterliku antropoloogia tõlgendusest kuni inimkaubanduse, rände ja kestlike koos elamise viisideni. Artiklites käsitletud teemade loetelu ei ole kaugeltki ammendav. Sellegipoolest loodame pakkuda esmast ainet teoloogiliselt pädevateks aruteludeks kõigi inimeste väärkuse üle.

Inimese olukord – luterlik vaatenurk

Friederike Nüssel

„Inimesed pole müügiks.” Miks ja millises mõttes saavad luterlased selle väitega nõustuda? Käsitlen selles artiklis luterlikust vaatenurgast mõningaid kristliku antropoloogia põhiküsimusi. Enne konkreetsete küsimuste kallale asumist arutleme lühidalt mõnede 16. sajandi reformatsiooni käigus toimunud oluliste muutuste üle. Reformaatorid toetusid mitmes mõttes renessansiaegse humanismi arengule ning suurenenud tähelepanule, mida pöörati inimeste saavutustele filosoofias, keeleteaduses, arhitektuuris, kaunites kunstides, tehnikateadustes ja muudes valdkondades. Sellel kiire edasimineku ajastul ei suutnud lääne kirik reageerida üha tungivamaks muutuvale reformivajadusele. Roomakatoliku kirik keskendus hoopis oma poliitilise mõju kaitsmisele ning kirikliku hierarhia rolli säilitamisele ja rõhutamisele hiliskeskajegses ühiskonnas, kasutades selleks eeskätt patukahetsuse rituaale ja indulgentse.

Lutheri avastus: Jumala arm pole müügiks

Kirjeldatud keskkonnas oli noor Martin Luther (1483–1546) töotanud, et pühendab oma elu Jumalale ja hakkab mungaks. Ta püüdis siiralt puhta mungaelu poole, tegeles pidevalt Jumala tahte uurimisega ning püüdis teha häid tegusid oma pattude heastamiseks. Kuigi patukahetsus ja indulgentsid andsid inimestele võimaluse oma nõrkusi heastada, tundus pidevalt oma südametunnistust lahkavale Lutherile, et ta ei ole kunagi piisavalt panustanud selleks, et teenida ära Jumala armastust ja õigeks mõistu. Nende siseheitluste tulemusena hakkas ta lõpuks kahtlema ka Jumalas ja küsis: „[M]illine Jumal see on, kes kutsub inimesi teda omal jõul üle kõige armastama, kuid ei ole ilmselgelt andnud neile selleks vajalikku võimekust ning otsustab lõpuks lihtsalt ühed välja valida ja teised kõrvale heita?”¹ Mida rohkem ta sellele küsimusele mõtles, seda vähem suutis ta Jumalat kogu südamest armastada. Luther jõudis välja surnud ringi ja tundis end orjana.

¹ Bernhard Lohse, *Martin Luther's Theology: Its Historical and Systematic Development* (Minneapolis: Fortress Press, 1999), 33.

Tänu augustiinlaste ordu vikaari Johann von Staupitzi hingeoidlikule toele ja aastaid kestnud põhjalikele piibliuuringutele õppis Luther lõpuks Jumala õiglust ja õigeolemist uuel moel mõistma. Ta taipas, et Piibli järgi ei seisne Jumala õiglus patude karistamises ja inimestele kuulekuse eest tasumises, vaid pigem nende õigeks tunnistamises Jumala Poja Jeesuse Kristuse elu, surma ja ülestõusmisega. Oma ladinakeelsete teoste väljaande (1545) eessõnas esitatud kirjanduse ülevaates kirjeldas Luther oma teoloogilise avastuse sügavat isiklikku mõju. Kuigi selle hilise dokumendi põhjal ei saa usaldusväärselt jälgida Lutheri arengut reformaatorina ega taastada tema algset reformatoorset kaemust, näitab see siiski, kuidas Jumala tegeliku õigluse avastamine muutis Lutheri elu ja suhtumist Jumalasse. Luther tundis ennast uuesti sündinuna. Nüüd sai ta Jumalat usaldada ja armastada Jumala armu ja tingimusteta armastuse pärast. Ta ei tundnud ennast enam Jumala seaduse orjana.

Samuti mõistis ta, et kiriklik patukahetsuse ja indulgentside praktika ei ole Jumala vääriline, sest selles jäeti tähelepanuta evangeeliumides toetatud Jumala puhas arm ja tingimusteta halastus, mis oli teostunud Jeesuses Kristuses. Nii hakkas Luther kritiseerima kiriklikku tava kujutada Jumalat kaupmehena, kes müüb oma armu neile, kes ennast oma tegudega selleks ette valmistavad. Seevastu Piibli kohaselt ei ole Jumala arm müügiks. Jumala õigeksmõistmist ei teenita välja tegudega. Pigem annab Jumal õigeksmõistu ainult usu läbi neile, kes usaldavad Jeesuses Kristuses ilmutatud Jumala armu.

Õpetus ainult usu läbi õigeksmõistmisest muutus Lutheri teoloogia ja Wittenbergi reformatsiooniliikumise keskseks ideeks. Luther kirjutab 1537. aasta „Schmalkaldeni artiklites”:

Sellest artiklist ei ole võimalik taganeda ega järeleandmisi teha, varisegu taevas ja maa või kõik, mis püsima ei jää, kokku. „Sest taeva all ei ol antud inimestele ühtegi teist nime, kelle läbi meil saaks olla pääsemist,” ütleb Peetrus, Ap 4[:12]. „Ja tema vermete läbi on meile tervis tulnud” (Js 53:5).

Sellel artiklil seisneb kõik, mida me paavsti, kuradi ja maailma vastu õpetame ning elame. Sellepärast me peamegi sellest täiesti kindlad olema ja mitte kahtlema. Vastasel juhul on kõik kadunud ning paavstile, kuradile ja kõigile, kes meie vastu on, jääb võit ning õigus.²

Seega käsitati õigeksmõistmist alust rajava ja olulisima usuartiklina, millega kirik Lutheri õpetuse järgi püsib või langeb. Samuti kujundab see luterlikku käsitlust Jumala loodust ja inimese olukorrast.

² Martin Luther, „Schmalkaldeni artiklid“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 181.

Liikumine inimese olukorra realistliku käsitlemise poole

Koos Jumala tegeliku õigluse avastamisega sai Lutherile täielikult selgeks ka patu äärmuslik iseloom. Kui inimesed oleksid suutelised pattu hülkama ja Jumala tahte järgi elama, ei oleks Jumalal olnud vajadust läkitada oma Poega inimkonna päästmiseks. Samas on patu ületamine ainult Jumala võimuses. Jumala kõigeväeline arm tipneb sellega, et Jumal loob tingimused, mis võimaldavad inimestel uueneda ja olla Jumalaga lepitatud. Seega ei jää Jumal passiivseks ega piirdu üksnes Jeesuse Kristuse lunastussurma kaudu saadud hüvitisega. Pigem osaleb Jumal inkarnatsiooni kaudu kogu lunastustöös. Lutheri arusaama järgi ei kannata Jeesus Kristus valu ja surma ainult oma inimloomusega, vaid Jumal kannatab koos oma Pojaga ning alistab patu ja surma tema ülestõusmise kaudu. Teoses „Kirikukogudest ja kirikust” (1539) selgitab ta kristoloogia ja soterioloogia tihedat seost:

[...] Kristus on Jumal ja inimene ühes isikus, sest kõike, mida öeldakse tema kui inimese kohta, tuleb öelda ka tema kui Jumala kohta, nimelt et Kristus on surnud ja Kristus on Jumal; seega Jumal suri – mitte eraldatud Jumal, vaid inimkonnaga ühendatud Jumal. [...] Me peaksime alati rõõmutsema tõelises usus, [...], ja tänama Jumalat Isa selliselt väljendatud armu eest, et ta laskis oma armsal Pojal saada meie sarnaseks, inimeseks ja meie vennaks! [...] Kristlastena peaksime teadma, et kui Jumal ei anna sellele kaalu, siis vajume meie omalt poolt põrmu. Pean silmas järgmist: kui öelda, et meie eest ei surnud Jumal, vaid ainult inimene, siis oleme kadunud; aga kui kaalul on Jumala surm ja surnud Jumal, siis tema kaalupool langeb ja meie oma tõuseb nagu kerge ja tühi kaalukauss. Samas saab ka tema igal ajal uuesti tõusta või kaalult maha hüpata! Aga ta ei saaks olla kaalul, kui ta ei oleks saanud meiesarnaseks inimeseks, et oleks võimalik rääkida Jumala suremisest, Jumala märterlusest, Jumala verest ja Jumala surmast. Sest Jumal ei saa oma loomu poolest surra, aga nüüd, kui Jumal ja inimene on ühes isikus kokku saanud, saab Jumalaga ühes substantsis või ühes isikus oleva inimese surma nimetada Jumala surmaks.³

See Jumala armu ilmutus võimaldab inimestel näha oma tegelikkuse olukorda värske pilguga. Kui Jumala seadus ja kümme käsku võimaldavad ära tunda üksikuid patte, siis inkarneerunud Jumala Jeesuse Kristuse elu ja surm võimaldavad meil mõista inimeste patu ja hüljatuse äärmuslikku iseloomu, mis Lutheri jaoks tipneb püüdluses saavutada Jumala ees õigeolemist tegudega, sest sellesama püüdlusega eiravad inimesed Jumala tingimusteta armu. Kui inimesed ei usalda täielikult Jumala heatahtlikkust ja armu, jätavad nad täitmata Jumala esimese ja põhilise käsu, mis Lutheri „Väikeses katekismuses” esitatud tõlgenduse järgi ütleb, et me peame „Jumalat üle kõige kartma, armastama ja usaldama”.⁴ „Heidelbergi väitluses” (1518) ütleb Luther:

Inimene, kes arvab, et ta pälvib armu, kui teeb seda, mis temas on, lisab patule

³ Martin Luther, “On the Councils and the Church, 1539”, *Luther’s Works*, vol. 41, 103–104.

⁴ Martin Luther, „Väike katekismus,” *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 210.

patu, ja on seetõttu kahekordselt süüdi.⁵

Kuigi Lutheri patukäsitlus tugineb tema arusaamale Jumala õiglusest ja lunastusest, kinnitavad seda kogemused ja psühholoogiline taju. Kogemustest lähtudes sai Luther öelda, et inimene „rikub pidevalt esimest käsku, kuna ta ei usalda kõiges Jumalat.”⁶ Selle põhjuseks on patu sügavam olemus, mille kohta Luther sarnaselt Augustinusega leiab, et see on tahte moondumine, mis muudab inimesed enesekeskseks. Ilma usuta Jumalasse püüavad inimesed pidevalt saavutada eeliseid ja au iseendale, mitte Jumalale ja ligimesele. Nad kasutavad nii kehalisi kui ka vaimseid ande iseenda hüvanguks, kuna nad arvavad, et saavad Jumala ees õigeolemise oma tegudega välja teenida. Luther ei leia, et inimeste soov teha häid tegusid ja täita seadust on vale. Ent kui inimlikke tegusid tehakse eneseõigustamise nimel, ei ole võimalik samal ajal Jumalat kiita, sest sel juhul jäetakse tähelepanuta Jumala armastus ja tingimusteta arm. Lisaks tekitab inimeste püüd ise õigeksmõistu saavutada väärarusaama oma vaimsete ja kõlbeliste võimete piiratusest ning paneb inimesi ignoreerima oma põhimõttelist sõltuvust Jumala Vaimu väest.

Võib jääda mulje, et Lutheri patuõpetus esitab inimese olukorrast äärmiselt pessimistliku käsitluse. Tegelikult ei ole peaaegu ühelgi teisel kristlikul konfessioonil sedavõrd radikaalset patukäsitlust. Kui enamiku kristlike traditsioonide jaoks tähendab patt usu puudumist ja sellest tingitud enesekesksust, mistõttu inimesed kalduvad otsima tunnustust ja kiitust iseendale selle asemel, et keskenduda altruistlikult ligimeste vajadustele, siis luterlikus teoloogias nähakse patu fataalset iseloomu selles, et see mässib inimesed pidevasse enesepeetusesse oma iseseisvuse küsimuses, mille tagajärjeks on arvukad eneseõigustamise katsed nii Jumala ees kui ka inimsuhtes.

Seoses nüüdisaegse sekulariseerumisega on teoloogiline patumõiste loomulikult ebapopulaarseks muutunud. Seetõttu kasutatakse sõna „patt” igapäevaselt ainult pealiskaudses tähenduses. Kuigi luterlastel võib tekkida kiusatus öelda, et selline olukord näitab lihtsalt patu petlikkuse uut taset, oleks viljakam arutleda tagajärgede üle, mis kaasnevad teoloogia jaoks radikaalse patumõiste kadumisega. Luterlikus teoloogias vastab arusaam patu radikaalsest olemusest arusaamale Jumala armu kõigeväelisusest. Eranditult kõik inimesed vajavad Jumala armu ja ettehooldust, et neil oleks võimalik loobuda enesekesksusest ning hakata Jumalat tõeliselt usaldama ja rohkem teistele inimestele tähelepanu pöörama. Seepärast öeldakse: „et ükski inimene ei kiitleks Jumala ees” (1Kr 1:29). Patuõpetus on ebapopulaarne just selle pärast, et see osutab inimeste võrdsuse negatiivsele küljele. Ometi aitab patu tunnistamine Jumala armu valguses inimestel suhtuda realistlikult iseenda võimekusse ning on veenev põhjus, miks olla teiste inimeste suhtes andestav ja suuremeelne.

⁵ Martin Luther, “Heidelbergi väitlus, 1518”, M. Luther, *Valitud tööd*, 35.

⁶ Paul Althaus, *The Theology of Martin Luther* (Philadelphia: Fortress, 1996), 145–146.

Inimesed – loodud vastutust võtma

Lutheri käsitus inimese olukorrast (*conditio humana*) on realistlik, kuna see lõhub illusiooni inimese võimest Jumalat ideaalselt armastada ja Jumala silmis ideaalselt elada. Seetõttu on luterlikku teoloogiat sageli süüdistatud eetika, inimese käitumise ja tegude tähtsuse alahindamises. Vahel võidi seda isegi tajuda allaheitlikkusena. Kuid Lutheri arusaam inimese võimetusest Jumala suhtes on ainult üks pool tema mõtetest inimese olukorra kohta. Olles avastanud Jumala õigluse ja puhta armu, hakkab ta hindama Jumala head loodut ja ettehooldust. „Väikeses katekismuses” õpetab ta usklikke juhinduma apostelliku usutunnistuse esimesest artiklist:

Mina usun, et Jumal on mind koos muu looduga loonud, andnud mulle ihu ja hinge, silmad, kõrvad ja kõik ihuliikmed, mõistuse ja kõik meeled ning hoiab neid siamaani, lisaks sellele riituse ja jalavarjud, söögi ja joogi, maja ja valdused, naise ja lapsed, põllud, kariloomad ja kogu vara; hoolitseb iga päev külluslikult selle ihu ja elu vajaduste ning peatoiduse eest, varjab kõigi ohtude eest ning hoiab ja kaitseb kõige kurja eest, ja seda kõike pelgalt isalikust jumalikust heldusest ja halastusest, sõltumata minu mis tahes teenetest ja väärilisusest. Kõige selle eest võlgnen ma tänu ja kiitust talle, selle eest teenin ma teda ja olen talle kuulekas; see on kindlasti tõsi.⁷

Sellisel varustatud ja kaitstud inimesed on kutsutud tegema koostööd Jumalaga, kes on loonud kõik olendid ja eriti inimesed selleks, et nad teeniksid Jumalat ja võitleksid pidevalt kurja vastu.⁸ Inimestel on eriline kohustus tegutseda maailmas headuse nimel ning edendada õiglust ja rahu. See on võimalik, kuna inimesed on loodud Jumala näo järgi (vt 1Ms 1:26–27). Kui hiliskeskaegses skolasitikas selgitati Jumala näo järgi loomist psühholoogiliselt, keskendudes eeskätt mõtlemisvõimele, siis Lutheri jaoks seisnes *imago Dei* põhituum inimeste ja Jumala erilises suhtes, milles inimesed on loodud osa saama Jumala õiglusest, pühadusest ja tõest. See eristab inimesi kõigist teistest olenditest ning annab neile erilise inimväärikuse, mille lahutamatu osa on vastutus üksteise ja kõigi teiste olendite eest.

Kuidas mõjutab patt jumalanäolisust? Seoses selle küsimusega võime näha, kuidas varajases luterlikus teoloogias sattusid vastuollu ühelt poolt filosoofiline terminoloogia ja teiselt poolt filoloogiline eksegees. 1 Moosese raamatu 1. peatüki 26. salmi patristliku ja keskaegse tõlgenduse kohaselt oli jumalanäolisus inimeste olemus. Seega sai patt hävitada üksnes jumalasarnasuse, aga mitte jumalanäolisust ennast. Luther soovustavast avastas, et keeleliselt on 1Ms 1:26 kasutatud sõnad „näo järgi” ja „sarnaseks” sama tähendusega. Ta järeldas seega, et pärispatu tagajärg on jumalanäolisuse kaotamine. Seega seisneb lunastus Lutheri ja luterliku teoloogia järgi jumalanäolisuse taastamises. Soovustavast aristotelliku mõistekasutuse järgi on mõte jumalanäolisuse kaotamisest ja taastamisest loogiliselt võimatu, sest jumalanäolisuse

⁷ Martin Luther, „Väike katekismus“, *Luterlikud usutunnistuskirjad*, 212.

⁸ Vrd Lutheri loeng 1. Moosese raamatu kohta: WA 42: 56, 30–31.

kaotamine tähendaks inimese olemuse kaotamist. Luther ei hoolinud kuigi palju filosoofiliselt kooskõllalisest mõistekasutusest. Kuigi ta kinnitas, et inimesed jäävad Jumala looduks ka siis, kui nad patus Jumalast ära pöörduvad, rõhutas ta ka seda, et patt on tahte radikaalne moonutus, mida ei ole põhimõtteliselt võimalik ilma Jumala abita tagasi pöörata. Tema teoloogilised järglased püüdsid teoloogiat ja filosoofilist terminoloogiat ühildada mitmete eristuste abil seni, kuni valgustusaegses filosoofias esitati üldine kriitika artistotelliku filosoofia kohta. Selle tulemusena ei tõlgendata nüüdisaja luterlikus teoloogias inimeste jumalanäolisust enam ontoloogiliste kategooriatega.

Pigem saab jumalanäolisust mõista üksnes Jeesus Kristuse põhjal, keda apostel Paulus nimetas teiseks Aadamaks. Jeesus Kristus oli tõeliselt jumalanäoline, kuna ta pühendas kogu elu Jumala tulevase riigist rääkiva evangeeliumi kuulutamisele. Ta ei tegutsenud kunagi iseenda huvides, vaid oma kaasinimeste huvides, eriti kui need olid oma aja ühiskonnast välja tõrjutud. Ta võttis nende eest vastutuse, kannatas ja suri ristil nende eest ning seda tehes ilmutas, milleks armastus on võimeline. Seega näeme temas jumalanäolisuse tegelikku sisu. See ei ole inimestele kuuluv ontoloogiline omadus. Pigem seisneb see võimes luua Jumalaga usaldussuhte, mis väljendab inimeste väärilist suhtumist Jumalasse ning annab neile vabaduse keskenduda ligimeste vajadustele. Seega aitab usk Jeesusesse Kristusesse inimestel elada sellises olukorras, milleks nad on loodud.

Lutheri arusaam inimeste olukorrast on realistlik, kuna ta mõistab täielikult patu jõudu ja inimese sõltuvust Jumala eluandvast armust. See ei ole pessimistlik ja ei toeta ka mingil moel allaandlikku suhtumist. Inimesed on Jumala loodud ja on kõigil juhtudel Jumala ettehoolduse all. Nad on loodud Jumala näo järgi ja neid uuendatakse Jumala armu läbi. Jumala arm ei ole müügiks ja seega ei ole ka inimesed müügiks. Neil ei ole väärtust, mida inimesed saaksid mõõta või võrrelda, olenemata sellest, kas nad usuvad Jumalasse või mitte. Kuigi patt rikub inimeste õige suhte Jumalaga ja õige suhtumise Jumalasse, ei hävita see Lutheri käsitluses inimeste intellektuaalset ja emotsionaalset võimekust ega nende võimet edendada viisakaid suhteid ja ühiskondlikku heaolu. Inimesed on suutelised ja kohustatud igaüks omal moel ühisellu ja rahumeelsesesse kodanikuühiskonda panustama vastavalt igaühe kutsumusele ja andele. See on võimalik ilma Jeesusesse Kristusesse uskumata, samuti nagu mitteusklikul inimesel on võimalik tunnustada inimväärikust ja inimõigusi. Usk ei ole tingimata vajalik mõistmaks, et inimesed ei ole müügiks. Ent kui me mõistame Jumala armu iseloomu, on meil võimalik inimeste olukorda realistlikumalt suhtuda. Kuna me saame nii olla iseenda kavatsuste suhtes ausamad, võime olla ka teiste suhtes andestavamad, ning Jeesuse Kristuse isetu elu ja surm võivad aidata meil mõista, et tegelik vastutus tipneb tõelise armastusega teiste inimeste vastu ja nende vajaduste arvestamisega.

Küsimused

Patu mõiste on tänapäeval ebapopulaarne. Isegi kristlaste seas kiputakse patu radikaalset iseloomu vähendama, kuigi sellel on luterlikus traditsioonis keskne koht. Kuidas Sina seda mõistad? Milles seisneb patust rääkides meie vastutus?

Luterlik teoloogia on raske, sest selles ühendatakse tugev patutunnetus tugeva vastutustundega. Jumala arm võimaldab meil omandada realistlikuma suhtumise ning samal ajal suunab evangeelium meid teiste inimeste heaks vastutust võtma. Kuidas seostub see Sinu elus valitseva olukorraga?

Inimväärikust peetakse tänapäeva poliitilistes, filosoofilistes ja teoloogilistes mõttevahetustes keskseks ideeks. Ristiusk ei ole sajandite jooksul alati olnud hea inimväärikuse ja inimõiguste kaitsja. Milline võiks olla või peaks olema konkreetselt kristlik või luterlik panus, mis edendaks tänapäeva maailmas inimväärikuse ideed?

Inimkaubandus

Ebise Dibisa Ayana

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) Peaassamblee resolutsiooniga 55/25 15. novembril 2000. aastal allkirjastamiseks, ratifitseerimiseks ja ühinemiseks avatud rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooni täiendava naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokollis artiklis 3 määratletakse inimkaubanduse mõiste järgmiselt:

[I]nimkaubandus tähendab isiku ekspluateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist, inimröövi toimepanemise või muul viisil jõu kasutamise või sellega ähvardamise, petmise, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmise või muu hüvise pakkumise või vastuvõtmise või muu kuritarvituse teel. Ekspluateerimisena käsitletakse ka teise isiku prostitueerimisele sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist.⁹

Protokoll jõustus 29. septembril 2003 ning paljud riigid kasutavad seda inimkaubanduse vastu võitlemiseks. Protokollis eesmärgid on inimkaubanduse ärahoidmine ja selle vastu võitlemine, pöörates seejuures suurimat tähelepanu naistele ja lastele, selle kaubitsemise ohvrite kaitsmine ja abistamine nende inimõigusi austades, ning protokolliosaliste vahel koostöö soodustamine nende eesmärkide saavutamise nimel.¹⁰ Protokoll aitab jõustada inimkaubanduse vastu võitlemist käsitlevaid õigusakte ning kehtestada siseriiklikus õiguses organiseeritud kuritegevuse vastaseid põhimõtteid. Selles loetletakse kõiki inimkaubandusega seotud meetodeid.

Käesolevas artiklis soovin analüüsida inimkaubanduse ohvrite probleemi ning lahata seda teoloogilisel taustal. Käsitlemise eesmärk on arutleda täiendavalt Etioopia naistega kaubitsemise ulatuse ja laadi üle ning anda kirikutele ja kogukondadele ülevaade sellest Etioopias realselt esinevast nähtusest. Naistega kaubitsemine on Eti-

⁹ Vt <https://www.riigiteataja.ee/akt/733018>

¹⁰ Ibid.

oopias kasvav probleem ning üks sellega seotud põhiküsimusi kirikute ja teoloogide jaoks puudutab seda, kuidas sellele olukorrale reageerida ning mida on võimalik teha selle probleemi vastu võitlemiseks ja ohvrite aitamiseks.

Inimkaubanduse ulatus

Inimeste, eriti naiste ja lastega kaubitsemine on kogu maailmas laialt levinud. See on inimsusevastane kuritegu, mis hõlmab inimeste ekspluateerimiseks nende värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist jõu kasutamise, petmise või muude vahenditega. Inimkaubitsejate kätte langeb nii kodumaal kui ka välisriikides tuhandeid mehi, naisi ja lapsi. Inimkaubandus mõjutab paljusid maailma riike, mis võivad olla ohvrite lähtekohaks, transiitriigiks või sihtkohaks.

Inimkaubandust käsitlevast rahvusvahelisest aruandest (UNODC) nähtub, et maailmas tervikuna on inimkaubandus kasvuteel. 2009. aastal avaldatud aastaid 2003–2007 hõlmava aruande kohaselt on inimkaubandusest selle lähtekoha, transiit- või sihtriigina mõjutatud 155 riiki.¹¹ Suurem osa ohvritest, kellest 98% on naised ja tüdrukud, on 18–24-aastased.¹² Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (IOM) andmetel:

Kuigi inimkaubanduse rahvusvahelist ulatust on raske arvuliselt kindlaks teha, võidakse kaubitsemise eesmärgil üle riigipiiride toimetada koguni 800 000 inimest aastas ning inimeste arv, kellega kaubitsetakse riigisiselt, on veel palju suurem. Soome on igal aastal kümnete või isegi sadade inimkaubanduse ohvrite transiit- ja sihtriik.¹³

See näitab, et kõnealune probleem ei piirdu ainult vaeste ja vähearenenud riikidega. Näiteks minu riik, Etioopia, on lähteriigiks paljudele meestele, naistele ja lastele, keda müüakse eeskätt sunnitöö ja vähemal määral seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil.

Etioopia on lähteriigiks paljudele meestele, naistele ja lastele, keda müüakse eeskätt sunnitöö ja vähemal määral tulundusliku seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil. Etioopia maapiirkondade lapsi müüakse riigisiselt orjusesse ning harvemini ka tulundusliku seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil või sunnitööle põllumajanduses, traditsioonilises kudumises, kullakaevandustes, tänavamüügis või kerjamise teel raha teenimiseks. Etioopia kõigi piirkondade noori naisi müüakse koduteenijateks, eelkõige Liibanoni, Saudi Araabiasse ja Araabia Ühendemiraatidesse [...].¹⁴

Inimkaubandus on saavutanud sellise ulatuse, mis on võrreldav muude ebaseadusli-

¹¹ https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf

¹² Ibid.

¹³ www.iom.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=109

¹⁴ www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2009/123136.htm

ke tegevuste, näiteks uimastikaubandusega. Inimesi ekspluateeritakse mitmel moel, kaasa arvatud seksuaalne ekspluateerimine, sunnitöö, väike töötasu ja suur töökoormus. Kogu maailmas sunnitakse naisi ja lapsi õigusvastaselt tööle ja prostitutsioonile ning kasutatakse neid ära.

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklites 3, 4 ja 5 öeldakse:

Artikkel 3

Igaühel on õigus elada, olla vaba ja tunda end turvaliselt.

Artikkel 4

Kedagi ei või pidada orjuses ega sunduses; orjus ja orjakaubandus ükskõik millisel kujul on keelatud.

Artikkel 5

Kedagi ei tohi piinata ega julmalt, ebainimlikult või alandavalt kohelda või karistada.¹⁵

Kuigi paljud riigid on vastu võtnud põhilisi inimkaubanduse vorme, näiteks seksuaalset ekspluateerimist ja sunnitööd käsitlevaid seadusi, ei ole näiteks mitmetes Aafrika riikides inimkaubandust käsitlevaid õigusakte või on seadustega kuriteoks tunnistatud ainult mõned inimkaubanduse aspektid, näiteks lastega kaubitsemine. Mõnes riigis on inimkaubanduse probleem alles väga hiljuti päevakorraile tõusnud.

Inimkaubanduse mõju

Inimkaubandus mõjutab inimeste heaolu ning sellel on rasked emotsionaalsed, psühholoogilised, kehalised ja ühiskondlikud tagajärjed.

Sagedasemad kuritarvitused, mida inimkaubanduse ohvrite peal rakendatakse, on vägistamine, piinamine, võlaorjus, õigusvastane kinnipidamine ning pereliikmete või teiste lähedaste ähvardamine, samuti muud kehalise, seksuaalse ja psühholoogilise vägivalga vormid.¹⁶

Nende tagajärjel tekkivad probleemid mõjutavad kogu isiksust ja tema enesehinnangut. Inimkaubanduse tulemuseks ei ole elu vabaduses, vaid raskused ja sageli surm.

Ohtlikud tingimused, millega inimkaubanduse ohvrid oma teekonnal kokku puutuvad, võivad põhjustada haigusi ja vigastusi. Sihtkohas esineb naistel sageli terviseprobleeme, näiteks pea-, südame-, maksa- ja neeruhaigusi.¹⁷ Etioopia naiste kõige sagedasemad vigastused on luumurrud, peatraumad ja kehavigastused, mis

¹⁵ Vt <http://www.vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon>

¹⁶ www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/projects/documents/ct_brochure_en.pdf

¹⁷ Ibid.

võivad äärmisel juhul lõppeda surmaga.¹⁸

Suurem osa naiste teatatud vigastustest ja haigustest on tingitud kehalisest ja seksuaalsest kuritarvitamisest [...] naisi on pekstud, vägistatud, neil ei ole lastud magada, neid on ilma jäetud toidust ja muudest esmavajalikest vahenditest, nii et tulemuseks on väsimus, kaalukaotus ja vastuvõtlikkus haigustele.¹⁹

Seoses inimkaubandusega tekkivad riskid reproduktiiv- ja seksuaaltervisele on üldjuhul tingitud seksuaalsest kuritarvitamisest ja vägivallast. Inimkaubanduses seksikaubana kasutatavatel naistel esineb sageli erinevaid sugulisel teel ülekanduvaid haigusi, kaasa arvatud HIV-d. Vägistamise või sunniviisilise vahekorra tagajärjel rasestunud naised peavad sageli tegema ebatavalisi aborte.

Inimväärkuse haavamise tõttu kogevad inimkaubanduse tagajärjel teise riiki toodud naised sageli viha iseenese vastu, erinevaid foobiaid, põhjendamatu häbitunnet või määravad ennast ise isolatsiooni nii, et nad kunagi kodust ei lahku; mõnikord võib neil esineda teadvusekaotust.²⁰

Inimkaubanduse ohvriks langenud naistel tekib siht- ja koduriigis sotsiaalne võõrandumine. Emotsionaalse ja sotsiaalse toe puudumine avaldab tohutut mõju naiste võimele oma olukorras tekkivat stressi taluda ja sellega toime tulla. Neil võib kergesti tekkida tunne, et nad on ühiskonna liikmetena väärtusetud. Paljudes ohvrites tekitab mõtestatud inimlike kontaktide puudumine üksildustunnet ning kinnistab nende usku, et leevendus või pääsemine ei ole võimalik.

Inimkaubitsejate toimimisviis

Inimkaubitsejad kasutavad erinevaid meetodeid. Värbajad lubavad noortele naistele teises piirkonnas või riigis hästi tasustatud töökohti. Kui nad on langenud värbajate või agentide eksitavate lubaduste lõksu, sunnitakse neid tavaliselt prostitutsioonile.²¹ Terminoloogiliselt nimetatakse naiste petmise või sundimise teel sunnitööle rakendamist inimkaubitsemiseks, samas kui ekspluateerivates tingimustes töötamiseks omal soovil koos vahendajaga teise riiki sõitmist nimetatakse tavaliselt ebaseaduslikuks üle piiri toimetamiseks.²² Ebaseaduslikult üle piiri toimetatud naised sisenevad sihtriiki ebaseaduslikult. „Rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine on kuritegu, mille korral rahalise või muu materiaalse hüvise eest ostetakse isikule võimalus

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ *The Health Risks and Consequences of Trafficking in Women and Adolescents. Findings from European Study, Including: Human Rights Analysis of Health and Trafficking and Principles for Promoting the Health Rights of Trafficked Women*, vt www.lshtm.ac.uk/hpu/docs/trafficking_final.PDF

²¹ www.oit.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_117931.pdf

²² <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/smuggling-of-migrants.html>

siseneda riiki, mille kodanik või elanik ta ei ole.”²³ Sellistel naistel ei ole mingit kaitset. Kui politsei nad tabab, siis neid pekstakse, trahvitakse ja/või vangistatakse. Liibanonis on tulnud ette palju selliseid juhtumeid Etioopiast pärit koduteenijatega. Petmine on üks meetod, mida inimkaubitsejad kasutavad, et toimetada naisi oma „klientide“ kätte.

Inimkaubanduse põhjused

Inimkaubanduse algpõhjuseks võib olla sotsiaalmajanduslik olukord, sooline ebavõrdsus ja ebastabiilsus. Sageli näevad naised värbajate tehtud pakkumises võimalust saada majanduslikult oma vanematest või meespartnerist sõltumatuks ja/või toetada rahaliselt oma perekonda. Suurem osa inimkaubandusest ohustatud noori naisi on orvud või peavad hoolitsema oma nooremate õdede-vendade eest. Teistel võivad olla haiged või üksikvanemad, kes ei suuda oma peret toita ning enamikul juhtudel elavad need pered suures puuduses. Sageli sunnivad pered ise noori tüdrukuid koduteenijatena tööle, et parandada pere elutingimusi. Mõnede perede valmidus lubada oma naissoost liikmetega kaubitsemist näitab nende hirmu raskuste ees, millega nad toime peavad tulema. Olukorda mõjutab ka see, kui perekond peab orjust millekski normaalseks, ning selline usk on mõnes riigis sügavalt juurdunud.

Kiriklikul ja vaimsel tasandil avaldab kristliku teoloogia klassikaline moraaliõpetus inimestele sügavat mõju, eriti maailma lõunapoolkera mõnes osas. Isetus ja „kannatusteoloogia“ on paljude inimkaubitsejate kätte langenud kristlaste usulistes veendumustes tähtsal kohal.

Kannatusteoloogia on seotud Jeesuse kannatustega. Jeesuse ohvrisurm lunastas inimesed patu, surma ja saatana orjusest. See teoloogia on kiriku aluseks. Jeesus kannatas inimeste pärast. Tema kannatused said kannatavatele inimestele eeskujuks.

Paljudes piirkondades võib täheldada, et kristliku taustaga naised lepivad kannatustega, kuna nad usuvad, et kannatused on seotud lunastusega. Sellisel juhul lepivad nad kannatustega kui millegagi, mida on vaja kellegi lunastamiseks²⁴ ning lähtuvad põhimõttest, et nad elavad kellegi teise nimel. See põhimõte tekitab naistes tunde, et nad vastutavad teiste inimeste, eriti oma vanemate, perede ja isegi kogukonna eest. Kuigi sellist vastutustunnet võib esineda paljudele pereliikmetel, avaldab see eriti suurt mõju naistele. See eeldab oma mina allutamist teiste inimeste identiteedile, vajadustele ja huvidele ning põhjustab naiste identiteedikaaotust. Tulemuseks on sageli „naise eneseteostusvõime tuimestamine. Talle õpetatakse, et ta peab ootama, kuni keegi ta leiab [...]”²⁵

²³ Ibid.

²⁴ Gemma T. Cruz, *Into the Deep, A Theological Exploration of the Struggle of the Filipina Domestic Workers in Hong Kong* (Manila: UST Publishing House, 2006), 70.

²⁵ Joanne Wolski Conn (ed.), *Women's Spirituality. Resources for Christian Development* (Mahawi: Paulist, 1986, 1992), 11.

Mitmeid kristlikus traditsioonis sõnastatud voorusi, näiteks sallivust ja kuulekust saab tõlgendada viisil, mis aitab naisi alla suruda ning paneb neid inimkaubandusele alistuma. Sallivust määratletakse kui valmisolekut piinamisega leppida.²⁶ Tulemuseks on olukord, kus naised lepivad oma probleemidega ja kaotavad eneseväärikuse. Nad lepivad inimkaubanduse tagajärjel neile peale sunnitud koduteenija tööga, kuigi nad teavad, et sellega kaasneb rõhumine. Sõna „kuulekus”, mis tähendab valmisolekut teha seda, mida öeldakse, eeldab alistumist, mida võidakse kergesti kuritarvitada. Kellelegi kuulekas olemine tähendab sellele isikule alistumist. Kiriku patriarhaalne valitsemine eeldab, et naised on kõiges allutatud meeste autoriteedile. Kui kiriku moraaliõpetus on tasakaalustamata, siis lihtsustab see meeste valitsemist naiste üle. Naiste identiteet muutub nähtamatuks ning nad ei vali ise oma elule suunda, neil puudub enesekindlus ja võime iseendale toetuda.

Mitmel pool maailmas soodustab kiriku moraaliõpetuse väärkasutamine naiste diskrimineerimist, sotsiaalset segregatsiooni, rassilist ja rahvuslikku diskrimineerimist, kultuuriliste ja usuliste erinevuste süvenemist, tööalast ärakasutamist ja majanduslikku vägivalda, seksuaalset ekspluateerimist ja kuritarvitamist.

Paljud naised usuvad, et Jumal on nendega ning annab neile kannatustes jõudu ja kannatlikkust. Tegelikult oleks seda jõudu ja kannatlikkust vaja rõhumisele vastu hakkamiseks, mitte ekspluateerimisega leppimiseks. Kristlik Jumal on vabastav Jumal.

Vastupanuteoloogia kui väljapääs

Tee avaraks oma telgipaik ja su elamute vaipu venitatu! Ära ole kokkuhoidlik! Pikenda oma telginööre ja kinnita vaiu! (Js 54:2)

Vastupanuteoloogia aitab inimestel saada teadlikuks iseendast ja võidelda inimkaubanduse vastu, et inimesi ei müüda ega ostetaks kui asju inimkaubitsejate ja nende tööandjate hüvanguks. Inimesed peavad muutuma enesekindlamaks – tuleb lõpetada ootamine, et keegi teine nende eest sõna võtaks. On aeg „kinnitada vaiu” inimkaubandusele vastu seismiseks. Inimesed peavad täielikult teadvustama oma inimväärikust ja olukorda, millesse nad on pandud (nii positiivses kui ka negatiivses mõttes), ning püüdma seda lahendada, mitte lihtsalt sellele alistuma. Vastupanuteoloogia võimaldab neil näha oma täielikku inimlikkust ja vabanemist, piiramata nende vaadet ainult selle konkreetse tegelikkusega, millega nad on seotud.

Vastupanu teekond tähendab väljapääsu

- eneseväärikuse ja enesemääratluse puudumisest: inimene saab teadlikuks sellest, et ta on objektiks muudetud, ning kasvatab sellele vastukaaluks oma eneseväärikust;

²⁶ Haddis Tiruneh, *The Works of St. Yarde In the Light of the Holy Bible* (Ethiopia: Addis Ababa, 1999), 8.

- vihale alistumisest: viha on parem mõista kui tunnet, mis annab märku sellest, et meie suhetes iseenda või meid ümbritsevate rühmade või maailmaga ei ole kõik korras. Viha tuleb käsitada kui arusaama, et me vajame armastust ja kaastunnet, vaatamata raskustele. Selles seoses tuleb seda mõista kui tahet muuta neid rõhuvaid tingimusi, milles inimest sunnitakse elama;
- häbi- või süütundest ning selle asendumist enese tunnustamisega: naised on loodud väärrikana. Eneseuhkuse kujunemine päästab naise süü- ja häbitundest ning võimaldab vastu panna väärkohtlemisega kaasnevale kahjule, traumale ja enesehülgamisele.

Kui kirikud otsivad uusi võimalusi, kuidas sõnastada inimeste eneseteadlikkust suurendavat moraaliõpetust, siis see on üks uus võimalus hakata vastu inimkaubitsemisele. Naised seostavad Jeesuse kannatusi iseendi kannatuskogemusega ning lepivad sellega, kuna kiriku moraaliõpetuses pannakse kannatustele väga suurt rõhku. Nii muutub kannatamine inimelu normaalseks ja loomulikuks osaks. Kristuse ohvrisurma tõlgendatakse kui inimeste, eriti naiste (enese)ohverduse eeskujuna. Jumala vabastavat väge ei kuulutata ja kannatustest saab elu lõppeesmärk. See õpetus ohutab naisi olema vaiksed ja kuulekad head kristlased selle asemel, et rääkida avalikult oma kannatustest ja mõista hukka vägivald, mille ohvrid nad on.

Seetõttu on vaja

- vaadata üle kannatusteoloogia, mis vajab võiduka jumalakujutluse käsitlemist kirikute õpetuses ja nõustamises. Jumal on vabastav Jumal. Kannatamine tähendab heitlust uuenemise ja vabanemise nimel. Kannatamine ei ole inimeste lõppsaatus;
- vaadata üle Piibli õpetused ristist. See annab naistele võimaluse näha, et surm ei ole evangeeliumi viimane sõna. Ristiteoloogiat on võimalik tõlgendada nii, et me näeksime Jeesuses kannatuste ületamise eeskujuna;
- vaadata üle kirikute moraaliõpetus, mis paneb inimesi inimkaubandusele alistuma.

Kirikute moraaliõpetus mõjutab naiste elu. Kuna mõnes ühiskonnas kaldutakse inimkaubandusse soovivat suhtuma, tuleb kiiremas korras tegeleda selle suhtumise muutmisega. Inimkaubanduse sotsioloogilised uuringud on näidanud, et mõned ühiskonnad ja ohvrite pered pigistavad oma tütarde, õdede, vendade ja naistega kaubitsemise ees silma kinni sotsiaalmajanduslike tegurite tõttu.

Ühiskondliku ebavõrdsuse taustal esinevad soolised stereotüübid, mille kohaselt meeste käes on võim ja kontroll ning naised on passiivsed ja peavad tegutsema eeskätt privaatsfääris, toidavad paljudes ühiskondades väärarusaama, et naiste ühiskondlik roll on teha koduseid töid. Sellised stereotüübid soodustavad naistega kaubitsemist, kuna ühiskondlike hoiakute kohaselt peavad nad olema kuulekad ning kuuletuma vaikides oma abikaasade/meestele.

Kiriku kohustus on tagada, et meie noored tüdrukud ja poisid, mehed ja naised saaksid haridust; haridus võib olla võimas vahend, mis aitab üle saada naisi allutatud positsioonis hoidvatest soolistest stereotüüpidest. Kogudustes teadlikkuse suuren-

damine hõlmab ka seda, et tehakse kindlaks olemasolevad ressursid, tugiteenused ja organisatsioonid, mis saavad ohvreid toetada nii nende kehalise ohutuse tagamiseks (varjupaigad, toit, ravimid ja hügieen) kui ka psühholoogilise heaolu suurendamiseks. See võimaldab olla meeste ja naiste võrdse kohtlemise eestkõnelejaks. Nii on võimalik kasvatada arusaama, et igal inimesel on inimväärikus ja Jumal ei loonud inimesi müügiks.

Kokkuvõte

Peaks olema enesestmõistetav, et inimkaubandus ja selle hävitav mõju inimeste õigustele tekitab kirikus kui usklake osaduskonnas sügavat meelepaha. Inimese kuritarvitamine on samaväärne Jumala pühamu kuritarvitamisega. Kui kedagi rõhutakse, nõrgestab see inimest. Inimkaubanduse ja selle mõju üle mõtiskledes taipame kiiresti, et muutus on vajalik. Selleks tuleb muuta ka paljudes ühiskondades ja kirikutes endiselt valitsevaid teatud hoiakuid, milleks on näiteks meeste seostamine kõrgemate ja dominantsete inimlike omadustega ning naistele alamate ja passiivsete omaduste omistamine. Patriarhaalne valitsemine on vastuolus Jeesuses Kristuses meieni jõudnud Jumala armu vabastava sõnumiga.

Sajandite jooksul on kirikud aeg-ajalt üle võtnud mittekristlikku päritolu moraaliõpetusi (näiteks Aristotelese õpetus naiste rollist). Kirikute õpetusele, mis kindlustab naiste kannatusi ja rõhumist, võib vastukaaluks seada õpetuse meeste ja naiste kui Jumala näo järgi loodud olendite võrdsusest ja arusaama Jumala vabastavast väest. Samuti on oluline luua keskkond, kus inimestel on võimalik leida kestlikku tööd ja oma teenistusest ära elada. Kui me võtame võrdsuse põhimõtte tõeliselt omaks ja väldime väärarusaamu, on tunneli lõpus võimalik näha pisutki valgust.

Küsimused

Mida Sa tead tänapäeval Sinu riigis/kontekstis esinevast inimkaubitsemisest?

Kuidas võiks meie käsitus Jumala näo järgi loomisest mõjuda seda, kuidas me tänapäeval elame?

Millised on kiriku ees seisvad probleemid, kui ta püüab ideed inimese jumalanäolisusest tegudes rakendada ning kuidas tõlgendada seda inimkaubitsemise valguses?

Kirik, poliitika ja võimu kasutamine: mõned näited Ungarist

Tamás Fabiny

Ajalooline taust

Pärast 1945. aastat jäi Ungari Nõukogude Liidu huvisfääri. Paari järgnenud aasta jooksul valitses Ungari koalitsioonivalitsuse juhtimisel ühiskonnas suhteline vabadus. Kommunistid haarasid võimu 1947. aastal toimunud ulatusliku valimispettusega. „Salaamitaktikat” kasutades lõhestasid ja hävitasid nad ülejäänud erakonnad ning mõnel juhul neelasid endasse nende vasaku tiiva. Nõukogude Liidu tugeval toetusel riigistasid nad tehased ja sundisid põllumajandustöötajad kolhoosidesse. Samal perioodil sekulariseeriti kirikukoolid. Ajalooliselt olid kirikud hallanud Ungaris paljusid avalikke koole. Nüüd aga kirikukoolid suleti (mõne vähese erandiga) ja evangeelsel luterlikul kirikul ei lubatud säilitada ühtegi oma kooli. Mõningase viivitusega võeti ära ka maailmakuulus Fasori luterlik kool. Usuordud ja diakonisside seltsid saadeti laiali ja paljud kirikutegelased vangistati. Üheparteisüsteemi valitsuse all muudeti ajakirjandus tsensuuriga teovõimetuks. „Reaalsotsialismi” kohustuslik ideoloogia mõjutas kunste ning nõukogude ateistlik propaganda tungis oma aja intellektuaalide ringkondadesse. Sel ajastul tekkis eraldi mõiste „uksekellahirm”: süütuid inimesi valdas hilisõhtul uksekella kuuldes kabuhirm, kuna ukse taga võis olla politsei, kes tuli inimesi ilma mingi põhjusega ära viima. Sel ajal tähendas kirikuõpetajaks olemine riski võtmist. Minu kiriku tuntuim piiskop Lajos Ordass vangistati ning paljud tema kolleegid asustati ümber või sunniti kirikus teenimisest loobuma ja asuma lihttöölise ametikohale. Sel ajal tundus, et kirikuõpetajal ei ole mingeid tulevikuväljavaateid. Kuid asjaolud jäid kutsumusele alla. Toon näite oma perekonnast. Minu isa tundis tugevat Jumala kutset ning kuigi tal oli juristina väga hea ametikoht, soovis ta saada kirikuõpetajaks, kuna oli tundnud Püha Vaimu kutset. Ta ei hoolinud sellest, et parimal juhul olnuks tal võimalik õpetajana teenida vaid mõnes kauges maakülas. Ta oli kannatusteks valmis. Teoloogiatudengina osales ta koos mõne teise üliõpilasega evangeliseerimiskampaanias ning jagas tänaval väikeseformaadilisi Johannese evangeeliume, millel oli kirjas: „trükitud USAs”. Sel põhjusel pidas politsei ta kinni. Ta rääkis meile, et veetis kogu öö Issandat paludes, nagu

Paulus ja Siilas. Hommikul avaldati neile noomitus ja nad lubati koju. Üliõpilasi üle kuulanud ametnik olevat neid ära saates öelnud: „Andke mulle üks neist brošüüridest, mu naisele meeldib taolisi kirjatükke lugeda.”

1956. aasta revolutsioon või ülestõus oli katse seda totalitaarset olukorda muuta. Vabadus kestis kõigest mõne päeva, kuni Nõukogude väed riigi okupeerisid ja ülestõusu maha surusid. Sellele järgnes nn pehme diktatuuri periood. Inimesed nimetasid seda sageli „guljašikommunismiks” või „sotsialismileeri kõige rõõmsamaks barakiks”, sest Ungari elatustase oli teiste sotsialistlike riikidega võrreldes küllaltki kõrge. Täna seks oleme mõistnud, et need aastakümned mõjusid tegelikult kirikutele kahjulikumalt kui otsene diktatuur. Otsese diktatuuri korral on hea ja halb selgelt eristatavad, mistõttu kristlased on kannatusteks valmis. Pehme diktatuuri all ei ole piirid sedavõrd selged ning paljud inimesed, sealhulgas kirikujuhid, läksid ellujäämise nimel põhimõttelagedatele kompromissidele.

See olukord mõjutas kirikus teenivaid inimesi: keegi ei pidanud enam oma eluga riskima. Piirangutele vaatamata oli võimalik ja vahel isegi liiga lihtne leida *modus vivendi*. Kiriku ja riigi suhe meenutas ülemuse ja alluva vahekorda: riigitrüüde kirikujuhtide koostöö Riikliku Kirikuasjade Ametiga (mis oli algselt loodud kiriku tagakiusamiseks) võimaldas saada suuremaid või väiksemaid eeliseid, näiteks parema töökoha või loa välismaale reisida ning kirikuõpetajate lapsi võidi ülikooli vastu võtta tingimusel, et kõik olid nõus nn reaalsotsialismi reeglitega. Võib ette kujutada, millist destruktivistset mõju see avaldas nii mõnegi kirikuõpetaja isiksusele. Paljude jaoks tähendas pastorina töötamine kohanemist väliste oludega, sageli ka südame-tunnistusega vastuollu minevate otsuste tegemist ja teatud tabuteemade (1956. aasta, Nõukogude vägede kohalolu, üheparteisüsteem) käsitlemisest hoidumist. Vastutasuks saadi võimalus järgida oma kutsumust ühiskonnast väljatõrjutuna nn käärkambrikristluse vormis.

Seetõttu ei ole üllatav, et 1989. aastal toimunud režiimivahetuse ajal ei olnud kirikud selleks valmis. Neil kuudel kasutasime sageli väljendit „viimased nelikümme aastat”. See metafoor, mis lõi paralleeli rõhumise ja piirangute ajastu ning juutide neljakümneaastase kõrberännaku vahel, tundus tollal eriti asjakohane. See oli meie jaoks kõitev kujund, sest me saime rääkida orjapõlvest, nuhtlustest ja sellest, et Jumala rahvas pidi minema läbi Punase mere. Oli võimalik mainida erinevaid ebajumalakummardamise ja uskmatuse vorme ning lõpuks ometi oli meil võimalus pöörduda pealekasvava põlvkonna poole. Kuid me ei näinud enda ees Moosest ega Aaronit ega uude põlvkonda kuuluvat Joosuat, rääkimata Kaananimaast.

Kui sooviksime leida Piiblist sobivat metafoori, näib kirikute olukorda tollel ajal märksa paremini kirjeldavat mõni sajand hiljem aset leidnud sündmuste jada: juudi rahva Paabeli vangipõlve lõpp. Kuuendal sajandil eKr valitsenud poliitiline ja ühiskondlik olukord, mida valitsejad pidasid äärmiselt stabiilseks ja kõigutamatuks, muutus sedavõrd kiiresti, et mõne aastakümne eest Nebukadnetsari ajal vangistatud juudi elanikkonnal avanes võimalus koju tagasi pöörduda. Ilmne sarnasus esineb siin vähemalt kahes punktis. Esiteks ei olnud tegemist valitud inimestega, kes võitle-

sid kangelaslikult ja võitsid kätte vabaduse koos meeleehtlike prohvetite ja ustavate rahvuskaaslastega, vaid pigem muutusid maailmapoliitika tähtede seis, suurriikide koosseis ja ajalooline tegelikkus. Loomulikult me ei saa salata, et ajaloo Issand on varjatud; Jumal võib suunata inimeste elu ka väga ilmalikke teid mööda. Samuti võime teatud kindlusega eeldada, et mõnede inimeste tunnistus aitas mingil määral kaasa nii Paabeli vangipõlve aegse suurvõimu langemisele kui ka Nõukogude okupatsiooni järel satelliitriikides toimunud süsteemivahetusele.

Teine paralleel kõnealuse ajaloolise olukorra ja Ungari režiimivahetuse vahel seisneb selles, et tagasi pöördunud juudid ei leidnud eest korrastatud riiki: see ei olnud rahumeelset tööd soosiv olukord. Pigem leidsid nad kõikjal eest varemed. Esra ja Nehemja hakkasid seda olukorda parandama rusude kõrvaldamise ja templi taastamisega. Aastatel 1989–1990 toimunud poliitiliste muutuste järel olid Ungari kirikud samas olukorras: nad olid varemetes ning tuli alustada pikka ja väsitavat taastamisprotsessi. Võimatu oli jätkata täpselt samast kohast, kus Jumala rahvas oli olnud enne vangistamist või enne usuvabaduse kaotamist. Ühe Ungari kirjaniku kaasabil jõudis igapäevakeelde veel üks Piibli metafoor: „Suur hulk rahvast on teel Damaskusesse.” See oli üsnagi sardooniline ütlus, mis pilkas poliitilist konformismi ega pidanud silmas seda, et inimesed olid hakanud tohutul hulgal kirikuga liituma. Taasalustamisega seotud raskusi on hästi kirjeldatud Ungari luuletaja Ágnes Nemes Nagy oma neljarealses luuletuses, mille ta kirjutas pärast seda, kui tal avanes pärast pealesunnitud vaikimist taas võimalus oma luuletusi avaldada.

Uuesti tõustes tundis tema vasaku öla
iga lihas kõiki ta eluja valusid.
Temalt rebiti surm ja kehakatted,
sest ülestõusmine on täpselt sama valus.²⁷

Praegune olukord

Sellest ajast on möödunud 25 aastat. Ametisse valitud valitsuste ja kirikute suhetes on toimunud mitmeid muutusi. Endiselt on olemas erakondi, kelle arvates kirikutel on puhtalt vaimne roll ja nad ei peaks osalema avalikus elus. Ma nimetan seda käärkambrikristluseks, milles usukogukondadele avaldatakse survet, et nad jääksid kiriku piiridesse. Eriti konservatiivsed kirikuringkonnad ei ole sellise tõlgenduse vastu, sest nende arvates peaksidki kirikud selles „patuses maailmas” tegelema ainult vaimsete küsimustega.

Teisalt leidub ka erakondi, kes peavad kirikuid (või täpsemini öeldes nende eelistatud kirikuid) „loomulikeks partneriteks”. Jääb mulje, et nad soovivad kirikutele hüvitada kaotatud kirikuvara, mainet ja vaimset mõju.

²⁷ Peter Zollmanni ingliskeelse tõlke põhjal.

Minu arvates on mõlemad hoiakud küllaltki ohtlikud. Ühes Ungari sotsialistliku (praktiliselt postkommunistliku) valitsuse ametiajal antud raadiointervjuus kirjeldasin ma oma seisukohta järgmiselt: „Ma ei jõua ära oodata, millal saan kritiseerida konservatiivide valitsust.” See ütlus sisaldas kaht mõtet: ühelt poolt ei olnud ma rahul sotsialistliku valitsusega ja soovisin muutust; teiselt poolt peab ühiskonnas kohal olev kirik olema poliitilise võimu suhtes kriitiline. Kirik peab täitma prohvetlikku rolli, mida näeme Jesaja, Jeremija ja Jeesuse näitel. Kirik ei peaks valitsevat poliitilist võimu kriitikavabalt järgima. Alates režiimivahetusest ja veelgi enam alates ajavahe-
mikust 1990–1994 on põhjust kahtlustada, et poliitika püüab kirikuid mõjutada: meile tahetakse öelda, kuidas peaksime uskuma.

1997. aastal sõlmis Ungari valitsus varasemate konfliktide lahendamiseks esmalt kokkuleppe roomakatoliku kirikuga ja seejärel ka teiste kirikutega. Selle hiljem palju pingeid põhjustanud „normatiivse toetussüsteemi” tegelik eesmärk oli kirikute kodustamine. Hilisemad valitsused on teinud sarnaseid katseid. Mõnikord on suhted olnud sõbralikud, teinekord mitte nii väga. Viimastel aastatel on esile kerkinud mitmed teemad, nagu uus kirikuseadus ja kodutuse kriminaliseerimine, mille suhtes kirik on pidanud võtma kriitilise hoiaku. Ma ei saanud vaikida, kui Jumala nimi lisati põhiseadusesse, ja pidin võtma sõna paremäärmusluse kasvava populaarsuse vastu. Mul on vahetu kogemus sellest, kui ma teenisin piiskopina valdavalt Kirde-Ungaris asuvas komitaadis, kus üks äärmuslik parempartei on viimasel neljal aastal eriti tugev olnud.

Tänapäeval räägime sageli poliitilise kristluse ohtudest, mille all peetakse silmas olukorda, kus võimulolijad püüavad kirikuid paternalistlikult ära kasutada kui vahendit oma eesmärkide saavutamiseks. See ei ole kohane ühelegi erakonnale ega ka linnapeale, kes soovib kohelda kirikuid loomulike partneritena ja nõuab neilt poliitilist toetust. Me võime teha koostööd mitmete partneritega ja piiritleda ühised väärtused, aga me ei ole kellegi „loomulik partner”. Kirikud on diktatuuri ajal piisavalt kannatanud olukorda, kus neilt eeldati riigi toetamist ilma igasuguse kriitikata. Õnneks leidis isegi sel ajal inimesi, kes hakkasid vastu. Me ei tohi unustada, et kirikud kogesid tõsist alandamist ja ebaõiglast kõrvaletõrjumist ka siis, kui valitsuses olid praegused opositsioonierakonnad.

Sellekipoolsest ei saa me eitada, et ka kirikud on aeg-ajalt võimuga flirtinud. Kui Ungari rahandussüsteemi tervis oleks korras (aga nii see praegu ei ole), ei peaks kirikud ühtepanu pidama valitsusega rahateemalisi läbirääkimisi. Kujutan siinkohal ette läbipaistvat ja usaldusväärset kirikute rahastamise süsteemi, mida ei mõjutaks valitsuste vahetumine ning mis põhineks arusaamal, et lisaks hariduses ja sotsiaalvaldkonnas täidetavatele ülesannetele teevad kirikud ka vaimset tööd, mis võib avaldada ühiskonnale tervendavat mõju.

Ungari Evangeelne Luterlik Kirik püüab mitmel moel edendada sotsiaalset tundlikkust. Oma haridusajakirjas me rõhutame, et koolides tuleks õpetada sallivust ja üksteise tunnustamist, et me oleksime sallivad nii sõnades kui ka tegudes (nt roma-
de, juutide, homoseksuaalsete ja puuetega inimeste kaasamine). Me peame selgelt

ütlemata, et kirikus valitseb nulltolerants sallimatuse suhtes: meie kirikukoolide direktoritel on palutud viivitamatult reageerida, kui nad kuulevad mis tahes antisemiitlikke, romavastaseid või homofoobseid kommentaare.

Tänapäeval ei iseloomusta sallimatus ainult erakonnapoliitikat, vaid Ungari ühiskonnas valitseb üldisem võimetus toime tulla „teistsuguste” inimestega, olgu selleks valge keppiga pimedad või ratastooli kasutajad. Võib-olla võiks ühiskonna uuenedamine alata väikestest asjadest, näiteks abivajaja märkamine ja häbi tundmata abistamine, väikeste kogukondade moodustamine ja mõtestatud toetusprogrammide käivitamine, millegi omakasupüüdmatu andmine ilma vastuteenet ootamata jne. Samuti võib abi olla avastusest, et tõeline armastus ei otsi väärtust, vaid loob seda. Soovin, et inimesed leiaksid meie kirikutes eest just sellise kogukonna.

Kokkuvõte

Inimene ei ole müügiks

Luterlik Maailmaliit on valinud reformatsiooni 500. aastapäeva üheks alateemaks „Inimesed pole müügiks”. Käesolevas artiklis toin ma mõningaid näited oma elust ja viitasin ajalooperioodidele, mil inimesed olid nii üksikisikute kui ka kogukondadena vabadusest ilma jäetud. Üksikisikute ja teatud ühiskonnagruppide väärikust haavati; lugupeetavus oli müügiks ja seda sai osta. Mõnel juhul tegeles salapolitsei tavainimeste või üheparteisisüsteemi juhtkonna eri tasandite töötajate kaasabil noorte ja vanade inimese otsese kahjustamisega. Sellegipoolest leidis ka häid näiteid inimestest, kes säilitasid sisemise vabaduse, vaatamata välistele piirangutele. Nende puhul võib öelda, et nad juhendusid apostel Pauluse sõnadest: „Sest te ei ole saanud orjuse vaimu, et peaksite jälle kartma, vaid te olete saanud lapseõiguse Vaimu, kelles me hüüame: „Abba! Isa!”” (Rm 8:15). Me teame, et on võimalik ka selline orjus, milles inimene on tegelikult vaba. Samuti nagu apostel Paulus jäi vangistuses vabaks ja kuulutas ennast uhkelt „Kristuse Jeesuse vangiks”, on paljud usutunnistajad keeldunud oma iseseisvust müüki panemast. Luther, kes oli valmis kahtlema igasuguses riiklikus või kiriklikus autoriteedis, tunnistas rõõmsalt, et tema südametunnistus on „Jumala sõna vang”. Sellepärast sai ta olla tegelikult vaba.

Kahe riigi õpetuse praktiline rakendamine

Lisaks Lutheri õpetusele vabadusest on meile nii mõndagi öelda ka tema kahe riigi õpetusel. Totalitaarses süsteemis tuli olla pidevalt valvel ja panna tähele, millal inimesed tegutsesid rõhuva võimu sunnil ja millal oli mängus Jumala valitsusplaan. Kiriku juhtkonna (ja teatud mõttes iga kristlase) ees oli kiusatus need kaks ühendada.

„Reaalsotsialismi” ajal uskusid paljud inimesed Ungari protestantlikes kirikutes, et Jumal karistab kirikuid natsismi ajal toime pandud kuritegude ja tolle aja poliitilise võimuga koostöö tegemise eest. Selle arusaama kohaselt peavad kirikud Jumala vihaga leppima, isegi kui see avaldub kommunistliku riigi kõige jumalavastasemates otsustes. Seetõttu hoidus oma aja „diakooniline teoloogia” poliitilist võimu kritiseerimast või isegi kõige väiksemaid parandusi soovitamast.

Pärast režiimivahetust leidsid kirikud ennast äkitselt soovitud isiku rollist, mis hämmastas aeg-ajalt ka neid endid. Mitmed kirikuõpetajad tundsid soovi kiita kantslist kehtivat süsteemi ning nägid taasvõidetud poliitilises vabaduses otsest Jumala tahtet. Väitega „Jumal on ajaloo Issand” hakati õigustama kiriku poliitilist (vahel isegi parteipoliitilist) tegevust. Olukord, milles kirikud võimust osa said, ei olnud alati kooskõlas kahe riigi õpetusega. Leidus märke jumalariigi ja tegeliku maailma segamisest. Palve „Sinu riik tulgu” võrdsustati ilmaliku riigi antud vabaduse realiseerimisega. Teoloogilise ekslemisega kaasnes poliitilise võimu pühadust teotav katse õigustada ennast Piibli metafooride abil. Avalikku ruumi ei kuulu poliitikud, kes lõpetavad oma kõne sõnadega *solī Deo gloria* või kes väidavad, et ungarlased on valitud rahvas.

Ristiteoloogia

Ristiteoloogia kui Lutheri teoloogia kolmas samm võib aidata meil õiget suunda leida. Huvitava paradoksina ei olnud sel ajal, kui kirik kannatas tegeliku rõhumise all, võimalik (vähemalt avalikult) rääkida „ristist lähtuva kiriku” tähtsusest. Sellest teemast rääkimise asemel praktiseerisid paljud inimesed seda oma elus. Kui saabus vabaduse aeg, langes kirik kiusatusse jääda helgemale poolele, auhiilguse ja väe poolele, jättes Kristuse-laadse ja ristist lähtuva elu selja taha. Hästi toidetud mugavas olukorras kirik, mis kohaneb tarbimisühiskonnaga, ei vasta ristiteoloogia nõuetele. Maailmas, kus kõik on müügiks, on kirikutel lihtne omaks võtta tarbijamentaliteeti. Seetõttu peab kirik meie ajal olema ärgas, et mitte loobuda risti kandmisest ja mitte teha ohtlikke kompromisse.

Olen veendunud, et 2017. aasta täiskogu teema – tõeliselt piibellik ja reformaatorne teema – aitab meil leida tee tagasi risti juurde. Jeesus Kristuse ristilöömisel juhtunud ei saa võrrelda ühegi inimliku teo ega äriplaaniga. See on selles kohal oleva Jumala tegevus. Seepärast tunnistame, et oleme „Jumala armu poolt vabastatud”.

Küsimused

Kas tunnend sarnaseid näiteid poliitilise rõhumise asendumisest vabadusega?

Kui asjakohane on Lutheri kahe riigi õpetus erinevates poliitilistes oludes?

Kuidas võib muutuda rõhuasetus „kriitilise solidaarsuse” kahe elemendi vahel?

Elu koos võõraga: ränne, ümberasustamine ja sooline õiglus

Munib A. Younan

2017. aasta ja luterliku reformatsiooni 500. aastapäeva lähenedes olen tänulik meie valitud alateemade eest, milles kajab vastu sõnum “pole müügiks!”. Meie evangeelse traditsiooni algusest kuni tänapäevani kuulutatav lootuse ja armastuse sõnum on tõeliselt hea sõnum. Nagu apostel Paulus kirjutas oma kirjas roomlastele: „Sest kui me juba vaenlastena saime lepituse Jumalaga tema Poja surma läbi, kui palju kindlamine meid päästetakse tema elu läbi nüüd, kui me oleme juba lepitatud” (Rm 5:10). Paulus kinnitab meile, et see lunastus on tasuta and. See pole müügiks!

Kõik kolm müügiks mitteolemisest rääkivat teemat – lunastus, inimesed ja loodu – on omavahel seotud. Kuna Jumal lõi taeva ja maa ning „Kristuses lepitasi maailma enesega” (1Kr 5:19), on kogu loodu Jumala lunastava armastusega pühitsetud. Kuna „teie olete armu läbi päästetud usu kaudu – ja see ei ole teist enestest, vaid see on and Jumalalt” (Ef 2:8), on kinnitust leidnud iga inimese sisemine väärtus ja väärikus. Prohvet Jesaja kuulutas Jumala kutset: „Kõik janused, tulge vee juurde!” ja kõik, „kellel ei ole raha, tulgu ostku ja söögu! Tulge, ostke ilma rahata, ilma hinnata veini ja piima” (Js 55:1). Jeesuses Kristuses teostunud Jumala lunastuse sõnum räägib ülimast võrdsusest Jumala ees – kõik antakse tasuta, miski pole müügiks. Loomine on tasuta. Lunastus on tasuta antud risti kaudu.

See sõnum läheb vastuollu maailmaga, kus kõike, alates inimestest kuni maa-põue andide ja isegi lunastustöötuse endani, pakutakse pidevalt raha ja asjade eest. Müügiks pakutakse nii maad kui ka kõike selles leiduvat alates loodusvaradest kuni ametlike püüdlusteni edasisi kliimamuutusi ära hoida ja inimkaubitsemiseni. Kuigi sellised asjad toimuvad tänapäeval suuremas mahus, esinesid samad suundumused ka Jeesuse ja Martin Lutheri ajal. Mõlemal ajaperioodil alandati nii maad kui ka inimesi. Mõlemad astusid vastu ekslikule uskumusele, mille kohaselt Jumal nõuab teatud ohvreid, et tee lunastusele oleks siledam. Me kõik oleme vabad tänu ristil valatud Kristuse ohvriverele, mis vabastab meid tänapäevani. Evangeeliumi sõnum minevikus oli sama selge nagu praegu: lunastust, inimesi ega loodut ei saa osta. Need kõik on Jumala hea ja armulise annu väljendusvormid.

Pagulaskriis

Tänapäeva maailmas tekitab inimeste konkurents ressursside pärast üha suuremaid konflikte. Nende konfliktide tagajärjel on inimesed sunnitud ümber asuma, sattudes seejuures ütle mata keerulistesse olukordadesse. ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti (United Nations High Commissioner for Refugees, *UNHCR*) hinnangul oli 2013. aasta lõpus maailmas sunniviisiliselt ümber asustatud üle 51,2 miljoni inimese. Nendest 11,7 olid UNHCR-i kaitse all olevad pagulased ja veel viis miljonit pagulast on registreeritud ÜRO Palestiina Pagulaste Abiorganisatsioonis (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, *UNRWA*).

Luterlikul Maailmaliidul (LML) on tugev pärand seoses pagulaste abistamisega. Meie rahvusvaheline osaduskond loodi eesmärgiga pakkuda abi nendele eurooplastele, kes olid Teise Maailmasõja tagajärjel ümber asustatud ja vaesunud. Pärast seda sõda oli iga kuues maailma luterlane pagulane või riigisisene põgenik. Sellest saadik oleme me seda pärandit edasi arendanud ning laiendanud, teenides abivajajaid ja nõrgemaid. Me pakume oma teenuseid ja ressursse kõigile abivajajatele, olenemata nende usust, usutunnistusest, kodakondsusest või rahvusest.

Ma olen palestiinlane ja kristlane. Mu kodulinn on Jeruusalemm. Mu emakeel on araabia keel. Meie, Palestiina kristlased, oleme Pühal Maal elanud ristiusu algusest peale, alates Püha Vaimu tulekust nelipühapäeval. Praeguseks on meie arvukus vähenenud, kuid me oleme sellegipoolest palestiina kultuuri lahutamatu osa. Minu perekond kuulub 1948. aasta pagulaste hulka. Mul on endiselt olemas UNWRA pagulasekaart. Minu kodukoht on konfiskeeritud Palestiina maale ehitatud Gilo asunduse lähisel asuv Beit Safafa. Koos teiste palestiinlastega taotlen ma õiglast Palestiina riigi rajamist 1967. aasta piirides, et elada rahu, õigluses ja lepituses kõrvuti Iisraeliga. Selle eesmärgi saavutamine eeldab rahvusvaheliselt tunnustatud piiride kindlaksmääramist, Iisraeli asunduste staatuse õiglast lahendamist ja Palestiina pagulaste kroonilise kriisi õiglast lahendamist. Ma ei soovi kõike seda mingi poliitilise programmi osana, vaid seetõttu, et ma soovin oma rahvale ja ligimestele võimalust väärikalt elada.

Esimest korda kuulsin ma Luterlikust Maailmaliidust tänu ühele kuuma kakao tassile. Neid tasse jagati Jeruusalemma vanalinnas asuva Martin Lutheri kooli õpilastele, kelle hulka minagi toona kuulusin. Mäletan, kuidas ma endamisi mõtlesin: „Miks need luterlased meid armastavad ning meile toitu ja jooki jagavad?” Nüüdseks ma tean, et ülemaailmne luteri kirik toetas mind kui Palestiina pagulast. See armastus puudutas mu südant; tundsin, et pean luterlastele tasuma mulle, minu perele ja teistele palestiinlastele tehtud heategude eest. Hiljem mõistsin, et luterlik teoloogia üksnes usu läbi õigeksmõistmisest paneb meid kui kristlasi teisi vabastatult teenima, kuna me võtame tänumeeles vastu meile antu. Me oleme saanud kõik tänu Jumala armulisele armastusele. See on tasuta and, mille eest pole võimalik kunagi tasuda.

Alates 1948. aastast Palestiinas tegutsenud LML andis meile lõpuks võimaluse rajada Saksa misjoni pärandile tuginedes oma kirik. Ma imetlen seda, kuidas LML toetas meie arengut meid pidevalt kontrollimata ja meile pidevalt ettekirjutusi tegemata. See andis meie evangeelsele luterlikule kirikule võimaluse valida oma tee, et saada sõltumatuks ja kestlikuks kirikuks. Oleme tänu võlgu maailma luterlikule osaduskonnale, et ta on osalenud kogu Lähis-Idas Jumala misjonis.

Kuna olen äsja loodud Iisraeli riigi ja selle naabrite vahel 1948. aastal peetud sõja tagajärjel ise pagulane, siis ma tean, mida tähendab äärmise ebakindluse ja hirmuga elamine. Ma tean, mida tähendab vaesus. Eelkõige aga tean ma, milline on elu olukorras, kus erinevad asjaolud ja mõnikord ka teised inimesed püüavad inimeselt võtta tema väärikust.

Me ei austa seda vabadust, kui näeme pagulases ainult oma armuliku heategevuse objekti. Pagulaste olemasolu mõte ei seisne selles, et meil oleks võimalus kedagi abistada ja seeläbi ennast hästi tunda. Pigem on kristliku jüngri kutsumus näha pagulases Jumala nägu samuti, nagu me näeme Jumala nägu teistes inimestes, kes kuuluvad meie perekonda ja kogudusse. Võin kinnitada, et oleme oma olukorrast Jumala ees kõige teadlikumad just siis, kui oleme kõige suuremas puuduses ja lootusetuses. Koos pagulastega ja nende kaudu kutsutakse meid osa saama Jumala kohalolust. See kohalolu uuendab ja võimestab meid mitte üksnes toitu, rõivaid ja muid ressursse jagama, vaid ka tegelema üldisema ebavõrdsuse ja struktuurse ebaõiglusega, mis sunnib sedavõrd paljusid inimesi elama haavatavas olukorras ja hirmus.

Kuna meie luterlik osaduskond ei ole pühendunud ainult diakooniale, võimaldab see meil ette võtta püüdlusi kannatuste leevendamiseks ja rõhumise algpõhjuste kõrvaldamiseks. Lisaks sellisele teenimisele tegeleme me ka prohvetliku diakooniaga. Meie lähenemisviisi prohvetlikkus seisneb selles, et me võimestame pagulasi, rändajaid ning kõiki õigluse eest võitlejaid oma häält kuuldavaks tegema, et neid mõjutavaid tingimusi ja keskkonda muuta. Just sellist prohvetlikku diakooniat suudab meie rahvusvaheline osaduskond väga hästi pakkuda.

LML on Lähis-Idas tugevalt esindatud. Meie osaduskonna teenimise pärand Ida-Jeruusalemmas põhineb Jordaania ja Püha Maa Evangeelse Luterliku Kiriku tunnistusel ja Augusta Victoria haigla diakoonial, mille tööd koordineerib juba aastaid palestiina kristlasest tegevjuht. Seda pärandit on laiendatud Jordaaniasse, kus LML aitab hallata Za'atari pagulaslaagrit, milles elab hulgaliselt süürlaseid, kes põgenevad oma maal peetava sõja eest. See jätkuv konflikt on sundinud meid oma haaret veelgi laiendama ja ka Iraagis tegevust alustama.

Olen selles rahvusvahelises luterlikus osaduskonnas alati leidnud õdesid ja vendi Kristuses, kes töötavad pagulaste ja teiste abivajajate abistamise nimel, et võimaldada neil säilitada väärikust inimeste ja Jumala lastena. Meie inimväärikus pärineb ainuüksi Jumalalt. Iga inimene on õnnistatud jumalanäolisusega, milles on loodud kõik inimesed. Me kõik oleme Jumala silmis hindamatu väärtusega. Ükski inimene ei saa kunagi olla müügiks!

Kristuse jüngrid tervitavad võõrast

LML teenib praegu maailmas umbes kahte miljonit pagulast. See tähendab, et statistiliselt kannab umbes seitsekümmend luterlast hoolt ühe pagulase vajaduste eest. Me teenime Dadabis, Süürias, Iraagis, Jordaania, Sudaanis, Peruus, Nepaalis, Mauritaania ja paljudes muudes kohtades. Igal pool keskendume nii praktilistele arenguvajadustele kui ka võimestamise prohvetlikule kutsumusele.

Pagulaste võimestamine on midagi palju enam kui nende varustamine esmase eluks vajalikuga. Laste- ja täiskasvanuhariduse toetamine, mõtestatud tegevuste korraldamine ning pagulaste võimekuse suurendamine oma õiguste kaitsmiseks aitavad meil saavutada eesmärki, milleks on nende võimestamine, mitte lihtsalt heategevus.

2012. aastal kutsus ÜRO pagulaste ülemvolinik António Guterres usujuhte arutama pagulaste vastuvõtmise usuliste aluste üle. Ta küsis, kuidas saaksime kõige paremini hoolitseda nende eest, kes meie abi vajavad. Pakkusin välja idee, et võiksime koostada meie erinevatel pühakirjadel ja traditsioonidel põhineva tegevusjuhendi. Guterres suhtus sellesse ideesse väga tõsiselt ning selle tulemusena koostasime dokumendi pealkirjaga „Tervitades võõrast: kinnitused usujuhtidele”²⁸, milles esitatakse pagulaste eest hoolitsemise usulised alused. Minu jaoks on kristlased kutsutud teisi abistama kahel konkreetsel põhjusel: 1) Kristus ise koos püha perekonnaga oli Egiptuses pagulane ja 2) Jeesus kuulutas Naatsaretis: „Issanda Vaim on minu peal, seepärast on ta mind salvinud. Ta on mind läkitanud kuulutama vaestele rõõmusõnumit, kuulutama vangidele vabakslaskmist ja pimedatele nägemist” (Lk 4:18). Nii mõistis Jeesus ise oma kutsumust.

„Tervitades võõrast” algab lihtsa kinnitusega: „Ma tervitan võõrast.” Dokumentis tunnistatakse, et see nõuab mõnikord julgust, kuid see põhipüüdlus on igas usu- ja traditsioonis kesksel kohal. „Minu usk õpetab, et kaastunne, halastus, armastus ja külalislahkus on suunatud kõigile: kohaliku päritoluga inimesele ja mujal sündinud inimesele, minu kogukonna liikmele ja uustulijale.”²⁹

Meie ühine väärikus ning võrdsus pagulaste ja teiste suurtes raskustes olevate inimestega ühendab meid ka meie rahvusvahelises osaduskonnas. Üheskoos kujundame arusaama sellest, mida tähendab Jumala ees võrdsena elamine, üksteise tunnustamine nii, et meie tugevused ja nõrkused jääksid puutumata. Pole kahtlust, et ka meie rahvusvahelises osaduskonnas esineb mitmeid ebavõrdsuse vorme. Mõned meie kirikud pärinevad väga rikastest riikidest, samas kui teised (nagu ka minu enda kirik) tegutsevad kohtades, mida ei lubata isegi riigiks nimetada.

See aineeline ebavõrdsus ei muuda meie suhet rahvusvahelise osaduskonna võrdsuse liikmetena täpselt samuti nagu isiku vaesus või rikkus ei mõjuta tema seisust Jumala lapsena. Nagu kadunud piiskop Josiah Kibira, üks minu eelkäijaid Luterliku

²⁸ www.lutheranworld.org/content/resource-welcoming-stranger ja www.unhcr.org/51b6de419.html [eesti keeles <http://kjt.ee/2015/07/vottes-vastu-voora-kinnitused-usujuhtidele/>].

²⁹ Ibid.

Maailmaliidu presidendi kohal, armastas öelda: ükski kirik ei ole nii väike, nii vaene ega nii noor, et tal ei oleks teistele kirikutele midagi anda; ja ükski kirik ei ole nii vana, nii rikas ega nii traditsiooniline ja ajalooline, et ta ei vajaks neid teistelt saada-vaid ande.

Luterlikust seisukohast oleks sisutu väita, et mõni inimene on tugevam või parem usklik kui keegi teine. Igaüks meist on Jumala ees Kristuse Jeesuse läbi võrdsel määral *simul iustus et peccator*, keegi pole seda rohkem ega vähem. Mõlema nimetatud ebavõrdsuse vormiga kaasneb meie kogukonna lõhenemise oht. Konstrukttiivne vastus neile lõhestavatele probleemidele oleks võrdsete Jumala laste jüngerluse rõhutamine.

Kristlikus traditsioonis võib meie Jumala ees kehtiva täieliku võrdsuse suuri sümboleid leida meie pühades sakramentides. Püha ristimine on meie ühise tunnistuse alus. Inimestena kipume nii kirikus kui ka poliitilistes suhetes rõhutama seda, mis meid eristab, mitte seda, mis meid ühendab. Vee ja sõna kaudu oleme liidetud kirikuga, Kristuse ihuga. Ristimises läkitatakse meid üheskoos maailma täitma Jumala terviklikku misjonit, diakoonilist eesmärki. 1984. aastal leppis meie rahvusvaheline osaduskond kokku kantsli- ja altariosaduse põhimõttes. Altarisakrament läkitab meid maailma kui Kristuse ihuga liidetud ristitud liikmeid, et kuulutada sõna ja teoga head sõnumit Jumala tasuta antud armastusest. Meie sakramentaalne lootus läkitab meid maailma Kristuse jüngritena, kes tegelevad prohvetliku diakooniaga ligimese heaks.

Peame kõik meeles pidama, et raskes olukorras olevad ja abi vajavad ligimesed ei asu alati kaugetes kohtades. Ka meie kogukonnas võib olla pagulasi ja vaesunud rändajaid. Laias laastus jagunevad tänapäeva rände probleemid kaheks. Esiteks põgenevad rändajad poliitiliste probleemide eest, mille põhjuseks on sageli nende päritoluriigi postkoloniaalne olukord; nende probleemid on tekkinud lääneriikide kolonisatsiooni tagajärjel. Olukorrad, mille eest paljud rändajad põgenevad – sealhulgas äärmuslus, okupatsioon, elu ja inimväärikuse ohustamine ja majanduslike väljavaadete puudumine –, ajendavad neid sageli suunduma just nendesse riikidesse, mis aitasid nende viletsust põhjustada.

Kuigi sageli saavad nad nendesse riikidesse jääda, tekib neil teine probleem: puuduvad võimalused lõimuda vastuvõtva riigi kultuuriga. Eriti just Euroopas näeme, kui raske on sisseännanud rahvastikku täielikult omaks ja vastu võtta. Neid raskusi süvendavad mitmed tegurid. Meie rahvusvahelise osaduskonna ülesanne on lisaks majandusrände algpõhjustega tegelemisele abistada ka neid rändajaid ja pagulasi, kellel on raskusi vastuvõtvas riigis oma elu korraldamisega. Üks tõsine probleem, mis on seotud õigusliku, majandusliku ja kultuurilise lõimumise puudumisega, seisneb selles, et rändajad liiguvad üle kogu maailma ja teenivad rikkaid. Tulemuseks on kaitseta töötajate ekspluateerimine. Kui inimesed ei ole müügiks, tuleb neist igas olukorras lugu pidada. Töötajate ekspluateerimine on meie Issanda silmis lubamatu.

Ristimisele tuginedes ja armulauast jõudu saanuna läkitatakse meid diakooniliselt teenima. Sajandeid on kõigi konfessioonide kristlased tegelenud kogu maailmas

eluliselt tähtsa tervikliku teenimisega. Nüüd on meil aeg kaaluda praktilisi võimalusi, kuidas seda tööd ühiselt teha. Kutset teenimisele ei saa lahutada misjonikutsest. Kui me teeme ühiselt ühte, siis teeme kahtlemata ühiselt ka teist. Kirjas efeslastele kutsutakse meid üles elama „üksteist sallides armastuses, ning olles usinad rahusideme kaudu pidama Vaimu antud ühtsust. Üks ihu ja üks vaim, nagu te olete ka kutsutud üheks lootuseks oma kutsumise poolest; üks Issand, üks usk, üks ristimine, üks Jumal ja kõikide Isa, kes on kõikide üle ja kõikide läbi ja kõikide sees” (Ef 4:2–6).

Luterlased rõhutavad – sarnaselt paljude teiste kirikute ja osaduskondadega –, et sakramentides vastu võetav arm on tasuta and, mille meile annab armuline ja armastav Jumal. Meie reformatsiooni aastapäeva esimene alateema ütlebki, et lunastus pole müügiks. Sakramentides tasuta pakutav Jumala arm kinnitab meie põhimõtetlist võrdsust Jumala ees. Keegi meist ei ole rohkem väärt kui mõni teine. Oleme kõik hindamatud. Ühestki inimesest ei saa iialgi mõelda, et ta on müügiks.

Töö soolise õigluse nimel

Olen väga uhke, et LMLi nõukogu võttis 2013. aasta kohtumisel ühehäälselt vastu LMLi soolise õigluse põhimõtteid.³⁰ See on meie rahvusvahelise osaduskonna jaoks oluline edasimineku. Põhimõtetes rõhutakse luterlikku teoloogilist lähtekohta, et me kõik oleme loomises ja lunastuses võrdsed. Igaühel on tema soost olenemata õigus võrdsusele ja õiglusele.

Kuigi see on oluline dokument, peame siiski küsima, mida see edasimineku praktikas tähendab. Peame küsima, kuidas rakendada soolise õigluse põhimõtteid kõigis liikmeskirikutes. Praeguses seisus on need põhimõtted väga heaks aluseks. Need võivad olla eeskujuks paljudele teistele kirikutele ja rahvusvahelistele osaduskondadele. Kuid need ei tohi jääda üldiseks avalduseks, milles väljendatud püüdlusi ei rakendata konkreetsetes olukorras. Selle konkreetse rakendamise saavutamiseks tuleb neid igas olukorras uurida.

Et saavutada igas olukorras soolist võrdsust, peame üksteisele lubama, et me ei peitu kultuuri, traditsiooni või teatud piiblitõlgenduste kattevarju taha, et õigustada jätkuvat soolist ebavõrdsust. Need, kes kasutavad selliseid argumente diskrimineerimise jätkamiseks, pisendavad või lausa väärtõlgendavad piibellikku traditsiooni ja Jumala võrdsusepõhimõtet. Kogu kultuuri on loonud inimesed, mitte ainult mehed. Need, kes peituvad soolise võrdsuse ja naiste ordineerimise üle peetavates vestlustes kultuuri kattevarju taha, ainult rõhutavad oma šovinismi. Selliste seisukohtade ümberlükkamise nimel ma loodan, et meie rahvusvahelise osaduskonna iga kirik tutvub soolise õigluse põhimõtetega ja kohandab neid vastavalt oma olukorrale.

³⁰ www.lutheranworld.org/content/resource-lwf-gender-justice-policy

Meie mure iga inimese väärikuse ja võrdse väärtuse pärast avaldub positiivselt meie osaduskonna töös soolise õigluse toetamiseks. Lisaks heade kõnede pidamisele peame järgima samu põhimõtteid ka meie valitsemis- ja täitevorganites. Loodame, et kõik meie liikmeskirikud teevad seda meie ühise inimlikkuse pärast. See töö on oluline ka Lähis-Idas, kus sooline õiglus on oluline samm, mis aitab parandada meie ühiskondades valitsevaid üldisi tingimusi. Kasvav äärmuslus avaldab kogu Lähis-Ida naistele vahetut kahjulikku mõju.

Jordaania ja Püha Maa Evangeelne Luterlik Kirik soovib edendada naiste rolli kirikus ja ühiskonnas. Naisjuhtide komisjoni juhtimisel tegutseval ja naistest koosneval töörühmal on õnnestunud nii mõndagi saavutada. Esiteks on komisjon korraldanud nii Palestiinas kui ka Jordaania mitmeid õpikodasid ja kohtumisi perevägivalla teemal. Perevägivalla esinemissagedus meie ühiskonnas on märgatavalt suurenenud, kuid sageli sellest probleemist avalikult ei räägita. Töörühm on uurinud, kuidas nad saaksid naisi võimestada selle küsimusega tegelema, isegi kui nad ise kannatavad perevägivalla all. Eesmärk on moodustada võimestatud naiste kogukond, kes räägib probleemist avalikult, et naistel oleks võimalik elada ilma hirmu tundmata. Samas nad teavad ka seda, et naiste võimestamine ei piirdu ainult üksikisiku tasandiga. Sel põhjusel koordineerib naiste töörühm püüdlusi, mille eesmärk on lisada nii Jordaania kui ka Palestiina põhiseadusesse soolist õiglust käsitlevad põhimõtted. Töörühm on korraldanud mitmeid õpikodasid koos kodanikuühiskonna juhtidega ning on mõlemas riigis kõnealuste püüdluste esirinnas.

Kirjeldatud edusammudele tuginedes on naiste töörühm asunud nüüd püüdlema kolmanda eesmärgi poole. Koostöös LMLi töövaldkonna Naised Kirikus ja Ühiskonnas vastutava programmijuhiga on nad alustanud LMLi soolise õigluse põhimõtete kohandamist Palestiina ja Jordaania oludele. Esimene samm on nende tõlkimine araabia keelde. See kohandamise strateegia võimaldab meil neid põhimõtteid oma oludes tõhusalt praktikasse rakendada. Ma soovitan samasugust protsessi kõigile LMLi liikmeskirikutele. Kui soolise õigluse põhimõtteid ei kohandata Palestiina, Brasiilia, Indoneesia ja LMLi teiste piirkondade olude jaoks, jääb see lihtsalt riivil seisvaks dokumendiks. Samas on sooline õiglus meie jaoks liiga oluline, et sellel sündida lasta.

Mitmetes kultuurides kulub LMLi soolise õigluse põhimõtete üldiseks omaksvõtmiseks palju aega. See kehtib ka minu enda päritolumaa Palestiina kohta. Sellegipoolest ei takista see Jordaania ja Püha Maa Evangeelsel Luterlikul Kirikul ja selle vastavatel teenistustel ja programmidel juba praegu vajalikke struktuure rajamast. Me astume olulisi samme soolise õigluse saavutamise suunas. Meie oludes on raske mitte märgata, et kõige tugevama panuse õiglase ja kestliku lahenduse saavutamiseks annavad naispoliitikud.

Soolise õigluse küsimus on kirikute jaoks tänapäeval eluliselt tähtis väljakutse. Kõik inimesed – mehed ja naised, poisid ja tüdrukud, olenemata soolisest identiteedist – on Jumala ees võrdsed. Nad on võrdse väärtusega. Inimesed ei ole müügiks. Loodan, et 2017. aastal reformatsiooni aastapäeva tähistades tuleme ühise laua üm-

ber kokku olukorras, kus kõik liikmeskirikud on soolise õigluse põhimõtte endale sobivaks kohandanud, et saaksime üheskoos maailmale hüüda: „Inimesed pole müügiks!”

Kokkuvõte

Tänapäeva maailmas on raskusi sellega, et austada iga inimese võrdsust Jumala ees. Meie Jumalast antud võrdsus ja väärikus tähendavad, et me ei saa kunagi leppida ühegi inimese müümisega. Ükski inimkaubitsemise skeem, seksuaalne eksploatatsioon ega ebaõiglane tööjõu kasutamine ei pääse Jumala kohtumõistmisest. Pagulas-kriis ega seda põhjustanud sõjad ei ole kunagi Jumala silmis vastuvõetavad.

Me elame langenud ja lõhenenud maailmas, kus iga päev ostetakse ja müüakse inimesi ja nende elutingimusi. Meie ühist tulevikku müüakse suurfirmade hüvanguks, kes mürgitavad meie atmosfääri ja kiirendavad meie ühise kliima muutumist. Kirik peab seisma tugevana ja lükkama tagasi kõik arvestused, mis lähtuvalt kalgilt üksnes kasumist.

Meie väärikus – ja õigupoolest ka loodu enda väärikus – seisneb jumalanäolisuses. Tänu sellele, et Jumala Poeg Jeesus Kristus sai neitsi Maarja kaudu lihaks, me teame, et jumalanäolisus ei seisne ainult tugevuses, vaid ka nõrkuses ja haavatavuses. Tänu sellele, et Jeesus suri oma verd valades ristil, me teame, et ta muutis meid kõiki vabadeks ja võrdseteks, olenemata soost, rahvusest, rassist, usutunnistusest, võimekusest või mis tahes inimlikust omadusest. Seetõttu püüame säilitada iga meile vastu tuleva inimese väarikust. Reformatsioon ei ole lõppenud. Kirik vajab ikka veel puhastamist ja paremat kooskõla Kristuses Jeesuses antud Jumala anniga.

Küsimused

Kas Sinu kogukonnas on pagulasi? Kuidas valitsus- või kirikuasutused nende vajadustega tegelevad?

Mida tähendab Sinu jaoks see, et meie rahvusvahelise luterliku osaduskonna president on pagulane?

Luterliku Maailmaliidu esimene missioon oli hoolitseda Euroopa sõdades kannatanud pagulaste eest. Kuidas mõjutab see Sinu arusaama meie ühisest missioonist maailma heaks?

Juhtimisviis, mis suudab vastata Jumala kutsele

Gustavo Driau

Aastatel 2010 kuni 2013 toetati Luterliku Maailmaliidu Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kestlikkuse programmi raames mitmeid Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna luterlikke kirikuid, kes olid palunud toetust tööle, mida nad tegid oma kirikute jätkusuutlikkuse tagamiseks. Sel perioodil leidis aset ligikaudu 40 õpituba, kokkusaamist, rühmakoosolekut jms., koostati rida, aruandeid ja materjale, talletati erinevaid kogemusi jne.³¹

Käesolev artikkel põhineb suures osas ettekandel, mis esitati 2014. aasta augustis São Leopoldos toimunud kestlike kirikute juhtimise teemalisel teabeesitajate seminaril, mille korraldasid ühiselt LMLi Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kestlikkuse programm ning Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kestlikkuse instituut.

Mudelid ja muutused

Lubage mul alustada ühe küsimusega. Miks suudavad mõned organisatsioonid, kirikud ja usuosaduskonnad ületada nende keskkonnas tekkivaid raskusi ning edukalt oma missiooniga edasi minna, samas kui teised ei suuda muutustele reageerida ja nende elujõulisus satub ohtu?

Kirikud ja nende organisatsioonid loodavad oma juhtkonna kompetentsile; neil on nõuandjad, kes neid nende teekonnal nõustavad ning toetust pakuvad ka partnerorganisatsioonid ja kirikud. Sellegipoolest satuvad paljud neist allakäigu ja kriisi perioodi. Me näeme, kuidas mõned suudavad seda olukorda muuta, samas kui teiste jaoks on kriisidest taastumine raske.

Üks oluline element, mis võimaldab ümbritsevale olukorrale reageerida, on võime probleeme näha ja ära tunda. Olukorrad muutuvad, on ebakindlad, keerukad, üksteisega seotud ja mitmekesised. See eeldab võimet eristada kohalikku konteksti,

³¹ <http://issuu.com/programasustentabilidad/stacks>

nagu on väljendatud LMLi 2004. aasta dokumendis „Misjon kontekstis“:

Tõhusa kontekstilise ja tervikliku misjoni saavutamiseks peab kirik tegelema kontekstide eristamise ja analüüsiga kohalikul ja riiklikul tasandil, võttes arvesse rahvusvaheliste ja piirkondlike tegurite mõju kohalikule kontekstile.³²

Seega on vaja kontekstis toimuvaid muutusi mõista, tähele panna ja tõlgendada eesmärgiga leida vastuseid, mis oleksid keskendunud kontekstilisele misjonile.

Kirikute kestlikkust toetavate protsesside valguses peame hindama, kas meie juhtkond suudab tajuda ümbritseva olukorraga seotud probleeme või on meie taju ja vajalikud tegevused takistatud või aeglustatud meie paradigmade, mõttemudelite ja varasemate hinnangute tõttu.

Meid ümbritsev maailm on mõõtmatu suur, nagu on öeldud psalmides (nt Ps 8, 96, 144), ning inimeste võime töödelda ümberringi tekkivaid fakte on piiratud. Me ei saa kõike teada, kõike tajuda ning maailma mõistmiseks on meil vaja kirjeldada oma olukorda lihtsamate kujunditega. Need lihtsustatud kujundid – mõned nimetavad neid mõttemudeliteks – on meis sügavalt juurdunud eeldused ja kujutused, mis mõjutavad seda, kuidas me maailma mõistame ja otsuseid langetame.

Selline tegelikkuse kujutamine toimib nagu silma võrkkest, mis aitab meil näha oma olukorra teatud asjaolusid, kuid samal ajal ei võimalda tajuda muid nähtusi.

Arvestades meie piiratud võimet tajuda ja töödelda meie ümber toimuvat, võimaldavad need kujutused üksikisikutel ja organisatsioonidel oma ümbritsevat konteksti mõtestada (mõista), mis omakorda võimaldab otsustada, kuidas selles konkreetses olukorras käituda. Seega aitavad mõned sellised „võrkkestad“ või mõttemudelid meil eristada oma konteksti, saada sellest ülevaadet ja seda mõista, samas kui teised takistavad meil seda nägemast.

Kui mõtleme kestlikule kirikute juhtimisele, peame kõigepealt endale kriitiliselt teadvustama neid võrkkestasid, millega me tegelikkust vaatame, ning teadvustama, et me kanname endas teatud kindlaid mõttemudeleid.

On selge, et kui me teadvustame endale, et näeme tegelikkust teatud kindlal viisil, saame ka langetada otsuse seda muuta.

Piibli Jumala rahva kogemuses saavad muutused alguse Jumala sisendatud nägemusest. Nii töötatud maale rändav Mooses, misjonitööd tegev Paulus kui ka Jeesus ise kogesid juhendavaid nägemusi, mis ei olnud puhtalt inimlikud, vaid olid Jumala inspireeritud.

2007. aastal deklareeriti:

Kiriku esmane püsimine on tagatud Jumala lunastustöö ja ajas jätkuva loomistööga. Tänu sellele kindlusele on kõigi ajastute mehed ja naised julgenud võtta endale ülesandeid ja vastutuse kiriku elu erinevate aspektide eest, vastates sel viisil Jumala kutsele saada uueks osaduskonnaks (ristimine), seda kasvatada ning saada selliselt osa Jumala

³² Mission in Context, vt www.lutheranworld.org/sites/default/files/DMD-Mission-in-Context-EN-low.pdf, 10.

misjonist, pakkudes oma töö ande.³³

Inimestena mõjutab meid paradoks, et me oleme ühtaegu nii sõltuvad kui ka vastutavad. Mõnikord kipume lihtsalt oma vastutusest loobuma, lootes, et Jumal teeb kõik meie eest ära ning me ise ei pea midagi tegema. Teinekord jällegi kipume unustama oma sõltuvust ja võtame endale kohustusi ilma Jumalata.

Kiriku tegevus on paradoksaalne, kuna Jumala misjonisse panustades on ta kutsunud rõhutama nii meie inimlikku sõltuvust Jumalast kui ka meie inimlikku kohustust olla selle missiooni tädeviijad.

Muutused, võimestamine ja lepitus on sügavad kogemused üksikisikute, ühiskonna ja kiriku elus. Muutusteks vajalik visioon tuleb Jumalalt ning tema suunab ja võimestab ümberkujundamise protsessi.

Muutuste, võimestamise ja lepituse protsesse ergutav Jumala arm ei piirdu ainult kirikuga, vaid on kõigile kättesaadav. Samal ajal on meile kui ristitud inimestele antud ülesanne olla teenijad ja viia need muudatused ellu. Piiblis annab Jumal inimestele sageli ülesande saavutada mingisugune muutus; mõnikord on see ülesanne eluaegne või vajab ühte või mitut põlvkonda. Muutus, võimestamine ja lepitus ei toimu hetkega, vaid on pikaajalised ja kulukad protsessid.

Kontekstid

Kirikud tegutsevad teatud kindlas kohas ning kohad muutuvad. See hõlmab muutusi ühiskonnaelu, kultuuri, majanduse, teaduse, poliitika ning ka usu ja vaimsuse aspektides. Me elame ülemaailmses kogukonnas, kus on vähe solidaarsust kogukonna kõige vaesemate liikmetega, kes kannatavad eksploateerimise, rõhumise, sõja ja tõrjutuse all. Üksikisikuid ja terveid inimrühmi kantakse maha, arvates, et nad on ebaolulised, töölevõtmiseks sobimatud, mittekodanikud.

Sellises maailmakorras, mida valitsevad rahanduse ja turgude äärmuslikud huvid, on inimelul, õiglusel, väärikusel ja õigustel raske maailmas prioriteetseteks teemadeks tõusta ning küsimustele inimese eesmärgi kohta jääb õige vähe ruumi.

Me elame kultuuris, mida väärkasutatakse kiire rahulduse, meelelahutuse ja ülemäärase jõudeoleku saamiseks, millega püütakse täita inimeste kogu elu. See on edu- ja võidukultuur (isegi kui see saavutatakse korruptsiooni ja kuritegevuse abil), milles austatakse prestiiži, võimu ja ühiskondlikku positsiooni. Valitsev individualism nõrgestab kogukondlikke sidemeid, kuna linnapiirkondades eksisteerib kõrvuti palju elamisvorme, väärtusi ja elustiile, mis ei seostu üksteisega. Vaesusest tingitud linnasutumine ja ränne põhjustavad identiteedi, solidaarsuse ja tervete suhete lagunemist.

³³ Con Confianza en el Porvenir [Kindlusega tuleviku suhtes], kestlikkuse programmi dokument, COL, 2007. Vt www.est.edu.br/sustentabilidad/pdfs/Con-confianza-en-el-porvenir-extenso.pdf <https://sustentabilidad.files.wordpress.com/2010/08/trusting-in-the-future-eng.doc>

Neid raskusi arvestades **teostab Jumal misjonit:**

See misjonit teostav Jumal, kes loob ja säilitab universumi, kuid muutub omaenda loodu kätes ometi haavatavaks, on kolmainus Jumal. Kolmainus kirjeldab misjonit teostavat Jumalat kui seda, kes on alati Jumal teiste, täpsemalt kogu inimkonna, maailma, kogu loodu jaoks.³⁴

Neid raskusi arvestades **ei ole Jumal jõudeolekus:**

Püha Vaim muudab head sõnumit kuulutavad inimeste sõnad, ristimisvee ning armulauleiva ja veini märkideks, mis kinnitavad Kristuse kohalolu kirikus, andes kirikule jõudu Jumala misjoniks. Püha Vaim varustab kristlasi ja kogu kirikut mitmesuguste andidega (1Kr 12, Rm 12, Ef 4). Olles nende vaimuandidega (*charismata*) varustatud, suudavad nad kuulutada evangeeliumi ning jagada evangeeliumis kirjeldatud elu igal pool kõigi inimestega. Kõigi vaimuandide – jutlustamine, õpetamine, tervendamine, prohvetus, juhtimine ja muu naistele ja meestele antu – eesmärk on tugevdada Jumala koon-
dunud rahva osaduskondi, kogudusi sisemiseks kasvamiseks ja terviklikuks misjoniks.³⁵

Ristimise kaudu kaasatakse inimesed Jumala rahva uude lepingusse ning neid muudetakse ja võimestatakse vaimuandidega (*charismata*), et nad tegutseksid Jumala armastava eesmärgi täitjana kogu loodu jaoks. Sellega seostab Luther oma kõigi usklite preesterluse teoloogia jõuliselt *missio Dei*, Jumala misjoniga, mida on konkreetselt väljendatud Kristuse tegudes ja teenetes. Ristimise kaudu ja vaimuandide abil osaleb iga isik selles misjonis, mis saab alguse Jumalast ja on maailmas inkarneerinud Kristuses.³⁶

Üks Jumala misjonisse antav panus on töö usuosaduskondade ja kirikute kestlikkuse suurendamiseks. See eeldab sellist juhtkonda, kes suudab tajuda ümbritsevast kontekstist tulenevaid raskusi ning jätta kõrvale need võrkkestad, mis piiravad ja kitsendavad meie vaatevälja. Jumala kutse meile nõuab juhtkonda, kes suudab prognoosida tulevikustsenaariume, analüüsida probleeme ning pika ja keskpika perioodi võimalusi, rajada võrgustikke, luua ressursse ning lihtsustada protsesse, mitte lihtsalt tegeleda igapäevaste probleemidega.

Muutuvad kontekstid seavad kogukondade ja kirikute ette uusi omavahel seotud keerukaid probleeme. Seda arvestades ei saa juhtimisvõimekust arendada nii, et organisatsiooni kuuluvad üksikisikud või rühmad tegutsevad otsekui silotornid – suletud ruumid. Kestliku juhtkonna kujundamine eeldab kirikute ja nende organisatsioonide erinevate valdkondade ja tasandite kindlakstegemist, nähtavaks muutmist ja omavahel ühendamist. Ilmselgelt ei ole idee kirikust kui Kristuse ihust (nagu Paulus on kirjeldanud esimeses kirjas korintlastele, 12. peatükis) kooskõlas sellise juhtimisvormiga, mis põhineb silotornidena tegutsevatel üksikisikutel, allüksustel või rühmadel.

³⁴ *Mission in Context*, 24.

³⁵ *Ibid.*, 27

³⁶ Martin Junge, *Baptism, Universal Priesthood and Ordained Ministry*, 2007, vt http://issuu.com/programasustentabilidad/docs/baptism__universal_priesthood__and_/1

Silotorni mõiste on metafoor, mis osutab sarnasusele kõrgete silindrikujuliste viljahoidlatega, mis lahutavad erinevaid viljasorte üksteisest ja välismaailmast. Mõned kiriku osad teevad kõik endast sõltuvalt, et jääda eraldatuks ja suletuks. Sellise silotorni sündroomi all kannatavas organisatsioonis toimub suhtlus valdavalt ühe silotorni piires, mitte aga sama organisatsiooni teiste rühmade, välismaailma või ümbritseva keskkonnaga.

Silotorni sündroom ei lase luua kiriku tõhusat kasvamist võimaldavaid suhteid koguduste, piirkondade, sinodite, programmide, projektide, kodanikuühiskonna organisatsioonide jne vahel. Ometi on see üks meiega kaasas käiv mõttekujund: iga osa on isoleeritud ja peab ennast tervikust tähtsamaks.

Teine meile omane mõttekujund eeldab, et juhtimisvõimekus seisneb konkreetse isiku iseloomuomadustes või kindla ametikoha tunnustes. See võrkkest seostab juhtimisvõimekuse individuaalsete juhtidega. See lähtub arusaamast, et juhtimisvõimekus paikneb inimeses, kes võtab endale ülesandeks kirikus mõnda tegevust või teenimist juhtida ja koordineerida ning kes on mõne üksikisiku või rühma poolt seda tegema määratud. Selline isik on kindel kiriku heakskiidus, aga seda üksnes probleemide tekkimise ja tema töö kritiseerimiseni, mille tagajärjeks on konkurents ja võimuvõitlus.

Tänapäeva keerulistes oludes kirikuks olemine eeldab ühist juhtimist, rühmade kaasamist ja koostööd, milles osalevad kõik kirikusse kuuluvad rühmad ja osad, kes panustavad ühiselt sellisesse muutuste protsessi, milles lähtutakse ühisest nägemusest, misjonist ja väärtustest.

Kestlike kirikute juhtimine hõlmab tervet protsesside kogumit, mis motiveerivad paljusid inimesi täitma selles olukorras Jumala antud kutsumust. Seega on juhtimine dünaamiline interaktiivne protsess, mis toimub rühmas, organisatsioonis või organisatsioonide võrgustikus. Sellised juhid on teadlikud erinevatest vastastikustest suhetest, vaatenurkadest, piirangutest, võimestamisest, heitumisest, koostööst ja konfliktidest, mille keskel tuleb töötada.

Kestlike kirikute juhtimine on esmajoones koostööpõhine ja kollektiivne juhtimine, mis hõlmab erinevaid julgustavaid, abistavaid ja korraldavaid vahendeid, protsesside lihtsustamist, ristitud liikmete motiveerimist ning võrgustike loomist kirikus ja sellest väljaspool.

Kui me seega mõtleme juhtimisest seoses kiriku kestlikkusega, siis me ei mõtle eranditult üksikisikutest, vaid pigem juhtimise kui terviku tõhususest. See tähendab tähelepanu pööramist rühmade, meeskondade, organite ja koosolekute arendamisele, võttes arvesse kõiki osaduskonda (olgu selleks kogudus, kirik või ülemaailmne osaduskond) kuuluvaid ristitud.

Kahtlemata on vaja aidata juhtidel või potentsiaalsetel juhtidel oma võimeid arendada, kuid ohtlik oleks määratleda juhtimiskoolitust eranditult või põhiliselt üksikisikute oskuste kaudu. Organisatsioonide kestlikkuse valdkonnas peame mõtlema sellele, kuidas arendada juhtimisvõimekust töörühmades, juhatustes, komisjonides, nõukogudes, pastoraal- ja teenimisrühmades jne.

Jeesus ja juhtimine

Kestliku kiriku juhtimise arendamine on märksa laiem teema kui lihtsalt juhtimiskoolitus või teenimiskoolitus. Juhtimine kui kogukonna elus toimuv protsess hõlmab kohustuste ja otsustamise jagamist ning ristitud liikmete pühendumise soodustamist.

Hierarhilise juhtimiskäsitluse tulemuseks on ametikohtade struktuur. Nii on näiteks vanem, prohvet, piiskop ja pastor kõik kiriku ametikohti tähistavad nimetused. Seevastu Uues Testamendis esitatud nägemus keskendub pigem funktsioonidele. Autoriteet lähtub Pühast Vaimust, vaimuandidest, vaimsest küpsusest ja iga liikme teenimisest. Juhtimine kui teenimine keskendub funktsioonidele, mitte ametikohtadele, on ülesandekeske ning ei põhine ametinimetustel või kohustustel. Rõhutatakse seda, mida tehakse (katehees, õpetamine, jutlustamine), ja mitte seda, milline isik (usuõpetaja, kirikuõpetaja, jutlustaja) selle eest vastutab. Hierarhilises juhtimiskäsitluses kasutatakse nimisõnu, samas kui funktsioonist lähtuvas juhtimismudelil kasutatakse tegusõnu.

Kui Jaakobus ja Johannes olid Jeesuselt palunud, et ta eraldaks neile tema trooni kõrval kõige tähtsamad kohad, vastas Jeesus: „Nõnda ei tohi olla teie seas.”

Aga Jeesus kutsus nad enese juurde ja ütles: „Te teate, et rahvaste valitsejad peremehetsevad nende üle ja suured meelevallatsevad nende kallal. Nõnda ei tohi olla teie seas, vaid kes iganes teie seas tahab saada suureks, olgu teie teenija, ja kes iganes teie seas tahab olla esimene, olgu teie sulane, nii nagu Inimese Poeg ei ole tulnud, et lasta ennast teenida, vaid et ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest! (Mt 20:25–28)

Ent Jeesus ütles neile: „Rahvaste kuningad peremehetsevad nende üle ja neid, kes nende kallal meelevallatsevad, hüütakse „heategijaiks”. Nõnda ei tohi olla teie seas, vaid suurim teie seas olgu nagu noorim, ja juht nagu see, kes teenib. Sest kumb on suurem, kas see, kes istub lauas, või see, kes teenib? Eks see, kes istub lauas? Ent mina olen teie seas nõnda nagu see, kes teenib. (Lk 22:25–27)

Jeesuse sõnad panevad selles kontekstis kahtluse alla mitte üksnes riigijuhid, vaid ka hierarhilise juhtimisvormi laiemalt. Jeesus eitas võimul ja ülalt lähtuval autoriteedil põhinevat juhtimist.

Ütlusega „nõnda ei tohi olla teie seas” rõhutatakse, et vastutus on osaduskonnal.

Usklike osaduskond, kirik, on kutsutud ennast organiseerima. Uues Testamendis on üks sageli esinev sõna: “üksteist”. „Armastage üksteist”, „toetage üksteist”, „palvetage üksteise eest”, „andestage üksteisele”, „kandke üksteise koormat”. Sõna „üksteist” osutab Kolmainu Jumalale ning Jeesus kasutas sama kujundit kirikule alust rajades. Jeesuse poolt meile jäetud kujund näitab meile, et juhtimine on vastastikune, mõlemapoolne ja üksteisest sõltuv suhe.

Kestlikus kirikus kuulub juhtimispädevus igale ristitud kirikuliikmele, mitte ühele kindlale isikule või rühmale. Kestliku kiriku juhtimine põhineb vastastikusel

suhtel, partnerlusel, osalemisel, kuulumisel, kohustuste täitmisel, autoriteedil, pühitsemisel ning vastastikusel andmisel ja vastuvõtmisel.

Kestliku kiriku juhtimine eeldab, et ilmikud, vaimulikud, naised, noored, vanad, erinevate annetega inimesed suhtlevad üksteisega ja jagavad omavahel ülesandeid. Nad jõuavad üksmeelele, planeerivad, korraldavad ühistegevusi, annavad üksteisele aru ja tähistavad üheskoos ühiseid õnnestumisi.

Juhtimine Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kestlikkuse programmi raames

Juhtimine on kirikute arendamise ja kestlikkuse mõõde, mis vääraks palju põhjalikumat arutelu ning piiblipõhist, teoloogilist ja organisatsioonilist uurimist. Ladina-Ameerika ja Kariibi mere kestlikkuse programmi raames oleme siiski kindlaks teinud mõned praktilised juhtimise tunnused ja omadused, mis aitavad jõuliselt suurendada kirikute kestlikkust. Esialgu saame vahendada peaaesjalikult empiirilisi teadmisi, mis põhinevad meie kogemustel aastatest 2010–2013 ja samuti nende luterlike kirikute kogemustel, kes osalesid Ladina-Ameerika ja Kariibi mere kestlikkuse programmis.

Eelsoodumused ja võimed

Kestlikkuse programmi raames õnnestus kindlaks teha mõned omadused, mis iseloomustavad juhtkonna panust kirikutes jätkusuutlikkust tagavatesse protsessidesse.

Me jagasime need kahte rühma, milleks on eelsoodumused ja võimed.

- Eelsoodumused: kalduvus, tendents või vaimne eelsoodumus ja taipamisvõime, mis võimaldab näha, tajuda, eristada ja seostada oma kiriku organisatsioonilist kestlikkust toetavaid erinevaid aspekte.
- Võimed: üksikisikute ja kiriku käsutuses olevad vahendid, mis võimaldavad jätkusuutlikkuse tagamise ülesannet täita ja teatud tegevusi ellu viia.

Eelsoodumused

Kiriku juhtkond, mis on organisatsiooni jätkusuutlikkuse alal läbinud muutuste ja arenduse protsessi, on omandanud teatud aspektide suhtes eelsoodumuse, positiivse häälestatuse, kalduvuse ja ennetusvõime. Juhtkond

- **suudab lugeda ümbritsevat konteksti (nii vahetut kui ka kaugemat) ja seda analüüsida.** Selles juhtimise vormis ei kardeta arutleda muutuva konteksti üle

ega tunnistada selles esinevat suuremat keerukust ning osapoolte ja probleemide vastastikust seotust; selles reflekteeritakse koos teistega nende probleemide üle mitte ainult laiemas kontekstis, vaid ka oma vahetus kontekstis – naabruses ja usuosaduskonnas, st koguduse elus. Selle konteksti lugemise oskuse vastand on maha vaatamine, sissepoole pööratuks ja silotornina suletuks jäämine. Konteksti lugemise oskus aitab mõista, milleks Jumal meid siin ja praegu lähetab, ning võimaldab kujutleda ja analüüsida kogukonna olukorda selles esinevate probleemide kaudu.

- **suudab teha eristusi, olles teadlik oma identiteedist.** Selles juhtimise vormis püütakse eristada konteksti oma konfessionaalsest, oikumeenilisest ja kultuurilisest identiteedist, panustades sel viisil ühisesse nägemusse ja ühistesse väärtustesse, mis hoiavad koos organisatsiooni ning loovad arusaama eesmärgistatusest ja eristuvusest. Selles paigutatakse oma identiteet konteksti, lähtudes kõlbelisest aususest, ning ergutatakse usaldusväärsete eeskujude teket organisatsioonis. Selles mõeldakse kriitiliselt, et selgitada välja oma identiteet koos teadlikkusega selle rollist ja hetkeolukorrast, ning püütakse selgelt mõista, millise panuse saab kirik anda Jumala misjoni täitmisesse.

- **Mõistab, mida tähendab pikaajaline järjepidevus ja tunnetab kiriku ihu kui tervikut.** Selles juhtimise vormis lähtutakse pikaajalisest nägemusest ja järjepidevusest. Selles uuritakse oma usukogukonna, kiriku ja osaduskonna ajalugu (minu- ja tuleviku) ning mõeldakse samal ajal pikas perspektiivis (tulevik). Selles ei takerduta igapäevastesse tegevustesse. Seda võib kirjeldada kui pika perspektiivi ja ühise eesmärgi omamist, detsentraliseerimist ja kohustuste edasiandmist järeltulijatele.

Selles ei mõelda ainult üksikisikutest või rühmadest (minu kogudus, minu karjasetöö, teenimisvaldkonnad), vaid hinnatakse lootust avaldada mõju kirikule tervikuna. Selles ei peeta silmas ainult kiriku üksikuid osi, vaid ka kirikut kui tervikut. See võimaldab inimestel koos töötada, teavet vahetada, meeskonnana oma teadmisi ja oskusi ühendada ja otsuseid langetada, et lahendada tööga seotud strateegilisi probleeme ning suurendada organisatsiooni vastupidavust ja parandada selle kestlikkust. Selles keskendutakse juhtimisvõimekuse arendamisele kogu kirikus (mitte ainult ordineeritud juhtide või palgaliste töötajate seas) ning püütakse arendada mõlemapoolset vastastikust võimekust (juhendamine ja õpetamine). Selles ollakse teadlikud, et ühe ihuna (vastavalt 1Kr 12) muutustele keskendudes on tulemuseks viljakandvad jõupingutused ja muutused.

Selline võimekus toimib nagu eelsoodumus, ideede ja hoiakute kogum, mis põhineb üldiselt varasematel kogemustel, millega inimesed olukorrale lähenevad, et seda tõlgendada. Need on juhtimisel kasutatavad võrkkestad, mis aitavad ümbritsevat olukorda mõtestada.

Võimed

Siinkohal tuleb iseäranis nimetada kolme võimet, mida peeti oluliseks tingituna mõjust, mida nad avaldavad kontekstuaalse misjoni valdkonnas. Kui need kolm võimet on kirikute juhtimises esindatud ja toimivad sünergias üksteisega, on tulemuseks selge läbimurre ja kvalitatiivne edasimineku. Need kolm võimet on:

- **Võime luua sidemeid ja seoseid, hallata võrgustikke ning soodustada protsesse.** See eeldab sarnaseid eesmärke omavate teiste osapoolte identifitseerimist; dialoogi ja tõhusa koostöö kasutamist inimeste kokkutoomiseks ühiste eesmärkide saavutamise nimel; suhtlemist luterliku osaduskonna, oikumeeniliste partnerite ning kohaliku ja rahvusvahelise kodanikuühiskonna võrgustike ja süsteemidega.
- **Juhid, kes suudavad teistega sidemeid luua, on teadlikud sellest, et kestlikud organisatsioonid tuginevad ühendustes ja võrgustikes tehtavale koostööle ning vajavad visiooni kujundamiseks paljude isikute, osapoolte ja sidusrühmade panust.** Nad on võimelised nägema süsteemi osade ja alamsüsteemide vahelisi seoseid ning omavahelisi kombinatsioone, mille tulemusena tekib terviku suhtes omanditunne. Selline juhtimine soodustab osaluspõhiseid protsesse, mis on inimeste jaoks harivad, suurendavad mõistmist ja võimestamist. Koostöövõime arendamine eeldab teadlikkust Jumala misjoni mõistest ja selle praktilist rakendamist.
- **võime töötada loovalt ja innovaatseliselt.** Loovus ja innovatsioon on võime leida probleemide lahendamiseks uuenduslikke ja originaalseid võimalusi, kasutades Jumala poolt meile antud andeid, tarkust, julgust ja ettenägelikkust uudsete lahenduste leidmiseks. Loov ja innovaatiline juhtimine kujundab kestlikult ümber need teenimise vormid, mida kirik on kutsunud pakkuma: *diakonia, liturgia, martyria* (ligimese teenimine, jumalateenistus, evangeeliumi tunnistamine).
Selline juhtimine ergutab võimete ja värske mõtlemise arengut nii ordineeritud juhtide kui ka juhtimismeeskondade ja töötajate seas. See toetab kohalikke juhtimisalgatusi ning samal ajal ka algatusi, millega arendatakse organisatsiooni kestlikkust tugevdavaid süsteeme. Selles suudetakse arvestada muutustega, ollakse valmis käivitama riskantseid algatusi ning kasutama olemasolevaid ressursse täies ulatuses. Selline juhtimine on kohanemisvõimeline ja vastupidav.
- **võime planeerida, plaane ellu viia ja aru anda.** Oluline on ette näha, mida on vaja teha ja kuidas püstitatud eesmärke saavutada. Strateegiline osaluspõhine planeerimine, mille tulemuseks on iga-aastane tegevuskava, selle täitmise jälgimine, järelkontroll ja hindamine annavad usukogukondadele suuna ning mitmekordistavad nende andeid, võimeid ja võimekust, suurendavad osalust, aitavad nappel ressursse paremini kasutada ning võimaldavad teha plaanide täitmist kindlustavaid järelkontrolle. Planeerimisel arvestatakse nii sisemisi kui ka väliseid tegureid, mis võivad soovitud eesmärkide saavutamist mõjutada. Plaan viiakse ellu

realistlikult, määrates kindlaks järjestikuseid lühiajalisi vahe-eesmärke.

Sellise juhtimise korral ollakse teadlikud sellest, et aru andmine tähendab kohustust jagada teavet juhi käsutusse antud ressursside kasutamise ning kasuliku või kahjuliku mõjuga otsuste ja tegevuste kohta, nende põhjendamist ja nende eest vastutamist.

Aruannete esitamine on seotud vastutuse, läbipaistvuse, seaduslikkuse, eelarve kontrolli ja auditeerimise ideedega.

Kokkuvõte

Ladina-Ameerika ja Kariibi mere kestlikkuse programmi raames õnnestus meil identifitseerida mõned praktilise juhtimise tunnused ja omadused, mis aitavad jõuliselt suurendada kirikute kestlikkust. Selle protsessi tulemusena oleme liigitanud need a) eelsoodumusteks, st teatud tunnetusalusteks, mis võimaldavad inimestel teha vajalikke eristusi, ja b) võimeteks või oskusteks. Kuigi need põhinevad Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kogemustel, oleme veendunud, et samad võimed ja oskused on olulised ka muudes kontekstides.

Kirikute kestlikkust suurendav juhtimisvõimekus hõlmab ressursse ja hoiakuid, mis on vajalikud kiriku osaduskondade ja organisatsioonide juhtimisega seotud ülesannete täitmiseks. Selleks on vaja mitmesuguseid erinevaid võimeid, kuid kolm nendest on keskse tähtsusega: võime luua ühendusi, hallata võrgustikke ja soodustada protsesse; võime töötada loovalt ja innovaatsiliselt; võime planeerida, plaane ellu viia ja aru anda. Need käesolevas analüüsis esile toodud kolm võimet tekivad üheskoos rakendades olulise kvalitatiivse läbimurde või edasiminekku.

Nende rakendamise eelduseks on teatud eelsoodumused, millest oleme välja toonud kolm: suutlikkus lugeda ümbritsevat konteksti (nii vahetut kui ka kaugemat) ja seda analüüsida; suutlikkus teha eristusi, olles teadlik oma identiteedist; suutlikkus mõista pikaajalist järjepidevust ja tunnetada kiriku ihu kui tervikut.

Nagu eespool öeldud, võimaldasid meie analüüsitud kogemused koostada üksnes praktiliste järelduste loendi ehk koguda kokku meie tähelepanekutel, kogemustel ja praktilal põhinevad teadmised. Nende aluseks ei ole teaduslik uurimistöö ning Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kestlikkusprojektides osalevate kirikute juhtimispraktika tunnuste analüüsimiseks on vaja täiendavaid uuringuid.

Järgmine keskpika perioodi eesmärk oleks saavutada olukord, kus kirikud ise hakkavad neid tunnuseid vajalikuks pidama, et arendada oma organisatsioonide juhtimisvõimekust ja suurendada oma kestlikkust. See tähendab, et kirikujuhte koolitavad teaduskonnad, õppekeskused ja seminarid peavad lisama oma õppekavadesse ja programmidesse kursusi, milles käsitletakse neid juhtimise aspekte.

Küsimused

Kuidas kirjeldaksid kiriku juhtkonna rolli oma kontekstis?

Kuidas saaksid ilmikud toetada kiriku osaluspõhist juhtimist? Milliseid võimeid ja eelsoodumusi nad selleks vajavad?

Miks on luterliku käsitlemise kohaselt oluline, et kirikus oleks sinodaalne juhtimisstruktuur, kuhu kuuluvad ka ilmikud?

Konviviaalsus: diakoonia põhiväärtus

Ulla Siirto

Sissejuhatus

Globaliseerumine ja kasumi suurendamise põhimõte on rahvusvaheline probleem, millele ülemaailmne luterlik kirik püüab reageerida. Kogemuse tasandil jääb mulje, et kõik, kaasa arvatud inimesed, on müügiks. Mida saavad inimesed teha, et protestida selle karmi tegelikkuse vastu?

Luterlik kirik on algusest peale olnud protestantlik kirik. Teisiti öeldes on luterlik kirik selline kirik, mis ei lepi olemasoleva maailmakorraga, mida selle korra esindajad oma sõnadega või, kui sellest ei piisa, jõuga kaitsevad.

„Protestantlus” ei tähenda üksnes vastuseisu. See tuleneb ladinakeelsest sõnast *pro-testare*, mis tähendab „kellegi või millegi poolt tunnistama”. Uus Testament on tunnistus Jumala armastusest inimeste vastu, mis avaldub Jeesus Kristuse sõnades ja tegudes. Kristuse teod on suurel määral kaastundeteod. Kogu tema olemist mõtestavaks mõisteks võib olla *kenosis* – Kristus jätab oma jumaliku olemise, et halastusest saada osa inimeste maisest elust. Temast saab inimene koos kõige sellega kaasnevaga (Fl 2). Tema ülestõusmine võimestab inimesi uueks eluks ja uuenenud suheteks lähimestega.

„Konviviaalsus” on diakoonia mõiste, mis väljendab seda uut kristlikku ja evangelistset eluviisi. Järgnevalt kirjeldan mõningaid konviviaalsuse aspekte nii, nagu neid mõistetakse tänapäevases diakooniaalases ja sotsiaalteaduslikus uurimistöös.

Diakoonia lahtimõtestamine erinevate tõelisuste pinnalt

Mitmed Euroopas diakooniaga tegelevad osapooled on otsustanud anda oma panuse reformatsiooni 500. aastapäeva ettevalmistamisse. Ühes Luterliku Maailmaliidu toetatud osaluspõhises protsessis arutles diakooniatöötajate rühm, nn solidaarsusrühm, diakooniatöö üle muutuvast Euroopas. Nende juhtlauseks on „Konviviaalsuse poole

püüeldes– kujundades ümber ühiskondlikku diakooniat Euroopas³⁷.

Euroopa muutuvat konteksti kaardistades tajus solidaarsusrühm, et paljud sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised muutused on globaliseerunud ning mõjutavad seega ühel või teisel moel kõiki Euroopa riike. Mõned neist muutustest on näiteks viinud terveid riike pankroti äärelle, tekitanud uusi rändevooget ja suurendanud sisetulekute ebavõrdsust. Samal ajal on kohalikud kogukonnad ja paljud piirkonnad saanud kodus väga erineva kultuurilise taustaga inimestele.

Erinevatest kontekstidest pärit lood, kasutatud kirjandus ja uurimistöö võimaldasid solidaarsusrühmal vaadelda Euroopa erinevaid realiteete ning sundisid rühma lähenema oma ülesandele erinevate vaatenurkade alt. Esiteks tõi rühm välja majanduslikke, sotsiaalseid ja poliitilisi muutusi või ka kriise, mida võib nimetada kontekstuaalseteks probleemideks, mis mõjutavad inimeste igapäevaolu. Teiseks märkis rühm, et kõige kõrgemat hinda peavad nende muutuste eest maksma noored ja eakad inimesed. Kolmandaks mõõnis rühm ülemaailmse rände mõju ning asjaolu, et paljud inimesed on sunnitud puutuma kokku raskesti talutavate tingimuste ja olukordadega. Viimaks tõdeti, et järjest suurem hulk inimesi satub tõrjutute hulka ning jääb seetõttu ühiskonna peavoolu ja sotsiaalset tuge pakkuvate organisatsioonide eest „varjatuks”.

Pärast erinevate kontekstide sügavat analüüsi tegi solidaarsusrühm kindlaks mõned ühised teemad, mis olid täheldatavad erinevates oludes ja mille hulgast valiti välja neli põhiteemat: kutsumus, õiglus, inimväärikus ja konviviaalsus. Nende valguses hakkas rühm uurima diakoonia kohta muutuv ühiskonnas ja eri kogukondades. Kolm esimest teemat on väga sageli diakooniaga seotud, aga neljas võimaldab vaadelda diakoonia põhituuma uue nurga alt. See on tähenduselt sarnane hispaaniakeelse sõnaga *convivencia* ja saksakeelse sõnaga *Konvivenz*.

Esimesena mainis konviviaalsust Ivan Illich oma raamatus „Tools for Conviviality”.³⁸ Illich rõhutab, et see mõiste kirjeldab autonoomset ja loovat suhtlust nii inimeste kui ka inimeste ja nende keskkonna vahel. Solidaarsusrühm arendas konviviaalsuse mõistet edasi ja määratles selle kui üheskoos solidaarselt elamise kunsti ja praktika. Üheskoos elamise kunsti ja praktikaga seostub uusi raskusi, eriti arvestades üha mitmekesisemaks muutuvaid kogukondi.

Külalislahkusest konviviaalsuseni

Kuigi külalislahkuse mõistet on korduvalt kasutatud võõrastest ja sisserändest rääkimisel, võime seda mõista ka seoses kõigi suhetega, mille üks osapool on „teine”

³⁷ Tony Addy (ed.) *Seeking Conviviality – Reforming Community Diakonia in Europe* (Geneva: The Lutheran World Federation, 2013), vt www.lutheranworld.org/sites/default/files/DMD-Seeking_Conviviality_Diakonia_Europe.pdf

³⁸ Ivan Illich, *Tools for Conviviality* (New York: Harper & Row, 1973).

– „võõrad” või „teistsugused” inimesed. Üheks näiteks võib olla see, kuidas konviviaalsuse käsitus tekitab küsimusi selle kohta, kuidas kasutatakse rändega seoses külalislahkuse mõistet. Külalislahkusele on Piibli traditsioonis oluline koht ning sellest lähtuvalt tuleks külalisi ja võõraid kohelda paremini kui oma inimesi ja pereliikmeid (1Ms 18–19; Hb 13:2). Niisiis on see mõiste lähtekohaks, mis aitab meil aru saada sellest, kuidas me peaksime teisi inimesi kohtlema.

1997. aastal kirjutas filosoof Jacques Derrida, kes oli ka ise sisserändaja, külalislahkusest oma samanimelises teoses („De l’Hospitalité”, inglise keeles avaldatud 2000. aastal pealkirjaga „Of Hospitality”).³⁹ Derrida jaoks on külalislahkuse mõiste problemaatiline. Ta juhib ühelt poolt tähelepanu sellele, et kui külalised on juba lõimunud sellisel määral, et nad hakkavad sarnanema kohalike elanikega, siis ei ole nad enam külalised ja külalislahkus kaob. Teiselt poolt kaob külalislahkus ka seal, kus „põline” elanikkond ei kehtesta uustulijatele mingeid tingimusi ja lubab neil elada nii, nagu nad ise soovivad.

Lisaks on külalislahkuse mõistel problemaatiline kõrvaltähendus. See tuleneb eeldusest, et külaline on vaid külas ning liigub peagi mõnda teise kohta. Mida aga teha olukorras, kus külaline on tulnud selleks, et jääda? Kas nendest saavad siis kaaselanikud? Kas külalislahkus on siis veel asjakohane mõiste?

Erinevalt külalislahkusest sisaldab konviviaalsuse mõiste arusaama, et kõik kogukonnad erinevad ühel või teisel moel üksteisest ning elanikud peavad õppima üheskoos elamise kunsti ja praktikat ning austama üksteise erinevusi. Konviviaalses ühiskonnas inimesed mitte ainult ei salli erinevusi, vaid ka aktsepteerivad neid ja suhtuvad üksteisesse austusega. Igapäevane kokkupuutumine võimaldab meil üksteiselt õppida ning üksteisele oma identiteeti avades saame luua suhteid nendega, kes on meist erinevad.⁴⁰

Mitmed uuringud on näidanud, et inimesed eelistavad olla koos nendega, kes on nende sarnased. Seda võib näha naabruskondade segregatsioonis, sõprussuhete loomisel ja selles, kuidas inimesed vaba aega veedavad. Üheskoos elamise kunst eeldab teadvustatud õppeprotsessi. Kogukonna liikmed peavad ületama müürid, mille nad on ehitanud erinevate inimeste ja maailmavaadete vahele. See nõuab väga sageli mugavustsoonist väljumist.

Samuti tuleb kahelda arusaamas, nagu oleks inimesed koos elamiseks liiga erinevad. Tänapäeva muutuv ühiskonnas tuleb üheskoos elamise kunsti ja praktikat õppida. Inimesed ei saa jätkata müüride ehitamist; oleme näinud, et see ei lõpe kunagi hästi. Konviviaalsus on osa iga inimese olemusest. Kõik inimesed on loodud Jumala mitmekülgse näo järgi ning üksteist tundma õppides ja ühiselt tegutsedes osalevad inimesed Jumala loomistöös. Samas eeldab üheskoos elamise kunst ja prak-

³⁹ Jacques Derrida, Anne Dufourmantelle, *Of Hospitality*, transl. Rachel Bowlby (Stanford: Stanford University Press, 2000), vt www.clas.ufl.edu/users/burt/shipwreck/derridahospitality.pdf

⁴⁰ Vrd Theo Sundermeier, „Konvivenz als Grundstruktur ökumenischer Existenz heute”, *Missionswissenschaftliche Forschungen*, Neue Folge 3 (1995).

tika uudishimu ja soovi üksteiselt õppida. Uuringud on näidanud, et kõrvuti elavad kogukonnad on üldiselt sallivamad kui sellised kogukonnad, kellel vastav kogemus puudub. Selle põhjal võiks järeldada, et konviviaalsus on aja jooksul õpitav.⁴¹

Konviviaalsus: üheskoos solidaarsuses elamine

Sõna „solidaarsus” lisab konviviaalsuse mõistele veel ühe tahu. Solidaarsus tähendab jagamist ja enesekesksusest loobumist. Samas ei ole see heategevus. Heategevusega võib kergesti kaasneda kontrolli mõõde. Solidaarsus eeldab ühist tegutsemist selle nimel, et luua üheskoos elamiseks paremat keskkonda ja seeläbi ka paremat maailma. Solidaarsus tähendab ühistegevust ühise hüve saavutamiseks. See eeldab, et igaüks püüab nii enda kui ka teiste motive ja lootusi paremini mõista. Sellised koosõppimise protsessid võivad aidata kaasa ühiste arusaamade ja erinevuste kindlakstegemisele, mis omakorda aitavad tugevdada kogukonda ja teadvustada olulisi küsimusi.

Ettekandes „Why Can't we Live Together?” (*Miks me ei suuda koos elada*)⁴² eristab konfliktipiirkondi uurinud auhinnatud sotsiaalsühholoogia professor Miles Hewstone kohtumiste võimalusi ja tähenduslikke kohtumisi. Ta usub, et ainult kohtumiste võimalused ei loo inimeste vahel ühisosa. Pigem on olulised tähenduslikud kohtumised, sest need hoiavad ära eelarvamusi ja kasvatavad empaatiat. Kasvõi ühe „teistsuguse” inimese tundmine aitab meil teistsuguseid paremini mõista ja omaks võtta.

Paul Gilroy omalt poolt väidab, et konviviaalsuse mõiste lisab mitmekesisust käsitlevatesse aruteludesse uue aspekti. Gilroy arvates seostub konviviaalsus interaktiivsete protsesside läbielamisega. Ta väidab, et paljud probleemid on lahendatavad kohtumiste kaudu, mis aitavad luua samasustunnet. Kui inimesi ühendab ühine eesmärk, saavad nad üle muudest erinevustest. Kohalikus kogukonnas on võimalik leida taolisi ühised eesmärged või probleeme, näiteks siis, kui inimesed alustavad ühiselt tööd ja võitlust oma olukorra parandamise nimel.

Sealjuures on oluline märkida, et konviviaalsus on seotud inimestevahelise õhkkonnaga ja tunnetega.⁴³ Jagamine ja üheskoos õppimine viib kogukonnas paratamatult ka selle ühisele tähistamisele.

⁴¹ Vrd Madeleine Bunting, “If you don't think multiculturalism is working, look at your street corner”, *The Guardian*, 16. märts 2014, http://timeli.info/item/1227726/The_Guardian_Comments/If_you_don_t_think_multiculturalism_is_working_look_at_your_street_corner_Madeleine_Bunting

⁴² <https://www.thersa.org/discover/videos/event-videos/2013/01/why-cant-we-live-together/>

⁴³ Amanda Wise, “Hope and Belonging in a Multicultural Suburb,” – *Journal of Intercultural Studies* 26(1) (2005), 171–86. Amanda Wise & Selvaraj Velayutham, *Conviviality in everyday multiculturalism: Singapore and Sydney compared*, *European Journal of Cultural Studies* (2013), vt www.academia.edu/4391937/Conviviality_in_everyday_multiculturalism_Singapore_and_Sydney_compared

Konvivialne diakoonia

Ühiskondade muutumine esitab kirikutele uusi väljakutseid ning sotsiaalsed probleemid muutuvad järjest teravamaks. Diakoonia ja ka kirikute üldisem töö peab olema avatud sotsiaalsetele nähtustele nagu vaesus ja tõrjutus, mis mõjutavad paljusid inimesi ning mõnel juhul isegi terveid kogukondi ja regioone. Kirikuliikmed peaksid elama inimeste keskel nagu kirik ning töötama koos nendega sotsiaalsete muutuste nimel.

Muutusi on võimalik algatada diakoonilises kirikus, mis ehitab sildu kohaliku kogukonna ja väga erineva taustaga inimeste vahele. Diakooniline kirik saab luua õppimiseks vajaliku ruumi ja vajalikud protsessid. Ta saab kaasata töötuid inimesi kogukonna tugevdamisse ja vabatahtlikku kogukonnapõhisesse töösse. Diakoonilise kiriku juured on motivatsioonis, kohalolus ja osalemises, mis lähtuvad kogemusest, omavahelistest suhetest ja usust.

Solidaarsusrühm täheldas, et diakoonia refleksioon ja tegevus toetuvad neljale eespool nimetatud teemale: kutsumus, õiglus, inimväärikus ja konviviaalsus. Ühelt poolt tuleb kutsumus Jumalalt ja teiselt poolt nendelt, kes kannatavad. Teiste ja erinevate olude äratundmiseks on vaja teadlikkust, mis võimaldab meil alustada muutuste nimel koostööd kohalike inimestega. Üheskoos solidaarsuses elamine põhineb lugupidaval suhtlemisel ja üksteisega arvestamisel.

Diakooniatöö käigus kohtuvad kirikutöötajad ja vabatahtlikud paljude inimestega, kes maksavad kallist hinda sotsiaalse ebaõigluse eest. Diakoonia üks eesmärk on töötada võrdsuse ja õigluse nimel. See tähendab muu hulgas, et diakooniatöötajad ei diskrimineeri puudust kannatavaid inimesi ning on ettevaatlikud, et mitte väärkasutada oma võimu suhetes või otsuste tegemisel. Diakooniliste väärtuste järgimine eeldab, et suhetes ja struktuurides austatakse inimväärselt eluks vajalikke põhilisi inimõigusi. Diakoonia praktika vastandub teravalt tarbimisühiskonnale ja turumajandusele, kuna see väljendab oma väärtusi tegudes ja edendab alternatiivseid viise puuduse leevendamiseks. See asetub alati nende poolele, kes on kõige haavatavamad. Seda tehes rõhutab diakoonia, et keegi pole müügiks.

Reformatsiooni 500. aastapäeva eelõhtul

Kogukonnapõhise diakoonia ümberkujundamise lähtepunkt on kohalik olukord. Diakooniline kutsumus põhineb kohalikul kiriku- ja kogukonnaelul. Tehes koostööd nendega, kes on kaasatud diakooniategevuste kindlakstegemisse konviviaalsuse poole püüdlemise protsessi tulemusena valminud raamistikus, on võimalik luua kogukondi, kuhu on kaasatud ka varem tõrjutud inimesed. Üheskoos solidaarsuses elamise kunst ja praktika on diakoonilise koguduse ja kohaliku diakoonia praktika aluseks. Õiglusepüüdlus põhineb diakoonilisel kogukonnal, mis püüab üheskoos

tervikuna õiglust saavutada. Inimesed on oma erinevustes kõik loodud Jumala näo järgi ja omavad seega Jumala antud väärikust. Lisaks julgustab *kenosis* tingimustel inimeseks saanud Kristuse olemasolu meid saama ise inimlikeks ning astuma vastu kaasinimeste kaubastamisele. „Vabaduseks on Kristus meid vabastanud. Püsige siis selles ja ärge laske endid jälle panna orjaikkesse!” (Gl 5:1). Seega on kõik väärtuslikud. Diakoonia reformeerimine eeldab ka kohaliku tegevuse toetamist. Oluline on pakkuda inimestele koolitust, et nad õpiksid selles uues olukorras tegutsema ja tulevikus ka oma õiguste eest seisma.

Diakoonia reformeerimise protsess jätkub. See haakub hästi reformatiooni aastapäeva põhiteemaga „Jumala armu poolt vabastatud”. Konviviaalsus kirjeldab ainult selle vabastamise ühte aspekti. Euroopa solidaarsusrühm on jagunenud kolmeks teemarühmaks, mis arutlevad lunastuse, inimeste ja looduga seotud küsimuste üle. Need kõik on aastapäeva alateemad, mille kohta rõhutatakse, et ükski neist – lunastus, inimesed ega loodu – pole müügiks. Üks teemarühm kaalub konviviaalsusega seotud konkreetseid tegevusi, teine uurib seda, mida on vaja konviviaalse majanduse jaoks, ning kolmas töötab konviviaalsuse teoloogia kallal, mille aluseks on Kristuse *kenosis* ja inimestele toodud vabadus. Solidaarsusrühm jätkab reformatiooni aastapäevani jäänud aastatel tööd nendes kolmes konkreetses valdkonnas, mis toetavad kirikute diakooniat.

Küsimused

Mida tähendab konviviaalsus Sinu kohalikus kontekstis ja mida on Sinul koos teiste inimestega võimalik teha selle tugevdamiseks?

Millised probleemid võivad Sinu kontekstis konviviaalsust ohustada?

Millist lisaväärtust annab konviviaalsuse mõiste teoloogiale ja vaimsusele?

Jumala kahetsus – inimesed ei ole vahetuskaup

Douwe Visser

Siis Issand rääkis Moosesega: „Mine astu alla, sest su rahvas, kelle sa töid Egiptusemaalt välja, on teinud pahasti! Nad on kähku pööranud teelt, mida ma neil käskisin käia. Nad on enestele teinud valatud vasika, nad on seda kummardanud ja sellele ohverdanud, ja nad on öelnud: See on su jumal, Iisrael, kes tõi sind Egiptusemaalt välja.” Ja Issand ütles Moosesele: „Ma olen näinud seda rahvast, ja vaata, see on kangekaelne rahvas. Jäta nüüd mind üksi, et mu viha saaks süttida põlema nende vastu ja ma saaksin nad hävitada! Aga sind ma teen suureks rahvaks.” Mooses aga anus Issanda, oma Jumala ees ja ütles: „Issand, miks süttib su viha põlema oma rahva vastu, kelle sa töid Egiptusemaalt välja oma suure võimsuse ja vägeva käega? Miks peaksid egiptlased rääkima ja ütleva: Kurja kavatsusega viis ta nad välja, et neid mägedes tappa ja maa pealt hävitada. Pöördu oma tulisest vihast ja kahetse kurja, mida sa kavatsed teha oma rahvale! Meenuta oma sulaseid Aabrahami, Iisakit ja Iisraeli, kellele sa oled iseenese juures vandunud ja öelnud: Ma teen teie soo nõnda paljuku nagu tähti taevas; ja kogu selle maa, millest ma olen rääkinud, annan ma teie soole ja nad pärivad selle igaveseks.” Ja Issand kahetses kurja, mida ta oli ähvardanud teha oma rahvale. (2Ms 32:7–14).

Moosese vestlus Jumalaga

Selles kirjakohas loeme Jumala ja Moosese mõttevahetusest, mis jääb nendesse piiridesse, mida saab Jumala kohta ja Jumalale öelda. Mõnes tõlkes on seda küll pehmen-datud, aga sisuliselt käib jutt sellest, et Jumal ütleb midagi, mida ta kahetseb ja mille ta samas kirjakohas tagasi võtab. Mõnes ingliskeelses Piiblis kasutatud tõlkevariant „Issand muutis oma meelt” on nõrk tõlge algsest heebreakeelsest tekstist, mis ütleb selgelt, et Jumal kahetses oma sõnu. See on väga kaugel sellisest teoloogilisest jumalakäsitlesest, mille kohaselt Jumal ei saa midagi kahetseda, sest ta on kõigeväeline ja kõiketeadev. Seega väidavad paljud, et see kirjakoht on algeline antropomorfne Jumalast rääkimise viis. See on võimalus, kuidas säilitada teoloogilise mõtlemise erisust, kuid sarnaselt paljude teistega eelistan mina lugeda seda kirjakohta just selles rohkemas ja „algelises” tähenduses. Me loeme tekstist, et Jumal ütleb midagi ko-

hutavat ning Mooses soovib iga hinna eest hoida ära seda, et Jumal murraks oma päästetootust. Näib, et Jumala jaoks on Iisraeli rahvas asendatav. Israeliidid (välja arvatud Mooses) hävitatakse ja Jumal loob nende asemele uue ja veel parema rahva. Selle olukorra kohta ei saa küll ehk otseses tähenduses kasutada sõna „müügiks”, kuid see sisaldab siiski teatavat väljavahetatava kauba aspekti. Jumal saaks hakkama ka ilma Iisraelita.

Jumal kahetseb

Lepingu seisukohast on Iisraeli tegu lubamatu. Israeliidid pidasid Jumalat kaubaks; nende arvates on Jumal müügiks. Kuldasikas oli nende meelest midagi paremat. Kas Jumalal ei ole siis lubatud samaga vastata? Vastus on ei, see ei ole Jumalale lubatud. Mt 7:11 ütleb Jeesus Jumala kohta: „Kui nüüd teie, kes olete kurjad, oskate anda häid ande oma lastele, kui palju enam teie Isa, kes on taevas, annab head neile, kes teda paluvad!” Kas on üldse olemas vanemat, kes sooviks oma last hävitada? Seda võib juhtuda ja juhtub, kuid oma lapse hävitamine on ilmselt kõige kohutavam võimalik asi, mida võib ette kujutada. Mõnikord võivad lapsed vanemate elu väga raskeks teha, aga sõna „hävitamine” ei kuulu oma lastest rääkivate vanemate sõnavarasse. Vanemad on lapse elu allikaks. Kuidas saaksid nad tahtlikult selle elu ära võtta? See ei ole lubatud, olenemata sellest, mida laps teeb. Laps ei ole kaup, mille saab lihtsalt ära visata.

Jumal on elu allikas lepingurahva, Iisraeli jaoks. Õigupoolest on Jumal elu allikas kogu maa ja kõigi sellel elavate olendite jaoks. Jumala jaoks on iga isik kordumatu. Siin kehtivad täielikult Jesaja sõnad: „Ma olen sind nimepidi kutsunud, sa oled minu päralt!” (Js 43:1). Jumal kui nende elu allikas ei saa neid kõrvaldada. See oleks täielikult vastuolus Jumala olemusega.

Mooses peab Jumalat „korrale kutsuma”, kuigi võiks arvata, et inimeste jaoks on Jumala korrale kutsumine rangelt keelatud. Piiblis on asjad tavaliselt teistpidi ning see vastab üldisele arusaamale Jumala ja inimeste vahelisest suhtest. Ometi on selge, et vaadeldavas kirjakohas tuleb Jumalat korrale kutsuda ja seda Mooses teebki. Tema anumisele järgneb 14. salmis kirjeldatud reaktsioon: „Ja Issand kahetses kurja, mida ta oli ähvardanud teha oma rahvale.”

Loomulikult on heebreakeelse sõna otsetõlge „kahetses” tugevam väljend kui „muutis meelt”. Kuid isegi see teine variant oleks vastuolus käsitlusega Jumalast kui täiuslikult pühast olendist. 16. sajandi reformeeritud Belgia usutunnistuse esimeses artiklis öeldakse selgelt, et Jumal on „muutumatu”. Jumal ei saa meelt muuta. Siiski on vastuolu Jumala muutumatuse teoloogilise idee ja siinse kirjakohta vahel, milles Jumal selgelt oma meelt muudab, lõppkokkuvõttes vähem tähtis kui vastuolu Jumala Iisraelile antud tootuse, milles ta lubas jääda igaveseks nende Jumalaks, ja siin kirjeldatud meelemuutuse vahel, milles ta otsustab Iisraeli hävitada ja luua uue

rahva. Seega on Jumala muutuvuse ja muutumatuse vahel alati vastuolu. Paulus ütleb Jumala kohta: „[...] kui me oleme usmatud, jääb tema ometi ustavaks, sest ta ei saa ennast salata” (2 Tm 2:13). Israeliitide hävitamisega oleks Jumal oma töotust murdnud ja see ei ole võimalik.

Jumala kahetsuse tähendus

Kui vaadeldud kirjakohta ei heideta kõrvale kui midagi sellist, mis Nietzsche sõnu kasutades on *Menschliches*, *Allzumenschliches* (inimlik, liiga inimlik), siis on sõnum Jumala kahetsusest väga tugev ja äärmiselt tähenduslik. Keegi ei saa eitada, et seda kahetsust on küll raske mõista, kuid see toob Jumala peaaegu meie juurde ning on sedavõrd ainulaadne, et lõppkokkuvõttes öeldakse siin midagi väga erilist. Sõna „kahetsus“ saab Jumalaga seoses kasutatult tähendada ainult ühte vaieldamatut järelust.

Enesekindlaid inimesi eelistavas ühiskonnas ei ole sõnad „kahetsema” ja „kahetsus” kuigi populaarsed. Juhtidel ei ole lubatud avalikult kahetsust väljendada. Näiteks kui laenukriisi kõige hullemad tagajärjed avalikuks tulid, ei kuulnud peaaegu keegi pankuritelt kahetsust nende põhjustatud halva pärast. Endine Canterbury peapiiskop Rowan Williams on selle kohta öelnud: „Ma pole selle temaatikaga seoses kuulnud midagi sellist, mida ma saaksin kristlasena kahetsuseks nimetada. Me pole kuulnud kedagi ütlemas, et me tegime tõepoolest reaalselt vea ning kogu meie tegevuse aluseks olev põhimõte oli ebarealistlik, sisutühi.”⁴⁴

Ka mitteavalikult ei ole lihtne kahetsust väljendada. Isegi oma abikaasa ja elukõige oma laste ees on raske avameelselt „kahetseda”. Aga kahetsemine ei tähenda läbikukkumist. Läbikukkumine leiab aset hoopis siis, kui inimene oma vigu ei kahetse. Sellisel juhul ei peeta kurjust kurjuseks ja me ei nimeta patuks enam isegi seda, mida ei saagi kuidagi teisiti nimetada. Seega ei tohiks me kunagi loobuda mõtlemast patu ja selle tagajärgede üle. Piibellik tagajärg on kahetsus, aga ka andestus ning kõige tähtsamana uus võimalus edasi minna. Samamoodi oli Jumalal uus võimalus koos Iisraeli rahvaga edasi minna ja see uus võimalus pidi saabuma. Sest ka Jumala jaoks ei ole inimesed kõrvale heidetavad. Nad ei ole müügi! Nad ei ole kunagi küpsed hävitamiseks; nad ei ole vahetuskaup. Moosese tegu oleks tegelikult olnud iga palvetava inimese ülesanne: säilitada Jumala ustavus oma töotusele. Meie palved Jumalale peaksid olema tugevad. Me peaksime jõudma Jumala lähedale. Kui me palvetame maa ja sellel elavate olendite lunastuse pärast, ei tohiks me olla liiga tagasihoidlikud. Psalmide raamat võib meile pakkuda inspiratsiooni, kuidas olla oma palvetes radikaalselt otsekohene.

Lähtudes kindlast veendumusest, et me ei ole mitte kunagi Jumala jaoks kaup,

⁴⁴ www.telegraph.co.uk

mida kõrvale heita, saab kinnitada, et ka Jumal ei ole müügiks. Jumala armastus meie vastu ei välista kurjuse päevavalgele toomist. Mooses kutsus Jumalat korrale, kuna Jumal ähvardas Iisraeli rahva hävitada. Jumala viha ise ei ole sealjuures vale, sest israeliitide teguviisile ei ole õigustust.

See kirjakoht rõhutab kindlalt, et Jumalat ei saa välja vahetada. Seda kinnitab Jumala reaktsioon, milleks oli Iisraeli hävitamine, vaatamata sellele, et Jumal seejärel öeldut kahetses. Sellest nähtub, et israeliitid olid läinud liiga kaugele, kuid ühtlasi kinnitab see, et inimesed pole müügiks, sest Jumal kahetses oma ähvardust. Võib-olla on see tõesti liiga antropomorfne Jumalast kõnelemise viis, kuid selle sõnum on selge: Jumala jaoks ei ole inimesed kaup; nad ei ole müügiks. See tugev sõnum on Jumala sisekonflikti tulemus.

Kahetsus ja Jumala suveräänsus

Jumala kahetsusest rääkivaid sõnu on käsitletud arvukates eksegeetilistes aruteludes. Nendel, kes loevad Piiblit traditsioonilisemalt ehk sõnasõnalisemalt või kes mõtlevad Jumalast pigem dogmaatiliselt, on raske mõista, et Jumal saab kahetseda. See ei näi üldse olevat Jumala moodi. Teisalt ei saa samas traditsioonis Jumala kahetsuse faktist ka lihtsalt üle libiseda. Reformeeritud traditsioonis oli traditsiooniline käsitus pikka aega kindlasti standardiks. Pärast tõsist peamurdmist selle kirjakoha üle mõisteti seda lõpuks väga tähendusliku määrgina Jumala armastusest oma lepingurahva vastu. Jumal ei saa neid kõrvale heita ning kui näib, et Jumal kavatseb seda siiski teha, on võimalik Jumalat isegi korrale kutsuda ja panna oma ähvardust kahetsema. Kuid kas see ei ole vastuolus reformeeritud teoloogia alusveendumusega, et Jumal on kogu elu suhtes suveräänne? Kas see ei peaks tähendama, et Jumal saab vabalt teha kõike, mida ta soovib?

Reformeeritud mõtlemises käis Jumala suveräänsuse põhimõte käsikäes Jumala poolt valituse ja sellega seotud vastupandamatu armu mõistega. Kahtlemata on neid mõisteid tihti äärmiselt valesti mõistetud ja isegi kuritarvitatud. Selle tulemuseks on olnud teatud fatalism ja tunne, et meil inimestena ei ole võimalik midagi teha. Suveräänne Jumal on meist palju kõrgem ja teeb meiega, mida ta ise soovib. Kuid kooskõlas Jumala ja Moosese vestlusega seisneb suveräänsus eelkõige Jumala muutumatus ustavuses oma päästetootusele. Jumal ei loobu sellest ja seega ei saa meie kaotada usku Jumalasse kui kõigi maaapealsete olendite elu ülimasse allikasse. See ei ole müügiks.

Maa ja sellel elavad olendid kuuluvad Jumalale. Jumal ei heida neid kõrvale ja ei saagi seda teha. Reformeeritud kristlaste jaoks on oluline seda sõnumit rõhutada. Seda tuleb kindlasti teha olukordades, kus inimesi pakutakse müügiks. Seda ei saa teha isegi Jumal, meist rääkimata – just seda sõnumit peame kuulutama. Sellest kurjusest ei tohi vaikida. See on äärmiselt ebaõiglane olukord. Sellega eitatakse Jumala

suveräänsust kogu elu üle. Sellepärast tunnevad reformeeritud kristlased sedavõrd tugevat soovi astuda välja õigluse eest. Võiks öelda, et õiglusejanu on reformeeritud kristlastel geenides. Tuleb muidugi lisada, et see ei ole reformeeritud kristlastele eriomane ja reformeeritud traditsioonis ei ole seda alati parimal viisil tehtud.

Elu pühitsemine Jumala poolt

Õiglusejanu aluseks peab olema teadlikkus Jumala õigeksmõistust, mis on meie Jumala ees elatava elu alus. See elu on pühitsetud ja see pühitsus saab nähtavaks üksnes õiglasel elus. Inimlik õiglus – *iustitia humana* – on püha. Kui kirik või kirikute ühendus nõuab õiglust, saab seda õiglusenõuet selgitada üksnes eeldusel, et see on püha. Iga õiglusenõuet käsitlev dokument peaks siiski algama selle piibellike ja teoloogiliste aluste selgitusega, mis näitab, et see on osa Jumala tööst. Jumal on meid pühitsenud, et me nõuaksime õiglust. Kirikute organisatsiooni puhul muudab õiglusenõude kaalukaks ainult selline piibellik ja teoloogiline alus. Lähtekohaks ei tohi olla olukorra majanduslik või poliitiline analüüs ning kindlasti ei tohi see ainult sellise analüüsiga piirduda. Kiriku avalduse tähtsus ei tulene „ilmalikust” analüüsist, vaid pigem läbinisti piibellikust ja teoloogilisest alusest. Kui reformeeritud kristlased tunnevad, et nende õiglusejanu on saanud inspiratsiooni Calvinilt, võivad nad talle viidata üksnes tingimusel, et nad lähtuvad nimetatud üldisest eeldusest. Vastasel korral on nende arusaam Calvinist väga piiratud.

Calvinit ja tema teoloogiat käsitlevate sageli kriitiliste ja negatiivsete arvamuste kohta ei ole kuigi palju öelda. Me ei saa Calvinit paljudes küsimustes kriitikavabalt järgida ja kindlasti ei ole vaja temast pühakut teha. Samas läheksime liiga kaugele, kui peaksime Calvinit negatiivseks mõtlejaks. Calvini teoloogia ülim eesmärk on teenida kogu elu tervikut.

Õiglusele pühendumine

Reformeeritud Kirikute Maailmaosadus (RKM) on tõstnud prohvetlikult häält ebaõiglaste olukordade vastu. Selle õigustatuses on raske kahelda. Siiski esineb oht, et sellest saab üha korduv protsess, ning me peame otsima alternatiive ja lahendusi. RKM-i eelkäija, Reformeeritud Kirikute Maailmaliidu 2004. aasta üldkogu teema oli „Et kõigil oleks elu ülirohkesti”. See teema on võetud Johannese evangeeliumi 10. peatükist, milles Jeesus nimetab end heaks karjaseks. On täiesti selge, et hea karjase poolt oma karjale antav ülirohke elu seisneb karjamaa leidmises. Nende elu ei ole ilma raskusteta. Varas, palgaline, hunt – nad kõik tulevad. Võib öelda, et nad sümboliseerivad ebaõiglust, millele tuleb vastu hakata. Karjamaa jällegi sümbolisee-

rib elu. Jeesuse jalajälgedes käiv osaduskond soovib ebaõiglusele vastu hakata, aga ta püüab ka karjamaad leida. Mõlemad on kiriku eluandva teenimise osad. Samuti peame siinkohal arvestama, et lähtekohaks on arm. Jumal on eluandja. Me ei pea pingsalt elu otsima. Jumala arm vabastab meid, aga „vabastav arm on ühtlasi kujundav arm”.⁴⁵ Oluline on välja töötada tegevused, mis saavad nn eluandva teenimise aluseks. Paljud sellised tegevused esinevad ainult kristlikus osaduskonnas. Siiski ei saa neid selles osaduskonnas välja töötada ilma teoloogilise eristamiseta: „Tegevusega tuleb taotleda sellest endast suuremat hüve, vastates Jumala enda loova, lunastava ja hoidva armu ennastandvale dünaamikale ja seda kehastades.”⁴⁶ Teiselt poolt ei peaks see tähendama, et kristlaste tegevus peab olema eraldatud muust inimeste tegevusest või et kristlaste osaduskond peab olema mittekristlikest kogukondadest eraldatud. Jumal on kohal kogu maailmas, mitte ainult kirikus. On selge, et ilma Jumalata ei saaks kristlik osaduskond kunagi eluandvas teenimises osaleda. Kristliku osaduskonna eluandev teenimine ei ole lihtsalt poliitiline programm, kuid sellel on olulised poliitilised tagajärjed.

Ei saa eitada, et inimeste müügiks pakkumine on ebaõiglane. Selle vastu tuleb prohvetlikult sõna võtta. Jumala ainulaadne sisekonflikt oma rahva hävitamise ja kahetsuse vahel juhib kindla veendumuseni, et inimesed ei saa olla kõrvale heidetav kaup. Peaksime selle kurjuse vastu sõna võtma sama pühendunult nagu Mooses, kes anus Jumalat, et ta ei heidaks Iisraeli rahvast kõrvale kui riknenud kaup, sest see on kuri, mida Jumal kahetses.

Küsimused

Kas saab öelda, et „Jumal kahetseb seda, mida ta on ähvardanud teha”?

Kas selliseid sõnu nagu patt, kahetsus ja andestus tuleks sagedamini kasutada?

Kas õiglusenõude teoloogiline ja piibellik põhjendamine on eeskätt kiriku ülesanne?

⁴⁵ Vt Dorothy C. Bass, “Ways of Life Abundant,” – Dorothy C. Bass (ed.), *For Life Abundant: Practical Theology, Theological Education, and Christian Ministry* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2008), 28.

⁴⁶ Ibid., 30.

Piiblitund:

Pauluse kiri galaatlastele 3:25–29

Susan Johnson

Avapalve

Ühine alguspalve:

Armuline Jumal, kui me valmistume sinu sõna lugema ja uurima, ava meie silmad nägemiseks, meie kõrva kuulmiseks, meie mõistus mõtlemiseks ja meie süda tundmiseks. Aita meil kuulda sinu kõnet läbi teksti ja üksteise. Seda palume Jeesuse nimel. Aamen.

Tekst

Kirjakoha Gl 3:25–29 ettelugemine:

Aga et usk on tulnud, siis me ei ole enam kasvataja meelevald all. Nüüd te olete kõik usu kaudu Jumala lapsed Kristuses Jeesuses, sest kõik, kes te olete Kristusesse ristitud, olete Kristusega rõivastatud. Ei ole siin juuti ega kreeklast, ei ole siin orja ega vaba, ei ole siin meest ega naist, sest te kõik olete üks Kristuses Jeesuses. Kui te olete aga Kristuse pärast, siis te olete järelikult Aabrahami sugu ja pärijad töotuse järgi.

Arutelu. Mis on teie esimesed mõtted seda teksti lugedes? Millised sõnad või ideed teile silma torkavad?

Luterlik Maailmaliit ja luterliku reformatsiooni 500. aastapäev

Kogu Luterlik Maailmaliit – selle 72 miljonit liiget ja 145 liikmeskirikut – valmistub ühiselt tähistama luterliku reformatsiooni 500. aastapäeva. Me teeme seda ühiselt ja koos oikumeeniliste partneritega, juhindudes teemast „Jumala armu poolt vabastatud”. Selles piiblitunnis keskendume ühele alateemale „Inimesed pole müügiks”.

Mõeldes teemale „inimesed pole müügiks”, tuleb ühe esimese asjana meelde orjus. Mõned võivad küll arvata, et meie maailmas enam orjust ei esine, aga nad eksivad. Orjapidamine on endiselt olemas ja on omandanud maailma erinevates osades erinevaid vorme.

Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) andmetel on maailmas orjuses 20,9 miljonit meest, naist ja last. Inimene on orjuses siis, kui teda sunnitakse tööle psühholoogiliste või füüsiliste ähvardustega, ta on „tööandja” omandis või kontrolli all, teda ei kohelda inimesena, vaid kaubana, teda ostetakse ja müüakse, tema liikumisvabadus on füüsiliselt või keeldudega piiratud. Orjus on tänapäeval alles, vaatamata sellele, et see on ebaseaduslik kõigis riikides, kus seda esineb.⁴⁷

Orjuse vormid on muu hulgas võlaorjus, lapsorjus, varajased ja sundabielud, sunnitöö, päritolul põhinev orjus ja inimkaubandus.

Arutelu. Mõelge oma kontekstile. Millised orjuse vormid esinevad teie piirkonnas?

Kirjakoha Gl 3:25–29 uuesti lugemine.

Aga et usk on tulnud, siis me ei ole enam kasvataja meelevald all. Nüüd te olete kõik usu kaudu Jumala lapsed Kristuses Jeesuses, sest kõik, kes te olete Kristusesse ristitud, olete Kristusega rõivastatud. Ei ole siin juuti ega kreeklasi, ei ole siin orja ega vaba, ei ole siin meest ega naist, sest te kõik olete üks Kristuses Jeesuses. Kui te olete aga Kristuse pärast, siis te olete järelikult Aabrahami sugu ja pärijad töotuse järgi.

Arutelu. Mida ütleb tekst teie ja teie konteksti kohta, arvestades seal esinevaid orjuse vorme?

Meid määratleb ristimine

Martin Luther pidas Galaatia kirja käsitlevaid loenguid 1519. ja 1535. aastal. Meie teksti salmidest rääkides keskendus ta sellele, kuidas Kristusesse ristimine on põhi-line, mis meid määratleb. Ristimine muudab meid üksteisega võrdseks, olenemata sellest, kuidas teised püüavad meid määratleda ja alandada. Siin on mõned tema sõnad:

Seega õpetab Paulus, et ristimine ei ole märk, vaid Kristuse rõivastus, õigemini et Kristus ise on meie rõivastus. Seega on ristimine väga võimas ja tõhus asi. Sest kui me riietume Kristusesse kui meie õigeolemise ja lunastuse rõivastusse, siis me riietume ühtlasi Kristusesse kui tema jälgendamise rõivastusse.⁴⁸

⁴⁷ www.antislavery.org/english/slavery_today/what_is_modern_slavery.aspx

⁴⁸ Martin Luther, “Lectures on Galatians, 1535”, Jaroslav Pelikan (ed.), *Luther’s Works*, vol. 26 (Saint

Inimlikule ja legalistlikule õiglusele on omane rühmadesse jaotamine ja tegude põhjal eristuste tegemine. Ühed õpetavad, kaitsevad ja taotlevad ühte, teised teist. Kristuses aga on kõik asjad kõigile ühised; kõik asjad on üks ja üks on kõik... Seega ei ole rikast ega vaest, ilusat ega inetut, linnakodanikku ega talupoega, benediktiini ega kartuuslast, minoriiti ega augustiinlast.⁴⁹

Arutelu. Kui me oleme Kristuses üks ja meie rõivastuseks oleva Kristuse õigluse pärast Jumala silmis võrdsed, siis kuidas see muudab seda, kuidas me üksteisesse suhtume ja üksteist kohtleme?

Ülemaailmne huvikaitse

„Väikeses katekismuses” (1535) selgitab Martin Luther meieisapalve neljandat palvet ja laiendab igapäevase leiva mõistet nii, et see hõlmaks „kõike, mis kuulub peatoiduse ja ihuvajaduste juurde”.

Sarnaselt võime laiendada teema „Inimesed pole müügiks” käsitlust nii, et see hõlmaks kõike, mis kahjustab peatoiduse saamist ja ihuvajaduste eest hoolitsemist. Olenevalt olukorrast võib selleks olla vaesus, sõda, pagulase või riigisisese põgeniku seisus, naiste suguelundite mutilatsioon, perevägivald, vägistamine, aumõrvad, ravita jäävad haigused, võlaorjus, lapsorjus, varajased ja sundabielud, sunnitöö, päritolul põhinev orjus ja inimkaubandus.

Allpool on loetletud mõned LMLi tegevused inimeste vajaduste eest hoolitsemiseks. LMLi 2012.–2017. aasta strateegia rahvusvahelise huvikaitse valdkonna prioriteetsed teemad on järgmised: usuvabadus ja religioonidevahelised suhted; kliimamuutused ja keskkonnakaitse; sooline õiglus; pagulased, riigisisised põgenikud ja muud sundrändajad; rõhutatud vähemusrühmad ja põliselanikud; majanduslik õiglus; HIV ja AIDS.

Arutelu. Kuidas on need prioriteetsed teemad seotud kirjakohaga Gl 3:25–29 ja teemaga „inimesed pole müügiks”?

Sooline õiglus

LML on vastu võtnud soolise õigluse põhimõtteid ning ergutab nende rakendamist kogu osaduskonnas ja kõigis liikmeskirikutes. Nendes öeldakse:

Ristimise läbi loodud võrdsete osaduskonnana on kirik kutsutud prohvetlikult kuulutama ja praktiseerima kaasamist. Me loeme Galaatia kirja 3. peatüki salmidest 27–28:

Louis: Concordia Publishing House, 1964), 353.

⁴⁹ Martin Luther, “Lectures on Galatians, 1519”, Jaroslav Pelikan (ed.), *Luther's Works*, vol. 27, 280–81.

Sest kõik, kes te olete Kristusesse ristitud, olete Kristusega rõivastatud. Ei ole siin juuti ega kreeklasi, ei ole siin orja ega vaba, ei ole siin meest ega naist, sest te kõik olete üks Kristuses Jeesuses.⁵⁰

Lisaks:

Jeesuse arm, andestus ja uus elu loob inimkonna uueks, olenemata soost, bioloogiast või muudest tingimustest. Ristimine teisendab ja kujundab ümber kõik rahvusel, klassil ja sool põhinevad võimuerinevused. Kristuses on kõik üks.⁵¹

Ühes varasemas LMLi dokumendis „Kirikud ütlevad „ei” naistevastasele vägivalle” innustati meid esile tõstma Pauluse kiitust tema kaastöölisena tegutsenud naistele ja kirjakohta Gl 3:28, mis rõhutab kõigi erinevuste kadumist ja ühtsust Kristuses.⁵²

Lugege teksti uuesti. Kuidas võiks see teid kutsuda teie kontekstis õigluse ja inimväärikuse nimel tegutsema? Arutelu.

Lõpupalve

Lõpetage piiblitund järgmise Ameerika Ühendriikidest pärit palve või muu vabalt valitud palvega.

Jeesus, tervenda meid⁵³

Juhataja: Jeesus, inimeste armastaja, sa tervendasid Süürofoiniikia naise tütre, välismaalase, kes tuli sinu, juudi õpetaja juurde. Sa näitasid meile oma elu anniga, et me oleme üks rahvas ja väärime kõik armastust. Nüüd me tuleme sinu juurde kui emad vaimus, paludes maailma tervendamist ja õeldes:

Kogudus: Jeesus, tervenda meid.

Me palume selle riigi eest, mis kannatab ise omenda tekitatud rassismi, ahnuse, põliselanike genotsiidi ja vaeste rõhumise haavade käes; õpetame meile, et suurus peitub ainult õigluses, suuremeelsuses ja kaastundes. Me palume:

Kogudus: Jeesus, tervenda meid.

Me palume rahu kõigile rahvastele, et lahinguväljadel ja türannide kaevatud massihaudades lebavad kuivanud luud tõuseksid ülestõusnud inimkonnana, kes soovib rahu ja heaolu kõigile, kes on maa peal. Me palume:

⁵⁰ www.lutheranworld.org/content/resource-lwf-gender-justice-policy, 4–5.

⁵¹ Ibid., 26.

⁵² www.lutheranworld.org/content/resource-churches-say-no-violence-against-women-action-plan-churches, 39.

⁵³ Irene St Onge, San Francisco, California, USA, *ibid.*, 56–57.

Kogudus: Jeesus, tervenda meid.

Me palume sinu lõhenenud kiriku eest, mis eksleb ja on sageli sallimatu; me hõõrume oma silmi lootuses saada selgemat pilku, mis püsiks alati sinu peal. Ometi kaotame ennast pettekujutluste, hirmude ja kahtluste udus. Läkita oma tark vaim, oma tervendav armastus meile teed näitavaks valguseks. Me palume:

Kogudus: Jeesus, tervenda meid.

Me palume kõigi nende eest, keda siin viibijad nimetavad ja kes vajavad tervendamist ja meie palveid: (*kohalviibijad nimetavad nimesid*). Seega täna, kui me tähistame lunastuse püha, me anname kõik elavad olendid sinu armu hoolde ning täname sind nende meie lähedaste eest, kes sind nüüd taevas ülistavad.

Kogudus: Aamen.

Autorid

Ayana, Ebise, MA, Etioopia Evangeelse Luterliku Kiriku Mekane Yesus seminari Mekane Yesus teoloogialektor, Etioopia

Driau, Gustavo, Ladina-Ameerika ja Kariibi mere piirkonna kestlikkuse programmi koordinaator, Argentiina Ühendatud Evangeelne Luterlik Kirik, Argentiina

Fabiny, Tamás, õp, dr, Ungari Evangeelse Luterliku Kiriku põhjapiiskopkonna piiskop, LMLi Kesk- ja Ida-Euroopa piirkonna asepresident, Ungari

Johnson, Susan, õp, Kanada Evangeelse Luterliku Kiriku piiskop, Kanada

Nüssel, Friederike, prof, dr, Heidelbergi Ülikooli Oikumeenilise Instituudi direktor, Saksamaa

Siirto, Ulla, Järvenpää Diakoonia Rakenduskõrgkooli õppejõud, Soome

Visser, Douwe, õp, dr, Reformeeritud Kirikute Maailmaosaduse teoloogia ja osaduskonna valdkonna täitevsekretär, Saksamaa

Younan, Munib, A., õp, dr, Jordaania ja Püha Maa Evangeelse Luterliku Kiriku piiskop, LMLi president, Jordaania

C@34T10N

LOODU POLE MÜÜGIKS

Sissejuhatus

Anne Burghardt

Käesolev brošüür ilmub 2017. aastal tähistatava reformatsiooni 500. aastapäeva puhul välja antud Luterliku Maailmaliidu brošüüride sarjas. „Loodu pole müügiks” on üks reformatsioonijuubeli peateema „Jumala armu poolt vabastatud” alateemadest. Brošüüris avaldatud populaarteaduslike kirjutiste autorite seas on esindatud kõik Luterliku Maailmaliidu piirkonnad; oikumeenilist vaatenurka esindab kreeka õigeusu teoloog.

Tänapäeval toimuvat massilist loodusvarade kasutamist arvestades on äärmiselt oluline pöörata tähelepanule Jumala loodule tervikuna. Me loeme 1. Moosese raamatust, et Jumal pidas loodut „heaks” ja usaldas selle inimese hoole alla. 1. Moosese raamatu 1:26 esitatud „valitsemise” mõistet on sageli väärkasutatud ning liiga sageli on tähelepanuta jäetud asjaolu, et kui Jumal kuulutab kogu loodu „heaks”, siis ei pea ta silmas selle kasulikkust inimestele. Seega mõjutab Jumala ja inimeste uuendatud suhe ka seda, kuidas inimesed suhtuvad ülejäänud loodusse, sest loodu kuulub ennekõike siiski Jumalale ning on usaldatud meie kätte üksnes hoiule. Brošüüri artiklites vaadeldakse teema „Loodu pole müügiks” väga erinevaid tahke alates geenitehnoloogiast ja küsimusest, „kelle omad”, mitte „kes” me oleme, kuni kliimamuutuste, kliimaõigluse, maade hõivamise ja muude probleemideni. Käsitletud teemade loetelu ei ole kaugeltki ammendav. Sellegipoolest loodame pakkuda esmast ainekult teoloogiliselt pädevateks aruteludeks Jumala looduks olemise mõistmise ja loodu terviklikkuse üle.

Ja Jumal nägi, et see oli hea: mõtteid loomisteoloogiast

Barbara R. Rossing

Loodu pühadus ja headus on nii Pühakirja poolt kinnitatav tõdemus kui ka üks luterliku teoloogia keskseid põhimõtteid.

Esimese Moosese raamatu loomislugu läbib poeetiline refrään „Jumal nägi, et see oli hea”. Seda korratakse eri variantides kuus korda ning see tipneb kuuendal päeval esitatava kuulutusega „väga hea” (1Ms 1:31). Heebreakeelset sidesõna *ki* saab tõlkida ka määrsõnaliselt tähenduses „kui”: „Jumal nägi, *kui (ki)* hea see oli”. Väljend „kui hea” näitab Jumala rõõmu, kui ta leidis, et kõik maailma osad on head. Jumal leiab loodust rõõmu.

Võtmesõna on „hea” – kõige headus, mida Jumal näeb maailma kõiki tahke vaadates. Heebreakeelne sõna *tov* väljendab rõõmu, suhet ja ilu. Ühes rabinistlikus kommentaaris tõlgitakse *tov* sõnaga „ilus”.¹

Esimene Moosese raamat on liturgiline poeesia, mis näitab meile loodu kõigi osade ilu. Päike, maa, atmosfäär („taevalaotus”), ookeanid ja kõik bioloogilised organismid, kaasa arvatud inimesed, taime- ja loomaliigid – neil kõigil on oma ökoloogiline nišš ja igaüks neist kuulutatakse Jumala silmis ilusaks ja heaks.

Vaadates Maad

Jumala esimene reaktsioon – vaatamine – võib olla lähtekohaks ka meile. Esimeses Moosese raamatus paigutatakse inimesed keset tohutut kosmost. Tänu kosmosest tehtud fotodele saame nüüd näha Maad nii nagu ei kunagi varem. 1972. aastal Ameerika Ühendriikide Apollo kosmoselaeva meeskonna tehtud ikooniline pilt Maast on kõigi aegade kõige levinum foto ning näitab selle siniseviirulise planeedi, selle elavate ookeanide ja mandrite ilu. Saame näha sama, mida astronautid: Maa ehedat ilu, selle haavatavust. Ühtlasi tekib meil uus arusaam inimkonna kohast

¹ Ellen Bernstein, “Creation Theology: A Jewish Perspective”, *The Green Bible* (New York: HarperCollins, 2008), 1–53.

planeedil. Seda kõike saadab ülevoolav aukartusetunne. Astronaut Michael Collins kirjeldas seda nii:

Mäletan väga elavalt, mida ma oma hapra kodu poole tagasi vaadates nägin: sätendav kutsuv majakas, õrn sinine ja valge, mustas lõpmatuses hõljuv tilluke eelpost. Maad tuleb hinnata ja hoida, see on midagi kallist, mis *peab* alles jääma.²

Sarnaselt ütles astronaut Bill Anders, rääkides 1968. aastal tehtud tiirust ümber Kuu: „Me läbisime kogu selle vahemaa, et Kuud uurida, aga kõige olulisema asjana avastasime hoopis Maa.”

Vaadata tänapäeval Maad tähendab avada silmad nii selle ilule kui ka haavatavusele – hävitustööle, mida inimesed Jumala hea loodu kallal toime panevad. Astronauudid on rääkinud šokist, mis neid tabas, nähes Maal toimunud muutusi, näiteks polaarjää kahanemist. Esimese naisena USA kosmoseühistiku missiooni juhtinud komandör Ellen Collins rääkis, mida ta nägi Madagaskari saarel: „Nägime metsade kadumist [...]. Tavaliselt sinakashallid jõed ja ojad on nüüd ookeani voolava pinna-se erosiooni tõttu pruunid.”³

Samuti näevad astronauudid seda, kui õhuke ja haavatav on Maa atmosfäär võrreldes ülejäänud planeediga. Kosmosest paistab Maa atmosfäär nagu „õhuke sinine joon”, õhem kui õunakoor õuna kõrval. Esimeses Moosese raamatus nimetatakse seda kaitsekihti „taeva laotuseks”.

Süsinikdioksiid ise on värvitu, seega ei saa kosmosest otseselt näha süsinikdioksiidi ja muude kasvuhoonegaaside atmosfääri kogunemist. Küll aga saab näha süsinikdioksiidi hulga suurenemise mõju planeedile: järvede, näiteks Aafrika Tšaadi järve kuivamine; katastroofilised üleujutused Aasias; metsade kadumine Amazonase ja Kongo jõgede vesikondades; maailma mäeahelike kahanevad jääliustikud; ennenägematu ulatusega kulutulede suits ja põuast tingitud tolmukerad. Kasvuhoonegaaside (eeskätt süsinikdioksiidi) mõjul tekkinud liigne kuumus tapab ökosüsteeme, mida inimesed eluks vajavad.

Hea, väga hea

Jumala silmis on kõik loodud „head”. Nimetades kõiki looduid heaks, algatab Jumal jätkuva armastussuhte Maa ja kõigi selle olenditega. Jumal „on nähtust *liigutatud*.”⁴ Norman Habel märgib, et sarnase hüüatusega kirjeldatakse ka Moosese ema reakt-

² Michael Collins, “Foreword”, Roy A. Gallant, *Our Universe* (Washington, D.C.: National Geographic Society, 1980), 6.

³ Tsiteeritud teoses Wangari Maathai, *Replenishing the Earth: Spiritual Values for Healing Ourselves and the World* (New York: Doubleday, 2010), 57.

⁴ Terrence Fretheim, *God and World in the Old Testament: A Relational Theology of Creation* (Nashville: Abingdon Press, 2005), 40.

siooni oma lapse sünnile. Moosese ema nägi, et ta poeg „oli ilus” (2Ms 2:2). Sarnaselt 1. Moosese raamatus: „Jumal vaatab, kuidas all olevatest vetest kerkib maa, ja näeb, et see on hea.”⁵ Maa on Jumala elav laps.

Jumala jaoks on „hea” Maa pidev loomisvõime, mida evolutsioonibioloogid nimetavad võimeks tekitada uusi liike. Hämmastava teadusliku taibuga kirjeldatakse 1. Moosese raamatus Maad kui Jumala partnerit uute olendite loomisel. Enne meie teadusliku maailmapildi teket kirjutatud 1. Moosese raamat erineb tänapäeva kosmoloogiast. Sellegipoolest on selles väljendatud austus Maa pideva loovuse suhtes kooskõlas sellega, mida me teame evolutsiooni ja liikide tekke bioloogilistest protsessidest. Alates taimede loomisest kolmandal päeval on Maa ise Jumala kaaslooja, mis toob esile oma loodud: „Maa laskis võrsuda haljast rohtu (1Ms 1:12). Sama kordub kuuendal päeval seoses loomade tekkimisega: „Maa toogu esile elavad olen did nende liikide järgi” (1Ms 1:24). Loomine on altpoolt toimuv protsess, milles loodud ise saavad kaasloojateks, tuues omalt poolt esile üha uusi loodud ning tekitades nii elu ja loomise küllust. Jumal nimetab kogu seda protsessi heaks.

Mida tähendab loodu headus või ilu meie jaoks tänapäeval? See võib tähendada mitmeid asju. Loodu on hea toiduna, mida inimesed saavad süüa, nagu rõhutas Martin Luther oma 1. Moosese raamatu kommentaaris. Nälja ajal muutub üha olulisemaks see, et Jumal toidab näljaseid loomise heade andidega.

Kasulikkus inimeste jaoks ei ole siiski „hea” põhiline tähendus. Jumal ei ütle: „Hea inimeste jaoks”. See on oluline, sest Maa ressursside ammutamist kaevandamise, puurimise, põllumajanduse ja tööstuse abil on sageli õigustatud sellega, et 1Ms 1:26 määras Jumal inimesed loodut „valitsema”. Iga loomispäeva lähemal vaatlemisel selgub siiski, et Jumal kuulutab loodud heaks nende endi pärast, mitte nende kasulikkuse pärast inimestele. Sama arusaama väljendab tormituulest peetud Jumala kõne Iiobi raamatu peatükkides 38–41.

Võib-olla kõige tähtsamana tähendab headus ka omavahelist seotust, mis on ökoloogiline printsiip. Jumal kuulutab kogu loodu „väga heaks” (*tov ma'ov*, 1Ms 1:31). See kuuendal päeval väljendatud kiitus ei ole mõeldud ainult inimestele, nagu mõnes inimkeskses tõlgenduses on väidetud. Pigem kuulutab Jumal kõik väga, väga heaks pärast seda, kui ta on vaadanud kõike ja näinud, kuidas kogu loodu üheskoos toimib nagu omavahel seotud elav ökosüsteem.

Hea kui ühine hüve

Loodu headus või hüve (inglise keeles *good*) tekitab meie jaoks tänapäeval eetilisi küsimusi.

⁵ Norman Habel, *The Birth, the Curse and the Greening of Earth An Ecological Reading of Genesis 1–11* (Sheffield Phoenix Press, 2011), 42.

Nimisõna „hüve” võib osutada ka kellegi eraomandile või varale nagu näiteks ingliskeelses väljendis *my goods* (minu vara), mis sarnaneb kreekakeelse väljendiga *ta agatha*. Jeesuse lugu mehest, kes ehitab suuremad aidad, et mahutada ära kogu oma vara (Lk 12:18, 19), sisaldab tungivat hoiatust ohtude eest, mis kaasnevad ainult iseenda jaoks vara kogumisega. Mees arvab ekslikult, et ta on ise oma vara tekitanud. Ta ei taipu, et tema rikkaliku viljasaagi tõi esile Maa. See mees kaotab oma hinge. Martin Luther kasutab selle kirjakohta seletamisel mõistet Mammon.⁶

Kui headust või hüve mõistetakse eelkõige isikliku kasuna, arvestamata selle mõju ligimesele, tulevastele põlvetele või ökosüsteemidele, oleme kõik hädaohus. Jumal kutsub meid nägema loodu headust eelkõige vastastikustes suhetes.

Reformatsiooni 500. aastapäev 2017. aastal saabub loodu jaoks tähtsal hetkel. Eetik Larry Rasmussen ja teised teoloogid on väitnud, et aeg on küps uueks reformatsiooniks. Me vajame ökoloogilist reformatsiooni, mis paneks kiriku tegelema Maa tervendamise ja ühise hüvega.⁷ Ökoreformatsiooni võimalike piirjoonte visandamisel rõhutab Rasmussen vajadust ühist hüve soodustava majanduse järele, et „esmased üldised hüved – maa, õhk, tuli, vesi, valgus – oleksid ühise hüve eeltingimused, mis tagaksid selle hüve nii inimkonna kui ka muude olendite praegustele ja tulevastele põlvkondadele”.⁸

Me elame ajal, kui hüvesid kaubastatakse, kuid loodust ja atmosfääri koheldakse endiselt liiga sageli kui kanalisatsiooniauku või kui ressursi, millel pole mingit väärtust ega hinda. Enamik maailma riike ei ole veel kindlaks määranud süsinikdioksiidiga saastamise hinda. Tööstusettevõtetele lubatakse fossiilseid kütuseid põletada ilma tekkiva saastumise tagajärgede eest maksmata. Mittesäästev areng ohustab vaeste inimeste elatusallikaid. Piiblis õpetatav majanduspõhimõte on „kõigile piisavalt” ning selle aluseks on kõigile ühiseks hüveks antud asjade jagamine (1Ms 16). Nii piibelliku kui ka luterliku teoloogia keskmeks on armastus ligimese vastu, mis hõlmab ka tulevase põlvkondi kui meie ligimesi.

Lutheri loomis- ja ristiteoloogia

Viissada aastat tagasi rõhutas Martin Luther, et Jumala arm ei ole müügiks. Luther kutsus oma julges majanduskriitikas üles reformima mitte üksnes kirikut, vaid ka ühiskondlikku laenukorraldust, mis inimesi vaeseks muudab.⁹ Täna võime laienda-

⁶ Margot Kassmann, “Covenant, Praise and Justice in Creation: Five Bible Studies”, David G. Hallman (ed.), *Ecotheology: Voices from South and North* (Geneva/Maryknoll: WCC/Orbis, 1994), 42.

⁷ Larry Rasmussen, “Waiting for the Lutherans”, *Currents in Theology and Mission* 37 (2010), 86–98.

⁸ Ibid., 78.

⁹ Guillermo Hansen, “Money, Religion, and Tyranny: God and the Demonic in Luther’s Antifragile Theology”, Wanda Deifelt (ed.), *Market and Margins: Lutheran Perspectives* (Minneapolis: Lutheran University Press, 2014), 31–68.

da Lutheri reformatsioonimõtet armu ja elu hindamatusest ka muudele valdkondadele, kaasa arvatud loodule. Loodu ja tulevased põlvkonnad on minu ligimesed, keda mul on kästud armastada. Nad ei ole müügiiks.

Võime võtta aluseks inkarnatsioonilise ja sakramentaalse teoloogia, mis näeb Jumalat kõiges elavas. Kalvinistidele vastulauseks kirjutatud käsitluses armulauast rõhutas Luther, et lõplik saab mahutada lõpmatut: *finitum capax infiniti*. Taani luterlane Nils Gregerson on pakkunud välja mõiste „süvainkarnatsioon” (*deep incarnation*), mis peaks tähendama Jumala radikaalset inkarnatsiooni kogu mateerias. Inkarnatsioonilises ja sakramentaalses teoloogias väidetakse, et Jumal on kohal „tervenisti igas seemneivas [...] Kristus on kohal kõigis loodutes ning ma võin leida [Kristuse] kivist, tulest, veest või isegi kõiest, sest [Kristus] on seal sees.”¹⁰ Rasmussen ja teised on nimetanud seda Lutheri „rõõmsaks panenteismiks”. Tänapäeval võime isegi loodu rikkumise tingimustes omaks võtta Lutheri rõõmsa tõdemuse, et Jumal on kohal

igas üksikus olendis, kõige sisemises ja kõige välimises olemuses, kõigil külgedel, läbinisti, all ja peal, ees ja taga nii, et miski muu ei saaks kõigis olendites enam rohkem kohal olla kui Jumal ise oma väega.¹¹

Lutheri ristiteoloogia väide, et Jumal on kohal ka murtuses ja valus – ning eriti just seal –, võib aidata meil vastu astuda ökoloogilise laastamise patule, sellele, et kliimamuutused mõjutavad ebaõiglaselt rängalt just kõige vaesemaid, ning sõnastada sellise patu ja lunastuse analüüsi, mis sobib ökoloogilisest kriisist rääkimiseks.¹²

Loodu headuse taasrõhutamisel võib meil abi olla ka põliskogukondade mõtetelaadist. Saami luterlik teoloog Tore Johnson rõhutab loodu kogukondlikku iseloomu, kuna kõik elusolendid on eluringis omavahel seotud. „Saami traditsioonis kajastub mõte, et loodul on oma hää, mida tuleb kuulata.”¹³ Johnson teeb ettepaneku võtta aluseks ökoteoloogiline lähtekoht, mis algab loomisest ja milles teoloogia lähtuks eluringist.¹⁴

¹⁰ Tsit. Larry Rasmussen, „Waiting for the Lutherans“, 37.

¹¹ Martin Luther, „That These Words of Christ, ‘This Is My Body,’ etc., Still Stand Firm Against the Fanatics, 1527”, Helmut T. Lehmann (ed.), *Luther’s Works*, vol. 37 (Philadelphia: Muhlenberg Press, 1961), 58.

¹² Wanda Deifelt, „From Cross to Tree of Life: Creation as God’s Mask”, Karla Bombach and Shauna Hannan (eds), *Eco-Lutheranism: Lutheran Perspectives on Ecology* (Minneapolis: Lutheran University Press, 2013), 169–176.

¹³ Tore Johnson, „Listen to the Voice of Nature: Indigenous Perspectives”, Karen Bloomquist (ed.), *God, Creation and Climate Change: Spiritual and Ethical Perspectives*, LWF Studies 02/09 (Minneapolis/Geneva: Lutheran University Press/The Lutheran World Federation, 2009), 101.

¹⁴ Ibid., 106.

Kas fossiilsed kütused on „head”? Energia ja ühine hüve

Kliimakriisi teoloogiline käsitlemine eeldab ka vastust küsimusele Jumala loodu hulka kuuluvate fossiilsete kütuste headuse ja riskide kohta. Seoses energiaga tekib konkureerivate hüvede probleem. Jumala esimene loomistegu 1. Moosese raamatu järgi oli valguse ehk meile elu andva energia loomine. Päikesevalgus annab nii palju energiat, et sellest peaks Maa peal kõigeeks jätkuma. Päike saadab igas tunnis Maale rohkem energiat, kui inimesed suudavad terve aasta jooksul kulutada.¹⁵ Hiljuti on inimesed avastanud, kuidas kasutada ära ammuste aegade päikeseenergiat – selleks põletatakse miljonite aastate eest maapinna alla salvestunud päikeseenergiat söe, nafta ja maagaasi kujul.

Energia on inimeste õitsenguks hädavajalik. Ent kuidas leida tasakaal odavate fossiilsete kütuste kasutamise ja süsinikdioksiidi saastest tingitud ohtude vältimise vahel? Kliimateadlased märgivad, et planeedi jaoks ohtlike muutuste vältimiseks peame jätma kolm neljandikku teadaolevatest naftaressurssidest maapõue. Püüdlus ühise hüve, tulevaste põlvkondade heaolu poole tingib selle, et me peame loobuma fossiilsetest kütustest taastuvenergia kasuks.

Põhja-Dakota piiskop Mark Narum leiab, et peaksime küsima Lutheri katekismuse küsimust „Mis see on?” ka energiapoliitika kohta. Paljud piiskop Narumi teenimiskohaks oleva Ameerika Evangeelse Luterliku Kiriku Põhja-Dakota sinodi-piirikonna elanikud on saanud kasu põlevkivi kaevandamise tohutust kasvust, mis sai võimalikuks tänu hüdraulilise frakkimise ja horisontaalse puurimise tehnoloogia väljatöötamisele. Piiskop Narum rõhutab, et toodetud õli on toonud kasu maaomanikele ja piirkonna tööhõivele. Kogudustes tekib seoses õliga keerukaid hingedlikke küsimusi ja vajadus kuulata ära erinevaid seisukohti. Narum küsib: „Kui Jumal on kõige Looja ja Jumal ütleb: „See on hea”, kas see kehtib ka nafta kohta?”¹⁶

Nafta kui Jumala hea loodu osa on kindlasti „hea”. Kuid kas see tähendab, et me peaksime selle tervenisti maapõuest välja ammutama ja fossiilse kütusena põletama? Võib-olla oleks naftaga seoses tänapäeval veel suurem „hüve” see, kui me jätame selle maa sisse. Võib-olla on Jumal miljonite aastate jooksul talletanud süsinikku turvaliselt sette kivimi kihtidesse selleks, et hoida Maa atmosfääri temperatuuri elu jaoks sobival tasemel. Kui 19. ja 20. sajandil nähti naftarikaste ladestuste „headust” energias, mis võimaldas inimestel majandust kasvatada, siis nüüd võib nende headus olla veel suurem maa sisse jääva süsinikuvaruna.

Esimeses Moosese raamatus kirjeldatud Jumala armastus loodu vastu kutsub meid uurima keerukaid eetilisi küsimusi, üksteist kuulama ning astuma julgeid prohvetlikke samme, et hoolitseda kogu loodu kui oma ligimese eest. Astronauudid

¹⁵ James B. Martin-Schramm, *Climate Justice. Ethics, Energy, and Public Policy* (Minneapolis: Fortress Press, 2010), 3.

¹⁶ Mark Narum, „Prairie, Petroleum, Pondering: What Does this Mean?”, Bombach and Hannan, *Eco-Lutheranism: Lutheran Perspectives on Ecology*, 150.

on näinud, et inimese patt ohustab loodut. Väljend „Kui hea!” näitab Jumala armastust loodu kõigi osade vastu. See armastus, mis näeb Maad kogu selle murtuses ja ilus, sunnib meid ühtlasi täna ja praegu tegutsema. Lutheri kujutelm süvainkarnatsioonist kutsub meid üles Maa ja selle kõigi elukoosluste eest hoolitsema.

Küsimused

Mida tähendab see, et Jumala loodu on „hea, väga hea” ajastul, mil kõik on müügiks? Kas on midagi, millele ei saa hinda määrata?

Millised ökoreformatsiooni algatused oleksid vajalikud ja võimalikud Sinu kirikus?

Kas me peame määrama loodule, ökosüsteemidele hinna, et osata neid hinnata?

Vastates Jumala sõnale ja loomisele. Eetilisi arutlusi geenitehnoloogia ja suhtetundliku teaduse üle

Ulrik Becker Nissen

Seoses reformatsiooni 500. aastapäevaga tõuseb esile kaks olulist ja aktuaalset õppetundi. Meis tekitab aukartust imeline asjaolu, et teatud tingimused ei muutu. Selline on näiteks reformatsiooni keskne idee, et lunastus toimub ainult läbi usu ja me saame Jumala ees õigeks ainult tänu tema armule. See ei ole viimase 500. aasta jooksul muutunud ja seda peame endale ka tänapäeval meelde tuletama. Teisalt oleme Martin Lutheri ja teiste reformaatorite teoseid lugedes rabatud tohututest muutustest, mis on toimunud mõnedes meie ees seisvates probleemides. Kuigi mõned ühiskondlikud ja eetilised küsimused sarnanevad 17. sajandi omadega, tegeleme tänapäeval ka täiesti uute teemadega, näiteks geenitehnoloogia, mille kohta oleks asjatu Lutheri kirjutistest konkreetseid mõtteid otsida. Isegi kui sellised uued teemad tekitavad uusi moraaliküsimusi, peame neile lahendust otsides tuginema oma elavale traditsioonile. Et luterlik traditsioon saaks jääda elavaks ja elujõuliseks, peame minema tagasi allikate juurde. Nii elab reformatsioon edasi meie uute probleemide keskel, kus peame arutlema selle üle, mida ütleb luterlik pärand uute poliitiliste, ideoloogiliste, kultuuriliste ja teaduslike olude kohta. Käesolevas essees keskendun järgmistele küsimustele. Mida saab järeltada loomisteoloogiast luterliku reformatsiooni valguses tänapäevase luterliku teoloogia jaoks? Lähtume selle küsimuse käsitlemisel Lutheri loomisteoloogia põhiideedest ja vaatleme, mida tähendab väide, et Jumala Sõna lõi maailma. Teiseks uurime, kuidas mõjutab luterlik loomisteoloogia meie arusaama sellest, „kelle omad” me oleme. Kas selliste teemadega nagu geenitehnoloogia tegeledes on kõige olulisem küsida „kes” me oleme või hoopis „kelle omad” me oleme? Kolmanda teemana keskendume arutluse lõpus geenitehnoloogiale. Kuidas hinnata geenitehnoloogiat kahe eelnenud osa valguses? Mida tähendaks see, kui me käsitleks teadust reageeriva, oma ümbruse suhtes tundliku (ingl. *responsive*) kontseptsioonina?

Luterlik loomisteoloogia ja Jumala Sõna

Kui mõtleme kaasaegsetele aktuaalsetele teemadele, näiteks geenitehnoloogiale, ei erine meie ülesanne muudest põhjapanevatest küsimustest, millega teoloogia on alati silmitsi seisnud. Kust peaksime siis neile keerulistele küsimustele vastuseid otsima? Üks võimalus oleks lähtuda loodusteadustest või üldisemast filosoofilisest käsitlusest. Sellest on kindlasti palju õppida, kuid kas see juhatab meid ehtsa teoloogilise arusaamani? Et tegemist oleks teoloogiaga selle tavatähenduses, peame lähtuma eeskätt otseselt teoloogilistest allikatest. Peame paigutama oma arutluse lähtekoha sellesse hermeneutikasse, mida on kujundanud kirik ja Pühakiri. Muid allikaid ei pea sealjuures kõrvale jätma, kuid nii on võimalik säilitada kohane teadlikkus sellest, kust teoloogia pärineb. Teoloogia on teatud vaatepunktist lähtuv käsitlusviis.

Teoloogia aluste üle arutlemine on eriti asjakohane, kui võtta arvesse Lutheri tugevat rõhuasetust Pühakirjale kui ristiusu ja teoloogia keskmele. *Sola scriptura* printsiip eeldab, et luterlikus teoloogias ei saa Pühakirja normatiivset rolli kunagi kõrvale heita. Kui luteri kirik unustab Pühakirja normatiivsuse, lakkab ta olemast kirik selle mõiste protestantlikus tähenduses. Kui võtame selle luterliku idee lähtekohaks, siis peaksime tänapäevase loomiskäsitluse üle arutlemiseks ilmselt kõigepealt lugema Lutheri loenguid 1. Moosese raamatu kohta. Neis loengutes meenutatakse meile kohe kahte asja: 1) loodu ellukutsuja on Jumala Sõna ja 2) loomine on algselt Jumala headuse väljendus.

Esimese Moosese raamatu esimesi salme kommenteerides rõhutab Luther, et Jumal loob taeva ja maa oma Sõna läbi. „Isa loob taeva ja maa eimillestki Poja läbi, keda Mooses nimetab Sõnaks.”¹⁷ Maaailma loob Jumala Sõna, kes on Kristus ise. Lutheri järgi on Kristus Jumala loomistöö juures algusest peale kohal. Sellele järgneb 1Ms 1:3 tõlgendus, milles rõhutatakse Sõna rolli Jumala loomistöö vahendina ja selle seosele Johannese evangeeliumi käsitlusega Kristusest kui Jumala sõnast (Jh 1:1).¹⁸ Jumala sõna kaudu toimuva loomise ja Kristuse kui sellesama sõna vahe- tu seos on oluline loomise teoloogiliseks tõlgendamiseks. Jumala sõna on see, mis kutsub ellu maailma, haarab inimesed tundlikusse ja elavasse suhtesse ning toidab inimesi vaimsalt. Tänu sellele saab Oswald Bayer öelda, et Lutheri jaoks seisneb loomine põhimõtteliselt osaduskonna rajamises ja hoidmises.¹⁹ Loomine osutab õigeksmõistmisele usu läbi ning samuti, nagu õigeksmõistetud patune vastab sellele tänulikkusega, mõistab Luther ka loomist kui Jumala headuse väljendust, mis osutab ülimalle hüvele – usu läbi õigeksmõistmisele Kristuses.

Lutheri loomisteoloogia teine keskne motiiv on Jumala hoole ja headuse väljen-

¹⁷ Martin Luther, “Lectures on Genesis Chapter 1–5”, Jaroslav Pelikan (ed.), *Luther's Works*, vol. 1 (St Louis: Concordia Publishing House, 1958), 9.

¹⁸ Ibid., 16–17.

¹⁹ Oswald Bayer, *Martin Luthers Theologie: Eine Vergegenwärtigung* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 88jj.

dus. Selle seisukoha leiame Lutheri arutlusest kirjakoha üle, milles esimest korda öeldakse, et Jumal peab loodut heaks (1Ms 1:10). Lutheri järgi öeldakse selle salmiga, et Jumal on loonud inimestele hea elupaiga (kuigi inimesi pole veel loodud) ja soovib, et inimesed vastaksid sellele tänuhinnakusega.²⁰ Sama tõlgendus jätkub ka järgmise salmi, 1Ms 1:11 seletuses, milles Luther väidab, et kui inimesed luuakse, leiavad nad eest juba täielikult varustatud imelise koha, kus elada. Jumal hoolitseb inimeste eest ja annab neile kõik vajaliku. Oluline on märkida, et siin kõrvutab Luther Jumala headust vaimuandidega, milles Jumal samuti annab meile kõik vajaliku. See on „[...] Jumala osavõtlikkus, hool, lahkus ja heatahtlikkus”, mille me leiame juba 1. Moosese raamatu esimestelt lehekülgedelt ja mida peaksime pidama nende salvide oluliseks õppetunniks.²¹

Kui me seega peaksime välja tooma mõned Lutheri loomisteoloogia tähtsamad ideed, võime julgelt öelda, et Lutheri jaoks ei puuduta loomise küsimus ainult materia päritolu. Pigem räägib see suhtest ja osaduskonnast Jumala ja meie kaasloomadega. Lutheri järgi väljendab sõna ja Jumala headuse rõhutamine seda, et Jumal kutsub loodut endaga elavasse ja suhetundlikku osadusse. Selle vaatenurga alt saame nõustuda Dietrich Bonhoefferiga, kes ütles, et loomise tähendust saab teada üksnes kiriku perspektiivist. Me ei saa kunagi arutleda loomise tähenduse üle neutraalselt, vaid peame seda tehes alati lähtuma teatud kindlast kohast, kus oleme kokku puutunud Jumala heatahtlikkusega. Seetõttu väidab Bonhoeffer, et alguse üle ei ole mõtet teoretiseerida, kui me ei ole teadlikud iseenda päritolust. Me saame asjade algusest midagi teada üksnes kui inimesed, kelle elu lähtub Kristusest.

Katse teha – inimkonna päritolu ja loomust silmas pidades – tohutu samm tagasi kadunud alguse maailma, saada teada, milline oli inimkond oma algupärases olekus, ja seostada meie endi käsitus ideaalsest inimkonnast sellega, mille Jumal tegelikult lõi, on lootusetu [...]. Me saame asjade algusest midagi teada üksnes nende keskel olles, kui need, kelle elu lähtub Kristusest.²²

Kelle omad me oleme? Loomisele ja Jumala tahtele vastamine

Jumala sõna ja sellele sõnale vastamise rõhutamine Lutheri ja Bonhoefferi käsitluses suunab inimolemuse mõtestamise küsimuselt „**kes** me oleme” küsimusele „**kelle omad** me oleme”. Me ei kuulu iseendale. Pigem oleme elavas ja suhetundlikus osaduskonnas kolmaina Jumala kui meie Looja, Lunastaja ja Pühitsejaga. See elav osadus Jumalaga on miski, mille suhtes me oleme kutsutud olema tundlikud ning

²⁰ Martin Luther, „Lectures on Genesis Chapter 1–5“, 35.

²¹ Ibid., 39.

²² Dietrich Bonhoeffer, „Creation and Fall: A Theological Exposition of Genesis 1–3”, Martin Rüter, Ilse Tödt, and John W. De Gruchy (eds), *Dietrich Bonhoeffer Works*, vol. 3, transl. Douglas Stephen Bax (Minneapolis, MN: Fortress Press, 1997), 62.

kuuletuma Jumala Sõnale ja tahte.

Kui selline suhtetundlikkus (*responsiveness*) on inimeseks olemist määratlev tunnus, tähendab see ühtlasi, et me ei kuulu iseendale. Modernistlik käsitlus üksikisikust kui autonoomsest olendist ei ole piisav. Pigem peame jääma selle juurde, et meie olemise kese asub meist väljaspool ja me oleme selles mõttes „ekstsentrilised” olendid. Me elame „laenatud hingeõhuga”; me ei ole iseendi loojad. David Kelsey esitab oma teoloogilises antropoloogias selle kohta põhjaliku arutluskäigu, milles ta väidab, et inimese õigesti mõistmiseks tuleks teda käsitada kui loodut, lõplikku ja lepitatut. Loodud olenditena elame „laenatud hingeõhuga”; lõplike olenditena elame „laenatud ajast” eshatoloogilises ootuses; lepitatud olenditena on meie elu aluseks Kristuse surm.²³ Kelsey arutluskäik on väga põhjalik, kuid tema teose keskne idee seisneb mõttes, et kristlik teoloogiline antropoloogia saab kõnealusesse teemasse midagi panustada vaid juhul, kui seda tõlgendatakse kristliku traditsiooni valguses. See ühest kindlast kogukonnast lähtumine ei välista mõttevahetust teistsuguste käsitlustega, kuid aitab selgemini välja tuua, kuidas mõista neid küsimusi kristliku teoloogia perspektiivist.

Kui me mõistame inimest põhimõtteliselt ekstsentrilise olendina, keskendumine vähem iseendale ning rohkem Jumala tahte teadasaamisele ja teostamisele. Kui Bonhoeffer meenutab meile, et me ei saa mõista loomist ilma Kristuseta, meenutab ta meile ühtlasi meie elu tegelikkust. Pole olemas midagi, mis oleks Kristusest lahutatud, ja seega saame tegelikkust tõeliselt mõista ainult Kristuses. Kristlase jaoks tähendab see, et meid on kutsutud elama jüngeritena. Me ei ole kutsutud olema iseenda ja teiste inimeste elu isandad, vaid elama Kristust järgides ja püüdma teostada kõigis oma tegudes Jumala tahet. Kui keskendumine sellele, **kelle omad** me oleme, kinnitame nii ühtlasi, et oleme teenijad. Me elame oma elu kutsumusega, mis sunnib meid vastama Jumala headusele ustavusega. Ristiinimestena on meil oma Issand ja me oleme kutsutud kuuletuma Jumala tahte. Bonhoeffer sõnastab selle tabavalt, öeldes, et kristlane on kutsutud olema kuulekas, kuid see kuulekus on tihedalt seotud vastutustundega. Vastutustunne on suhtetundlik omadus, mis ühendab omavahel kuulekuse ja vabaduse.

Kuulekus ilma vabaduseta on orjus, vabadus ilma kuulekuseta on omavoli. Kuulekus seob vabadust, vabadus õilistab kuulekust. Kuulekus seob loodu Loojaga, vabadus seab Jumala näo järgi tehtud loodu Loojaga silmitsi [...] Vastutuses teostavad end nii kuulekus kui ka vabadus.²⁴

Kuulekus Jumala tahte kasvatamiseks ja tänuikkusest Jumala vastu. Luther näitas väga hästi, et selline reaktsioon on loodud olendina elamise lahutamatu osa,

²³ David H. Kelsey, *Eccentric Existence: A Theological Anthropology*, vols 1 and 2 (Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2009).

²⁴ Dietrich Bonhoeffer, “Ethics”, Clifford J. Green (ed.), *Dietrich Bonhoeffer Works*, vol. 5, transl. Reinhard Krauss, Charles C. West and Douglas W. Stott (Minneapolis: Fortress Press, 2005), 287–288.

kuna meid ümbritsevad kõik need head asjad, mille Jumal on loomisega meile andnud, ja Kristuselt saadud vaimuannid. Kui me seega käsitleme mõnda sellist teemat nagu geenitehnoloogia, siis ei ole meie eesmärk lihtsalt uurida seda, kui kaugele sellega võib minna. Pigem tuleks kristlikus käsitluses küsida, milline oleks vastutustundlik (suhtetundlik) hoiak selle tehnoloogia suhtes. Vastutustundlik hoiak tuletab meile meelde, et me ei kuulu viimselt iseendale. Meie suurim kutsumus on elada suhtetundlikus osaduses Jumala ja kaasloodutega. See suhtetundlikkus meenutab meile meie loodud-olemist ning manitseb elama nii, et me täidaksime Jumala tahet ja arvestaksime oma kaasloodutega.

Geenitehnoloogia suhtetundliku teaduse valguses

Käsitlus inimesest kui suhtetundlikust olendist sisaldab reservatsiooni, mis on seotud kaasloomise mõistega. Philip Hefner mõistab oma teoses „Inimtegur”²⁵ inimest kui „[...] loodud kaasloojat, kelle eesmärk on olla vabalt tegutsev vahendaja ning sünnitada selline tulevik, mis oleks meid sünnitanud loodusele kõige kasulikum”.²⁶ Hefner osutab selle teesi toetuseks kolmele põhielemendile: 1) Jumal lõi inimesed kaasloojateks, 2) evolutsiooniprotsess on elutingimusi kujundav maatriks ja 3) vabadus on Jumala tahte mõistmise võti. Nende kolme elemendi vahel tasakaalu otsides püüab Hefner esitada tänapäevaste teaduslike ja evolutsioonialaste seisukohtadega arvestava käsitluse Jumalast kui Loojast ja inimestest kui loodud olenditest.²⁷

Hefneri seisukoha üle on palju vaieldud. Mõnede arvustajate meelest läheb ta inimese kui „kaaslooja” mõistega liiga kaugele ning parem oleks kasutada mõisted „loovad loodud”. Hefner ei nõustu selle ettepanekuga, kuna selles ei arvestata piisavalt inimese kahetise loomusega: „[...] looduslike protsesside tulemusena tekkinud olend, kellele loodus on andnud rolli olla nende samade protsesside keskel vaba kaaslooja.”²⁸ On tõsi, et enamik teolooge ja filosoofe nõustub ideega inimese kahetisest loomusest (ühtaegu sõltuv ja vaba) – seda kinnitab nii traditsioon kui ka meie kogemus. Hefneri ettepaneku suurem probleem seostub tema käsitlusega Jumalast, inimesest ja nendevahelisest suhtest. Oma seisukoha kaitsmiseks pehmendab ta sellest tulenevaid järeldusi jumalamõiste kohta,²⁹ piirab oma ettepaneku sõnastamisel traditsiooni rolli³⁰ ning paigutab oma teooria loodusteadustest võetud metodoloogilisse raami.³¹

²⁵ Philip Hefner, *The Human Factor: Evolution, Culture, and Religion* (Minneapolis, MN: Fortress Press, 1993).

²⁶ Ibid., 27.

²⁷ Ibid., 31jj.

²⁸ Ibid., 39.

²⁹ Ibid., 32jj.

³⁰ Ibid., 17jj.

³¹ Ibid., 23jj.

Kuigi võib väita, et inimese kui loodud kaaslooja mõiste väljendab osaliselt seda teaduslikku ülesannet, mille kohaselt me inimestena peame teadust arendama ja uute teaduslike tehnoloogiate võimalusi uurima, seisneb selle põhimõtteline probleem asjaolus, et see omistab inimesele liiga suure tähtsuse. See kipub nihutama inimese keskme inimesse endasse, kustutades sellega inimese olukorra suhtetundliku mõõtme. See oht on väga aktuaalne seoses geenitehnoloogiaga, eriti kui selles tegeletakse inimeste geneetilise muutmise või täiustamisega.

Geenitehnoloogiast rääkides tuleb arvestada, et see on väga lai mõiste, mis hõlmab paljusid erinevaid teadustöö võimalusi ja eetilisi küsimusi. Põhimõtteliselt tähendab geenitehnoloogia elusorganismi rakus oleva DNA osalist asendamist eesmärgiga tekitada mõni uus tunnus või omadus. Seda võib kasutada meditsiinilistel eesmärkidel, näiteks pärilike haiguste raviks geeniteraapiaga; loomi võidakse muuta teadusuuringute eesmärgil; põllukultuure võidakse täiustada nende kasvu parandamiseks, alatoitluse all kannatavate laste olukorra leevendamiseks jne. Geenitehnoloogial on palju häid ja üllaid eesmärke – mõnel juhul oleks selle kasutamata jätmine eetiliselt küsitav. Kui geenitehnoloogia abil muudetakse vähiraviks kasutavaid T-rakke, võib väita, et selle uue meetodi väljatöötamist toetab moraalne argument. Kui kasutame geenitehnoloogiat erinevate haiguste ravivõimaluste parandamiseks, oleks moraalselt vale ilma piisavalt veenva põhjusega selle vastu väidelda. Samas on ka selliseid geenitehnoloogia kasutamise eesmärke, mille puhul peame olema väga ettevaatlikud ja tõenäoliselt hoiatama selle tehnoloogia taolise kasutamise eest. See kehtib eriti juhul, kui väidetakse, et geenitehnoloogia abil saab kujundada või täiustada inimeste teatud pärilikke jooni. Üldiselt peame olema alati äärmiselt ettevaatlikud, kui muudame sellise radikaalse tehnoloogia abil jäädavalt mõne konkreetse organismi geneetilist profiili. Seoses taimedega on see põhjustanud muret geneetiliselt muundatud põllukultuuride pärast ning seemnetes leiduvate uute geenide ennustamatu edasikandumise pärast metsikutele taimedele. Seoses inimestega on väljendatud tugevaid kahtlusi pärilike muudatuste tegemise ja inimese genoomi püsivalt muutvate suguraku-uuringute üle. Ka siin ei ole kindel, kas me suudame ette näha selliste suurte ja fundamentaalsete muudatuste tulevasi tagajärgi.

Ma väidan, et me ei peaks käsitama inimest kui loodud kaasloojat, vaid pigem kui suhtetundlikku olendit. Suhtetundlikkuse mõiste on luterlikus traditsioonis sügavalt juurdunud ja rõhutab, et inimene elab tundlikus osaduses Jumala ja kaasloodutega. Loodud olenditena ei ole me pooljumalad, vaid loodud, kes elavad Jumala tahte valguses. Samal ajal on meil siiski ka vastutus ja kutsumus. Me oleme kutsutud andma endast parima, et töötada välja uusi biotehnoloogilisi lahendusi ning täiustada olemasolevaid teaduse ja meditsiini meetodeid. Meie ülesanne on leida tee Skylla ja Charybdis vahel³², et ühelt poolt meie kui loodud olendite rolli mitte

³² Skylla ja Charybdis olid Kreeka antiikmütoloogias koletised, kes valitsesid Messina merekitsust. Skylla oli mitmepealine koletis, kes söi ära kõik ettejuhtuvad elusolendid. Charybdis imes kolm korda päevas väina veest tühjaks ja paiskas kolm korda vee sinna tagasi. Charybdisest eemale hoidumine

üle hinnata ja teiselt poolt mitte alistuda loodus esinevatele hävingujõududele. Siin võime eesmärgiks võtta positiivse hoiaku biotehnoloogia suhtes, kuid jääda samal ajal seisukohale, et me oleme lõplikud olendid, kes elavad laenatud hingeõhuga.

Küsimused

Kuidas võivad Lutheri 500 aasta vanused tekstid aidata hinnata tänapäeva teaduslikke ja tehnilisi probleeme?

Kas inimese kui „suhtetundliku olendi” mõiste on teoloogiliselt kaalukam kui teine variant – „loodud kaaslooja”?

Millise geenitehnoloogia saame teoloogiliselt heaks kiita ja mille suhtes tuleks olla ettevaatlik?

tähendas Skyllale liiga lähedale sattumist ja vastupidi. Ülekantud tähenduses viitab „tee Skylla ja Charýbdise vahel“ keskreele kahe äärmuse vahel. *Toim.*

Looduskatastroofid ja Jumala hea loodu

Naoki Asano

Jumala olemus

Kes on Jumal? Mis on Jumal? Kus on Jumal? Kui hakata Jumalast mõtlema, tekib kohe arvukalt küsimusi. Nende vastused sõltuvad inimese usust ja kultuurist ning isegi sama usku inimeste seas võib kuulda erinevaid seisukohti. Inimesed kipuvad „looma” Jumalat oma näo järgi. Kuigi inimestel võivad olla Jumala kohta erinevad seisukohad, on nad enamasti ühel meelel Jumala olemuse küsimuses, nimelt selles, et Jumal on hea. Jumal on see, mis on hea. Kõik hea tuleb Jumalalt. Jumal on headuse allikas. Kuigi etümoloogiliselt ei ole enamikus keeltes sõnade „Jumal” ja „hea” vahel selget seost, saame teoloogiliselt öelda, et kõik hea pärineb Jumalalt.

Jumala loodu

Loomine algas Jumala kuulutusest: „Saagu valgus!” (1Ms 1:3), „ja Jumal nägi, et valgus oli hea” (1Ms 1:4). Jumal lõi taeva, vee ja maa. Jumal vaatas neid ja täheldas: „See oli hea.” Jumal lõi taimed, tähed ja elusolendid ning ütles: „See oli hea.” Viimaks lõi Jumal inimesed. Seejärel „Jumal vaatas kõike, mis ta oli teinud, ja vaata, see oli väga hea” (1Ms 1:31). Loodu oli valmis.

Inimesed loodi erilise tähelepanu ja hoolega. „Ja Jumal lõi inimese oma näo järgi, Jumala näo järgi lõi ta tema” (1Ms 1:27). „Ja Jumal õnnistas neid” (1Ms 1:28). Inimesed on ainulaadsed neis oleva jumalanäolisuse ja õnnistuse pärast, mida Jumal teistele olenditele ei andnud. Ei ole ime, et Jumal ütles inimeste kohta: „Vaata, see oli väga hea” (1Ms 1:31). Jumal oli oma loomistööga rahul.

Tuleb märkida, et Jumal tegi inimesed ainulaadseks kindla põhjusega: Jumal soovis luua endale partneri. Jumal ütles mehele ja naisele: „Olge viljakad ja teid saagu palju, täitke maa ja alistage see enestele; ja valitsege kalade üle meres, lindude üle taeva all ja kõigi loomade üle, kes maa peal liiguvad” (1Ms 1:28). Jumal andis neile

ülesande hoolitseda planeedil oleva elu eest. Inimestele anti korraldus valitseda kõigi loodute ja looduse üle, et neil oleks ülirohkesti elu. Olles loodud jumalanäolisena ja saanud erilise õnnistuse, oleksid inimesed võinud Jumala korraldust täita, kasvatada taimi ja loomi ning kaitsta maa peal, meres ja õhus oma looduskeskkonda. Kahjuks on olukord 4,6 miljardit aastat hiljem teistsugune. Mis valesti läks? Mida tähendab hea ja kurja tundmise puust süües toime pandud Aadama ja Eeva pärispatt, kui me mõtleme planeedi keskkonna üha süvenevale rikkumisele?

Jumala antud ülesannet inimestele kirjeldavad täpsemalt kaks 1. Moosese raamatu sõna: „alistage” ja „valitsege”. Inimlikult on mõlemat sõna lihtne valesti tõlgendada, kuna nad osutavad ülemvõimule millegi või kellegi üle. Looduse hävitamisest ja loodusvarade kasutamisest rääkides süüdistavad mittekristlikud keskkonnakaitsjad kristlasi mõnikord loomise piibellikuse tõlgendamises, mille kohaselt Jumal lubas inimestel loodut „alistada” ja „valitseda”. Kas selline kristlik usk on tõesti süüdi meie ülemaailmsetes probleemides? Kui mitte, siis kas on Piibel see, mis meid sellele alakäigutele juhib? Või tuleks viimselt süüdistada Jumalat, et ta laseb sellel juhtuda? On ju Jumal see, kes andis oma õnnistatud olenditele korralduse loodust „alistada” ja seda „valitseda”. Kuna Jumal on lõpmatult hea, siis ei oleks loogiline Jumalat selles süüdistada. Headuse allikast ei saa tulla midagi kurja.

Enne ja pärast pattulangust

Käsitlen allpool loomislugu laiemast vaatenurgast. Jumal nägi, et loodu oli väga hea. Loodu osutus täiuslikuks. Kõik läks hästi. Ka kaks häirivat sõna „alistama” ja „valitsema”, mida Jumal loodut Adamale ja Eevale üle andes kasutas, võivad kõlada teisiti, kui me mõistame, et Jumala suveräänsuse all võib ka alistamisel ja valitsemisel olla veatu kõrvaltähendus. Piibli jutustuse kohaselt ei mõjutanud inimkonna esivanemate pattulangemine ainult nende endi elu, vaid ka kogu loodut, sest see oli tervikuna nende hoolde usaldatud. Pattulangus muutis kogu Jumala kestva loomistöö stsenaariumi. Inimesed muutsid kahe nimetatud sõna tähendust ja nende elluviimise viisi. Seega erinevad Jumala valitsus ja ülemvõim inimeste omast, mida võim võib alati rikkuda.

Jumal otsustas vabast tahtest maailma luua ja lubada inimestel seda valitseda. Lisaks õnnistatakse inimesi valikuvabadusega. Me püüame Jumala antud vaba tahet kasutades teha õigeid valikuid, kuid kahjuks see sageli ei õnnestu. Kuigi inimese tahe on Jumala and, on see patu orjuses, nagu Luther selgitas oma teoses „Orjastatud tahtest”.³³

³³ Martin Luther, “The Bondage of the Will, 1525”, Helmut T. Lehmann (ed.), *Luther's Works*, vol. 33 (Philadelphia: Fortress Press, 1972), 3–295.

Looduskatastroofid

Looduskatastroofid kuuluvad kõige keerulisemate teoloogiliste probleemide hulka. Nendega on raske toime tulla, sest pärast neid küsime paratamatult, miks Jumal laskis sellel tragöödial juhtuda. Sellele kimbatusele ehk teodiike küsimusele ei ole rahuldavat vastust.

Seoses teodiike küsimustega osutatakse väga sageli Iiobi raamatule. Iiobi sõbrad püüdsid talle selgitada, miks ta pidi sellist viletsust taluma, vaatamata oma ustavusele ja õigeolemisele Jumala ees. Eliifas ütles talle, et ta on pattu teinud (Ii 35:6), Bildad soovitas tal kahetseda ja Soofar hoiatas, et Iiobi süü väärrib karistust. Keegi ei lohutanud teda tema kurbuses ja piinas. Iiob ei suutnud taibata, miks ta pidi taluma kaotust ja valu, vaatamata ustavale elule Jumala ees. Lõpuks rääkis Jumal temaga tormituulest: „Kus olid sina siis, kui mina rajasin maa? Vasta, kui sul niipalju tarkust on!” (Ii 38:4). Jumala sõna alistas Iiobi Looja ja Kõigevägevama ülima eesõiguse ja suveräänsusega. Iiob vastas Issandale: „Vaata, ma olen selleks liiga tühine. Mida peaksin sulle vastama? Ma panen käe suu peale” (Ii 40:4). Iiobi jaoks oli Jumal ülim olend, kellele tal ei ole midagi öelda, ei ole vaja otsida kannatuste põhjusi. Jumal oli kohal kui ülim headus. Jumala headust ei saa mõõta inimese mõistusega. Kannatus ei peaks olema inimese teenete või patu suuruse näitaja. Siin eitatakse karistavat õiglust, mis on tavaline käsitlus Jumala kohtumõistmisest, mille korral inimeste kannatusi peetakse karistuseks.

Maavärinad, tsunamid, üleujutused, orkaanid ja keeristormid mõjutavad sageli inimesi ja põhjustavad ohvreid. Me nimetame neid looduskatastroofideks. Need käivad looduse toimimise juurde ja ka meie oleme selle üks osa.

Iiobi kogemused näitavad meile võimalusi, kuidas suhtuda looduskatastroofide põhjustatud viletsusse ja kannatustesse. Ennekõike tuleb rõhutada, et see ei ole karistav õiglus, mida Jumal kasutab kurjade inimeste karistamiseks. Õnnetused võivad juhtuda igal ajal igaihega, olenemata sellest, kes inimene on. Jeesus tegi selle väga selgeks, kui ta kohtus pimedalt sündinud mehega ning jüngrid küsisid temalt, kes on selle põhjuseks olevat pattu teinud. Jeesus ütles: „Ei ole pattu teinud tema ise ega ta vanemad, vaid temas peavad saama avalikuks Jumala teod” (Jh 9:3). Pidagem meeles Iiobi raamatust õpitut. Jumal ilmutas ennast ja oma tegusid, kui Iiob rängalt kannatas. See pime mees Uues Testamendis on veel üks Iiob. Karistav õiglus ei ole kindlasti piibellik.

11. märts 2011 kell 14.46

Jaapani idaosa raputas tohutu maavärin tugevusega 9 palli Richteri skaala järgi. See põhjustas võimsaid hiidlaineid kõrgusega kuni 40,5 meetrit, mis tabasid Kirde-Jaapani Tohoku rannikupiirkonda. See hetk muutis Jaapani ajalugu. Epitsentrist kol-

mesaja kilomeetri kaugusel asuvas Tokyos põhjustasid tugevad raputused gaasipaa-
kide plahvatusi ja üleujutusi, paisates linna kaosesse. 12. ja 14. märtsil plahvatas
Fukushima tuumaelektrijaamas kaks reaktorit, levitades radioaktiivseid aineid üle
suurte Ida-Jaapani piirkondade. Jaapani ajaloo suurim maavärin jättis maha arvukalt
ohvreid ja selles hukkus 18 000 inimest.

„Mu Jumal, mu Jumal, miks sa mu maha jätsid?” Katastroofipiirkonnas teeninud
reformeeritud kiriku pastor Takashi Yoshida rääkis, et see Jeesuse hüüd leidis Toho-
ku regiooni kristlaste seas suurt kõlapinda. Nad pidid paratamatult küsima: „Miks
Tohoku?” Takashi Yoshida oli kuulnud inimesi rääkimas, et see on Jumala karistus
jaapanlaste ahnuse eest. Tema enda vastus oli järgmine: „Ma mõtlesin sel hetkel, et
see ei ole karistus hukkunutele, vaid Jumal karistab sellega mind, sest ma pidasin
paljude hukkunute raske tööga üles ehitatud lihtsat ja mugavat, majanduslikult heal
järjel elu enesestmõistetavaks.” Tema vastus meenutab mulle Iiobit, kes päris lõpus
ütles Issandale: „Ma olin ainult kõrvaga kuulnud kuuldusi sinust, aga nüüd on mu
silm sind näinud. Seepärast ma võtan kõik tagasi ning kahetsen põrmus ja tuhas” (Ii
42:5–6). Kuigi eespool on öeldud, et karistava õigluse mõiste ei aita meil tragöödiat
teoloogiliselt mõista ega ohvrite valu vähendada, kipuvad suuri õnnetusi läbi elanud
inimesed siiski sageli oma kannatusi selliselt tõlgendama.

2011. aasta maavärin toimus reedel, kaks päeva pärast tuhkapäeva. Järgmisel päe-
val langes maha surmav radioaktiivne tuhk. Pärast tuumaelektrijaama plahvatust ja
radioaktiivse aine lekkimist Fukushima õhku arvas pastor Yoshida, et tema maailm
on täielikult muutunud: Jumala loodud ilusast maast on saanud kurbuse ja valu
koht, kus ei tohiks elada ükski inimene ega elusolend. Maavärinat tuleb vaadelda ka
teise nurga alt. Maavärin ja tsunami on tõesti loodusnähtused, kuid ei tohi unusta-
da, et tuumaelektrijaama plahvatus on inimeste põhjustatud katastroof. See inimes-
te tehtud koletis kahjustas pöördumatult maad, muutis selle saastunuks ja viljatuks
ning jättis kohalikud elanikud ilma oma kodust ja varast.

Jumal lõi meid oma näo järgi ja see jumalanäolisus sisaldub meis mitmel eri
kujul. Üks sellise õnnistatud jumalanäolisuse tahk on inimeste loovus, mis võimal-
dab luua teoseid näiteks kujutavate kunstide, disaini, muusika, tootmise, ehitiste,
kokanduse valdkonnas ja mujal. Selline inimlik loovus rikastab elu ja toob rõõmu.
Pärast Aadama ja Eeva pattulangust ei ole inimlik loovus siiski alati ilmutanud Looja
nägu. See on hakanud omatahtsi liikuma, teadmata, kuhu minna, ja sageli pöörates
Jumalale selja. Tuumaenergia kasutamine on inimeste loovuse tulemus, mille algne
eesmärk oli võita Teine Maailmasõda.

Vahetult pärast maavärinat algatasid neli Jaapani luterlikku kirikut päästepro-
grammi. Jaapani Evangeelne Luterlik Päästeabi saatis rühma inimesi päästetöödele.
Nende teenimine on tihedalt seotud vaimulikku, psühholoogilist ja kehalist kahju
kannatanud katastroofiohvritega ning nende ülesanne on ohvreid kuulata, nende
eest hoolitseda ja vajalikku tuge pakkuda, et nad võiksid tulevikus lootust ja rõõmu
leida. Kolmeaastane päästeabi programm lõppes 2014. aasta märtsis. Kuigi prog-
ramm on lõppenud, otsustas päästeabi oma tööd jätkata, pöörates võimalikult palju

tähelepanu Fukushima radioaktiivse saaste ohvritele, kuulates nende lugusid ja abistades neid igapäevatoimingutes. Me teame, et see ei ole selline abi, mis lahendab kohe kõik probleemid, vaid mitu aastakümnet kestev pidev pikaajaline tugi. Tulevikus on meie kannatavate naabrite kirikuna teenimine veel üks misjoniülesanne. See teenimine on saanud järjekordseks ülesandeks, mille Jumal on oma pideva loova tegevuse osana meile usaldanud.

Austraalia teoloog Frank Rees koges 29. septembril 2009. aastal Lääne-Samoa lõunaosa tabanud maavärinat ja tsunamit. Hiljem kirjutas ta katastroofi kohta teoloogilise mõtiskluse, tsiteerides kahte ajalooteoloogi, Jürgen Moltmanni ja Dietrich Bonhoefferit. Mõlemal on ühesugune arusaam Jumala tegevusest kannatavas maailmas. Moltmann kirjutab „Jumala kaasaskäivast, toetavast tegevusest”³⁴ ning sellest, et ka Jumal kannatab koos inimestega tänapäeva maailma piinarikka tegelikkuse tõttu. Lisaks kogu universumi loomisele käib Jumal läbi uue loomise pidevalt kannatavate inimeste kõrval.

Dietrich Bonhoeffer kirjutas vanglast: „Ainult kannatav Jumal saab aidata.” Rees tsiteerib Bonhoefferit ja väidab, et meid saab aidata ainult Jumal, kes teeb maailma kannatusi aktiivselt ja armastavalt kaasa.

Jumal osaleb täielikult maailma elus. Kannatamine tähendab siin enda allutamist teiste valikutele. Kannatamine tähendab võimet vastu võtta ja leppida sellega, mida teised otsustavad, lisaks enda võimekusele, soovidele ja eesmärkidele.³⁵

Need kaks teoloogilist väidet Jumala kohta on abi vajavate ja kannatavate inimeste jätkuva kristliku teenimise jaoks julgustavad ja inspireerivad. Mõlemad teoloogid räägivad kannatavast Jumalast, kes käib valu tundvate inimeste kõrval. Jumal on nii nendega, kes püüavad teenida, kui ka nendega, kes kannatavad. Ühtlasi peame märkima, et kannatused ja valu ei ole midagi neetut või midagi sellist, mida Jumal eitab. Jumal lepib selliste vintsutustega ja talub neid tahtlikult koos meiega, jätkates samal ajal uue elu loomist, vaatamata segadusele ja pimedusele, mida mõnikord põhjustab inimeste loovus. Selline kannatanutega suhtlemine ja nende lähedal püsimine on meie osa *missio Dei* täitmises.

Palve nägu

„Ja Jumal lõi inimese oma näo järgi, Jumala näo järgi lõi ta tema” (1Ms 1:28). Esimese Moosese raamatu järgi on jumalanäolisus miski, mis on antud ainult inimestele. See eeldab meie võimet oma Loojast mõelda, teda meeles pidada ja temasse uskuda.

³⁴ Jürgen Moltmann, *God in Creation: An Ecological Doctrine of Creation. The Gifford Lectures, 1984-1985* (London: SCM Press, 1985).

³⁵ Frank Rees, “God of the tsunami: A theological reflection on the experience of disaster and some implications for how we live in the world”, vt www.ttgst.ac.kr/upload/ttgst_resources13/20124-270.pdf

See annab inimestele võimaluse vastata Jumala kutsele ja luua Jumalaga suhe. Vastus Jumala kutsele võib väljenduda tunnistamises ja palves. Seega võib palvet käsitada märgina sellest, et inimesed on loodud Jumala näo järgi. See jumalanäolisus on antud ainult inimestele. Seega on palve kui vahend, mille abil me Jumalaga suhtleme ja suhet hoiame, midagi inimestele eriomast. Palve andi pole antud ühelegi teisele olendile. Me teame, et inimesele on iseloomulikud veel mõned tunnused, nagu rääkimine ja tööriistade kasutamine. Samas on teada, et ahvid on piisavalt arukad, et ära õppida mõned lihtsad sõnad ja oma talitajatega suhelda. Nad oskavad keppide abil puult banaane noppida. Rääkimise ja tööriistade kasutamise oskus ei tõesta, et inimestel on kordumatu jumalanäolisuse and.

Palve võib tähendada ka kaeblemist. Vana Testamendi psalmides võib sageli kohata kaeblemise väljendusi (Ps 22:1: „Mu Jumal, mu Jumal, miks sa mu maha jätsid?” – need on Mk 15:34 järgi sõnad, mida Kristus ristil hüüdis) ja Jumalalt toiminud hädade põhjuste kohta pärimist. Enamasti ei ole neile küsimustele lihtsaid ja kiireid vastuseid, kuid nende Jumala ette toomine võib olla tervenemisprotsessi alguseks. Ühel päeval võime ehk isegi saada vastuse oma kaeblemisele.

Mõnikord võib olla raske selliste küsimuste ja kaeblemistega üksinda Jumala ette tulla. Pärast kohutavat tsunamit tulid kirikutesse abi otsima ka mitmed mittekristlaste pered. Enamasti tulid nad seetõttu, et olid kaotanud mõne pereliikme. Ühel päeval sai kirikuõpetaja kõne emalt, kes küsis: „Kus mu poeg praegu on? Miks see pidi olema minu poeg? Kas ta tegi midagi halba? Öelge mulle, õpetaja, kas ta on praegu taevas või põrgus?” Õpetaja ei osanud esialgu midagi vastata. See vestlus kestis umbes tunni ja selle lõpus ütles õpetaja naisele: „Ma võin Jumalat paluda ja see on parim, mida ma praegu teie heaks teha saan. Kas olete nõus, et ma palun teie ja teie poja eest?” Palvetamiseks loa küsimine rahustas naist. Ta vastas pisarais: „Jah, palun tehke seda. Palun paluge meie eest.” Selles pole midagi erilist, et kirikuõpetaja teiste eest palub. Ent hiljem tuli see vestlus õpetajale meelde ja ta ütles:

Ma poleks kunagi arvanud, et palve on sedavõrd tõhus hingehoiumeetod. Arvasin, et minu põhiline kutsumus on jutlustada ja õpetada kogudusele Piiblit. Aga nüüd ma tean, et eestpalve on väga tugev vaimse tervenemise vahend.

Eestpalve ei ole sugugi mõeldud ainult kirikuõpetajatele, kes on läbinud leinanõustamise alased koolitused ja omandanud teoloogilise ettevalmistuse. Sellega ei peaks tegelema ainult pastorid, vaid kõik kristlased igal pool, kus on leinavaid inimesi. Meile kõigile on eesõigusena antud palvetamise and ja ülesanne kasutada seda oma ligimeste heaks. Jumal on loonud meis jumalanäolisuse. See on loodud selleks, et saaksime suhelda oma Loojaga, kes soovib, et me kasutaksime jumalanäolisust tema eesmärkide, Jumala misjoni täitmiseks.

Küsimused

Kas Sinu arvates on tavapärane teodiike käsitus (selgitus selle kohta, miks täielikult hea, kõikväeline ja kõiketeadev Jumal lubab kurjust) tänapäeva maailmas Jumalast tunnistuse andmisel tähenduslik? Kui jah, siis miks ja kuidas?

Kas lisaks palvetamisele on veel võimalusi, kuidas jumalanäolisus inimestes väljendub?

Miks on meie kui Maa kodanike jaoks oluline hoida Jumala head loodut?

Jumala loodu vastutustundlikud hoidjad: kliimaõigluse kaitseks

*Martin Kopp*³⁶

Hinga sügavalt sisse. Mõtlen seda tõsiselt – tee seda enne, kui edasi loed. Tundsid, kuidas õhk kopse täidab ja siis tagasi atmosfääri puhuti. Võimalik, et maailmas pole ühtki teist nii üldlevinud kogemust. Hingamine on sedavõrd tavaline, et tavaliselt sellele isegi ei mõelda. Inimesed unustavad, et nad hingavad – see on nii argine.

Ometi juhtus ühe minuti eest midagi erakordset. Sa võib-olla ei tea seda, aga sa kuulud esimesse inimpõlvkonda, kes hingab iga hingetõmbega sisse 400 miljondik-osa (ppm) süsihappegaasi. See tähendab, et 400 igast miljonist sinu kopsudesse sisenenud molekulist on süsihappegaasi molekulid. See on inimkonna ajaloos esmakordne olukord. Alates *homo sapiensi* tekkest on see kontsentratsioon varem kogu aeg kõikunud 180 ja 280 vahel.

See ei ole sedalaadi esmakordne sündmus, mille üle oleks põhjust rõõmustada. Valitsustevahelise kliimamuutuste rühma (IPCC) värskemad raportid rõhutatakse, et kliimamuutuste toimumine on „väljaspool kahtlust”. Selles öeldakse, et 95–100-protsendilise tõenäosusega on inimtegevus alates 20. sajandi keskpaigast kasvuhoonegaaside (KHG) heite plahvatusliku kasvu tõttu põhiline kliimamuutusi põhjustav tegur. Inimühiskond tekitab kasvuhoonegaase põhiliselt fossiilsete kütuste põletamisega. Tegemist on põhimõtteliselt süsinikuga, mis on ladestunud maapinna alla või vähemalt oli seda, kuni inimesed hakkasid seda autodesse, elektrijaamadesse, lennukitesse jne tankima ja tagasi atmosfääri paiskama.

See ei ole kõrvalise tähtsusega info. Atmosfääri kasvuhoonegaaside koguse suurendamine tugevdab kasvuhooneefekti. On tõsi, et see efekt on tavaolukorras väga kasulik: see võimaldab eksisteerida elul nii, nagu me seda tunneme. Seda võib võrrelda planeedi peale pandud tekiga, ilma milleta oleks maapinna keskmine temperatuur -18°C , mitte $+15^{\circ}\text{C}$. Probleem seisneb selles, et me teeme seda tekki suuremaks. Atmosfäär on juba soojenenud $0,85^{\circ}\text{C}$ võrra ja kui meil ei õnnestu käesoleva sajandi keskpaigaks üle minna vähese CO_2 -heitega ühiskonnale, võib maapinna temperatuur kergesti tõusta veel $4\text{--}8^{\circ}\text{C}$.

³⁶ Martin Kopp on LMLi saadik ÜRO kliimakonverentsil.

See ei ole ohutu. Sellisel suurenemisel oleksid tohutud tagajärjed, sealhulgas äärmuslike kliimasündmuste (kuumalained, üleujutused, põuad, orkaanid, keeristorid, kulutuli) ägeduse ja sageduse suurenemine, merepinna tõus, ookeanide hapestumine, sadememustrite muutumine, bioloogilise mitmekesisuse kadumine. Teisiti öeldes tähendaks see meie ökosüsteemide täielikku segipaiskamist, mille tagajärjeks oleks elatusallikate (hooned, põllud, kariloomad) häving, näljahädad, veepuudus, suured majanduskriisid ja rahaline kulu, tuhanded, kui mitte miljonid hukkunud, suured rändevood ning ühiskondlikud ja rahvusvahelised konfliktid. Kliimamuutus võib olla kõige tõsisem tänapäeval inimühiskonda ähvardav oht.

Sellegipoolest võib küsida, kuidas on kliima seotud „õiglusega” ja miks kristlased peaksid selle pärast muret tundma. Kas on olemas tugev teoloogiline alus, mis sunniks usklikke ja kirikuid tegutsema? Kui jah, siis kuidas saavad nad kliimaõigluse eest võidelda?

Kliimamuutused: õigluse küsimus

Kliimamuutused on õiglusega seotud kolmel viisil: need puudutavad rahvusvahelist, põlvkondadevahelist ja sotsiaalset õiglust. Vaatleme neid kolme tahku lähemalt.

Rahvusvaheline õiglus

IPCC raporti teises osas käsitletakse kliimamuutuste mõju inimühiskonnale, vajalikku kohanemist ja nende mõjul ilmsiks tulevaid nõrkusi. IPCC värskeimas raportis rõhutatakse, et kuigi kliimamuutused mõjutavad **kõiki** riike, kannatavad kõige suuremat kahju tõenäoliselt nn arengumaad ja vähim arenenud riigid.

Ajalooliselt on kõige rohkem kasvuhoonegaase tekitanud arenenud riigid. Sellepärast ongi kliimamuutused rahvusvahelise õigluse küsimus: kõige vähem süsihappesaasi õhku paisanud riigid kannatavad kõige rohkem. See tekitab ilmselgelt küsimusi riikidevahelise jaotava ja taastava õigluse ehk mitte ainult ökoloogilise, vaid ka majandusliku õigluse kohta. Näiteks ei tohiks unustada, et mõned riigid võivad täielikult vee alla kaduda. Maldiivide president Mohamed Nasheed otsib juba maad, mida oma riigi elanikkonna jaoks osta.

Tuleb siiski märkida, et maakera lõunapoolkeral asuvates riikides alates 1850. aastast tekkinud kasvuhoonegaaside hulk hakkab jõudma põhjapoolkera riikide heite tasemele.³⁷ 2010. aastal langes lõunapoolkera riikide arvele 48 protsenti koguheitest ja aastaks 2020 jõuab see arv eeldatavasti 51 protsendini. Näiteks Hiinast on

³⁷ Den Elzen, Olivier, Höhne and Janssens Maenhout, “Countries’ Contributions to Climate Change: Effect of Accounting for all Greenhouse Gases, Recent Trends, Basic Needs and Technological Progress”, *Climatic Change* 121/2 (2013).

saanud maailma suurim heitetekitaja.

Siit tuleneb küsimus, kas see lahendab rahvusvahelise õigluse probleemi. Ma ei arva, et see on nii, sest esiteks on lõunapoolkera riikide seas ka palju selliseid, mille heide on väike, aga mis kannatavad kliimamuutuste tagajärjel kõige rohkem. Teine ja veel olulisem aspekt on see, et märkimisväärne osa lõunariikide toodangust tarbitakse põhjariikides – saastet tekitavad tööstusharud on lihtsalt sealt ära kolitud. Näib, et küsimus tuleb peagi ümber sõnastada: enam ei ole tegemist „arenenud” ja „arenevate” riikide või põhja- ja lõunariikide vastandamisega, vaid pigem vastanduvad heitetekitajad ja ohvrid.

Põlvkondadevaheline õiglus

Siin on andmed päevselged: meile eelnenud ja praegused põlvkonnad on õhku paisanud suures koguses kasvuhoonegaase ning kõige rohkem kannatavad selle tagajärjel tulevased põlvkonnad. Kuigi enamasti lõpevad tulevikumudelid ja stsenaariumid aastaga 2100, märgib Andrew Dessler, et „paljud stsenaariumid sisaldavad märkimisväärseid heitkoguseid ja soojenemist, mis ulatub 22. sajandisse ja sealt veel palju edasi”.³⁸ Kui meie põlvkond heitkoguseid õigel ajal ei vähenda, kestavad inimeste tekitatud kliimamuutused sajandeid ja mõjutavad paljude tulevaste põlvkondade elu. Meie praegune fossiilsete kütuste ja maa kasutamine tekitab tõsiseid küsimusi põlvkondadevahelise õigluse osas.

Sotsiaalne õiglus

Kliimamuutused tekitavad sotsiaalse õiglusega seotud küsimusi: esimesena ja kõige rohkem kannatavad meie seast kõige vaesemad ja haavatavamad, näiteks töötud, rändajad, naised, lapsed, eakad ja puuetega inimesed, kellel enamasti pole olnud isegi võimalust tegeleda kasvuhoonegaaside heidet põhjustavate tegevustega.

See on tingitud kahest asjaolust. Nagu öeldud, asuvad ühelt poolt just arengumaad ja vähim arenenud riigid neis geograafilistes piirkondades, kus kliimamuutuste tagajärjed on kõige rängemad. Teiselt poolt on lihtne mõista, et vaestel riikidel ja inimestel on vähem võimalusi kliimamuutuste tõttu tekkinud raskuste ületamiseks. Näiteks Holland on piisavalt jõukas, et kaitsta oma rannikut merepinna tõusu eest. Sama ei saa öelda Bangladeshis, kus tõusev merepind sunnib miljonid inimesi kodust lahkuma, muutes nad „kliimapagulasteks”.

Kui see olukord on ilmselge lõunapoolkera riikides, kehtib sama üldiselt igal pool. Kui orkaanid Rita ja Katrina tabasid New Orleansi ehk maailma ühe kõige rikkama riigi linna, kannatasid selle tõttu enim kõige vaesemad inimesed. Jõukad

³⁸ Vt Andrew Dessler, *Introduction to Modern Climate Change* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 123.

inimesed ei elanud neis piirkondades, mille üleujutamise tõenäosus oli suurem, neil oli piisavalt raha katastroofi piirkonnast lahkumiseks ja vajalikud ressursid, et mujal uuesti alustada. Vaesed inimesed nägid, kuidas nende majad hävisid, ning pidid jääma mahajäetud linna, suutmata maksta uue kodu eest. Ma töötasin Ameerika Luterliku Katastroofiabi vahendusel New Orleansis sealse evangeelse luterliku kiriku juures. Meie kahekümne viiest liikmest koosneval prantsuse noorterühmal kulus kolme maja puhastamiseks kaks nädalat. Mäletan väga selgelt, et perekond, keda me abistasime, oli elanud juba kuid väikeses haagissuvilas, mis oli pargitud nende kõduneva maja kõrvale aeda. See kogemus on mulle mällu sööbinud tõendina, et haavatavad võivad olla ka need riigid, mida me üldiselt peame liiga rikasteks, et mitte hakkama saada. Me ei tohi unustada nende rahvastiku seas esinevat ebavõrdsust.

Tänapäeval ei ole enam võimalik sotsiaalse ja ökoloogilise õigluse valdkonda üksteisest lahutada. Oli väga asjakohane, et IPCC 20. aastapäeval nimetas ÜRO peasekretär Ban Ki-Moon just kliimamuutusi tõsiseks ohuks aastatuhande arengueesmärkide saavutamisele.

Roheline ja õiglane: teoloogiline alus kliimamuutuste käsitlemisele

Teoloogiliselt toetub kristlik seisukoht kliimamuutuste küsimuses kahele samale: suhe looduga ja õigluse ülim tähtsus. Mõlemad aspektid võib paigutada teadvustamise, armu ja armastuse avaramasse vaimsesse kliimasse.

Uuendatud käsitlus loomisteoloogiast

Viimastel aastakümnetel on teadlased kõige tuntumad piiblitekstid uuesti läbi töötanud ning pannud aluse uuendatud loomisteoloogiale. Samuti on teoloogid avastanud reformaatorite teoloogia rikkuse ning usu ja loodusteaduste vahelise dialoogi alahinnatud traditsiooni.

Maailm on Jumala loodu (1Ms 1:1–2:25). Apostliku usutunnistuse esimeses artiklis tunnistatakse: „Mina usun Jumalasse, kõigeväelisse Isasse, taeva ja maa Loojasse.”³⁹ Tunnistuse järgi on kõik eluvormid loodud. Me ei ole jumalad. Me ei saa rajada oma suhet muu looduga hoiakule, otsekui me oleksime selle omanikud. Jumal on loodu tegelik omanik. Selle loodu kohta tunnistatakse, et see on „väga hea” (1Ms 1: 31).

Me vastutame Jumala loodu eest. Meie suhet muude loodutega määratlevad neli

³⁹ Robert Kolb and Timothy Wengert (eds), *The Book of Concord. The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* (Minneapolis: Fortress Press, 2000), 21.

1 Moosese raamatu 1. ja 2. peatükis esinevat tegusõna: „alistama” ja „valitsema” (1Ms 1:28), „harima” ja „hoidma” (1Ms 2:15). Esimest kahte sõna on vääralt tõlgendatud kui käsku loodust ekspluateerida. Näiteks Prantsuse filosoof René Descartes on rääkinud inimesest kui looduse isandast ja omanikust. Artiklis „Meie ökoloogilise kriisi ajaloolised juured”⁴⁰ on ajaloolane Lynn White Jr. nimetanud läänemaist judeokristlikku traditsiooni koguni üheks praeguse ökoloogilise kriisi peamiseks allikaks. Sageli unustatakse aga see, et oma artikli lõpus osutab ta ka selle traditsiooni nendele ressurssidele, mis aitaksid meil valitsemise mudelist üle saada.

Rääkides 1. Moosese raamatus meie ja teiste loodute vahelise suhte kohta kasutatud sõnadest, oleme tänaseks mõistnud, et need sõnad väljendavad tegelikult meie vastutust loodu käekäigu eest. Tegusõna „alistama” kasutatakse heebrea keeles kuninga ja tema alamate suhte kohta ning Vana Testamendi käsitlus rõhutab vastutustundlikku hoolt. Kaks ülejäänud tegusõna väljendavad selgelt, et me peame Jumala loodut hästi hoidma.

Seega on Piiblis esitatud selline antropotsentrism, mida valgustab ja piirab teiste loodute väärikus. See ei anna võimalust täielikuks vabaduseks, vaid pigem vastutuseks.

Õigluse teoloogia

Õigluse teema läbib kogu Pühakirja alates käsuseadusest kuni evangeeliumi tuumani. See on Jumala silmis äärmiselt oluline. Guillermo Kerber tsiteerib oma artiklis „La justice climatique”⁴¹ mõnda olulist kirjakohta. Vana Testamendi maailmas sümboliseerivad lesk, orb ja võõras haavatavat isikut, kellele langeb osaks Jumala eriline armastus ja hool: „Issand kaitseb võõraid, ta peab ülal vaeslapsi ja lesknaisi; kuid õelate teed ta saadab nurja” (Ps 146:9). Tõeline ja püsiv rahu on saavutatav ainult õiglusega:

Ustavus võrsub maast ja õigus vaatab alla taevast. Issand annab head ja meie maa annab oma lõikuse. Õigus käib tema eel ja järgib tema samme. (Ps 85:12–14)

Uues Testamendis mõistetakse Jeesuse Kristuse ülesannet õigluse saavutamisenä. Matteuse evangeeliumis ütleb Jeesus mäejutluse alguses: „Õndsad on need, kellel on nälj ja janu õiguse järele, sest nemad saavad küllaga (Mt 5:6). Oma tegevuse lõpu eel rääkis Jeesus tähendamissõna, mille eesmärk on kutsuda tegudele selle maailma haavatavate nimel (Mt 25:31–46).

⁴⁰ *Science* 3767, vol. 155 (1967).

⁴¹ Guillermo Kerber, “La justice climatique”, *Sources* (Janvier/Février 2011).

Teadvustamisest armu ja armastuseni

Seoses kliimamuutustega tuleneb nendest teoloogilistest kaalutlustest selge eetiline hoiak. Kliimamuutused on tingitud inimeste riknenud suhtest kogu loodu, sealhulgas kaasinimestega. Kui loodut nähakse vaid ressursivaramuna, mida tühjendada, eksploateerida ja põletada kuni viimase kättesaadava molekulini, olenemata selle hinnast inimestele ja loodule, on vähemus seadnud ennast patu olukorda. Martin Lutheri metafoori kasutades võiks öelda, et suured heitetekitajad on iseendasse pöördunud (*incurvatus in se*). Igaüks, kes on püüdnud linnas kõndida ainult oma naba vaadates, teab, et iseendasse pöördumine lõpeb paratamatult kellegagi kokku põrkamisega: me ei näe teisi inimesi ega ümbritsevat keskkonda, keda ja mida me saatuslikult kahjustame. LMLi endine president Mark S. Hanson kasutas karme sõnu, kui ta rääkis sellest üldisest olukorrast kui vaimsest jumalateotusest.

Selline antropoloogiline hoiak on ohtlik, kui mitte surmav. Paljud öed ja vennad on juba hukkunud äärmuslike ilmastikunähtuste tagajärjel ja igapäevase elu tulevik on ohus. See kehtib ka paljude looma- ja taimeliikide kohta. Bioloogiline mitmekesisus väheneb järjepidevalt ja Robert Barbault märgib,⁴² et arvatavasti seisab meil ees kuues suur liikide väljasuremine, mis on paljuski tingitud kliimamuutustest.

Kristlastena me teame, kui oluline on oma pattu tunnistada ja kahetseda. See aitab meil pühenduda: Jumal andestab ja kui me oleme Jumala armu poolt vabastatud, saame pöörduda maailma poole ja alustada julget tegutsemist. Lutheri käsitlus kristlase pühendumusest käib otseselt meie kohta. See kehtib ka tänapäeval ning meie teod kasvavad välja Jumala armulise halastuse tulemusena sündinud lepitusest ja rahust.

Kardan siiski, et sellest ei piisa suure CO₂-heitega ühiskondade ja eluviiside toomiseks kestlikule teele. Need meie seast, kes elavad nn arenenud riikides, peavad muutma oma senist arusaama maailmast, ja muude piirkondade elanikud peaksid olema ettevaatlikud, et mitte võtta üle läänelikke ühiskondlikke kujutelmi.⁴³ Peaksime õppima aega maha võtma, järele mõtlema, olema tänulik meile antu eest ja armastama. Jah, me peame loodut, kaasa arvatud ligimest, armastama. Me kaitseme seda, mida armastame, ja jätame hooletusse selle, mille suhtes oleme ükskõiksed. Kui loodu taandub vaid lameekraanil näidatavateks videoteks või Maailma Looduse Fondi aruandes esitatud arvudeks, ei saa toimuda tegelikku pöördumist ning järelikult ei teki ka toimivat muutust isikute tegevuses ja avalikus poliitikas. Kuid armastus vajab aega. Ma usun, et saaksime teha olulisi edusamme, kui veedaksime rohkem aega väljas, vahetus kontaktis Jumala hea looduga, seda imetledes – see on

⁴² Vt Robert Barbault, "Loss of Biodiversity. Overview", *Encyclopedia of Biodiversity* (Amsterdam: Elsevier, 2013), 656–666.

⁴³ Mõistet „kujutelm” (*imaginary*) kasutas selliselt filosoof Cornelius Castoriadis. Sotsiaalse kujutelmateooriaga püütakse selgitada, kuidas sotsiaalsete institutsioonide, ettekujutuste ja tavade kujunemisele avaldab lisaks mõistusele mõju ka kujutlusvõime.

seda olulisem, mida rohkem inimkond kolib elama linnapiirkondadesse. Meil on vaja tegelikku suhet looduga. See muutus oleks eelduseks, mis aitaks nihutada meie majanduslikku paradigmat kokkuhoidliku ja loodetavasti õiglase ühiskonna poole. Siin jõuame küsimuse tuumani: seoses kliimamuutustega tuleb meil üle vaadata oma väärtushinnangud ja maailmavaated.

Loodu pole müügiks?

Kahjuks tunnistab valdav ühiskondlik kujutelm üksnes hinnas väljendatud väärtust. Kliimamuutuste vastu võitlemisel näivad kõige paremini toimivat majanduslikud stiimulid. Tänapäeval on raha muutunud kõige tähtsamaks hüveks. Seda rõestab asjaolu, et üks peamisi poliitilisi kliimamuutustega võitlemise vahendeid on piiramise ja kauplemise süsteemis CO₂ heitkoguste hinna määramine. Majanduse ülemvõimu näitab ka see, et kodanikuühiskond tegeleb praegu oma kaitsekõne sisu muutmisega. Seni rõhutati heitetehtajate moraalseid kohustusi nende ees, kes heite tagajärjel kannatavad. See strateegia ei andnud tulemusi. Praegune suundumus on käsitlusviisi muuta ning öelda riikidele ja ettevõtetele, et kliimamuutuste vastu võitlemine on nende majanduslikes huvides – on teada, et sama strateegia toimib üksikisikute puhul. Näiteks soojustavad inimesed oma maju palju meelsamini, kui seda põhjendada väiksemate küttearvetega, mitte sellega, et see hoiab ära mõne kauges kohas või tulevikus elava inimese sundrände.

Kas siis loodu pole müügiks? Ent võib-olla oleks kõige parem viis säästa loodust suurtest kliimamuutustest ja nende mõjust, kui me rõhutaksime selles valdkonnas julge tegutsemisega kaasnevaid majanduslikke eeliseid. Kas me kristlastena peaksime kasutama majanduslikku argumenti, et panna inimesi ja valitsusi tegema moraalselt õiget valikut? Kas see oleks sobilik meie identiteedile kirikute osaduskonnana? See on raske küsimus. Nende ridade kirjutamise ajal ei ole seda LMLis arutatud ja ma ise ei ole veel kindlale otsusele jõudnud. Sellegipoolest tuleb seda küsimust arutada, kuna kodanikuühiskond juba muudab oma käsitlusviisi ja LML peab kujundama oma seisukoha.

Ma mõistan isiklikult, et ühelt poolt on aega väga vähe: uue kliimakokkuleppe sõlmimise aeg oli 2015. aasta ja prognooside kohaselt saavutavad maailma heitkogused tiptaseme aastal 2020, pöördudes seejärel langusesse, mis peaks vähendama maailma heitkoguseid 2050. aastaks 80–95 protsendi võrra. See on väga ambitsioonikas eesmärk. Tõhususe argumendi kasuks võiks rääkida nii tegutsemisvajaduse kiireloomulisus kui ka kontrollimatute kliimamuutuste teadaolevad katastroofilised tagajärjed: meil ei ole aega ühiskondlike kujutelmi ümber pöörata, et neid kujundaksid majanduslike argumentide asemel rohkem moraalsed argumendid – kui see üldse on võimalik. Sellepärast peaksime kasutama kõiki vahendeid, mis meie siht-rühma praegusel ajal veenda suudavad.

Teisalt mõistan selgelt, et rahalistel stiimulitel põhinev kristlik õigluse eest võitlemine võib jätta vastuolulise mulje. Kas me ei kasuta sel juhul abivahendina täpselt sama asja, mis on meie praeguse kriisi põhjustanud? Kas kirikute osaduskond saab võtta appi majandusliku argumendi, kui Jeesus ise rääkis karmide sõnadega jõukusest ja oli ise vähenõudliku eluviisi eeskuju? Kas osaduskond, mille ülesanne on olla hääletute, vaeste ja haavatavate eestkõneleja, võib kasutada liikumapaneva jõuna inimeste egoismi?

Käesolevas osas läksime selgelt edasi küsimusest, miks me peaksime kliimamuutustest rääkima, selle juurde, kuidas peaksime tõhusama tegevuse toetuseks sõna võtma. Sellega kaasnes üks keeruline üldist laadi küsimus. Üks praeguse aja õigluse eest võitlemise algatusi on kliima nimel paastumine,⁴⁴ mida LML täielikult toetab. Pärast Varssavis toimunud ÜRO kliimakonverentsi COP19 otsustasid tuhanded inimesed üle maailma iga kuu esimesel päeval paastuda, et väljendada solidaarsust kliimamuutuste ohvritega ning avaldada valitsustele survet, et nad sõlmiksid 2015. aasta lõpus Pariisis ambitsioonika kliimakokkuleppe.

Paastumine on muutnud minu maailmapilti. Kuna ma elan „arenenud” riigis, ei ole ma kunagi näljasena magama läinud; nüüd teen ma seda kord kuus. Ma mõistan, et sadade miljonite inimeste jaoks on see igapäevane tegelikkus, mille põhjuseks võivad olla äärmuslikud ilmastikunähtused või aastakümnete jooksul muutunud kliimamuutused. Paastumine muutis kliimamuutused minu jaoks tõelisuseks, avas mu silmad ja lähendas mind ligimestele. See on üks põhjustest, miks kord kuus paastumine on huvitav algatus: meie kui põhjapoolkera rikkamate riikide elanike jaoks on kliimamuutused midagi, mis asuvad nii ruumis kui ka ajas meist kaugel. Konkreetne näljatunne aitab vähendada vahemaad minu ja ohvrite vahel. Tühja kõhu tõttu mõtlen ma nendele kogu päeva jooksul ja kogen tegelikku kaastunnet.

Ent tulles tagasi majandusliku küsimuse ja meie õigluse eest võitlemiseks valitava lähenemisviisi juurde, võib öelda, et paastumine on sümboolne mõõdukust väljendav žest. Meie nn arenenud riikide ühiskonnad vajavad edasiminekuks majanduskasvu. Nende ühiskondade aluseks on tootmise ja tarbimise pidev suurenemine. Paastumisega näitame sümboolselt, et kestliku ja õiglase tuleviku saavutamise eeldab meilt ühiskondliku paradigma muutmist – tuntud hüüdlause sõnadega: „Muuta tuleb süsteemi, mitte kliimat!”. Lühidalt võib öelda Gandhi väga tabavate sõnadega: me peame õppima lihtsamalt elama, et teistel oleks lihtsalt võimalik elada. Maa peal on piisavalt koike iga inimese vajaduste jaoks, aga mitte igaühe ahnuse rahuldamiseks.

⁴⁴ Vt www.fastfortheclimate.org

Küsimused

Kas Sinu riigis on juba tunda kliimamuutuste tagajärgi?

Kas Sinu kirik on pühendunud selle probleemiga tegelemisele? Mida saaks seal veel kliimamuutuste probleemi suhtes ette võtta?

Milline on Sinu seisukoht viimases osas tõstatatud küsimuses? Kas Sa kasutaksid luterlasena valitsuse ja ettevõtjate esindajatega kohtudes pigem majanduslikke või moraalseid argumente?

Loodu pole müügiks: kuidas jagada maad – maaomandiga seotud probleemid Tansaania

Stephen I. Munga

Sissejuhatus

On selge, et loodu ei ole ja ei saa kunagi olla müügiks. Kui see oleks müügiks, peaks olema müüja ja ostja. Kes on loodu omanik? Kes tahaks seda endale saada ja osta? Loodu on Jumala tasuta and kõigile. Loodu hulka kuulub ka maa, millest enamik maailma rahvastikust elatist saab. Me kõik teame, et suuremale osale inimestest, eriti maailma lõunapoolkera riikides, on maa eluliselt vajalik. Me elame maa peal, kus me tunneme, et kuulume sellesse maailma ja oleme osa loodust. Samuti teame, et on neid, kes soovivad maad või vähemalt suurt osa sellest omada. Sellega jätaavad nad teised ilma elupaigast ja elatise teenimise vahenditest. Jumal on usaldanud loodu meile kõigile ja selle planeedi 148 940 000 km² maismaapinda on see koht, kus me kõik saame elada.

Maa tähtsus

Piibli loomisloos kohtame Jumalat, kes usaldab loodu eest hoolitsemise inimkonnale. Jumal teeb seda kõigi inimeste hüvanguks, et nad kannaksid loodu eest hoolt, kasutades seda samal ajal enda ülalpidamiseks. Siin võime näha inimkonna ja loodu vastastikust sõltuvust – me ei ole loodu omanikud, vaid ainult hooldajad. Jumal kui Looja jääb loodu autoriks ja omanikuks kuni aegade lõpuni. Seoses looduga on meil Jumalaga lepinguline suhe – ebavõrdsete poolte vaheline kokkulepe. Loojal on alati eesõigus ning meie ülesanne on loodu eest hoolitseda vastavalt Jumala käskudele.

Lisaks loomisloole räägitakse maaga seotud küsimustest Piiblis ka 3. Moosese raamatu 25. peatükis, milles käsitletakse puhke- ja juubeliaastat. Iga viiekümnes aasta on juubeliaasta. See peatükk on äärmiselt asjakohane seoses Luterliku Maa-ilmaliidu (LML) tähistatava reformatsiooni 500. aastapäevaga 2017. aastal. LML meenutab seda ajaloolist sündmust kuulutusega, et me oleme „Jumala armu poolt

vabastatud”. Kolmanda Moosese raamatu tekst annab meile aimu nii juubeli ja vabakslaskmise seostest kui ka sellest, kuidas maa on juubeliaastal toimuva vabakslaskmise keskmeks. Maa tähendab võimalust elada – see kehtib eriti vaeste inimeste kohta. Nad on saanud maa Loojalt ja kõik maatehingud peavad olema õiglasel, et olla meie üle õigust mõistvale Jumalale meelepärased. Juubeliaastat tähistatakse inimeste ja vara vabakslaskmisega ning siis kehtestatakse lähtealus maa ja vara hinna määramiseks või nende ostmise ja müümise reguleerimiseks. Seaduse järgi ei tohtinud maad müüa, vaid ainult rentida kuni juubeliaastani, mil see tuli tagastada seda omanud perekonnale või selle pärijatele.

Ja kui te maaomandi oma ligimesele müüte või oma ligimeselt ostate, siis ärge üksteist tüssake! Osta oma ligimeselt, arvestades aastaid pärast juubeliaastat; tema müügu sulle, arvestades saagiaastaid: seevõrra kui aastaid on rohkem, suurenda oma ostuhinda, ja seevõrra kui aastaid on vähem, vähenda oma ostuhinda, sest ta peab sulle müüma saagi kohaselt. Ükski ärgu tüssaku oma ligimest, vaid kartku oma Jumalat, sest mina olen Issand, teie Jumal! (3Ms 25:14–17)

Kõigis tehingutes tuleks järgida seda reeglit: ärge rõhuga üksteist ega kasutage ära üksteise teadmatust või häda, vaid kartke oma Jumalat. Juubeliaastal pöörduvad inimesed tagasi oma maale ning seega on see vabaduse ja heastamise aasta, mil vara, sealhulgas maa, lastakse vabaks ning orjuse ja vaesuse köidikud vabastatakse. Vara ja selle omanikud saavad taas kokku. See seadus võimaldas inimestel säilitada oma hõimusi ja perekondi, oodates samal ajal Messia saabumist. Juubeliaastal saab iga inimene tagasi oma sünnipärase vabaduse, mis vahepeal on müüdud või millest ta on loobunud. See oli levinud võrdlus, millega kirjeldati seda, kuidas Kristus vabastab inimesed patuorjusest ja toob nad tagasi Jumala laste vabadusse. LMLi kuulutus vabastamise kohta sobib hästi samadesse raamidesse. See peab nii olema, et seda oleks võimalik ellu viia; vastasel korral muutub LMLi deklaratsioon õõnsaks hüüdlauseks.

Maaomandiga seotud probleemid Tansaania

Riigis, mille majandus põhineb põllumajandusel, on maa miljonite inimeste jaoks tähtis elatusallikas. Tansaania kuulub nende Aafrika riikide hulka, mille elanikud on valdavalt väikepõllumajandustootjad, kes toodavad nii toitu kui ka kaubastatavaid põllukultuure. Üle kaheksakümne protsendi Tansaania rahvastikust elab maapiirkondades ning nende ainsaks elatusallikaks on elatuspõllumajandus ja karjakasvatus. Seega on maa kõige olulisem vara. Tuleb mees pidada, et maa on kõigist kõige defitsiitsem vara – me ei saa seda juurde tekitada ning kaotame viljakaid maa-ükke mitmesugust liiki hävingu tagajärjel. Sellises olukorras tuleb maad õiglaselt jagada ja viljakalt kasutada, et see võimaldaks inimestel ära elada.

Maade hõivamine, suahiili keeles *poraji ardhi*, on Tansaania levinud praktika.

See ei ole Tansaania ega muudes lõunariikides uus nähtus, kuigi vahel võidakse nii väita. Maa ja loodusvarade ekspluateerimine on avaldanud maakasutusele suurt mõju. Üheksateistkümnendal sajandil suundusid Euroopa kolonisaatorid Aafrikasse, jaotasid mandri osadeks ning riisusid sealset maad ja loodusvarasid. Kolonisaa-
torite tegevusest jäi maha sünge pärand, mida iseloomustavad konfliktid maa ja
ressursside pärast, maavaidlused, rahvaste kontrolli kadumine oma maa ja loodusva-
rade üle, võõrsilt sisse toodud maakasutuse ja loodusvarade majandamise süsteemide
rakendamine. Tansaania jätkuvad maavaidlused on tekitanud tänapäevase uusko-
lonialistliku süsteemi, mis suurendab üksikute jõukate inimeste, ettevõtete ja rah-
vusvaheliste korporatsioonide võimu väikemaaomanike ja põliskogukondade arvel,
kes asustatakse ümber või jäetakse oma varast ilma. Tansaania toimuv tormijooks
maale on sedavõrd suure ulatuse ja mahuga, et see on muutunud ajalooliselt ainu-
laadseks ja oluliseks ning vajab viivitamatut sekkumist.

Maailmas on kiiresti levima hakanud uus tehinguliik, nn maatehingud, mis on
mõnede humanitaarteadlaste hinnangul head, mõnede poliitikute meelest igati sea-
duslikud ning mõnede majandusteadlaste ja investorite arvates kasulikud *resp.*
kasulikud. Seetõttu peavad neid maatehinguid heaks ka kasu saavate riikide valit-
sused, samas kui vaesed kodanikud jäetakse ilma nende tavaõigustest, millega neile
oli tagatud nende loodusliku pärandi ja elatusallikate kaitse. On paradoksaalne, et
sellises riigis nagu Tansaania kuulub maa riigile ning inimestele antakse nende maa-
osa valdamiseks ja kasutamiseks vastavalt seadustele. Kui kelleltki võetakse maa ära
avalikes huvides, peab see isik saama õiglast hüvitist. Ometi näib, et seni ei ole sellist
praktikat rakendatud.

Rahvusvaheliste maatehingute ning nende kasuliku ja kahjuliku mõju kohta
on tehtud põhjalikke empiirilisi uuringuid ning Maailmapanga 2008.–2009. aasta
aruanne sisaldab selles küsimuses silmi avavat teavet. Maailmas tehti sel perioodil
maatehinguid umbes 60 miljoni hektariga ning kaks kolmandikku ostetud maast
asub Aafrikas. Lisaks on tehtud mõned üksikud tehingud väga suurte aladega. Näi-
teks Libeeria sõlmis hiljuti kontsessioonilepingu 220 000 hektarile ning Tansaania
maatehingute väidetav kogumaht 2010. aasta lõpuks oli rohkem kui 1,8 miljonit
hektarit. See on ühe riigi kohta šokeerivalt suur hulk maad, mida ära anda. Küsi-
da tuleb ka seda, kui läbipaistvad need tehingud on. Kuivõrd kaasatud on nende
piirkondade elanikud, kus maad tohutult ulatuses võõrandatakse? Kui kaasav see
protsess on? Kas teave nende maatehingute kohta on avalikkusele kättesaadav? Need
õigluse ja läbipaistvusega seotud küsimused sunnivad meid analüüsima õigussätteid
ja nende tegelikku rakendamist.

1923. aastal võttis Briti koloniaalriik Tanganyikas vastu maakasutusdekreedi
(hiljem nimetatud ka 1923. a maadekreediks), mille kohaselt kogu territoorium
kuulutati dekreediga jõustumise päevast riigimaaks, olenemata sellest, kas seal oli ela-
nikke või mitte. Selle haldamine tehti ülesandeks kubernerile, kes pidi seda tegema
põliskogukondade hüvanguks. Iseseisev Tansaania riik võttis maadekreedi alusel vas-
tu oma maaseadused, mis olid koloniaalseadustest üksikasjalikumad ja millega kogu

maa usaldati riigi presidendi hoole alla. Tuleb arvestada, et me ei räägi siin ainult seadustest, vaid ka nende täitmise eest vastutavatest institutsioonidest. Näiteks 1999. aasta uute maaseaduste eesmärk oli lahendada maaga seotud konflikte ja olukordi, mis olid varasemates seadustes reguleerimata. Ei saa salata, et uute maaseadustega on tehtud olulisi muudatusi varasemate maaprobleemide lahendamiseks. Siiski jääb küsitavaks, kas nendes uutes seadustes on arvesse võetud tegelikku olukorda ja kas soovitud eesmärgid on saavutatud.

Heade (st õiglaste) seaduste vajalikkuses ei saa kahelda. Samavõrd oluline on aga ka see, et seaduste täitmist korraldaksid head ja tõhusad institutsioonid. Miks meil on seadustele vaatamata järjest rohkem maaga seotud vaidlusi? Kas need vaidlused on uued selles mõttes, et kehtivad õigusaktid ei sisalda nende reguleerimiseks vajalikke sätteid? Kas need on tõesti uudsed olukorrad või on asi selles, et mingi osa süsteemist ei toimi korralikult? Kui hästi tunnevad kohalikud kogukonnad neid seadusi? Nende küsimuste läbimõtlemine tekitab arutelu, mille tulemusena võib jõuda ühiste lahendusteni, mis tagavad õigluse ja kestliku rahu. Sel põhjusel valmistas Tansaania Evangeelne Luterlik Kirik koostöös Sebastian Kolowa ülikooliga ette maaõigluse teemalised konsultatsioonid.

Lisaks õigusaktidega seotud probleemidele on vaja uurida ka seda, mis on tegelikult toimunud, st eksistentsiaalseid olukordi. Mitmesugustel maaga seotud teemadel peetavad riigisisised ja rahvusvahelised arutelud on viimastel aastatel järjest laienenud. Meedia ja erinevad maafoorumid on juhtinud maailma tähelepanu lõunapoolkera riikide eri osades tehtavate maatehingute mastaabile. On korraldatud maakasutuse ja maakatte uuringuid ning koostatud aruandeid maa hõivamise või soetamise kohta. Seoses kõnealuse teemaga tekitab raskusi investorite ja kohalike kogukondade vaheline lõhe. Nende käsitus maatehingute, mida nimetatakse nüüd sageli maa hõivamiseks, kasulikust ja kahjulikust mõjust ning tulemustest on selgelt erinev. Ostjatele pakuvad huvi eeskätt metsad ja muud kaitstud alad, samuti piirkonnad, mida külaelanikud vajavad toidu kasvatamiseks, väikesemahuliseks kaevandamiseks ja kariloomade kasvatamiseks, mis kõik on olulised elatusallikad.

Kuigi Tansaania 1999. aasta külamaade seaduse kohaselt tuleb kaotatud maa inimestele hüvitada, on sellega seotud nõustamine ning hüvitise summa ja selle väljamaksmise korra kindlaksmääramine põhjustanud hulgaliselt konflikte. Investorid maksavad suure osa hüvitisest riigiasutuste kaudu, mitte otse kohalikele elanikele. Samuti on maa hindamisest kuni hüvitise tegeliku väljamaksmiseni kuluv aeg ülemäära pikk. Lisaks ei võeta hüvitiste arvutamisel arvesse võimalikke tulevasi tuluallikaid, vaid ainult maa väärtust hindamise hetkel. Kui kohalikud elanikud ei saa piisavat hüvitist, põhjustab see pettumust ja võib kaasa tuua äärmise vaesuse. Sellised raskused on tingitud eeskätt tehingute vähesest läbipaistvusest. Need probleemid võivad potentsiaalselt ohustada rahu püsimist ja vajavad seega kiiret sekkumist.

Seoses sellega tegi Tansaania Evangeelne Luterlik Kirik Sebastian Kolowa Ülikooli (SEKOMU) Õigluse ja Rahu Instituudile ülesandeks korraldada kestlikku rahu tagava maaõigluse teemal kolmepäevane konverents. Konverents toimus Tansaanias

Dar es Salaamis 10.–13. septembril 2013. Sellel rahvusvahelisel arutelul osalesid valitsuse esindajad, usuorganisatsioonid, kodanikuühiskonna organisatsioonid, diplomaadid, rahvusvahelised organisatsioonid, ettevõtjad, parlamendisaadikud, ülikoolide esindajad, teadlased ja ajakirjanikud. Arutelu põhieesmärk oli käsitleda erinevaid teemakohaseid uurimistulemusi ning pakkuda välja selle olukorra lahendus.

Seda eesmärki arvestades käsitleti konverentsil erinevaid lähtekohti, kaasa arvatud Tansaania maaseadused ja kogukondades esinevad konfliktid. Õigusaktide kohta on koostatud mitmeid aruandeid, millest mõned põhinevad empiirilistel uuringutel, ning konfliktide kohta vahendavad teavet mitmed allikad. Hea valitsemistava eeldab, et nii õigusaktide kui ka neid täitvate institutsioonide puhul on võimalik näidata nendest ühiskonnale tekkivat kasu. Teisiti öeldes peaksid uued seadused varasematest paremini tagama hüvede õiglase jaotamise ühiskonnas.

Pärast kolm päeva kestnud tõsist arutelu loodi maakonverentsi tulemusena Tansaania Maafoorum, mis peaks olema põhiliste sidusrühmade teabevahetusplatvormiks. Eesmärk oli, et pärast probleemi suuruse mõistmist hakkaksid konverentsil osalenud sellega strateegiliselt tegelema. Seega on konverentsil osalenud ühtlasi foorumi asutajad. Foorumi käivitamise nimel on tehtud palju tööd. See hõlmab organisatsiooni loomist ja juhendite koostamist, pöörates samal ajal Sebastian Kolowa Ülikooli Õigluse ja Rahu Instituudi kaasabil tähelepanu kõige aktuaalsematele kohapealsetele probleemidele.

Kokkuvõtteks

Maailm on sageli võidelnud inimväärikuse alandamise vastu. Lõuna-Aafrika Vabariigi apartheidirežiimi ajal väljendasid paljud riigid solidaarsust rõhututega ning ütlesid rõhujatele, et teise isiku tagakiusamine tema nahavärvi alusel on vale. Praegusel ajal kuuleme paljude inimeste kaebusi seoses majandusliku ebaõigluse, kodusõdade, terrorismi, nälja, segregatsiooni, korruptsiooni ja uute orjuse vormidega oma riigis ja maailmas üldiselt. Seoses sellega peame endalt küsima, kust selline ebaõiglus pärineb. Riikide valitsused võivad oma rahvale kannatusi põhjustada erineval moel. Mõned inimesed on sunnitud ümber asuma selleks, et teha maal ruumi investoritele, kes sageli on välismaalased. Teiste puhul on investeeringute nimel hävitatud nende elukeskkond ja saastatud veeallikad. Kuuleme lugusid kaevanduspiirkondades elavatest inimestest, kes põevad mürgiste kemikaalide tõttu tekkinud ravimatu haigusi. Nende valu- ja kaebehüüded kõlavad kurtidele kõrvadele, sest nende valitsused ja võimalolijad hoolivad rohkem isiklikust heaolust kui inimestest, kelle abiga nad on võimule pääsenud. Need inimesed kurdavad ebaõiglase kohtlemise ja pealesunnitud kaotuste pärast – nad on kaotanud oma vara, maa, elu, väärikuse ja inimlikkuse. Nad kahelevad, sest nende vabadus on ära võetud ning nad on iseenda maal orjusesse mõistetud. Need inimesed ootavad juubelit kui Jumala aega (*kairos*),

et vabaks saada. Nende hüüd on Jumala üleskutse neile vabaduse andmiseks, vara ja vääriskuse tagastamiseks. Olgu nende hüüd ka Jumala üleskutse LMLile pöörata tähelepanu nende valule ning võtta sõna nende vabaduse ja õiguste ennistamise eest. Kui LML kuulutab, et me oleme „vabastatud”, siis peaks ta kirikute osaduskonnana hoolitsema kannatajate eest. Olgu see Jumala üleskutse ja läkitus juubeliaasta eri-ülesandeks – vabastada need, kes peavad kannatama ebaõiglust.

Küsimused

Kas Sinu arvates on nn. arengumaades piisavalt maad, et seda võiks lihtsalt ära anda?

Kas meil on vaja rahvusvahelisi õigusakte, mis reguleeriksid maaküsimusi läbipaistvalt kogu maailmas, eriti arvestades maad puudutavate investeeringute kiiret kasvu?

Kas LML saab maailma eri paigus ja eriti nn. arengumaades toimuva maa kokkukorraldamise suhtes midagi ette võtta?

Loodu ei ole müügiks, aga kas teoloogiline südametunnistus on?

Cibele Kuss

Kuivanud luud, kuulge Issanda sõna! [...] Vaata, ma toon teie sisse vaimu ja te saate elavaks. Ja ma panen teie külge kõõlused, kasvatan teie peale liha, katan teid nahaga ja annan teie sisse vaimu, ja te saate elavaks. [...] (Hs 37:4–6)

Mulle meeldib see sümboolika, mis seostub kuivade luudega, millel on lootust uueks saada. Samasugune kuivus mõjutab kogu Jumala loodut. Kristliku käsitluse järgi ühtsusest ja erinevusest ootab kogu loodu terve ihu ülestõusmist, millega kaasneb ülirohke elu ja kõigi olendite väärikus. Me kuulume nende paikade ja maade juurde, kus oleme sündinud ja elame. Kirjutan seda artiklit oma *oikos*-es Brasiilias. Sarnaselt paljude teiste riikidega oleme me Brasiilias tunnistajaks metsade hoolimatule hävitamisele ning põllumajandusäri ja selle laostava mõju levikule.

Arvestades meie vastastikust sõltuvust keskkonnast, soodustab metsa luude hävitamine meie inimõiguste rikkumist, kuna sellega kaasnev kasvuhoonegaaside heide põhjustab kliimamuutusi, mille tagajärjeks on üleujutused, põuad ja loomulikke kliimatsükleid mõjutavad tormid. Kuidas peaksime sellesse suhtuma? Kuidas selle probleemiga tegeleda? Kõige strateegilisem küsimus on, mida me teeme, et hakata vastu sellele loodu luude jätkuvalle kuivamisele. Me ei saa unustada, et leidub ka luid, mille sees ei ole Jumala vaimu, jumaliku *ruach*-i hingust, ja mis ei soovigi seda. Nende luude sees on kapitalismi vaimu pime pool, mida esindavad relvatööstus, põllumajandusäri ning naistevihkajalik, homofoobne ja kõike maa peal leiduvat head jahtiv tarbimisühiskond.

Mida ütleb meile teoloogia, kui mõtleme viiesaja aasta möödumisele reformat-sioonist? Brasiilia feministlik teoloog Nancy Cardoso on esitanud ajakohase ja provotseeriva küsimuse teoloogia rolli kohta:

Aga mida öelda teoloogia kohta? Nojah [...]. See võbeleb kirikus valitseva rahu, ülikoolide mugavustsooni ja raskustega maadlevate inimeste rahutuse vahel. On ülim aeg meenutada! Ja mitte unustada, kust oleme tulnud ja kellega koos soovime edasi minna. Praegune aeg on raske ning teoloogia, mis jälgib proteste kõrvalt või tegeleb ainult minevikuheitlustega, mis kestavad küll edasi, aga ei ole tänapäeva heitlused – selline kirik ei

tunne kahekümne esimese sajandi sitkust ega revolutsioonilist kirge.⁴⁵

Kõrvalt vaatamine ja jälgimine ei ütle meile kuigi palju selle kohta, kes me oleme ja kellega koos soovime oma teed käia. Loomulikult ei piisa sellest, kui me räägime jumalateenistustel, et peame maad ja leiba jagama, aga tegelikult piirdume ainult inimeste heitluste eemalt jälgimisega. Juba pikka aega ei ole loodu, Pacha Mama või emake maa enam püha, vaid sellest on saanud tohutu kuivanud luude org. See on loodu, mida hävitatakse, mille pärast sõditakse ja mida müüakse selle asemel, et austada ja imetleda selle määratud mitmekesisust ja ilu.

Kapitalistlikus süsteemis on Jumala loodul hind, omanik ja ostja. Väike hulk inimesi ja organisatsioone, kelle luudest on kadunud ühise elu vaim, valitsevad meie planeedi elusolendite jaoks hädavajalike maa-alade ja veeallikate üle ja ostavad neid ning võitlevad mitmekesist loomastikku ja taimestikku sisaldavate maatükkide pärast. Väikesed olendid neid ei huvita. Neid isegi ei märgata.

Suurpõllumajanduses hinnatakse maad ja arvutatakse kasumit, mida on võimalik teenida geneetiliselt muundatud soja kasvatamiselt üksikkultuurina, või arvestatakse, mitu miljonit karilooma tapetakse ja müüakse turul, kus inimesed maksavad kehva kvaliteediga toidu eest kõrget hinda. Seal ei nähta lindude ja puude tähtsust. Suurettevõtjad ei kasuta ega mõista kunagi Brasiilia luuletaja Manoel de Barrosi poeetilisi sõnu: „Kuulatan linnulaulu värve.”⁴⁶ Nad ei ole kunagi kuulnud Piibli kirjakohest, milles öeldakse: „Kui teel olles juhtub su ette linnupesa mõne puu otsas või maas, poegadega või munadega, ja ema losutab poegade või munade peal, siis ära võta ema koos poegadega” (5Ms 22:6). Kogu maailma põllumajandusettevõtetes kasutatavate mürgiste pestitsiididega hävitatakse miljoneid liike ja elusorganisme.

2014. aasta detsembris möödus kolmkümmend aastat Indias Bhopali linnas tegutsenud firma Union Carbide (praeguse nimega Dow Chemicals) taimekaitsemürkide tehase plahvatuselt, mille tagajärjel hukkus üle 16 000 inimese ja vähemalt 560 000 tekkis raske mürgistus. Sellised õnnetused juhtuvad enamasti kohtades, kus tööliste elu ei hinnata kuigi kõrgelt ning tervislik ja ohutu töökeskkond ei kuulu ettevõtja prioriteetide hulka. Väitel, et elanikkonna toitmiseks vajalikke toiduaineid saab toota ainult mürgi abil, olid sel konkreetsel juhul suure osa elanikkonna jaoks saatuslikud tagajärjed. 2013. aastal oli pestitsiidide müügilt teenitud kasum kokku 11,5 miljardit USA dollarit, mis jagunes kuue rahvusvahelise hiigelkorporatsiooni vahel: Monsanto, BASF, Syngenta, Dupont, Bayer (sama ettevõtte tootis natside kasutatud surmagaasi) ja Dow Chemicals.

Selline patune pestitsiidide kasutamine Brasiilias mürgitab meie inimesi. See satub jõgedesse, mulda ja toidu sisse. Me puutume nende mürkidega kokku iga päev. Kõige ohtlikum on põllumajandusäri esindajate organiseeritud tegevus Brasiilia õigusloome valdkonnas, nn Bancada Ruralista (maaelu lobitöö), mida toetab Bancada

⁴⁵ Vt <https://www.facebook.com/notes/757117881043910/> 01.17.15

⁴⁶ Manoel de Barros, *O livro das ignoranças*, 3^aed. (Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 1993).

Evangélica (evangeelne lobitöö). Nende kohta kasutatakse ühiselt lühendit 3B (Bala, Boi e Biblia – kuul, kari ja Piibel). Nende põhieesmärk on kaitsta põllumajandusäri iga hinna eest, olgu selleks kasvõi orjatöö kasutamine, metsade hävitamine, põliselanike ja endiste orjade maa sundvõrandamine. See kuivade luude rühmitus on sedavõrd hästi organiseeritud, et 2014. aastal õnnestus neil läbi suruda seadus, millega lubatakse kasutada selliseid pestitsiide, mis olid riigis varem kahjulikkuse tõttu keelatud.

Jumala vaim hingab mahepõllumajanduse luude peale

Väikesemahulise mahepõllumajandusega tegelevad naised ja mehed toovad meie lauale ökoloogiliselt puhas toitu. Väikesemahuline mahetootmine toimub tavaliselt pereettevõttes, milles toiduainete tootmine on kombineeritud ökosüsteemide ja looduslike bioomide säilitamise ja kaitsmisega. Mahepõllumajanduses ei kasutata pestitsiide, tehisväetisi ega geneetiliselt muundatud seemneid.

Meie kirikutes on rühmi ja organisatsioone, mis ei ole inimeste heitlust kõrvalt vaadanud. Siin Brasiilias on üheks näiteks väikepõllumajandustootjate tugikeskus (CAPA), mille asutas rohkem kui kolmkümmend aastat tagasi Brasiilia Luterliku Usutunnistuse Evangeelne Kirik (IECLB). Sellel on riigi kolmes osariigis viis harukontorit ning seda toetab institutsiooniliselt Luterlik Diakooniafond.

2014. aastal pühendasid Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) töörühma liikmed tubaka tarbimise leviku vähendamise raamkonventsiooni⁴⁷ artiklite 17 ja 18 üle arutades kolm tööpäeva väikepõllumajandustootjate tugikeskuse tööga tutvumisele ning otsustasid soovitada seda kui ühte alternatiivtegevust, mida võiks ka teistes riikides rakendada.

Brasiilia on üks maailma suurimaid tubakatootjaid. Tubakalehtede tootmine on valdavalt koondunud Brasiilia lõunapiirkonda (kokku 96,4% kogutootmisest), kus tegutseb ligikaudu 150 000 tubakatootjat, kellest 90 000 asub Rio Grande do Sulis (RS).

WHO töörühma koosolek toimus 1.–3. oktoobril 2014 RS-i linnas Pelotasis, mis asub Brasiilia lõunatipus, ning selle korraldasid välisministeerium, tervishoiu-ministeerium ja põllumajanduse arengu ministeerium. See toimumiskoht valiti välja tänu CAPA eeskujulikuks tunnistatud tööle tubakakasvatustalude majanduse mitmekesistamise riikliku programmi täitmisel.

Mahepõllumajanduse vaim on andnud uut hingamist väga paljude inimeste mürgitatud elule pärast seda, kui nad on pidanud aastakümneid taluma üksikkul-

⁴⁷ Tubaka tarbimise leviku vähendamise raamkonventsioon on 2003. aastal sõlmitud rahvusvaheline leping, mis ühendab ligikaudu 180 riiki eesmärgiga rakendada meetmeid tubaka ja tubakatoodete tarbimise piiramiseks. Brasiilia ühines konventsiooniga 2005. aastal.

tuurina kasvatatud tubaka tootmiseks kasutatavate pestitsiidide mõju. Liha, kõõluste ja terve nahaga kaetud luud on muutunud selles piirkonnas Jumala loodu elu. CAPA võitleb hiiglasega, mille nimi on põllumajandusäri. Jumala vaim hingab mahepõllumajandusega tegelevate perede elu peale. CAPA saab toetust Saksa agentuurilt *Brot für die Welt* ning on Luterliku Diakooniafondi partner (nad mõlemad on Brasiilia luterliku kiriku partnerid) ja ühenduse *ACT Alliance*⁴⁸ liige. 2013. aastal tähistas see oma 35. aastapäeva.

Me näeme nendes heitlustes reformatsiooniliikumisest inspireeritud kiriku kohalolu ning me tunnustame seda kui vabaduse ja armastuse instrumenti. See kohalolu leiab aset muutusi esile kutsuvas teoloogia diakoonias. Diakoonias mõistetakse, et näiteks majandus saab olla õiglane üksnes siis, kui selle aluseks on solidaarsus, õiglus ja õiglased sugudevahelised suhted. Õiglasel majanduses on kõigil inimestel juurdepääs õiglusele ja inimväärsele elule (Jh 10:10).

Eesmärk ei ole vara koguda, vaid õiglane jagamine kõigiga (Mt 6:19–21) ja keskkonna säilitamine. Diakoonia põhimõtete järgi elamine eeldab tahet olla halastav ja elada varasemast erinevalt. Lisaks ajendab see vastu hakkama praegusele majandussüsteemile, mis võib inimesi rõhuda ja mille sotsiaalne kulu ei ole Jumalale vastuvõetav. Demokraatliku, oikumeenilise, kaasava ja keskkonnasäästliku hoiaku korral peab majandusarenguga kaasnema sotsiaalne õiglus ja kõigi inimeste elatustaseme tõstmine. Kahjuks elavad inimesed kapitalismi loogika järgi, mille kohaselt eesmärk on rikkuse ja tulu kogumine ning mille tagajärg on loodu hävitamine.

Loodu ei ole müügiks ja ammugi ei ole seda meie teoloogiline südametunnistus. Meie suurim ülesanne on lugeda aja märke. Võitlus elu eest on võitlus kogu loodu ja inimeste vabaduse eest. Selles nõutakse õigust mitmekesisusele, õigust olla erinev, õigust Maa heaolule ja linnulaulule. See tähendab, et me kinnitame taas ajaloo Jumala rolli ja mõistame, et ta kutsub meid endiselt tungival tulevikku. See võimaldab meil osaleda vaeste inimeste võitluses muutuste nimel.

Brasiilia CAPA naised ja mehed on hea näide inimestest, kes ei püüa müüa oma südametunnistust ega reeta oma usku Jumalasse Loojasse. Koos paljude teiste maailmas muutuste eest võitlevate diakooniaalgatustega esindavad nad Jeesuse Kristuse evangeeliumi ja kogu maailma hõlmava Jumala armu ja armastuse radikaalset taasavastamist. Loodu ei ole lihtsalt passiivne objekt ja hingetu ressurss, mida me võime oma äranägemise järgi kasutada, vaid sellesse tuleb suhtuda kui elavasse olendisse. Oleme ökoloogidelt teada saanud, et Maa ökosüsteemis on kõik elav omavahel seotud. Loodan, et me kõik saame paremini teadlikuks selle omavahelise sõltuvuse tagajärgedest ning et armu ja vabaduse vaim puhub uut elu meie luudesse ja meie tunnistusse selles maailmas kogu selle mitmekesisuses, et saaksime kogeda oma olemise sügavuses 21. sajandi sirkest ja revolutsioonilist kirge.

⁴⁸ ACT Alliance on 140 kirikust ja usupõhisest organisatsioonist koosnev organisatsioon, mis on keskendunud vaeste ja marginaliseeritud kogukondade toetamisele üle kogu maailma. ACT Alliance tegutseb ühtekokku 100 maal ning tema peakorter asub Genfis.

Küsimused

Milliseid poliitilise, majandusliku, keskkonnavalase ja kultuurilise ekspluateerimise vorme esineb Sinu kodumaal ja kodukandis?

Kuidas saab ümberkujundav diakoonia kaasa aidata loodusvarade kapitalistliku ekspluateerimise vastu võitlemisele?

Kuidas avaldub meie kirikute kogemustes lootus, mis kinnitab konkreetselt, et loodu ei ole müügiks ja ammugi ei ole seda meie teoloogiline südametunnistus?

Uus taevas ja uus maa: õigeusu teoloogia ja ökoloogiline maailmavaade

John Chryssavgis

Maailm on jumalike jõudude põlev põõsas.
– p. Gregorios Palamas (14. sajand)

Maailm on laetud Jumala hiilgusega!
– Gerard Manley Hopkins (19. sajand)

Sissejuhatus

Oleme hakanud mõistma, et meie praegune kriis ei ole esmajoonelise ökoloogiline; õigupoolest on sellel vähem pistmist looduskeskonnaga kui sellega, kuidas me maailma vääriti mõistame või kuritarvitame. Sellegipoolest ei tulene meie mure keskkonnast pärast pealiskaudset või sentimentaalsest romantismist. Selle sügavamaks ajendiks on meie püüd Jumala loodut austada ja vääristada. See on üks võimalus, kuidas pöörata tähelepanu „maa leinamisele” (Ho 4:3) ja „loodu ägamisele” (Rm 8:22).

Õnnetuseks näib, et oleme takerdunud isekasse eluviisi, mis eirab järjekindlalt looduslikke piiranguid, kuigi me teame nüüdseks, et need ei ole vaieldavad ega kaubeldavad. Kahjuks avastame oma planeedi ellujäämisvõime mõned tahud alles siis, kui viimane tagasipöördumispunkt on juba selja taga. Sellepärast oleks aus öelda, et kõigi inimlike keskkonnakaitsealaste püüdluste ehtsuse proovikivi ei ole nende õnnestumine, vaid alandlikkus.

Just tagasihoidliku realismi taju ühendab meid lõpuks looduga. Maa ühendab oma eripärasel viisil meid kõiki: see ületab meie eraldi ja ühiselt tehtavaid jõupingutusi ning kõiki õpetuslikke ja rassilisi erinevusi. Meie usulised või poliitilised veendumused võivad kattuda või olla erinevad, kuid meil kõigil on ühine keskkonnakogemus: me hingame sama õhku, joome sama vett ja kõnnime samal maapinnal, kuigi me ei tee seda alati võrdselt ega õiglaselt. Mingi salapärase ja vahel mõistetamatuks jääva (ja vahel meelega tähelepanuta jäetava) seose kaudu meenutab Maa ise meile meie vastastikust sõltuvust.

Selles seisneb ilmselt usu ja keskkonna vaheline sügavam side. Sest haige keskkonna tervendamine eeldab ausust Jumala, inimkonna ja loomiskorra vastu. Seega

on religioonil selle ülemaailmse tõsise probleemi lahendamisel kindlasti tähtis roll; võiks koguni öelda, et kui vaimsusel ei ole sidet välise looduga, ei saa sellel olla sidet ka sisemise müsteeriumiga. Lõppeks ei ole keskkond esmajoones poliitiline, majanduslik või tehnoloogiline teema, vaid sügavalt usuline ja vaimne teema.

Kolm maailma tajumise teed

Kuidas saaksime siis reostuse või saastamise protsessi tagasi pöörata? Kuidas kahetse-da seda kahju, mida oleme oma planeedile tekitanud? Kuidas jõuda tagasi 1. Moosese raamatu loomisloos kirjeldatud ideaalolukorrani? Õigeusu teoloogias ja vaimsuses esitatakse kolm kasulikku teed,⁴⁹ mille abil inimene saab endas taastada imetluse Jumala loodu suhtes:

- ikoonid (loodu tajumise tee);
- liturgia (loodu ülistamise tee);
- askees (loodu austamise tee).

Ikooniline nägemus loodusest

Looduses sisalduvat pühadust tajudes kiidavad Jumalat kõik, kellel on eluõhku (Ps 150:6). Kui meie süda on selle tegelikkuse suhtes vastuvõtlik, siis „avanevad meie silmad, et näha loodud asjade ilu” (püha Iisak Süürlane). Ikoonid õpetavad meid nägema. Ikooni maailm võimaldab asju uutmoodi näha; selles ilmub kõigi meie kogemuste igavene mõode. Võib öelda, et meie põlvkonna suhtumist loodusmaailma iseloomustab enesekesksus ja puudulik teadlikkus millestki kõrgemast. Jääb mulje, et oleme oma isiklike huvide lõksu pöördumatult kinni jäänud. Oleme rikkunud meie ja maailma vahel sõlmitud püha lepingut.

Ikoon seevastu taastab ja lepitab. Ikoon tuletab meile meelde teistsugust eluviisi ja võimaldab teha parandusi meie loodud kultuuris, milles väärtustatakse ainult seda, mis on siin ja praegu. Ikoonis ilmutatakse kõigi asjade sisemist olemust, Jumala loodud ja tema kavatsustele vastavat maailma. Sest, lahutades selle maailma taevast, oleme tegelikult võtnud ära nende mõlema pühaduse. Ikoon väljendab teoloogilise veendumusega meie usku taevariiki. See kõrvaldab objektiivse vahemaa materiaalse ja vaimse, aja ja igaviku, loodu ja jumaliku vahelt.

Sellepärast ongi ikonograafia tuumaks õpetus Jumala inkarnatsioonist. Jeesus Kristuse ikoonis võtab mitteloodud Jumal endale loodu palge, saades „kõige kaunimaks inimlastest” (Ps 45:3). See on ilu, mis võib päästa maailma (Fjodor Dostojev-

⁴⁹ Artikli aluseks on teos John Chryssavgis, *Light Through Darkness: Orthodox Spirituality* (Maryknoll NY: Orbis Books, 2004).

ki). Selliselt võttes on kogu maailm ikoon. „Jumala palge ees ei ole ükski asi tühi,” kirjutas püha Lyoni Ireneus teisel sajandil. Sellepärast on jõed ikoonidel inimesekujulised, samuti nagu päike, kuu, tähed ja vesi. Neil kõigil on inimese nägu, nad kõik omandavad isikulise mõõtme – samuti nagu inimesed, samuti nagu Jumal.

Looduse liturgia

Ikoon teeb mateeriaga sedasama, mida liturgia teeb ajaga. Kui oleme oma maailmas süüdi lakkamatus raiskamises, siis võib-olla on selle põhjuseks teenimise vaimu kadumine. Me ei ole sellel maal enam aupaklikud palverändurid; oleme muutunud tühipaljasteks turistideks. Meie pärispatt võib seisneda selles, et oleme uhkelt keeldunud tunnustamast maailma kui osaduse sakramenti. Tõde on see, et me reageerime loodusele samasuguse tundlikkusega, nagu me reageerime teistele inimestele. Samuti näitavad meie suhted teiste inimestega maa peal seda, kuidas me pöördume palves oma taevase Isa poole. Taeva ja maa vahel on sügav seos.

Liturgia ongi meenutus sellest loomupärasest seosest Jumala, inimeste ja asjade vahel. Kui me suudame näha seda kõigi isikute ja kõigi asjade vastastikust sõltuvust, kui me pühitseme seda „kosmilist liturgiat”, nagu ütles 7. sajandil püha Maksimus Usutunnistaja, alles siis saame hakata keskkonnakriisi lahendama. Sest siin on meil (samal sajandil öeldud Iisak Süürlase sõnadega):

Halastav süda, milles põleb armastus kogu loodu – inimeste, lindude, loomade ja deemonite – kõigi Jumala loodute vastu.

Maailm tervikuna on liturgia lahutamatu osa. Jumalat kiidavad puud ja linnud, ülistavad tähed ja kuu (Ps 19:2), kummardavad meri ja liiv. Maailm sisaldab kunsti ja muusika mõõdet. See tähendab, et kui me taandame oma vaimsuse ainult iseendale ja oma huvidele, siis unustame, et liturgias palutakse Jumalalt kogu rikutud kosmose uuendamist. Alati, kui me kitsendame elu vaid oma muredele ja ihadele, jätame hooletusse oma kutsumuse ülendada loodu jumalariiki.

Askeesi tee

Loomulikult ei ole meie tajutav ja nähtav maailm kuigi sageli taeva moodi; piisab vaid heita pilk sõja põhjustatud kannatustele, et meile aru pähe panna. Ometi kirjutab Paulus:

Sest Jumalal on olnud hea meel lasta kogu täiusel temas elada ja lepitada tema läbi enesega kõik, niihästi maaapealsed kui taevalised, tehes rahu tema ristivere läbi. (Kl 1:19–20)

Siin esitatud viide ristiverele osutab selgelt selle kõrgele hinnale. Meie raiskamise eest tuleb maksta. Sellest tulebki ilmsiks askeesi väärtus, sest tõeline askees juhatab

meid tänulikkusele ning võimaldab taasavastada imetluse maailma suhtes. Askeet on vaba, ta ei ole ahistavate hoiakute ja harjumuste kontrolli all, talle on iseloomulik enesepiiramine ning ta suudab öelda „ei” ja „aitab”. Ilma askeesita ei ole keegi meist tõeliselt inimlik.

Juba Lynn White aimas oma klassikaliseks muutunud artiklis „Meie ökoloogilise kriisi juured” askeesi taga peituvat tõde, kuigi ta ei täpsustanud seda. Ta märkis:

Kreeka pühak mõtiskleb; lääne pühak tegutseb. Ladina kirik [...] leidis, et patt on moraalne kurjus ja lunastust tuleb otsida õigesti käitumisest. [...] Ristiusu mõju looduse vallutamisele avaldub kergemini lääne õhkkonnas.⁵⁰

Võib arvata, et mõtisklev hoiak avaldab loodule pehmemat, nõrgemat mõju. Seega võib ökoloogiline parandus paradoksaalselt alata hoopis keskkonnaalasest tegevusest. Selles seisnebki askeesi distsipliin: see on vaikuse, valvsuse ja eraldumise tee. See on alandlikkuse tee, mis õpetab sellel planeedil ettevaatlikumalt astuma.

Vaatleme askeesi ühte näidet, paastumist. Õigeusklikena loobume pooleks aastaks piima- ja lihatoodetest, otsekuu tahaksime aasta üht poolt teisega, ilmalikku aega ja jumalariigi aega omavahel lepitada. Paastumine ei tähenda ainult loobumise, vaid ka andmise õppimist. Selle eesmärk ei ole keelduda, vaid pakkuda; see õpetab jagama, inimeste ja loodusmaailmaga sidet taastama. Paastumine tähendab mind ligimesest ja maailmast eraldavate barjääride lõhkumist; see on teiste nägudes ikoonide ja maailma näos Jumala palge nägemine. Viimselt tähendab paastumine armastust, iseenda vajaduste asendamist maailma vajadustega. See täidab inimese headuse ja jumalikkuse tundega, aitab näha kõiki asju Jumalas ja Jumalat kõigis asjades.

Kolm loodu eest hoolitsemise mudelit

Kui soovime, et meie ökoloogiline palve liiguks abstraktse teoloogia ääremaalt praktilise elu rambivalgusesse, et meie vaimsus „saaks lihaks”, pakub õigeusu traditsioon selle jaoks välja kolm üksteist täiendavat mudelit.

Piibellik mudel

Selle mudeli kohaselt on kirik kutsutud solidaarsusele Kristuse ihu kõige nõrgemate osadega. Ta peab seisma selle maailma kõige haavatavamate, abitude ja hääletute eest; selle maailma, mis püha Pauluse sõnade kohaselt ägab sünnitusvaludes, oodates Jumala laste kirikuse vabadust sünnitusvaludes ägades Jumala laste kirkuse vabadust ootava (Rm 8:21j).

⁵⁰ *Science* 155 (March 1967), 1203–1207.

Ka Maa on meie ihu liige, mida ei saa lahutada meie lihast ega elust. Samuti nagu Iisraeli Jumal võttis kord kuulda vaeste ja rõhutute hüüdmist (1Ms 2 ja Jh 4), nii kuuleb Jumal ka Maa vaikset appihüüdu. See on piibellik leping, Jumala töötlus Iisraeli rahvale: Jumal kuulab maailma, Jumal osutab maailmale tähelepanu, Jumal hoolitseb selle Maa kõige pisemate eest.

Askeetlik mudel

Teises mudelis võime mõelda vaimse elu kolmele aspektile: loobumine, kahetsus ja vastutus.

- **Loobumine** on iidne (juba enne ristiusku olemas olnud) käitumisviis, mis on üldinimlik (seda kasutavad ka mittekristlased). Oleme juba selgitanud, et loobumine on üks võimalus, kuidas õppida jagama. Seega on sellel ühiskondlik tähendus; see meenutab meile, et me peaksime kasutama ainelisi hüvesid lugupidavalt. Loobumine tähendab lihtsat elu ja lihtsalt elamist.
- **Kahetsus** on tagasipöördumine Jumala antud „loomupärase” elu juurde, nagu ütleksid kõrbeisad ja -emad. Kahetsuses me tunnistame, et oleme pattustanud. Samuti tunnistame, et me ei jaga hüvesid teistega, oleme enesekesksed ja kuritarvitame Maa ressursse. Läbi kahetsuse jõuame arusaamisele, et me ei ole täitnud oma kutsumust Maad „harida ja hoida” (1Ms 2:15), mida mulle meeldib tõlgendada kreekakeelsele tõlkele lähemas tõlgenduses kui „teenida ja säilitada”.
- **Vastutus** on ülesanne ja valik. Olles loobunud mõistust ja elu risustavatest asjadest ning oma raiskamist kahetsenud, saame pühendada oma elu loodule ja selle Loojale.

Sakramentaalne mudel

Õigeusklikud kristlased saavutavad selle kõik sakramentide kaudu. Kahjuks pisen-davad paljud kirikuringkonnad sakramendid sageli vaid rituaalseteks kombetalitusteks. Ometi on sakramentaalne elu midagi palju enam kui vaga inspiratsioon või individuaalne tasu. Väga oluline on meenutada kogu maailma sakramentaalset mõõdet ja mõista, et miski selles ei ole ilmalik ega jumalatu. Jumal on kohal meie maailma ülesehituses endas. Kui Jumal peaks maailmast välja tõmbuma, variseks maailm kokku. Selline on sakramentaalse maailmavaate sügavus.

Tegelikult eelistavad õigeusklikud kristlased rääkida, et kogu elu ja kõik selle aspektid sünnist kuni surmani koosnevad sakramentaalsetest hetkedest. Seega ei toimi sakramendid mingil maagilisel kombel, vaid nad toimivad „müstiliselt”, tungides vaikselt nende inimeste südamesse ja ellu, kes otsustavad end Jumalaga kohtumise

võimalusele avada – paljuski sarnaneb see verevooluga inimese kehas või jõgedes ja ookeanides voolava veega.

Kokkuvõte

Tavaliselt nimetame praegust kriisi „ökoloogiliseks”, aga see on õige ainult niivõrd, kuivõrd selle tagajärjed avalduvad ökoloogilises sfääris. Tegelikult ei ole selle kriisi algpõhjus ökoloogiline. See on meie endi kriis; see on meie maailmanägemise ja kujutluse kriis. See on vaimne heitlus – ühe idakiriku müstiku sõnu kasutades – „meis sisalduvate liikumiste ja jõududega, mis on korrastamata, ebaloomulikud ja vaenulikud Jumala loodu suhtes” (Maksimus Usutunnistaja „Thalassiusese”, 51. peatükk). Me unustame, et ilma Jumalata, ilma üksteiseta ja ilma looduta väheneb meie inimlikkus.

Seega vajame kõige rohkem alandlikkuse distsipliini. Uhkus on ainult inimesele omane iseloomujoon, mis kuulub Aadamale. Alandlikkus ja sellega kaasnev lihtsus võivad lepitada uhkuse tõttu killustunud maailma ning vähenõudlikkus ja osadus aitavad säilitada planeeti, mille uhkus vastasel juhul ära kurnaks. Kui oleme süüdi oma maailma varade lakkamatus raiskamises, võib selle põhjuseks olla just meie lihtsuse vaimu ja kaastundliku vaimsuse kadumine.

Ökoloogiline patt: valitsemise kõrkus

Pole ime, et oikumeeniline patriarh Bartholomeos üllatas nii teoloogilist kui ka ilmalikku maailma sellega, et nimetas hoolimatut või üksikõikset suhtumist looduskeskkonda samaväärseks patuga. Ilmselgelt on vale käsitleda patuna ainult meie käitumise kahjulikku mõju teistele inimestele üksikult või ühiselt, jättes samal ajal tähelepanuta meie käitumise ökoloogilised ja kosmoloogilised tagajärjed. Tema Pühadus märkis 1997. aastal Santa Barbaras:

Kui inimesed põhjustavad liikide väljasuremist ja hävitavad Jumala loodu bioloogilist mitmekesisust, kui inimesed rikuvad Maad, põhjustades selle kliima muutumist, raiudes maha selle looduslikke metsi või hävitades märgalasid [...] kui inimesed saastavad Maa vett, maapinda, õhku ja elu mürgiste ainetega – need kõik on patud.

Loodu hoidmise ja selle eest hoolitsemise kutsumus ja leping on peamine põhjus, miks Jumal pani Aadama ja Eeva Eedeni aeda (1Ms 2:15). Nende ülesanne oli seda „harida ja hoida” – mulle meeldib tõlkida seda väljendit (sarnasemalt kreekakeelsele Septuagintale) sõnadega „teenida ja säilitada”. Loomulikult ei ole kuidagi kasuks tulnud see, et oleme Piibli sõna „valitsema” (1Ms 1:28, Ps 8:5–8) ekslikult tõlgendanud häbitult enesekeskse ja egoistliku võimutsemisena, sest tegelikult on kogu võim Issanda päralt (Ps 22:29). Inimkesksus on ahvatlev kiusatus, millele me kõik ühel

või teisel hetkel oleme järele andnud ning mis on kahjustanud meie käsitusviisi ja praktilist tegevust.

Vastutus: mida saan mina teha?

Tänapäeval on kogudustel ja inimestel, kes sooviksid rohkem teada oma ökoloogilisest mõjust planeedile ja teistele olenditele, võimalik tutvuda paljude lihtsalt kättesaadavate praktiliste ideedega. Mõned kirikud ja kogudused ongi juba astunud esimesi samme selle eesmärgi suunas ning mõnel juhul on toimunud märkimisväärt edasimineku. Lisaks saavad kogudused ja koguduseliikmed senist olukorda muuta sellega, et nad pööravad rohkem tähelepanu asjadele, mida nad kasutavad (energiasäästlikud lambid ning kütte- või jahutussüsteemid), mida nad korduskasutavad (ümbertöödeldud paber, kotid, tindikassetid, klaasnõud ja söögiriistad), mida nad raiskavad (elekter, vesi, soojus, energia või isegi tassid ja taldrikud) ja mida nad teevad (autode ühiskasutus, kohalike toodete eelistamine).

Kõige olulisem on siiski see, et meil kõigil on võimalik õppida toime tulema ja elama vähemaga. Oma minapildi muutmiseks ei ole vaja midagi vähemat kui meie käsitusviiside ja tegevuste radikaalset ümberpööramist. See on ainus võimalus, kuidas luua ettekujutus „uuest taevast ja uuest maast” (Ilm 21:1). Maailma tasakaal on rikutud. Ökoloogilist kriisi ei saa lahendada sentimentaalsete hüüdlause või naeratavate kleebigestega, vaid enesekesksusest pääsemiseks tuleb välja pakkuda eneselalgamine koos enesekontrolli ja enesepiiramisega.

Arvan, et selles peitubki probleemi tuum. Me ei ole valmis omaks võtma lihtsamat elustiili; tegelikult protestime ägedalt kõigi selliste üleskutsete vastu. Meist on kadunud lihtsuse ja kokkuhoidlikkuse vaim. Meie ees on järgmine ülesanne: kuidas elada nii, et meie elu suurendaks kooskõla, mitte killustumist? Kuidas saame igapäevaselt tunnistada, et „Issanda päralt on ilmamaa” (Ps 24:1)?

Kohustus aru anda: Jumala loodu hoidmine

Kuigi Vanas ja Uues Testamendis on arvukalt kirjakohti, milles räägitakse keskkonnateadlikkuse ja teenimise põhimõtetest ja praktikast, muutub see sõnum aina tungivamaks seoses meie kohustusega anda aru viimsel kohtupäeval. See tuleb eriti hästi esile Luuka evangeeliumi 12. peatükis esitatud Kristuse tähendamissõnas ustavast ja arukast majapidajast, mis lõpeb järgmise hoiatusega: „Igaühelt, kellele on antud palju, nõutakse palju, ja kelle hoolde on jäetud palju, sellelt küsitakse veel rohkem” (Lk 12:48). See salm ei pruugi leida üldist heakskiitu poliitilisel tasandil, kuid vaimsel tasandil väärib see hoolikat uurimist: „Õnnis on see teener, kelle ta isand tulles leiab nõnda tegevat” (Lk 12:43).

Sarnaselt tähendamissõna teenriga peame ka meie Issandale aru andma: „Mis see on, mis ma sinu kohta kuulen? Anna aru oma valitsemisest” (Lk 16:2). Meie

üle mõistetakse kindlasti kohut meile säilitamiseks usaldatud Maa kuritarvitamise pärast ning selle ressursside ebaõiglase jaotamise pärast inimeste vahel, keda me oleme kutsunud teenima – selle pärast, et inimesed on Jumala loodut hävitanud, olles alusetult omastanud õiguse seda kontrollida ning eeldades kõrgilt, et neil on õigus sellega manipuleerida; samuti mõistetakse kohut vaeste inimeste (ja riikide) eksploateerimise pärast rikaste inimeste (ja riikide) poolt.

Ent kui me avame ennast kõigile inimestele ja kogu loodule, muutume neile kasulikuks ja nende suhtes tundlikuks, siis näeme, et meie ajalugu on lahutamatult seotud kogu maailma saatusega. Samuti hakkame tajuma universumit selle ääretus vastastikuses seotuses. Siis tunnetame Jumala vaimu kui õrna tuuleõhku ning kuuleme hülge südamelööke kui oma elu pulssi.

Küsimused

Millised on Sinu traditsiooni ja õigeusu kiriku vaimse traditsiooni ühised elemendid seoses Jumala loodu pühaduse kogemise ja väljendamisega?

Millised Sinu traditsiooni eriomased elemendid aitavad tajuda meie seost oma plaanidega ja vastutust selle eest?

Kuidas saad Sina või saab Sinu kogudus/kogukond muuta sissejuurdunud hoiakuid ja käitumisharjumusi loodukeskkonna suhtes?

Piiblitund:

Pauluse kiri roomlastele 8:19–21

Jelena Bondarenko

Sest loodu ootab pikisilmi Jumala laste ilmsikssaamist. Loodu on ju allutatud kaduvusele – mitte vabatahtlikult, vaid allutaja poolt –, kuid ometi lootusega, et ka loodu ise vabastatakse kord kaduvuse orjusest Jumala laste kirkuse vabadusse. (Rm 8:19–21)

See kirjakoht viib meid tagasi Vana Testamendi loo juurde maailma loomisest ja Aadama pattulangemise kurbadest tagajärgedest. Alguses lõi Jumal imelise maailma, mis on kutsutud esile tooma teisi elusolendeid.

Ja Jumal ütles: „Vesi kihagu elavaist olendeist [...]” (1Ms 1:20).

Ja Jumal ütles: „Maa toogu esile elavad olendid nende liikide järgi [...]” (1Ms 1:24).

Jumal lõi loodu selleks, et see saaks ise elu esile tuua. Lõpuks lõi Jumal „oma näo järgi” (1Ms 1:27) inimese – erilise olendi, kes on kutsutud Jumala loodu eest hoolitsema ja olema Jumala vestluskaaslane. Ent see lugu jätkub: esimesed inimesed Aadam ja Eeva langesid pattu, nad olid sõnakuulmatud ja muutusid hooletuks. Oma mõtlematuses nad sama hästi kui hävitasid keset aeda kasvava puu (1Ms 3:3), mis oli neile keelatud. Selle hooletuse ja mõtlematuse tagajärjed ei mõjutanud ainult süüdlasi endid, vaid ka ülejäänud loodut.

Aga Aadamale ta [Jumal] ütles: „[...]”, siis olgu maapind neetud sinu üleastumise pärast!” (1Ms 3:17)

See needus laienes nii Jumala näo järgi loodud inimestele kui ka neid ümbritsevale loodusele. Loodule langenud needus on mõtlevate inimeste jaoks käegakatsutavalt tajutav kohutavates tingimustes kasvatatavate loomade massiivses ärakasutamises, looduse (nt troopiliste vihmametsade) mastaapses hävitamises majandusliku kasu nimel, suurte maastikualade rikkumises arutu maavarade kaevandamise eesmärgil, tugevaid mürke tekitavas tööstuses ja sageli ebapiisavas jäätmekäitluses. Probleemidele tähelepanu juhtimise katseid peetakse tavaliselt naiivseks ja tagurlikuks. Kriitikuid ähvardab alati naeruvääristamise oht ja mõnikord peavad nad isegi oma elu pärast kartma. Jääb mulje, et needus väljendub ahnuses ning suutmatuses hea ja kurja vahel vahet teha. Halastamatu käitumine ei ole iseloomulik ainult loodu rik-

kujatele ja müüjatele. Sageli tundub, et mingit muud võimalust ei olegi või puudub inimestel vajalik haridus, mis võimaldaks neil oma tegude tagajärgi arvesse võtta. Sellegipoolest kinnitab apostel Paulus meile, et lisaks needusele on ka lunastuse evangeelium mõeldud nii inimestele kui ka loodusele.

Paulus kirjutab, et loodu ootab pikisilmi ilmutust. Looduse tühjus ja tühisus on inimese patu tagajärg. Loodu rikkumises ja hääbumises puudub vabadus ja sageli on see patu teenistuses, aga samuti nagu orjus on seotud rikutusega, on vabadus üks rikkuse osa. Samuti nagu rikutus haaras endasse kogu loodu, hõlmab vabastuse evangeelium nii inimesi kui ka loodust, nagu võime lugeda sellest Rooma kirja tekstist.

Apostel Paulusel on evangeeliumist oma arusaam, mis erineb sünoptilise traditsiooni evangeeliumikäsitlest. Paulus ei mõtesta evangeeliumi saabuva jumalariigi traditsioonist lähtuvalt (Vana Testamendi pärimust jätkates), vaid tema jaoks avaneb evangeelium mitmel erineval kujul.

- Kristoloogiliselt: evangeelium „Pojast – kes liha poolest on sündinud Taaveti soost” (Rm 1:3).
- Eklesioloogiliselt: „[...] ususõna, mida me kuulutame” (Rm 10:8, varakiriku tunnistus).
- Soterioloogiliselt: „Sest ma ei häbene evangeeliumi, see on ju Jumala vägi päästeks igaühele, kes usub, juudile esmalt ja siis kreeklasele” (Rm 1:16).

Pauluse teoloogilise evangeeliumikäsitluse keskmes on mõte Jumala lepitamisest inimeste ja looduga ainuüksi Jeesuse Kristuse läbi. See lepitamine muudab inimesi, pannes neid oma tööga tunnistust andma: evangeeliumi sõna saab lihaks ristimise ja armulaua sakramentides (1Kr 10:1–5; siin nimetatakse esimest korda sakramente) ning kristliku osaduskonna tunnistus saab teoks tegelikus elus (1Kr 6:4–10).

Seega oleme kristlastena teadlikud, et me vastutame oma tunnistuse eest. Me teame, et lisaks meile ootab ka kogu loodu rikutusest pääsemist. Me teame, et loodu ei kuulu meile lihtsalt seetõttu, et ta meid ümbritseb ja me oleme selle kasutamiseks piisavalt tugevad; loodu kuulub Jumalale.

Oleme oma maailmas harjunud sellega, et loodu on müügiks või – veel hullem – et seda kasutatakse hävitamise eesmärgil. Oleme välja töötanud keerukaid relvi ja ohtlikke tehnoloogiaid. Viimase 100–150 aasta jooksul on kõigis teadusvaldkondades varasemate aastatuhandete aeglase edenemisega võrreldes toimunud vapustav areng. Teatud tehnoloogiate arenguga on sageli otseselt või kaudselt kaasnenud suurem võime keskkonda rikkuda. See ei tähenda, et tehnoloogia areng on iseenesest halb, kuid alati tuleks arvestada teatud tehnoloogiate võimaliku kuritarvitamise tagajärgedega.

Loodu, nagu ka inimesed ja nende saavutused, ei olnud mõeldud müümiseks. Loodu oli mõeldud Jumalat austavaks eluks. Inimestele oli määratud mõtestatud ja jumalik elu dialoogis Loojaga. Kuid hooletust suhtumisest loodusse ja eriti Loojasse

sai alguse hävingu ja ahnuse tee.

„Miks te mind kiusate, silmakirjatsejad?” (Mt 22:18). „Häda teile, kirjatundjad ja variserid, te silmakirjatsejad, et te maksate kümnist mündist ja tillist ja köömnest ning jätate kõrvale kaalukama osa Seadusest – õigluse ja halastuse ja ustavuse! Üht tuleb teha, kuid teist ei tohi jätta kõrvale” (Mt 23:23). Nende karmide sõnadega mõistis Jeesus hukka oma aja usujuhtide silmakirjalikkuse ja usu kaubastamise.

Kinnitus, et loodu pole müügiks, on tihedalt seotud luterliku reformatsiooni tuumaga – õigeksmõistmine usu ja Jumala armu läbi. See on muutunud eriti aktuaalseks, sest tänapäeva tarbimisühiskonnas võib mõnikord jääda mulje, et sarnaselt keskajaga saab õnnistust osta ja müüa. Meil on vaja uuendada oma teadlikkust sellest reformatsiooni põhikontseptsioonist, eriti sellistes riikides nagu Venemaa, kus tegelikku reformatsiooniliikumist ei tekkinud, vaid alates Venemaa Keisririigi ja Romanovide dünastia ajast toimus ainult kultuuride kokkupuude. Luterlikud kogudused tegutsesid igas suuremas linnas ning selle järgi võib tänini leida Peterburist ja mõningal määral ka Moskvast.

Kahjuks on kogu Venemaa uuema ajaloo jooksul peetud reformatsiooni ime-likuks lääne kontseptsiooniks, mille eesmärk on suruda venelastele peale läänelik mõtte- ja eluviis. Sel põhjusel on seda ikka ja jälle rünnanud nii tsaristlik võim kui ka kommunistlikud valitsejad. Üldiselt Venemaal reformatsiooniliikumist ei toimunud ning idee õigeksmõistmisest ainult usu ja Jumala armu läbi on endiselt uus ja kõitev. Vaatamata tugevale vastuseisule on mõned inimesed hakanud protestima kultuuri vastu, kus kõik on müügiks, ning nad on leidnud sellele tuge kirikust. Need, kes mõistavad, et pikas perspektiivis ei ole loodu müügiks, võivad avastada luterliku pärandi, mis edastab jõulist sõnumit Jumala vabastavast armust. Luterlik Maailmaliit kuulutab seoses reformatsiooni 500. aastapäevaga veenvat sõnumit: lunastus, inimesed ja loodu pole müügiks. Nad ei ole kaup ja neid ei tohi selliselt kohelda. Nad on Jumala hea loodu ja neisse tuleb vastavalt suhtuda.

Küsimused

Kuidas on sõnum, et loodu pole müügiks, aktuaalne Sinu riigis ja kultuurikeskkonnas?

Kas on mingi võimalus siduda idee, et loodu pole müügiks, sotsiaalsete ja diakooniaga tegelevate institutsioonide arendamisega?

Kuidas saaksime sõnumit, et loodu pole müügiks, oma elus praktiliselt väljendada (too konkreetseid näiteid)?

Authorid

Asano, Naoki, õp, Ichigaya Luterliku Kiriku pastor, Jaapan

Becker Nissen, Ulrik, PhD, *dr. theol.*, Aarhusi Ülikooli teoloogiateaduskonna dotsent, Taani

Bondarenko, Jelena, õp, dr, Evangeelne Luterlik Kirik Venemaal ja Teistes Riikides, Moskva praostkonna praost, Vene Föderatsioon

Chryssavgis, John, õp, dr, Ameerika Kreeka Õigeusu Kiriku peapiiskopkonna oikumeenilise aujärje ülemdiakon, Ameerika Ühendriigid

Kopp, Martin, doktorant, Strasbourgi Ülikool, LMLi kliimaõigluse kaitse amentik, Prantsusmaa

Kuss, Cibeles, õp, Luterliku Diakooniafondi tegevdirektor, Brasiilia

Munga, Stephen, piiskop, dr, Tansaania Evangeelne Luterlik Kirik, Lushoto Sebastian Kolowa ülikooli kantsler, Tansaania

Rossing, Barbara R., õp, prof, dr, Chicago Luterliku Teoloogiakooli Uue Testamendi professor, Ameerika Ühendriigid

Reformatsiooni 500. aastapäeva puhul ilmuv kogumik sisaldab nelja brošüüri, milles maailma eri paigust pärit teoloogid arutlevad teemade üle, mille Luterlik Maailmaliit on valinud välja selle tähtpäeva meenutamiseks:

- Jumala armu poolt vabastatud
- Lunastus pole müügiks
- Inimesed pole müügiks
- Loodu pole müügiks.

Läbi erinevate lähenemisviiside neile teemadele saavad lugejad aimu luterliku kiriku globaalsest ulatusest ja mitmekülsusest.

ISBN 978-9949-9065-8-1

9 789949 906581